

Danskernes Historie Online

Danske Slægtsforskeres Bibliotek

Dette værk er downloadet fra Danskernes Historie Online

Danskernes Historie Online er Danmarks største digitaliseringsprojekt af litteratur inden for emner som personalhistorie, lokalhistorie og slægtsforskning. Biblioteket hører under den almennyttige forening Danske Slægtsforskere. Vi bevarer vores fælles kulturarv, digitaliserer den og stiller den til rådighed for alle interesserede.

Støt Danskernes Historie Online - Bliv sponsor

Som sponsor i biblioteket opnår du en række fordele. Læs mere om fordele og sponsorat her: <https://slaegtsbibliotek.dk/sponsorat>

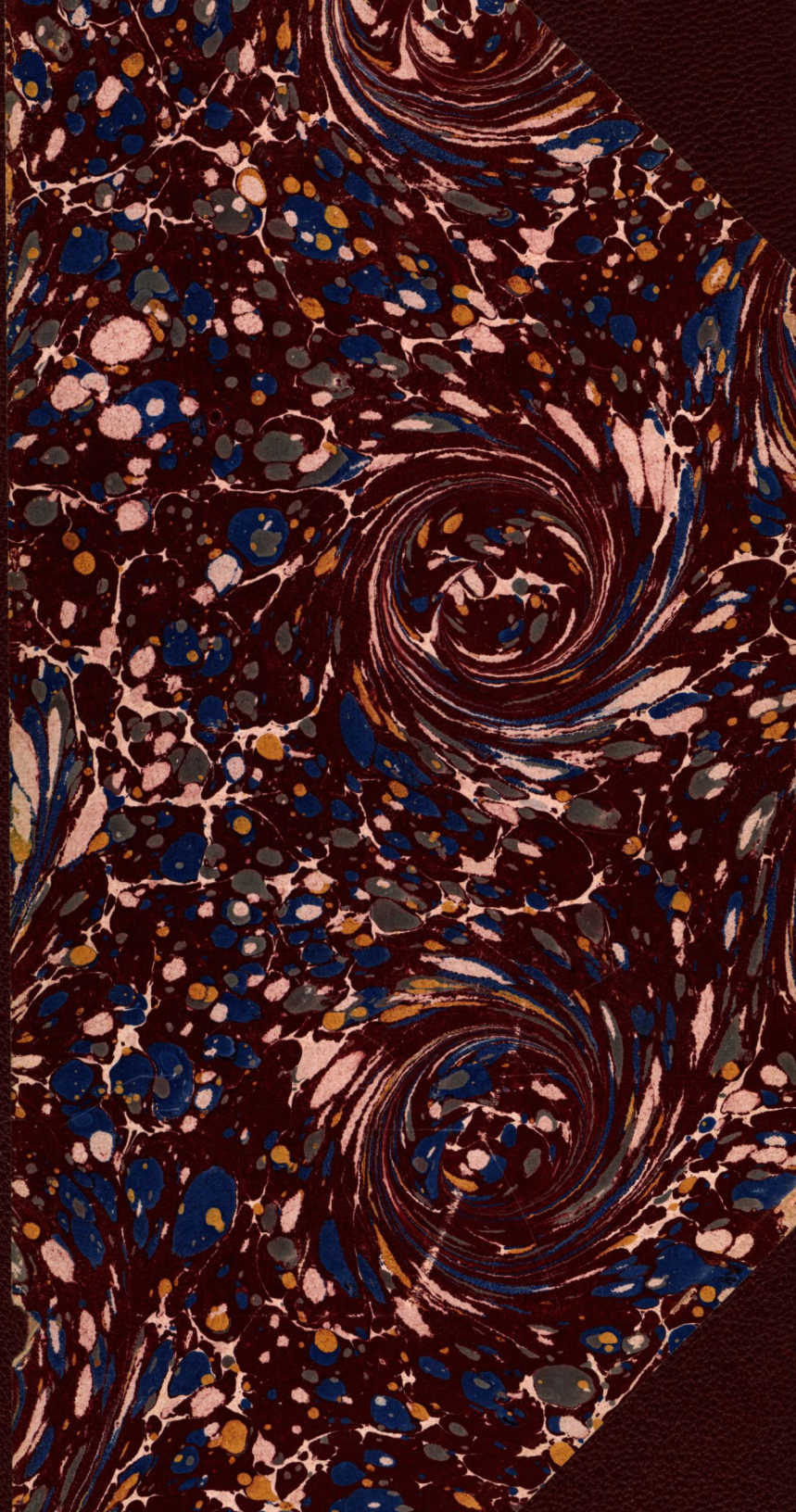
Ophavsret

Biblioteket indeholder værker både med og uden ophavsret. For værker, som er omfattet af ophavsret, må PDF-filen kun benyttes til personligt brug.

Links

Slægtsforskeres Bibliotek: <https://slaegtsbibliotek.dk>

Danske Slægtsforskere: <https://slaegt.dk>

PERSONALHISTORISK TIDSSKRIFT

59DE AARGANG
(10. RÆKKE 5. BIND)

1938

UDGIVET AF
SAMFUNDET FOR DANSK GENEALOGI
OG PERSONALHISTORIE

I KOMMISSION:
EJNAR MUNKSGAARDS FORLAG
KØBENHAVN 1938

Redigeret af Samfundets Skriftudvalg
ved
H. HJORTH-NIELSEN

INDHOLD.

Tre Forelæsninger. Af Akademisekretær, cand. polyt. <i>Vilhelm Marstrand</i>	1
Et Brev fra C. D. F. Reventlow. Ved stud. mag. <i>Tage Christiansen</i>	53
Poul Hansen Koføeds Optegnelser. Ved Direktør <i>Th. Hauch-Fausbøll</i>	60
Slægten Basse. Af Postmester <i>C. Klitgaard</i>	65
En Danserindes Tragedie. Julie de Montville, f. Tarbesse (kaldet Birouste). Af pens. Politimester <i>V. Woll</i>	69
Spørgsmaal. Gleiss.	77
† Frantz Dahl. Af Fuldmægtig i Justitsministeriet, Dr. jur. <i>Carl Popp-Madsen</i> og <i>L. B.</i>	78
Samfundets Regnskab for Aaret 1937.	80
Breve fra Jens Baggesen. Udgivne ved kgl. Ordenshistoriograf, Dr. phil. <i>Louis Bobé</i>	81
Admiral Simon Hooglants Selvbiografi samt Optegnelser om Familien Hooglant. Ved Amtsforvalter <i>Jørgen Swane</i>	115
Ernst Schimmelmans Reise nach England und Frankreich 1766—1767. Von Dr. <i>Peter Hirschfeld</i>	126
Sindssygdом i Fyrsteslægter. Af fhv. Politilæge <i>Søren Hansen</i>	142
Smaa Meddelelser.	
P. S. Krøyers Fødselsdag	151
Anmeldelser	152
Den Biehlske Slægt. Af afd. Fru <i>Anna Levin</i> , f. <i>Ferslew</i>	153
Hvorfor forlod Rantzau-Ascheberg Landet i 1756. Af Arkivar i Rigsarkivet, Frk. cand. mag. <i>Johanne Skovgaard</i>	168
Optegnelser om Slægten Børglum. Af Postmester <i>C. Klitgaard</i>	172
Ølstykke Sogns Præstehistorie. Af Kommunalærer <i>Erik Olsen</i>	180
Det 17. Aarhundredes adelige Ligprædikener og deres Kobberstik. Af afd. Museumsinspektør, cand. theol. <i>P. B. C. Westergaard</i>	183
Jørgen Henrik Berner 1735—1790. Resident paa den danske Loge Patna i Indien. Af Kontorchef <i>Lorentz Bie</i>	191
Oplysninger om tyske og hollandske Reformerte i Kjøbenhavn 1690. Af Kaptajn <i>K. C. Rockstroh</i>	222
Anmeldelser	243
Smaa Meddelelser.	
Til dansk Præstehistorie	249
Hvad hed Kobberstikkeren Georg Haas?	251
Rektorerne i Svendborg	254
Bøger indsendte til Redaktionen	254
Spørgsmaal og Svar.	
Spørgsmaal. Iver Brinchs (Ivar Brink) efterkommere	255
Svar. Bjørn	255
Samfundets Anliggender	256
Fortegnelse over Medlemmerne af Samfundet for dansk Genealogi og Personalhistorie. (1. November 1938)	257
Register	263

TRE FORELÆSNINGER

Af *Vilhelm Marstrand.*

Forelæsninger holdt under konkurrencen om det efter professor Aage Friis' afgang ledige professorat i historie ved Københavns universitet. En efter selvvalgt emne den 22. oktober, to efter opgivet emne henholdsvis 2. og 6. november 1936, alle kl. 15.

METODER FOR GENEALOGISK FORSKNING.

I.

Høje dommere, højtærede forsamling. Det laa nær for mig at benytte denne forelæsning over selvvalgt emne til at gøre rede for hovedtrækkene i de undersøgelser, jeg har foretaget vedrørende Nordens ældste historie. Jeg mener her at have naaet resultater af betydelig interesse, og da det i første linie er ønsket om at føre disse undersøgelser til ende, der har faaet mig til at søge den stilling, konkurrencen angaar, saa havde jeg, dengang konkurrencen vedtoges, tænkt mig at ville benytte denne forelæsning dertil.

Stillingen har imidlertid ogsaa en anden side. Den, der vender mod de studerende. For dem er resultater af selv de bedste undersøgelser af mindre værdi end at oplæres i metoder, som de selv kan anvende. Derfor har jeg bestemt mig til istedetfor at tale om metoder for genealogisk forskning. Dette emne er efter mit skøn velegnet til at belyse den side af en lærers gerning, som vender mod de studerende og har dertil den fordel, at det slutter sig nær til min besvarelse af den stillede skriftlige opgave. Den har jeg nemlig søgt at belyse ud fra genealogisk metode. Denne kan naturligvis lige saa lidt som nogen anden metode give svar paa alle de ting, man kan finde paa at spørge om, men jeg mener dog at have vist, at den kan føre til svar af værdi, og svar, man ikke paa forhaand vilde have ventet at kunne naa ad den vej.

Anvendelsen af genealogisk metode er for mig en lige saa naturlig fremgangsmaade, som den er fremmed for det meste af nutidens historieforskning. For den har det været et ledende synspunkt og det, hvori den selv tydeligst har stillet sig i modsætning til ældretidens forskning, at kræve, at der blev paavist aarsagssammenhæng mellem de skildrede begivenheder.

Det er let forstaaeligt, at dette krav er blevet stillet. Det afspejler tydeligt den beundring, man naturligvis fra alle sider følte overfor det, som naturvidenskaberne naaede gennem anvendelsen af dette princip. Men kravet kan kun med mening stilles, hvor en lang række betingelser paa forhaand kan regnes at være opfyldt. Saadanne ens betingelser, som naturvidenskaberne underforstaaet regner med som selvfølgelige, kan imidlertid slet ikke tilvejebringes indenfor historien. Alligevel at stille kravet beror følgelig paa en af de »falske analogier«, som en af de mange fremragende forskere, der i vor tid har virket ved dette universitet, arvelighedsforskeren *Wm. Johannsen*, i sin tid fandt anledning til at advare imod.

Set fra et naturvidenskabeligt standpunkt er de opgaver, der foreligger for en historieforskning, der vil være paa højde med naturvidenskaben: 1) at klargøre den nærmere betydning af de efterretninger der foreligger om fortiden, 2) at fastslaa den rigtige rækkefølge af de skildrede begivenheder, og 3) at kæde dem sammen paa en maade, som kan gøre hændelsesforløbet levende i læserens bevidsthed.

De to første sider af opgaven har man ikke afvist. Filologi, retshistorie, kunsthistorie og saa videre har taget sig af den første del, og de saakaldte historiske hjælpevidenskaber som kronologi, diplomatik, sphragistik, grafologi og lignende har haft den anden til hovedopgave.

Det er ved løsningen af den 3dje del af opgaven, s a m m e n k æ d n i n g e n, at man har rejst kravet om a a r s a g s s a m m e n h æ n g. Man bruger da dette ord i en helt anden betydning, end den der bruges i naturvidenskaberne, og kan følgelig, hvad man imidlertid ofte har overset, ikke samtidigt overføre de af naturvidenskaberne naaede resultater. Det man med fordel kunde overføre, m e t o d e r n e, har man stort set ladet ligge.

Et omraade, hvor man i særlig grad har paaberaabt sig aarsagssammenhæng i historien, er det økonomiske. Her har man kunnet tælle og maale. Heraf følger imidlertid ikke, at man kan tale om aarsagssammenhæng, kun at man kan anvende statistisk metode. Derigennem kan man naa frem til det, man med et enkelt ord kan sammenfatte i begrebet *stortalslove*. Herfra at drage slutninger med hensyn til enkelttilfælde er imidlertid ikke tilladeligt.

Der er saaledes ingen grund til at undre sig over det tilsyneladende paradox, at hver gang det drejer sig om store eller uvante spørgsmaal, spørgsmaal om liv og død — og dette gælder baade de enkelte menneskers og samfundenes liv — saa handler menneskene paa tværs af de økonomiske faktorer, der ellers er bestemende for dem, handler under indflydelse af begreber som venskab, elskov, ære, tro paa et liv efter døden, begreber og forestil-

linger, som faar dem til at handle anderledes, end de vilde have gjort, om de alene var drevet af økonomiske motiver. Der er slet ikke noget paradox. Statistisk videnskab er at behandle tal, der dækker over forskellige ting.

At der har været ført krige, fordi en kvinde er blevet røvet fra et lands fyrstehus til et andet, fordi en fyrste har fornærmet en anden, fordi man i ét land har opfattet nadverordene anderledes end i et andet, er saaledes ikke noget, man skal opfatte som skjul for økonomiske synspunkter. Menneskene behøver ikke noget skjul for økonomiske motiver. De har al den plads, der tilkommer dem, og lidt til. Menneskenes motiver er yderst sjældent éntydige, og de handler hyppigere drevet af øjeblikkelige følelser end af nøgtern overvejelse.

Selv det simplest mulige økonomiske tilfælde: forhøjelsen af en eller anden afgift virker ikke paa den maade, at den følger det hidtidige forbrug. Paa nogle forbrugere virker den som en spore til at naa op i indtægt, andre betaler og knytter hænderne i lommen, og atter andre giver op. Sporvognsfemøren gav ingen indtægtsfremgang, men drev masser over til at benytte cykel, fordi de fandt, at forhøjelsen var for stor.

Endnu mere sammensatte er spørgsmaalene om statstankernes og de moralske kræfters væxt og fremgang. Her kan en videnskabelig set tilfredsstillende forskning overhovedet kun gennemføres, naar man ved besked med, hvem det er, der bærer de paagældende tanker.

De resultater, man kan naa udfra idéerne alene, er altid, hvad enten det sker bevidst eller ubevidst, fastlagt, før undersøgelsen begynder. Man kan af en undersøgelse nu engang ikke faa andet resultat end det, man har lagt i forudsætningerne, ti er der ikke fuldkommen identitet paa begge sider af lighedstegnet, saa er resultatet angribeligt. Det ved enhver, der har lært matematik. Det kan de fleste se, naar jødefolkets historie i biblen skildres som guds førelse af det udvalgte folk.

Akkurat det samme gælder al national historieskrivning. Den arbejder med begreber som folkesjæl og race, begreber man nøjagtigt lægger det ind i, man faar ud som resultat — oftest ubevidst, men man gør det, for man kan ikke faa »resultat« paa nogen anden maade.

Det eneste, man ikke paa forhaand kan se, er, hvem det er der er bærer af idéerne. Derfor er det, der har været anset for historikernes ære: at de fremførte ny synspunkter, kun værdifuldt, naar det medfører, at den omhandlede tid belyses ud fra dens egne synspunkter. Ældre tider er blevet bedømt meget forskelligt gennem tiderne. Det skyldes mindre, at der tid efter anden er føjet ny træk ind i billedet, end at hver tid har fældet domme ud fra dens egne

synspunkter, og mere eller mindre har glemt samtidens. I samtiden var det indbyrdes slægtsforhold mellem de optrædende personer af større betydning, end det, senere tider har tillagt vægt, ti alle mennesker staar i løsere forhold til deres erhverv, det økonomiske, og til samfundet, det moralske i dette ords videste betydning, end de staar i til deres egen slægt og familie. Erhverv kan mange skifte, anskuelse kan enhver skifte, saa tit han vil, men ingen kan skifte forældre, ingen kan komme udenom de grænser, der er sat af de anlæg, som er modtaget i arv, eller af den bedømmelse, ens slægtsforhold har givet anledning til.

II.

Tværtimod det, man fra naturvidenskabelig side maatte vente, er det fælles i skildringerne, slægts sammenhængen, ladet mere og mere ude af betragtningen. Det fag, der handler om forholdet mellem det enkelte menneske og de slægter, det er udrundet af, genealogien, er af faghistorikerne i vor tid i almindelighed opfattet som en hjælpevidenskab af ringe anseelse. Faget er nærmest regnet hørende til de glæder, man kan hengive sig til, paa lignende maade som man kan have glæde af at samle paa frimærker, men uden anden betydning for den historiske videnskab end den, at det af og til kan lykkes en genealogisk forsker at finde et aarstal eller en kendsgerning, som den historiske forskning kan drage nytte af.

At det moderne Tyskland, om end ud fra synspunkter, der maa betegnes som menneskeligt oprørende overfor den del af befolkningen, der indenfor de tre sidste generationer har haft jødisk blod i aarerne, har anlagt et andet syn, skal ikke forties, ejheller at der paa anden maade herhjemme er vist faget større forstaaelse. Saaledes er de ydre arbejdsvilkaar noget nær ideelle, findes ihvertfald ikke bedre andetsteds, og meget arbejde er udført paa dette omraade, blot uden nævneværdig forbindelse med den officielle historieforskning. Den genealogiske forskning kan ikke siges at have præget den historiske forskning i vor tid.

Man kan her bruge et billede fra det fag, jeg er opdraget i, og som vistnok alle kan forstaa. Ingeniørernes evne til at beregne broer, der ikke styrter ned, er almindelig beundret. Selv ved vi, at den ikke er noget værd, hvis ikke de materialer, vi bygger med, kan leveres, saa de svarer til vore forventninger, og hvis ikke vi ogsaa kan bygge sikre bropiller. Til den nyeste tid har hovedvægten været lagt paa overbygningens beregning, paa materialernes prøvning og bearbejdelse. Pillerne gik man ud fra, at man kunde bygge. Først i den allersidste tid er de for pillernes stabilitet grundlæggende forhold taget op til virkelig videnskabelig prøvelse.

Med historien er det gaaet paa lignende maade. Man har været saa interesseret i overbygningen, staterne, idéerne, at man næsten glemte menneskene. De var der som det nødvendige fundament. Deres trivsel skænkede man imidlertid ikke nær den opmærksomhed, den fortjente. Om menneskene styres enevældigt eller demokratisk er i sig selv ligegyldigt. Det afgørende er, om befolkningen i det paagældende samfund trives, faar sunde børn med lyst til at leve og virke. Kun dette hensyn kan forklare, at man i Sovjet-Rusland i den sidste tid har lagt befolkningspolitikken om, og har begunstiget fremvæksten af en ny herskende klasse. Overalt i verden staar befolkningsspørgsmaalet paa dagsordenen, og viser, hvor nødvendigt det er at kunne beherske den sum af enkeltheder, slægtsforholdene er bestemt af, med samme dygtighed, som man har naaet i behandlingen af de politiske og økonomiske forhold. Det kan kun ske gennem de metoder, der bruges i den genealogiske forskning.

III.

Genealogien hører til de ældste af alle videnskaber. Den har sin oprindelse i de fjærne tider, hvor det var videnskabelige opdagelser af rang, at døgnene, trods dages vekslede længde, var lige lange, at aarene var det, og at der var sammenhæng mellem parring og fødsel. I de tider, hvor man fik skabt et talsystem, der muliggjorde, at man kunde foretage de omfattende tællinger, som var nødvendige for at holde rede paa dagantallet pr. aar, og de indviklede forhold der var mellem maanens og solens omløb.

Det har krævet et vel ledet og fast organiseret samfund. Ledelsen af et saadant har altid krævet, vil altid kræve mænd, der kan tænke udover dagen idag. Dybe instinkter gjorde det naturligt for dem at lade sønnerne fortsætte, naar de selv faldt fra. I erkendelsen af sammenhængen mellem parring og fødsel fandt man den videnskabelige begrundelse af deres ret dertil, udover den ret, som skabes af den, der er stærk nok til at holde andre nede.

Derigennem skabtes videre slægtsretten til et land, slægtsretten til jord, fæ og løsøre med tilhørende arveret. Og denne sidste udbyggedes til at række langt ud over det omraade, hvor de naturlige instinkter raadede. Døde en mand uden børn, kunde hans eje gaa i arv til mennesker, han slet ikke kendte, blot det »videnskabelige« grundlag var i orden, at han var den afdødes nærmeste arving, hvor nærheden bestemtes gennem det antal fødsler, ved hvilke han var skilt fra den afdøde.

Udfra denne erkendelse søgte man i gamle tider at skabe et lige saa universelt verdensbillede, som man i det sidst forløbne aarhundrede har søgt at bygge et verdensbillede op paa den klas-

siske fysiks grundsætninger, herunder først og fremmest aarsags-sætningen. Man ordnede dengang ens egne, erobrede byers og landes guder i store familier. Man lod stammer og folk nedstamme fra en stamfar, hvis navn var afledet af stammens. I folkestamfædrenes plads i saadanne stamtavler havde man et simpelt og overskueligt billede af det paagældende folks politiske forbindelse med nabofolk, dets rang og betydning i det hele taget.

Videnskabeligt er dette system at foretrække for kravet om aarsagssammenhæng. Hvert nyt slægtled forudsætter et ægteskab, altsaa indføring af noget nyt, og hele billedet forudsætter samme frihedsgrad, som den man finder i en sædvanlig sødskendeflok. At man paa renaissanceetiden opfattede de gamle folkestamtavler saa bogstaveligt, at man lod navnene være navne paa virkelige personer, som man lod leve fra aar det og det til aar det og det, har sat dem i miskredit. Istedetfor at vrage tilføjelserne og tage kærnen som vidnesbyrd om en bestemt tids trang til systematik kørte man det hele paa møddingen.

Og hvad satte man istedet? Sprogforskningens store landvinding i 1800-aarene: paavisningen af det indbyrdes slægtskab mellem de indoeuropæiske sprog illustrerede man ved et »stamtræ«, hvis stammer svarede til sproggrupper som de germanske sprog, de slaviske sprog o. s. v., og stammerne lod man dele sig i grene for de enkelte sprog. Et saadant træ har man aldrig mødt i naturen, ihvertfald ikke uden at der har fundet podninger sted, altsaa alligevel er indført et nyt fremmedelement. At de »lydlove«, man fandt og hævdede, virkede med samme sikkerhed som naturlovene, i modsætning til disse kun virkede i korte tidsrum, saa et laaneord optaget til ét tidspunkt gennemgik det paagældende lydskred, mens det samme ord optaget et par aarhundrede senere ikke gjorde det, end ikke antydede man en grund til.

Og palæontologiens store landvinding, slægtssammenhængen mellem de levende væsener fra de ældste tider til nutiden, illustrerede man gennem urhestens stamtræ, der som det førnævnte sprogstamtræ mod al naturvidenskabelig erfaring kun forudsætter »jomfrufødsler«. Som drivende kraft ved disse spaltninger og ændringer indførte man et helt nyt begreb, som man kaldte udviklingen eller fremskridtet, og i det lagde man ubevidst alle de forudsætninger, man »fandt« som resultater.

»Fremskridtets« optimistiske religion, der lovede bonus til alle uden indsats, skaffede imidlertid ikke ny veje til frembringelsen af børn end de af naturen anviste. For menneskehedens trivsel findes derfor ikke noget spørgsmaal af større betydning end en videnskabelig rigtig erkendelse af de love, som gælder for de enkelte familiers trivsel og fremgang.

IV.

Et menneske kendetegnes ved dets navn. Navnet er dog ikke nok til at sikre, hverken dets identitet — mange kan have samme navn — eller dets plads indenfor menneskeheden. Dertil kræves meget andet, først og fremmest oplysning om dets ind- og udgang af verden: om tid og sted for dets fødsel, tid og sted for dets død. Til fuld stedsbestemmelse hører i nutiden angivelse af det embede, der officielt registrerer tiden for den paagældende fødsel, henholdsvis død, nemlig dato og aar. Nøjagtigere bestemmelse har kun været anset nødvendig af astrologien, og i saa sjældne arvetilfælde, at der ikke af nogen myndighed er stillet almindeligt krav derom. For ældre tiders vedkommende maa man ofte nøjes med angivelse af by, landsdel eller land, og for tidens vedkommende med en omtrentlig angivelse.

Af navnet vil vedkommendes køn i almindelighed direkte fremgaa. Betegnes en mand med en cirkel, en kvinde med en trekant, mens en firkant betegner menneske uden hensyn til køn, vil kombinationen: mand gift kone, hvoraf barn, grafisk:

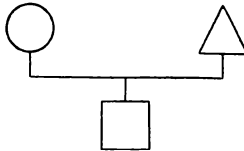

Fig. 1. Genealogiens grundelement: forældre — barn.

være det grundelement, genealogien arbejder med. Konkret vil firkanten, de yderst sjældne tilfælde fraregnet, hvor talen er om hermafroditer, være at erstatte med en cirkel eller en trekant.

Da hver af forældrene paa lignende maade er født af et par forældre, vil elementet kunne udvides bagud til

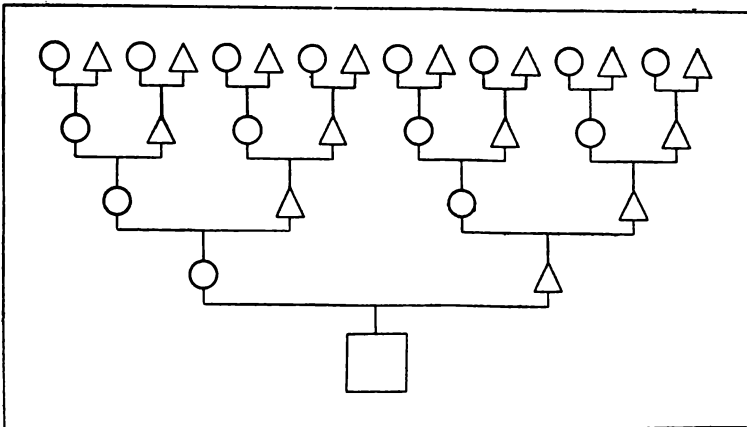

Fig. 2. Anetavle.

En saadan tavle kaldes en anetavle. Den omfatter \square 's 2 forældre, 4 bedsteforældre, 8 oldeforældre, og saaledes videre 16, 32, 64 o. s. v. aner i hvert nyt slægtled bagud, saa langt man nu vil gaa. Teoretisk kan antallet stige ganske fantastisk, 10 generationer tilbage er det 1024, 20 generationer tilbage over en million, 30 over en milliard o. s. v. Størrelsen af disse tal viser umiddelbart, at der efterhaanden maa ske sammenfald af de i anetavlen opførte personer, og des hyppigere jo længere man kommer tilbage, saaledes at det samlede antal forskellige aner i de generationer, der ligger mellem 20 generationer bagud og 20 generationer efter Adam og Eva eller et nyt lands første og eneste beboerpar, sandsynligvis vil svinge mellem 100 000 og 1 000 000. Det vil i alle tilfælde være af en størrelsesorden, der udelukker, at man praktisk er istand til at give oversigt over alle et givet menneskes forfædre fra for eksempel 20 til 30 generationer bag ud i tiden, selv om alle de dertil fornødne oplysninger forelaa registreret. Praktisk er det vanskeligt at faa de fleste anetavler fuldstændige blot en 5—6 generationer tilbage, og det er meget faa mennesker, der udenfor fyrstehusene, hvor sammenfald af aner helt ned i de sidste generationer er almindelige, kan opstille alle 1024. Enkelte slægtrækker kan naturligvis ofte føres længere tilbage, dog næppe mere end til c. 50 generationer, da sikre forbindelser fra tiden et par aarhundreder ind i vor tidsregning tilbage til de gammelromerske og græske slægter, endsiges til de ægyptiske og mesopotamiske fyrstehuse og præsteslægter mig bekendt ikke kendes, selv om man i renaissancetiden uden

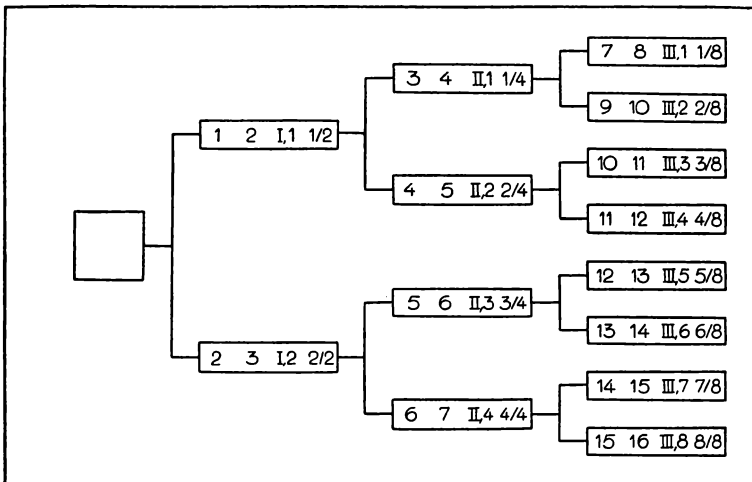

Fig. 3. Nummerering af aner. E n t e n fortløbende a) begyndende med den paagældendes far, b) med den paagældende selv, eller hver generation for sig, c) med generationerne betegnet I, II, III o. s. v., henholdsvis d) ved antallet af aner i den paagældende generation, 2, 4, 8 o. s. v.

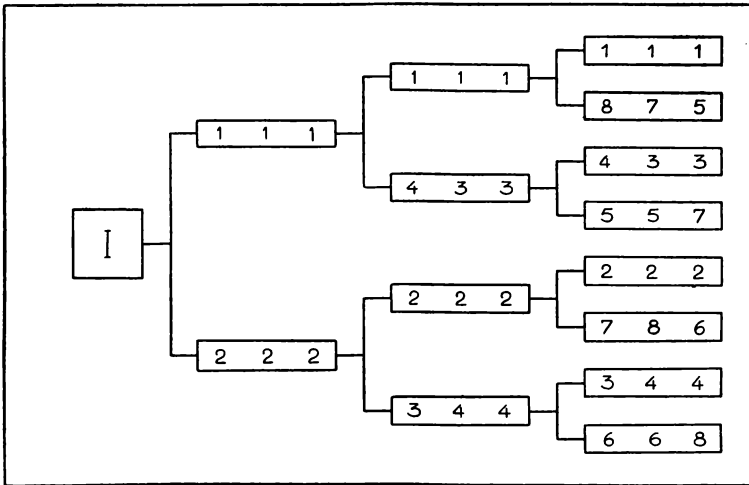

Fig. 4. Nummerering af de i en anetavle optrædende familier. Fædreslægten 1, mødreslægten 2, og derefter farmoderens slægt, enten a) nr. 4, saaledes at nummeret paa en i generation III optrædende ny slægt altid vil være $2^n + 1$ minus ægtefællens slægtsnummer, eller med de lige numre reserveret for de fædrene slægter, disse nummereret enten b) efter samme princip som anvendes i a, d. v. s. ved at trække ægtefællens slægts nummer fra 2^n for de fædrene slægters vedkommende, fra $2^n + 2$ for de mødrene slægters, eller c) efter simpel nummerering efterhaanden som de indløber. Denne sidste metode er principielt den ringeste af de 3 nævnte metoder.

betænkning har opstillet slægtrækker helt tilbage til Adam paa 150 generationer eller mere.

For at faa bedre plads til navnene opstilles en anetavle som regel paa den anden led. Det er vist i (Fig. 3 og 4), der tillige viser de nummereringssystemer, man sædvanlig har anvendt, dels for de enkelte aner, dels for de familier de tilhører.

Det i grundelementet optrædende forældrepar faar ofte flere børn sammen. Disse børn kan igen giftes og faa børn. Sammenstillingen af samtlige disse mennesker kaldes en *familiestamtafle*. (Fig. 5, side 10).

Antallet af individer i et eller andet slægtled kan ogsaa her blive meget stort, dog aldrig større end jordens samlede befolkning paa det paagældende tidspunkt, og naar talen ikke er om meget fjærne led meget, meget mindre, da ægteskabsforbindelser mellem befolkningerne paa de forskellige steder af jorden ikke, blot tilnærmelsesvis, staar maal med ægteskabsforbindelserne indenfor de enkelte lande. Afkomstallets begrænsning skyldes, svarende til sammenfald af aner, sammenfald af afkom. Et givet ægtepars afkom kan indenfor faa generationer voxe meget stærkt, men kan ogsaa aftage lige til 0. Sker dette, siger man, at den paagældende familie er uddød.

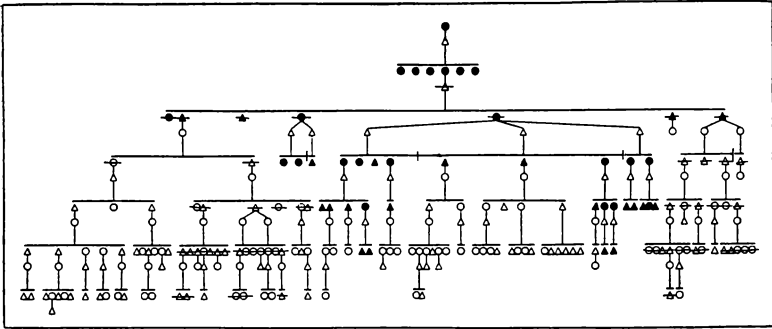

Fig. 5. Familiestamtavle. De med sort udfyldte cirkler og trekanter er mandstammens repræsentanter. De gennemstregede giver den fra stamfaderens svigerdatter udgaaende kvindeslægttavle. I praksis vil man normalt fremhæve mandse eller kvindeslægttavlen ved farvelægning af bunden under den paagældende del af familiestamtavlen og bruge udfyldning af cirkler og trekanter til betegnelse af familiens døde medlemmer.

I en stationær befolkning vil antallet af medlemmer i en eller anden generation gennemsnitligt være dobbelt saa stort som i den foregaaende, men tallet kan som nævnt i den enkelte familie stige langt raskere. Det er kun undtagelsesvis, at man opstiller fuldstændige familiestamtavler for mere end 3 à 4 generationer. Som regel nøjes man med slægtstamta v l e r, der kun medtager børn af de i familiestamtavlen opførte mænd. I saadanne slægter er uddøen et meget almindeligt fænomen, der naturligvis modvirkes af, at andre slægter voxer i antal. Hvert eneste menneske har nu engang en fædrene slægt, der er lige saa gammel, som der har været mennesker til.

Medtager man kun børn af de i familiestamtavlen opførte kvinder, vil man faa k v i n d e s l æ g t s t a m t a v l e r. Da moderskab sikrere kan fastslaas end faderskab, er saadanne kvindeslægtstamta v l e r af interesse. De vil vise lignende forhold som slægtstamta v l e r n e. Der vil hyppigt være tale om uddøen, og de vil have et lignende begrænset omfang i forhold til den fuldstændige familiestamtavle. De er dog kun rent undtagelsesvis opstillet, dels fordi man i ældre tider hyppigere ved besked om mændene end om kvinderne, dels fordi efternavnene, s l æ g t n a v n e n e, i det meste af Europa følger mandsslægten.

Den viste familiestamtavle — fig. 5 — er valgt, fordi den baade er fattig paa medlemmer, og dog viser eksempler paa børnekuld af flere ægteskaber. Man kan derved faa et overskueligt billede af forholdet mellem familiestamtavle og slægttavle og kvindeslægttavle, idet den fra stamfaderen udgaaende mandsslægt er fremhævet med udfyldte cirkler og trekanter. Den fra stammøderen udgaaende

kvindeslægt er uddød i næste generation, idet hun kun havde sønner. Den fra hendes svigerdatter udgaaende kvindeslægt er paa tilsvarende maade fremhævet ved gennemstregning.

IV.

Teoretisk er der ingen vanskelighed forbundet med opstilling af hverken anetavler eller stamtavler. Praktisk er forholdet et andet. Gang paa gang viser det sig ugørligt at bestemme, hvem en ane er barn af, eller at finde hvad der er blevet af et eller flere børn i en given familie. Hertil kommer yderligere den vanskelighed, at man praktisk talt altid kan rejse tvivl om faderskabet. Samfundet registrerer kun stedsevarende ægteskab, og anerkender følgelig som fader til et i ægteskab født barn normalt kun ægtemanden. Der skal her ikke gaas ind paa behandlingen af disse tilfælde, og de ny midler man i nutiden har fundet til at kaste lys, hvor der før ingen muligheder forelaa. Tilfældene er faa i forhold til det samlede antal tilfælde, og kan kun behandles som undertilfælde af genealogiens hovedopgave, der er at angive de veje, ad hvilke slægtskab kan paavises ved hjælp af samtlige foreliggende kilder.

Hovedproblemet er her *identitetsproblemet*. Hvad sikkerhed har man for, at samme navn i forskellige protokoller og aktstykker dækker over samme person? For nulevende personer existerer dette problem saa godt som ikke. Der vil næsten altid kunne findes folk, som kan bevidne baade identitet og slægtssammenhæng. Naar vedkommende har været død i nogen tid, begynder spørgsmaalet imidlertid at dukke op, og bliver des vanskeligere, jo længere tilbage i tiden man kommer, og jo sparsommere oplysninger der foreligger. Det kompliceres yderligere ved, at samme mand kan optræde under forskellige navne, baade fordi han selv bevidst har skiftet navn, men ogsaa fordi navneskikken jævnligt har været meget vakkende.

Dette sidste er meget vigtigt. I denne oversigt er det dog ugørligt at komme nærmere ind derpaa, da det vilde kræve for megen tid. Jeg kan henvise til, hvad jeg tidligere har skrevet herom¹, og her nøjes med at pege paa, at dette i sig selv ofte vanskelige spørgsmaal dog har den lyse side, at det i mange tilfælde takket være opkaldelsesreglerne giver bevis, hvor de øvrige kilder svigter.

*Identitetsbevise*s gennemførelse vil i første linie bero paa, at bærerne af de navne, man mener repræsenterer samme person, modsigelsesfrit indgaar i en eller anden slægtssammenhæng.

¹ P. T. 38 (1917), 97—108. Samlinger til Jysk historie og topografi 23 (1918), 317—330.

Og dette vil igen sige, indgaar med identisk fødselstid og sted, dødstid og sted. Ved afgørelsen heraf kan man naturligvis ikke nøjes med de fødselsaar og dødsaar, som direkte kan fastslaas, og man kan heller ikke nøjes med at fastlægge ydergrænser for disse tidspunkter. Det kan kun være vejledende ved bedømmelse af en enkeltbestemmelse. Kommer der flere til, vil hver af mulighederne afskære rækker af aar for de videre bestemmelser. Der er her ingen anden vej at gaa end den, jeg har anvendt og gjort rede for i alt, hvad jeg tidligere har offentliggjort om genealogi: man skønner et rimeligt aar, angiver med et foransat c , c_2 , c_3 eller c_4 den nøjagtighed, hvormed man mener bestemmelsen er foretaget. Saa bygger man videre herpaa, til man finder en modsigelse eller usandsynlighed, retter baglæns til den er undgaaet, og bliver saadan ved til alle angivelser modsigelsesfrit passer sammen. Det fører som regel til en ret god bestemmelse, hvad erfaringen mange gange gennem senere fund har bekræftet, og naturligvis des bedre, jo flere oplysninger der har skullet tilpasses til hinanden.

Systemet har nu været brugt i over 35 aar og har i sjælden grad vist sig at være et nyttigt redskab saavel til prøvning som til ordning af foreliggende efterretninger.

V.

En betingelse for at naa resultater er, at man til enhver tid nøjagtigt har rede paa, hvad man sikkert ved. Dette krav medfører erfaringsmæssigt, at man maa tage ordrette og bogstavrette afskrifter af de foreliggende kilder og hellere tage lidt for meget end for lidt. Notater kan være nyttige til orientering, men er som regel ikke tilstrækkelige til opbygning af en sikker stamtavle eller anetavle. Fadderlister ved daab kan saaledes synes overflødige, som regel er det dog gennem dem, at man faar de vink, man behøver for at lede paa de rigtige steder. Henviisning til gravstedsnumre eller lægdsruller kan synes lige saa overflødige. Der kan dog gives mange eksempler paa, at de har givet det søgte identitetsbevis. En tolkning kan synes lige ud ad landevejen, en senere oplysning kan vise, at det paagældende sted bør opfattes anderledes. Om det kan det, kan kun ordlyden afgøre. Et enkelt eksempel. I en trykt stamtavle over familien Weidemann nævnes midt i en større børneflokk Carl Christian Weidemann født i Aalborg c. 1632. De seks øvrige sødskende havde kun et fornavn, dobbeltnavnet var følgelig mistænkeligt. I et skifte, der nævner de paagældende sødskende, hedder det: »erlig og welacht karl Christian Weidemann«. Ordlyden viser øjeblikkeligt, at stamtavlens forfatter af dette skifte har noteret navnene, ikke hele ordlyden. Karl er ikke navn, men blot udtryk for, at han, da skiftet afholdtes, var ugift.

Ogsaa kilden skal angives saa nøjagtigt, at man har klarhed over baade dens værdi og dens identitet. Et eksempel. En bogstavret afskrift af Vor Frelzers daabsbog viste saadanne afvigelser fra en anden afskrift, at man maatte tvivle om kildens identitet. Det viste sig da, at denne kirkebog, modsat hvad der er reglen for tiden før 1814, var ført i 2 exemplarer, og at det andet exemplar havde saa mange selvstændige oplysninger, at et eftersyn af begge som regel betaler sig, selv om afvigelserne oftest kun er minimale.

For mindre undersøgelser vedkommende er det naturligvis ligegyldigt, om man skriver sine udskrifter i lommebøger, paa papirark eller sedler. Men det er det ikke, saasnart undersøgelserne naar et vist omfang. Ti saa taber man let overblikket, kan ikke holde styr paa dem, hvis man ikke kan ordne dem i bestemte grupper, og indenfor hver gruppe lægge dem i ret tidsfølge. Det er derfor en god regel altid at bruge sedler af samme størrelse, og ihvertfald aldrig skrive mere end en udskrift paa hver seddel. Fig. 6 viser en saadan seddel, der foroven viser kildeangivelsen, fornedet at der skelnes mellem fælles angivelser og den rent konkrete, udskriften angaar.

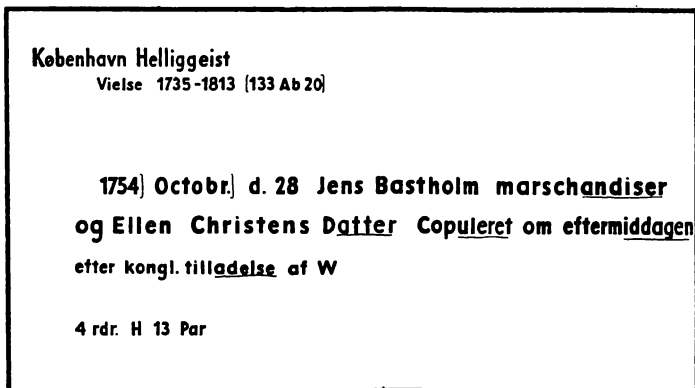

Fig. 6. Optegnelse fra kirkebog. $\frac{1}{2}$ størrelse.] efter 1754 og octobr. viser, at den paagældende del af oplysningen er taget fra nærmest foregaaende overskrift. Det understregede er udfyldt af den, der har udskrevet optegnelsen. Det sidste W kan udfyldes med navnet paa den præst, som forrettede vielsen, nemlig Jacob Wulff (1703—1773).

VI.

Sedlerne kan da ordnes saadan, at alle udskrifter vedrørende samme ægtepar og deres børn lægges sammen. Det er praktisk at lægge dem i en konvolut saa kan man i nødsfald ogsaa deri lægge papirer af andet format, og udenpaa konvoluten angive indholdet efter aldeles faste regler. Fig. 7 viser udskriften paa en saadan konvolut:

KØBENHAVN		BASTHOLM		1792 1794		1800	
Samlige arvinger læst 1782				Litt:.....			
Jens Nielsen Bastholm markkødtter arbejdskaft paa søbæredieriet * kg. 1754 7/10 Kbh. Hg.		1721 1/2 Vreilev - 1784 7/10 Kbh. Hg.		Niels Jensen Bastholm 1678 7/10 Vreilev - 1756 7/10 Fureby		Sara Kristine Kristensd. Høhl c. 1697 - 1772 7/10 Fureby	
Ellen Kristensdatter c. 1724 Kbh. ?		- 1784 7/10 Kbh. Hg.		Kristen Larsen brændevinsbrænder i Kbh.		Kirsten Kristensdatter	
Sara Kristine Jensdatter 1755 7/10 Kbh. Hg.		- 1756 7/10 Kbh. Hg. ?					
Sara Kristine Jensd. Bastholm 1757 7/10 Kbh. Hg.		- Kbh. Hg.					
Niels Jensen 1750 7/10 Kbh. Hg.		- 1758 7/10 Kbh. Hg.					
Niels Jensen 1760 7/10 Kbh. Hg.		- 1761 7/10 Kbh. Hg.					
Kirsten Jensdatter 1763 7/10 Kbh. Hg.		- 1763 7/10 Kbh. Hg.					
Kirsten Jensd. Bastholm 1763 7/10 Kbh. Hg.		- 1763 7/10 Kbh. Hg.		Mads Jensen c. 1790 i Mads Jensen, c. 1760 i Jylland - c. 1820 Kbh. brændevinsbrænder 1789			

Fig. 7. »Konvolut«. 1/2 størrelse. Datoer foran aarstal er fødselsdage (taget fra ekstraskatten 1762), datoer efter: daabs, vielses- eller begravelsesdage (taget fra den kirkebog, hvis embede er anført efter aar og dato). Spørgsmaalstegnet efter klammen udfor konens forældre viser, at disse er gættet (udfra fadderlisterne og overensstemmelse med opkaldelsesreglerne) og ? foran svigersønnens navn viser, at han er tvivlsom. Navnet er tilføjet for at vise, hvorledes han kan anbringes med skønnet fødselsaar (udfra tiden for hans borgerskab, hvor man tillige har truffet angivelsen født i Jylland) og skønnet dødsaar (ved hjælp af vejviseren). I nærværende tilfælde er han en opdigtet person. Dette er sket for ikke at antyde et slægtskab mellem en ved denne tid antaget levende mand og den paagældende familie, om hvilken oplysningerne iøvrigt er rigtige.

Til venstre staar forældreparrets navne efterfulgt af fødsels- og dødsdata, eventuelt med foransat c, c₂, c₃ og c₄, saavidt muligt med stedsangivelse. Under navnene staar oplysninger om deres liv o. s. v., mellem navnene vielsesoplysninger, anført som fødsels- og dødsoplysningerne. Under disse navne staar samtlige børn anført paa tilsvarende maade. Til højre staar udfor hver af forældrene de tilsvarende oplysninger for deres forældre og udfor børnenes navne de respektive svigerbørns. Skematisk svarer oplysningerne udenpaa konvoluten til skemaet fig. 8, der viser den simplest mulige kombination af ane- og familietavle, idet der af begge er medtaget 1 led:

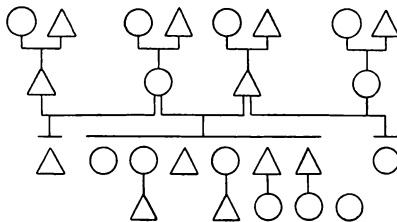

Fig. 8. Kombineret ane- og familietavle (svarende til en konvolut). Manden har været 2 gange gift, har børn af begge ægteskaber, og hans 2den hustru har med en senere ægtefælle 1 søn.

Systemet er overskueligt. Og praktisk, baade fordi det tillader tilføjelse af manglende data, og fordi det er et let overkommeligt arbejde at skrive den paagældende konvolut om, naar ny oplysninger gør en omskrivning ønskelig. Dette er vigtigt. Mange store undersøgelser er gaaet istaa, fordi den, der foretog dem, blev træt af at lave hele arbejdet om, efterhaanden som der kom ny oplysninger til. Ved at skrive fødsels- og dødsdage f o r a n aarstal, daabs- og begravelsesdage e f t e r, faas øjeblikkeligt overblik over kildens art, og 35 aars praxis (fra 1901) viser, at man praktisk talt kan faa alt det med, man har brug for at have med. Systemet har endvidere den fordel, at det øjeblikkeligt giver overblik over, om opkaldelsesreglerne er anvendt eller ej. Endvidere, at man altid kan tage de konvolutter frem, som berører en bestemt undersøgelse, og for eksempel have dem med paa arkivet. En anden dag kan man have en anden kombination med, svarende til det man den dag vil undersøge.

Saalænge man har faa oplysninger om bedsteforældre eller svigerbørn, kan de ligge i konvoluten. Bliver der anledning til at skrive særlig konvolut for dem, angives det ved at understrege det paa-gældende navn paa udgangskonvoluten; saa har man strax overblik derover.

I de indrammede felter foroven skrives længst tilhøjre: dagen naar og af hvem konvoluten er skrevet, samt eventuelt dagen for en ældre konvolut, der er omskrevet til den nærværende. Disse datoer kan have betydning, da man næppe altid, naar en ny oplysning indføres, samtidigt faar den overført paa alle de konvolutter, hvor den ogsaa skulde være overført. Under feltet skrives litteraturhenvisninger.

I midterfeltet skrives slægtnavnet, eventuelt ledsaget af generationsnumre og tavlenumre, som naturligvis først kan paaføres, naar arbejdet med den paagældende slægt nærmer sig sin afslutning, eller tidligere har været indgaaende behandlet. Under feltet staar, om børneantallet maa anses fuldt kendt, og til hvilke tidspunkter man eventuelt kender det samlede antal direkte arvinger, saaledes som disse foreligger oplyst i skifter, familieoptegnelser eller lignende.

I feltet længst tilvenstre skrives navnet paa det land, den landsdel, den by, eller det sogn, hvor den paagældende familie har levet. Hvad man vælger, afhænger af, hvor stedbundet den paagældende familie har været. Dette felt — den eneste virkelige forbedring systemet har gennemgaaet, og som indførtes for c 20 aar siden — er ikke uden betydning. Det tillader, at man istedetfor at ordne konvolutterne efter slægtsnavn kan ordne dem lokalt, hvilket i mangfoldige tilfælde er det mest praktiske, enten fordi man har undersøgt særligt meget i den paagældende by eller sogn, eller fordi

familien intet fast slægtnavn har, og da hellere maa ligge paa bynavn end paa patronymiket.

VII.

En ordning efter sted er nødvendig, saafremt man vil benytte stoffet statistisk. Det vil man med tiden gøre. Man kan ikke i længden nøjes med de nuværende grove statistiske data, fødsler, børnedødsfald pr. 1 000 indbyggere, men maa analysere dem individuelt, saafremt man vil naa til klarhed over de forhold, som er bestemmende for en befolknings trivsel.

Det nytter naturligvis heller ikke at nøjes med at undersøge de mere velhavende familier. Undersøgelserne maa udstrækkes til at gælde h e l e befolkningen. For den nulevende befolknings vedkommende kan det gøres ved en ringe udbygning af folkeregistreringen. Den er lidt for meget ordnet under hensyn til de vanskeligheder, som skatterestanter og alimentanter volder administrationen. Dengang den indførtes, foreslog jeg skemaerne udvidet efter de her udviklede synspunkter. Det lykkedes ikke dengang, men det vil en dag blive gjort. Gennem undersøgelser tilbage i fortiden kan man nemlig skaffe sig et saadant grundlag, at man forholdsvis hurtigt af folkeregistreringskortene kan faa oplysninger, der virkelig betyder, om en given befolkning trives eller ej.

VIII.

Ved offentliggørelse af anetavler og stamtavler er tilvejebringelse af overskuelighed det vigtigste spørgsmaal. Overskueligst er tavleformen. Den kræver imidlertid megen plads og vil ikke kunne bruges uden i særlige tilfælde, som støttes af familiefølelse og lignende.

De fleste familie- eller slægtstamtavler, som er udgivet her i landet er trykt efter i n d r y k n i n g s s y s t e m e t, der har den fordel, at det typografisk set er ret let haandterligt. Det kan ogsaa anvendes til anetavler, giver imidlertid kun tilfredsstillende overskuelighed, naar det indskrænkes til at anvendes paa 3, højst 4 generationer. Systemet er ofte blevet forkæret og ikke med urette, da det skiller sødskende fra hinanden, men der er ingen grund til helt at forkaste det. Bedst anvendeligt er det til familiestamtavler over nulevende familier, hvor afslutning ikke er mulig, og det kan ogsaa være paa sin plads i fortiden, baade i tilfælde, hvor oplysningerne er mangelfulde, eller hvor det gælder at give oversigt over en hel familie, datterbørnene medregnet.

Det navnlig i Sverige og Tyskland anvendte t a b e l s y s t e m giver den bedste ordning af stoffet, naar det tillige støttes af saavel

en oversigtstavle over de enkelte tabellers plads paa stamtavlen, som af tilbagevisninger til udgangstabellen, og af at man i denne angiver samtlige børns fødselsdata. Det er ikke nok, at disse data for de børn, der har afkom, staar i deres særlige tabeller. De skal umiddelbart kunne overses sammen med vedkommendes søds kendes.

Naar dette gøres, frembyder den variation, der er brugt en del herhjemme, at ordne medlemmerne generationsvis, ingen fordele, der kan opveje den mangel, at forbindelsen forældre-børn er brudt.

Hermed er givet en oversigt over de vigtigste elementer i en metodisk genealogisk forskning. Nærmere enkeltheder om, hvordan forskningens skal udføres, og modificeres efter tid og sted og kilderens særligt art, tillader tiden ikke at gaa ind paa ved denne lejlighed. Oversigten har til hovedformaal haft at give et indtryk af, at denne forskning kan drives ud fra selvstændige metoder, der i langt højere grad end almindelig antaget kan give bidrag til belysning af samfundsvigtige spørgsmaal.

Det maa følgelig betragtes som en mangel ved landets fortræffelige arkivordning, at den forskning, som er blevet fremkaldt ved den liberalitet, hvormed arkivernes indhold er gjort tilgængelig for offentligheden, og den hjælpsomhed, som er udvist fra arkivpersonalets side, ikke er blevet støttet fra universitetets side gennem en vel tilrettelagt undervisning i genealogisk forskningsmetode. Det trænges der til, og det er saa meget mere paafaldende, at det ikke er sket, som der ogsaa for den egenlige historiske forsknings vedkommende ad denne vej kan naas resultater, som man ikke kan naa gennem de hidtil anvendte metoder.

Det gælder den nyere tid, hvad jeg mener at have vist i min besvarelse af den skriftlige opgave, og fremfor alt gælder det oldtiden, hvor man levede i rene slægtssamfund, hvis historie ikke kan erkendes uden klarhed over de førende slægters historie, og hvor den sædvanlige historieforskning ikke kan undvære den støtte, den kan faa ad denne vej.

IX.

Jeg ved ikke nogen bedre maade at illustrere dette sidste paa end ved at vise den stamtavle, som nu bliver rullet ud for Dem. Den¹ viser efterkommere i 11 generationer alene paa mandssiden efter *Gorm I*, den virkelige Gorm den gamle, der døde 764. Den omfatter ialt c. 720 personer. Enkeltes plads er tvivlsom, det er angivet med punkteret streg. I hovedsagen maa stamtavlen anses korrekt, selv om alt detailarbejdet endnu ikke er færdigt afsluttet.

Jeg har ved et foredrag 28/11 1934 i Dansk Ingeniørforening gjort rede for forbindelserne mellem de enkelte grene. Personal-

¹ Den er af pladshensyn ikke gengivet her.

historisk Samfund og Dansk historisk Forening var indbudt, og der blev ingen indvendinger fremført. Siden har jeg faaet den udvidet med de grene af kongeslægten, der fik sig nyt hjem i Island, og som jeg dengang udtrykkelig gjorde opmærksom paa, at jeg ikke havde faaet med, fordi jeg manglede den bund i tidsregningen, jeg siden er naaet til, og som jeg har gjort rede for i et tillæg til min besvarelse af den skriftlige opgave.¹

At gennemgaa denne stamtavle i enkeltheder kan der ikke være tale om. Jeg maa nøjes med ganske kort at pege paa, at den omfatter en række af de mest kendte islandske forfattere, fra hvis skriftlige efterladenskaber en væsenlig del af slægtoverleveringen er bevaret til vore dage — *Sæmund frode*, *Are frode* —, at den omfatter samtlige tidens danske, norske og svenske konger, endvidere hertugerne af Normandiet, en greveslægt i Flandern (hvorfra i parentes bemærket beviset for, at de russiske storfyrster nedstammer fra *Bjorn jærnside* og *Regner lodbrog* stammer), kongerne i Dublin og Suderøerne, Orkneyjarlerne og alle de russiske storfyrster af *Rurik's æt*.

Rimeligvis har den ogsaa omfattet det polske og det obotritiske fyrstehus, som jævnlig var i giftermålsforbindelse med denne æt. Der synes i den nyere tyske og polske forskning at være enighed om, at disse 2 fyrsteslægter er af nordisk oprindelse. Jeg har antydet forbindelsen med den polske, men savner endnu sikre holdpunkter. Rundt omkring findes ogsaa flere punkter, som trænger til uddybelse, saa lidt kritisk hovedparten af den foreliggende genealogiske litteratur er.

Dette kan dog ikke ændre hovedbilledet, fra hvilket der kastes et uventet rigt og stærkt lys over vikingtidens landnám og handelsliv. Alle disse kendte begivenheder kommer til at staa i et helt andet lys, end man før har set dem. Der var ikke blot kamp om magten mellem slægtens enkelte medlemmer, men ogsaa sammenhold, og dette styrkedes ustandseligt ved ny giftermåls. Det var dette sammenhold, som er fortsat i senere tiders legitimitetsprincip, og som i sin tid betingede opretholdelsen af vikingernes handel fra Sortehavet og det Kaspiske hav, ved hvis bredder Nordboer nu atter færdes og udøver stordaad, til Normandiet og den Irske sø, og til vikingtidens sidste bedrifter: landnámene i Island, Grønland og Vinland.

DE ANGELSAXISKE KONGESTAMTRÆER.

I.

Høje dommere, højtærede forsamling. Emnet, der er opgivet for denne forelæsning: »Fremlæggelse af et kildekritisk problem efter

¹ Slaget ved Svold fandt sted aar 1010.

eget valg«, er saa rummeligt, at man, selv om man holder sig til emner af interesse for dansk historieforskning, har nok at vælge imellem og hellere vilde have rækker af forelæsninger til raadighed end blot en enkelt. Ved tilrettelæggelsen af denne ligger der derfor en særlig vanskelighed i selve valget, og herunder først og fremmest, om man skal vælge et snævert afgrænset problem eller et af mere omfattende art?

Da jeg i »Aabenraa« for faa aar siden har vist, at man ved hjælp af en række indbyrdes afvigende haandskrifter af et forholdsvis nyere værk (fra 1620) er istand til at udskille saavel den oprindelige kærne som flere rækker af yngre tilføjelser, og da jeg i tillæget til min besvarelse af den skriftlige opgave har behandlet den betydeligt ældre islandske lovsigemandsrække paa samme maade, og særligt ved hjælp af de begaaede fejl har vist, hvordan denne kan opløses i en række samtidige optegnelser helt tilbage til c. 1025, saa har jeg fundet det naturligt ved denne lejlighed at vælge et kildekritisk problem af mere omfattende art.

Den opgave, som her maaske naturligst frembød sig, at vise den indbyrdes sammenhæng mellem enten den islandske eller den danske middelalderlige litteraturs skrifter af historisk indhold omfatter imidlertid saa mange sidespørgsmaal, at det næppe vil føles tilfredsstillende, om disse behandlede saa antydningvis, som de nødvendigvis maa behandles, naar hele spørgsmaalet skal gennemgaaes i en enkelt forelæsning.

Jeg har derfor valgt spørgsmaalet om de angelsaxiske kongestamtræers tilblivelse. Dette spørgsmaal er ganske vist ikke mindre omfattende end de nys nævnte. Sidespørgsmaalene her har imidlertid fortrinsvis interesse for engelsk historie, saa det vil være mindre utilfredsstillende her at gaa lidt let hen over dem, saaledes at opmærksomheden kan samles om de punkter, der særlig har betydning for dansk historie. For denne har disse stamtræer en betydning, der vanskeligt kan overvurderes. I deres ældre led er nemlig optaget betydelige stykker af dansk kongestamtræer. Derfra kastes et skarpt lys over enkelte sider af det for dansk oldhistorie vigtige spørgsmaal: hvordan er den omfattende danske kongerække, som i 1100-aarenes slutning nedskreves i Island og Danmark, blevet til. Og fra disse kongestamtræer sættes man direkte ind paa sporet af, hvorledes den saakaldte islandske og danske oldtidsoverlevering er blevet skabt.

Problemet om de angelsaxiske kongestamtræers opstaaen har tillige den fordel, at det foruden at kunne behandles efter de sædvanlige kildekritiske metoder, tillige kan behandles efter genealogiske.

II.

De angelsaxiske kongestamtræer kan man finde gengivet i noget nær alle engelske historiske værker, baade ældre og yngre, af blot nogenlunde omfang. Der er arbejdet paa disse kongestamtræer i henvend et aartusinde, og endnu i vore dage er der udgivet oversigter over, hvorledes den regerende engelske konge gennem disse kongestamtræer nedstammer fra Adam.

Fra Adam til Noahs søn Seth er slægtrækken naturligvis den, der findes i biblen. Fra Seth fører et meget stærkt vekslede antal led ned til Woden eller Odin. Det er særligt dette stykke, der har interesse for dansk historie. Fra 7 sønner af Odin føres derefter 8 linier ned til kongerne i Kent, Øst-Angel, Essex, Mercia, Deira, Wessex og Bernicia samt Lindissi, og endelig kan man fra Wessex-rækken komme videre til alle senere konger.

Den form, hvori disse kongestamtræer findes i *Florence of Worcester* (c. 1050—1118)'s store krønike fra 1100-aarenes begyndelse, anses som deres klassiske form, fordi Florence direkte bygger paa væsenligt ældre optegnelse, og fordi han derfor tillige har ret gode navneformer. Hos ham og i hele den ældre litteratur opfattedes disse stamtræer som historisk sandhed. I nyere tid er man blevet opmærksom paa, at dette ikke kan være tilfældet, og man anfører dem derfor nærmest som kuriosum. Men det er lige saa langt fra det rigtige som at tage dem ganske bogstaveligt. Det maa være en naturlig opgave for forskningen at klarlægge, naar de er opstaaet og med hvad formaal. Vejen hertil er gennem en kildekritisk undersøgelse at fastslaa, hvad der er oprindeligt i stamtræerne, hvad der er senere tilføjelser, og hvad historisk grundlag der er for stoffet i dem.

Kongestamtræernes senere skæbne giver visse vink. De findes overleveret saavel fra Adam fremefter, som fra de paagældende konger tilbage til Adam. Dette har i senmiddelalderen givet anledning til noget nær en fordobling af hele slægtrækken, idet de 2 forskelligt vendte rækker er sat direkte i forlængelse af hinanden. Der ved fik man antallet af slægtled op til c. 150 eller netop det, man ansaa nødvendigt for at udfylde tiden fra Adam til den paagældende tid. Man kan ogsaa klart paavise, hvorledes tilknytningen til de bibelske stamtræer fandt sted. Om *Skjold* eller hans far *Skef* hedder det paa angelsaxisk:

Se wæs in þe asce geboren Han var født i en ask (et langskib)

Det er blevet fejllæst in þe arce geboren, og arce er da opfattet som Noahs ark. Deraf fulgte umiddelbart den stadige trang til at udvide antallet af led mellem Noahs søn Seth og Odin. I begyndelsen regnede man, ligesom tilfældet var i tiden fra verdens skabelse til syndfloden, med meget lange generationsaldre. Senere ind-

saa man, at stamtræet vilde vinde i sandsynlighed, saafremt man kunde regne med generationsaldre af sædvanlig længde, eller gennemsnitligt 3 pr. aarhundrede, akkurat som man tidligere i Wessex-stamtræet havde indskudt led mellem Odin og den første konge af slægten, *Cerdic*, idet de ældste optegnelser havde betydeligt færre led fra *Cerdic* til Odin end fra *Cerdics* samtidige i de andre riger.

Kongestamtræerne findes overleveret baade paa latin og paa angelsaxisk. Det sidste, dels i den angelsaxiske krønike, dels i 3 særlige haandskrifter, der foruden stamtræerne indeholder bisperækker, hvis slutpunkter giver holdepunkter for disse texters tilblivelse. Disse 3 haandskrifter har været genstand for en del interesse i nyere tid, dog mest fordi deres afvigende staveformer har givet sprogforskerne gode holdepunkter for sprogets ændring i tiden efter indvandringen. Indholdet har interesseret mindre. Formen, indholdet bringes i, er ens i de 3 tekster. Efter det enkelte navn er sat faderens tilføjede endelsen *ing*. For eksempel:

<i>Beaw Sceldwaing,</i>	<i>Beaw,</i> søn af <i>Skjold</i>
<i>Sceldwea Heremoding,</i>	<i>Skjold</i> søn af <i>Hermod</i>

Af patronymika som *Sceldwaing* istedetfor *Scelding*, *Hwalaing* for *Hwaling* har den engelske sprogforsker *H. M. Chadwick*, hvis værk »The origin of the english nation« er velkendt herhjemme, vist, at stamtræerne tidligst har været nedskrevet paa latin og derfra er oversat til angelsaxisk. Dette resultat stemmer med det resultat, en nærmere betragtning af indholdet fører til.

III.

Inden dette sker, maa der gives en vis orientering vedrørende de kildeskrifter, som staar til raadighed for den paagældende tids historie, da stamtræerne ikke kendes i deres oprindelige form, men blot i den form, hvori de er indarbejdede i yngre skrifter. For disse kildeskrifter gælder noget lignende, en væsentlig del af stoffet maa være overtaget fra ældre tabte kilder. I de foreliggende kildeskrifter findes saa mange modsigelser og mærkværdigheder, at det er almindeligt indenfor engelsk historieforskning at kalde tiden fra Romernes bortdragen til Angelsaxernes antagelse af kristendommen eller med en rund angivelse 400- og 500-aarene for »*t h e d a r k c e n t u r i e s*«.

Denne betegnelse er meget uheldig, ti selv om det nok kan siges, at kilderne flyder noget rigeligere for romersk tid end for disse to aarhundreder, saa kan der dog slet ikke tales om mangel paa kilder. Betegnelsen er nemlig blevet en hel sovepude for forskningen. Romertiden har nu engang interesseret vor tids Englændere mere end den angelsaxiske tid, og naar saa denne tids ældste periode kunde

betegnes the dark centuries, er det kun altfor forstaaeligt, at man er gaaet let hen over den.

Hertil kommer et andet forhold. Det fjendskab mellem Britter og Angelsaxer, for ikke at sige had, som naturligt prægede indvandringstiden, og som *Baeda* har anført saa mange vidnesbyrd om, har ned til nutiden fortsat sig i en for udenforstaaende nærmest ubegribelig afspærring. Jo mere en engelsk historiker har fordybet sig i de angelsaxiske kilder, des mere har de walisiske kilder været en lukket bog for ham og omvendt. Det samme gælder ogsaa forholdet mellem engelsk og irsk. Og saa længe denne afspærring vedvarer, vil man naturligvis ikke kunne naa til erkendelse af, hvordan det egentlig gik til, at landet fra at være brittisk under romersk styre blev angelsaxisk.

Gildas voldsomme klageskrift *De excidio Britanniae* »Om Britannias undergang«, anses sædvanlig som det vigtigste kildeskrift for tiden fra c. 400 til c. 540. Det fører mod 5 navngivne brittiske konger et saa voldsomt sprog, at man vanskeligt forstaaer, at forfatteren kan være sluppet fra det med livet. Iøvrigt nævner det næsten ingen navne og kun én skarp tidsbestemmelse, henvendelsen i den romerske statholder *Aëtius* 3dje konsulat om hjælp mod folk, der røvede og plyndrede i landet. Det heraf fremgaaende aar 446 hjælper os dog kun i ringe grad videre, ti den anvendelse, allerede *Baeda* gjorde af denne oplysning, ud fra dette aar at regne sig til *Gildas* levetid og Angelsaxernes indvandring har ingen støtte i teksten. Dens § 26 oplyser nemlig, at *Gildas* er født i det aar, hvor den navnkundige brittiske sagnhelt *Arthur* ved Mount Badon vandt den største sejr, som Britterne overhovedet vandt over hedningerne. Af § 1 fremgaaer, at *Gildas* havde ladet arbejdet ligge i 2 femaar eller mere, før han udsendte det. Dette stykke maa selvfølgelig stamme fra den afsluttende redaktion, og fra samme tid maa hidrøre den oplysning i § 26, at der var gaaet 43 aar og 1 maaned fra slaget ved Mount-Badon, ti den er sprogligt uheldigt knyttet til det foregaaende, og maa ogsaa ifølge sit indhold naturligst regnes at angaa tiden for værkets afslutning. Ifølge *Annales Cambriae*, der har en særlig tidsregning, fandt slaget sted aar 72. Værket skulde selvfølgelig være skrevet i aarene 105—115, men en af de konger, *Gildas* raser imod, kong *Mailcun* i N. Wales berettes i samme aarbøger at være død i 103. Det har ført til, at man har foreslaaet at regne med 2 personer af navnet *Gildas*, hvilket imidlertid ikke lader sig gennemføre, og da kong *Mailcun* døde i en pest, hvis tid kendes fra irske kilder, saa kan den foreliggende modsigelse kun hæves ved, at slaget rykkes c. 20 aar bagud.

Annales Cambriae kendes fra 3 haandskrifter, to fra 1286 og 1288 med selvstændige fortsættelser fra 954 samt nogle faa ældre oplysninger, der ved uagtsomhed maa være oversprunget

i det ældste haandskrift. Dette er skrevet c₂ 1088, men kan tydeligt ses at bero paa en original skrevet 954, idet aarbøgerne slutter med 954, og de til disse knyttede walisiske kongestamtræer maa være afsluttet mellem 954 og 957. Det viser endvidere, at disse aarbøger oprindeligt har været ført i en paasketavle omfattende netop 532 aar. Nu er indførslen om slaget ved Mount-Badon saa udførlig, at den ikke kan have staaet paa den ringe plads, der er til indførsel i en paasketavle. Har paasketavlen været ordnet kolonnevis, har kolonnernes længde været maaneperiodens 19 aar, svarende til den forbedring af paasketavlerne, som vedtoges i 455 under pave *Leo*, efter at *Victorius Aquitanus* havde vist, at paasketavler paa $19 \times 28 = 532$ aar langt bedre svarede til de virkelige forhold end de tidligere brugte paasketavler paa 3×28 aar. Det er altsaa muligt, at en indførsel i paasketavlens 3dje kolonne (2det blads 1ste) under aar 53 har været fortsat i 4de kolonne og randen, og derfor af en afskriver er opfattet hørende til aar 72.

Udgangspunkt, nulaaret, for *Annales Cambria* angives almindelig at være 444. Dette gælder imidlertid ikke aarbøgernes første stykke. Den første indførsel findes under aar 9 og angaar indførslen af den ny paaskeberegning. Det giver nulaaret 446, Aëtius 3dje konsulaar, idet $446 + 9$ giver 455. Spørgsmaalet er da, naar har springet fundet sted? Under 121 anføres Gildas rejse til Irland. Hertil blev han indkaldt af kong *Ainmire mac Setna* for at ordne de kirkelige forhold, og da Ainmire først vandt magten i 565, saa kan han først være kommet 566 eller snarere 567, og her maa altsaa være regnet med 446, der giver 567. Den næste indførsel gælder Gildas død, der er anført under 126. At der her er regnet med 444 fremgaar med sikkerhed af det ældste Gildaslevned, der uden at nævne aarstal beretter, at hans død fandt sted 29/1, og at hans lig 11/5 fandtes og begravedes i *dies rogationum*, hvilket sidste indenfor de muligheder der overhovedet foreligger, kun kan passe paa 570. Dette aar er forøvrigt ogsaa anført i *Ulsterannalerne*. Grunden til, at springet blev begaaet, kan paavises ved hjælp af en indførsel i *Historia Brittonum*, men tager for lang tid her at forklare. Dets beliggenhed viser, at den ældste del af *Annales Cambriae* maa tilskrives Gildas.

IV.

Gildas var herefter født $446 + 72 \div 19 = 499$ i Ailcluith »klippen i Clyde« nu Dumbarton, oprindeligt Dun na m Briton »Britternes faste borg«, der laa, hvor Leven forener sig med Clyde et par mil udenfor Glasgow. Hans far *Cau*, var stedets konge, hans mor har sandsynligvis været af en af de germanske befolkninger, der allerede fra 300-aarene fandtes boende ved Firth of

Forth, idet navnet Gildas, der kun kendes fra ham, ikke kan forklares fra brittisk og eller irsk sprog og derfor nok indeholder det forled *gild*, som sprogligt er beslægtet med vort *gæld*, og som findes i vestgotiske kongenavne som *Leovigild*, *Hermenogild* og lignende, og som i yngre tid ogsaa er overgaaet i walisisk. Sin opdragelse havde han faaet hos den tids berømteste lærer *Illut* (c₃ 465-c₃ 535) i Wales. Som ung havde han været i Irland og besøgt den hellige *Bridget*, som døde 521. Omtrent samme aar tog han til Rom, hvor han blev dr. i den hellige skrift, og derfra til Bretagne, hvor han c. 529? grundlagde et kloster i Rhuys ved Vannes. Der kan han have skrevet klageskriftet i 532-542. Fra de følgende aar kendes hymner og strafferegler fra hans haand, samt omtales omfattende værker, saaledes at han, da han i 567 indkaldtes til Irland, var anerkendt som det vestlige Europas ypperste lærer i den kristne tro. Paa det tidspunkt var de konger, han havde angrebet, forlængst døde. Kirken var atter æret og anset, og der var altsaa ikke længere nogen fare forbundet med at eje en afskrift af Gildas klageskrift.

En afskrift maa ved denne tid være taget af *Dubricius* (c₂ 540-612), som antagelig har været Gildas elev eller blot af ham er indsat til bisp i Llandaff i S. Wales. Hans død anføres i de førnævnte aarbøger under 168 = 612, indført af nedennævnte *Run*. Han blev helgenviet 1120. Det levned, som *Urban*, stedets bisp 1108, 1133 til den lejlighed forfattede i 1119, findes indført i den af ham i c. 1132 indrettede samling af aktstykker og helgenlevneder *Liber Landavensis*. I dette levned er hans død sat til 522, vistnok en fejlskrift for 512, som *Benedict of Gloucester* skrev i et nyt levned fra c₃ 1150. At hans død er rykket et aarhundrede tilbage er derimod ikke en afskrivningsfejl. Det hænger sammen med Llandaffkirkens kamp paa denne tid med Menevi eller S. Davids om primatet over Wales. Det gjaldt i denne kamp for Llandaff at faa gjort Dubricius ældre end *Dewi* eller *David* (497—1/3 544), men førte forøvrigt blot til, at man i Menevi forøgede Dewis alder fra 47 til 147 aar. Det gaar som den røde traad gennem hele *Liber Landavensis* at hævde kirken i Llandarff paa bekostning af S. Davids. Der indførtes et gavebrev fra Dubricius, men hans navn er her falskt indsat i et langt yngre gavebrev, idet vidnerne levede i 800-aarene, ligesom selve den omstændighed, at kirken i Llandaff var viet til *S. Teilo* (c₃ 500—9/5 560) godtgør, at *Annales Cambriae*s dødsaar maa være det rigtige aar. Dubricius kan ikke have virket i Llandaff før *Teilo*, og naar han kaldes elev af *Teilo* fremhæver dette blot det bevidste i bestræbelserne. Forholdet maa være det omvendte, og naar han siges indviet af *S. Germanus* paa dennes første rejse 429, er man ude i det helt umulige, selv naar hans død rykkes hundrede aar tilbage i tiden. Forbindelsen med sidstnævnte maa være en anden.

Germanus (c. 378—31/7 448) var bisp i Auxerre i Frankrig og blev baade i 429 og 448 af paven sendt til England for at bekæmpe den pelagianske bevægelse. Der bindes et levned skrevet c. 485 af *Constantinus* i Lyon. Det omtaler kun flygtigt hans besøg i England. Men der har ogsaa existeret to i Wales skrevne levned, der i det første fortæller om, hvorledes den sidste brittiske konge *Guorthigirn* med alle sine hustruer og stormænd opbrændes i borgen *Caer-Guorthigirn* i S. Wales. Den antændtes af lyn fra himlen i S. Germanus nærværelse som straf for kongens trods mod himlen og kirken. Dette levned er som selvstændigt skrift tabt, men er vistnok i alt væsenligt fuldstændigt indført c. 633 i *Historia Brittonum* af den brittiske kongesøn *Run map Urbgen*, og maa ogsaa være benyttet til det yngre walisiske levned, der i de mest malende billeder spaar om kampene mellem Britter og Angelsaxer, den hvide drage og den røde drage, i de kommende 300 aar og som paa tilsvarende maade er indført c. 800 i *Historia Brittonum* af den berømte ærkebisp *Elfoddwg* i Bangor, som endelig fik paaskestridighederne mellem Angelsaxer og Britter bragt til ophør. Det ældre af de to walisiske levned maa være skrevet af *Dubricius*.

Det omtalte *Dubricius*-levned fra 1119 adskiller sig fra en lang række af de levned, som er bevaret om de c. 30 helgener, der har levet i Wales og Bretagne i 400- og 500-aarene, ved næsten kun at indeholde kirkeligt fællesstof. Noget lignende gælder det *Gildas*-levned som er skrevet c. 1050 i *Glastonbury* — det har ogsaa kun haft til formaal at sikre klostret i *Glastonbury* del i det ry, der stod om *Gildas*. Men det levned, som c. 1038 skreves af abbed *Vitalis* i *Rhuys* er for største delen afskrift af et levned skrevet umiddelbart efter hans død. Det gælder om dette levned som om mange af de øvrige, at deres betydning vanskeligt kan værdsættes højt nok. De giver ikke blot oplysninger om tidens kirkelige forhold og lærdomsskoler, men tillige om de udvandring til *Cornwall* og *Bretagne*, som fandt sted som følge af *Scoternes* og *Angelsaxernes* indvandring, om tidens landbrug, udryddelse af slanger, og andre forhold, som kan uddybe det vi ved fra arkæologiske fund. I et af dem skildres saaledes, hvorledes der opførtes en stenrøse over en grav, i andre faar man besked om eneboerliv og klosterdannelser.

V.

Det omtalte værk, *Historia Brittonum*, hører ogsaa til den tids vigtigste kilder. Det kendes fra c. 31 middelalderlige haandskrifter med saa afvigende indhold, at mindst 10 af dem er af væsenlig betydning for textens udgivelse. Det er navnløst i nogle af haandskrifterne, i mange af dem er *Gildas* den vise nævnt som forfatter,

men der nævnes ogsaa navnene *filius Urbacen*, *Marcus* og *Nennius*. Da værket indeholder oplysninger helt ned til 840-858, har man almindelig anset nævnelser af Gildas navn som et forsøg paa at give værket en ufortjent autoritet. Den tanke, at en kærne af værket kunde hidrøre fra Gildas, synes ikke at være faldet nogen ind, selv om man rundt om i værket træffer en række af de sære og skruede udtryk, som er karakteristiske for Gildas stil. Navnlig er den geografiske skildring af Britannia nær beslægtet med den tilsvarende i klageskriftet.

Det ældste af haandskrifterne adskiller sig fra de øvrige 30 ved at have afsnittet om de romerske kejsere i en betydelig kortere form. Texten er indført c₃ 900 paa oprindelig ubeskrevne blade i et samlehaandskrift fra Chartres og ender midt i § 37. Slutningen har sandsynligvis været indført i et løst tilhæftet læg, der senere er gaaet tabt. Man har forklaret den kortere text om de romerske kejsere som en forkortelse af den oprindelige text, foretaget for at spare plads. Denne forklaring kan ikke være rigtig. Afskriften er rent sprogligt saa slet, at det er udelukket, at den, der har udført afskriften, kan have forkortet texten, og den har en overskrift, der tydeligt viser tilbage til ældre tid. Den lyder efter et »her begynder«:

Exberta fii Urbacen de
libro sancti Germani inventa et
de origine et genealogia Bri-
tonum.

Udtog af [Run] søn af Urb-
gen, fundet i bogen om S. Ger-
manus, og om Britternes oprin-
delse og slægt.

Denne overskrift har hidtil ingen faaet noget ud af. Men fii maa være den sædvanlige forkortelse af filii og i originalen have staaet efter navnet Run, som blev oversprunget af afskriveren som uforstaaeligt, da han hverken har kendt dette navn eller vidst besked med, at brittiske navn altid staaer ubøjet i latinske indskrifter og texter. Det kan nemlig ved en analyse af de angelsaxiske kongestamtræer ses, at betydelige udvidelser i disse maa være foretaget af den brittiske kongesøn Run map Urbgen. Den original, som er benyttet, maa være det haandskrift, den brittiske bisp *Marcus* havde hos sig, da han i høj alder som eneboer i Soissons modtog besøg af *Herric* (841—c₃ 896) fra Auxerre, der c. 876 forfattede et fjerde Germanuslevned, i hvilket han optog en af de walisiske beretninger.

En mand af navnet Marcus er ikke truffet blandt den tids walisiske bisper. Der kan dog næppe være tvivl om, at han er identisk med den *Conmarch*, som for *Concenn* (c₂ 785 - 854) konge i Povia fra 808, c. 848 forfattede den lange genealogiske indskrift paa den berømte »pillar of Eliseg« i det nordlige Wales til ære for Concenns farfarsfar *Eliseg*, og som i denne indskrift yderligere nævner Germanus, kong Guorthigirn og dennes nærmeste

efterslægt. Den fortsættelse fra c₂ 850, som kan paavises i de waliske stamtræer, der findes i det næstældste og vigtigste af haandskrifterne af *Historia Brittonum*, maa følgelig være udført af ham. Fra Wales er han rimeligvis rejst med Povis sidste konge Concenn til Rom, hvor Concenn døde 854, hvorefter en søn af sidstnævntes søstersøn *Mermin* af Gwynned erobrede Povis.

I et tillæg til kongestamtræerne siger Nennius, at *Edwin* (585—633) af Northumbria døbt 627 af Run map Urbgen og tilføjer: »id est Paulinus«. Denne oplysning er fra engelsk side blevet afvist som et forsøg fra brittisk side paa andel i Englands kristning, umuligt at regne med paa grund af det had, Baeda beretter, der var mellem de to kirker. Indvendingen er uden vægt. *Paulinus*, der blev døbt 600 i Rom, og som efter at have kristnet Øst-Angel 627 udnævntes til ærkebisp af York, var ikke præst i den brittiske kirke. At den angelsaxiske kirke ikke skulde benytte de brittiske stormænd, der sluttede sig til den, er utænkeligt. At det var ham, der døbte Edwin, siges i *Annales Cambriae*. Til overflod fremgaar det af Baedas beretning, at Paulinus maa have tilhørt den brittiske kongeslægt, som 617 mistede magten i Elmet-riget, det sidste selvstændige brittiske omraade i det østlige England. Baeda fortæller nemlig, at omvendelsen af det northumbriske folk fandt sted ved en massedaab i floden Svale nær Katterick, fordi man dengang ikke kunde bygge daabskirker eller prædikekirker. Foruden kirken i York lykkedes det kun Paulinus at faa opført en kirke i Campodunum. Den blev afbrændt ved opstanden i 633, laa op til en kongsgaard, der senere kaldtes Leeds. Men dette sted ved vi laa i skoven Elmet, og det er følgelig paa Paulinus fædrene jord, at denne kirke er bygget. Af stamtræet over Berniciaslægten fremgaar videre indirekte, at hans mor maa have været datter af denne slægts første konge *Ida* og direkte, at kong *Osviu* (c. 613—671) var gift med hans sønnedatter *Rimmelth* (c₂ 623—c. 642). En nærmere undersøgelse af teksterne viser, at man uden vanskelighed kan udskille de af Gildas og Run map Urbgen forfattede dele. Den kærne, som derefter maa tilskrives *Gildas* (499—570), udgør sammen med det ældste stykke af *Annales Cambriae* det kronologiske grundlag, som alene forklarer, at klageskriftet uden aarstal og næsten uden navne har kunnet være det kildeskrift, det almindelig er regnet at være, og er forøvrigt ganske i Gildas sædvanlige stil.

De fra *Run map Urbgen* døbt Paulinus (c₂ 572 - 544) hidrørende dele er udtogene af Dubricius' S. Germanus levned, udtog af den irske konge *Cuana mac Ailcene* (c₂ 525 - 640)'s historiske værk og endelig de angelsaxiske kongestamtræer.

Den næste, der har arbejdet paa *Historia Brittonum*, er den omtalte *Elfoddwg* (c₂ 730 - 809), der c₃ 755 blev ærkebisp i Bangor. Han tilhørte kongeslægten fra Gwent i S. Wales og har i selve

texten tilføjet nogle herfra stammende slægtrækker, samt en række geografiske eller naturhistoriske undere fra S. Wales i tilslutning til Gildas tilsvarende skildring af sin hjemstavn ved Lochleven.

Nennius eller *Ninniaw* (c₂ 790—c₂ 860) har som ung arbejdet for *Elfoddwg*, senere blev han præst paa Anglesey, og han kaldes i 840—58 for historioграф. Hans endelige redaktion er udsendt under ærkebisp *Renchidus*. Fra *Nennius* foreligger fortaler skrevet 840 og 826, der hører til en redaktion, fra hvilken en irsk oversættelse ved *Gilla Coemgin* (c₂ 1020—c. 1072) i Clonmacnoise er udgaaet. I den er indført en masse piktisk-irsk stof, for største delen stammende fra *Cuana mac Ailcene*, fra hvem stof allerede var optaget i den latinske text af Run. Der kan kun paavises ubetydelige ændringer fra denne redaktion til den yngre, hvis fortale er skrevet i kong Mermíns 24de aar, det vil sige 840. At aarstallet 858 er føjet umiddelbart hertil, kan bedst forklares ved at antage, at *Nennius* ikke har faaet sin text godkendt, før *Conmarch* var rejst fra landet og *Renchidus* blevet bisp i Bangor. Af fortalerne fremgaar, at det er *Nennius*, der har foretaget den førnævnte udvidelse af efterretningerne om de romerske kejsere med mere, og at han efter sin lærer *Beulan's* raad har udeladt kongestamtræerne. *Nennius* kan ses at have elsket at regne og at paatale fejl hos forgængerne. Han havde et skarpt hovede, men ikke noget klart. Han lod modsigende aarstal blive staaende ved siden af hinanden i et saadant omfang, at det ikke er uforstaaeligt, at værket i nutiden kun har nydt en begrænset tillid. Den er imidlertid kun berettiget overfor den form, han har givet værket. I selve det af ham tilførte stof findes adskillige oplysninger af værdi med hensyn til overleveringens tilblivelse. Og de fra *Gildas*, *Run map Urbgen* og *Elfoddwg* stammende dele maa anses for førstehaandskildringer af høj rang. Det samme gælder de øvrige dele af *Annales Cambriae* og de walisiske stamtræer.

Om værkets senere overlevering skal til slut blot tilføjes, at *Nennius*fortalerne alene er bevaret i de 4 haandskrifter, som udgaar fra en af Alfred den stores ven og levnedsskildrer *Asser* (c₂ 840—909), abbed i St. Davids og senere bisp i Sherborne, udført afskrift, mens de øvrige haandskrifter udgaar fra 2 redaktioner, som kan ses at være udført af den senere berømte ærkebisp *Dunstan* (c. 924—988) i den tid han var abbed i Glastonbury. Til første-redaktionen, der er udført 946 under hans landflygtighed, er tillige benyttet det haandskrift, *Marcus* havde med sig til Frankrig, og til anden-redaktionen fra 954 maa det være lykkedes ham at overføre de gamle walisiske originaler fra *Elfoddwgs* tid, saaledes at man i denne redaktion finder genoptaget *Annales Cambriae* og de walisiske stamtræer.

At disse to afsnit, der staar midt i texten i det vigtigste af alle

haandskrifterne, er udeladt i Mommsens udgave er en nærmest uforstaaelig mangel ved denne udgave. De forelaa nok tilfredsstillende udgivet i det udmærkede tidsskrift *Y Cymmrodor*, men dette tidsskrift er saa vanskeligt tilgængeligt, at det har taget mig 5 aar at fremskaffe de aargange, hvori de findes, og derigennem den endelige klarhed over dette værks tilblivelse.¹

VI.

Denne er der gjort saa udførligt rede for, fordi man almindelig har antaget, at de angelsaxiske stamtræer i den form, de var indført i dette værk, stammede fra c. 687, af den grund at afsnittet slutter med en oplysning fra dette aar, dog efterfulgt af en fra 685. En nærmere betragtning viser imidlertid, at denne tidsbestemmelse ikke kan være rigtig. *Annales Cambriae* har en fortsættelse afsluttet ved denne tid. Herfra er de paagældende oplysninger indført, men sammen med et par mærkelige fejl, som genfindes i en liste over de northumbriske konger, forfattet af ærkebisp *Ecgbirth* (c. 700—766) i York i det aar 737, hvor hans broder *Eadbirth* (702—758) blev konge i Northumbria. Dette viser sammen med tilføjelser, som først kan være indført efter 794, at det hele først kan være indført i *Historia Brittonum* c. 800 af *Elfodd*. Han var jævnaldrende med Karl den stores lærer *Alcuin*, og maa som han være uddannet i *Ecgbirths* paa den tid berømte skole i York, og derfra senere havde faaet støtte til indførelsen af den romerske paaskeberegning i Wales som det første afgørende skridt til en udsoning mellem Britter og Angelsaxer.

Det, der bliver tilbage, naar alt yngre end Runs dødsaar 644 henføres til *Elfodd*, kan imidlertid ikke altsammen hidrøre fra Run. Forskel i navnenes stavemaade, og bredden af Runs oplysninger viser, at han har føjet oplysninger til en ældre fortegnelse omfattende 5 slægtrækker, som han bringer i ordenen:

Bernicia, Kent, Øst-Angel, Mercia og Deira.

Her har han, da han selv paa mødrene side tilhørte Bernicia-slægten, sat denne forrest. I andre tekster staar Bernicia mellem Mercia og Deira. Det vil sige, de 5 lister har i begge tilfælde oprindeligt sluttet med Deira. Til denne slægt hørte *Edwin* (585—633), der paa den tid, Run var ærkebisp i York, herskede over baade Bernicia og Deira. Til hans farfarsfars farfarsfar *Soemil* bemærkes:

ipse primus separavit Deur
o Birneich

han var den første, som
skilte Deira og Bernicia.

¹ Stamtræ over dette værks tilblivelse og ældste haandskrifter er givet i den følgende fig. 11 side 48.

De brittiske navneformer henfører denne overraskende oplysning til Run. Soemil maa nemlig have levet saa langt tilbage i tiden, at den nævnte adskillelse maa have fundet sted kort efter Guorthigirns død 430. Det er over 100 aar før *Ida* som den første angelsaxiske konge begyndte at regere i hele Northumbria. Hans tiltrædelsesaar er i alle kilder anført som 547, men i udregningen af dette aarstal maa være indløbet den samme fejl, som rykkede *Annales Cambriae*s nul-aar 2 aar tilbage, saa det staar for 549.

Det er samme fejl, som medførte, at *Baeda* og den angelsaxiske krønike har henført *Hengist* og *Horsa's* ankomst til Kent under 449, samtidigt med de romerske kejsere *Marcianus* og *Valentinianus*, der først tiltraadte i 450, og et kirkemøde, der fandt sted i 451. Ment var altsaa aar 451, hvilket dog skyldes en fejlslutning fra brevet til *Aëtius* i 446. *Hengist's* ankomst maa, som *Gildas* anfører det i den del af *Historia Brittonum*, som maa tilskrives ham, sættes til 428; kun med dette aar bliver stamtræer og tidsregning modsigelsesfri.

Da det var *Edwins* far *Ælle*, som skabte riget *Deira*, saa maa det anførte i forbindelse med stamtræernes orden og fælles udgaaen fra *Odin* skyldes hans ønske om at anerkendes som legitim hersker. Stamtræernes ældste nedskrivning kan herefter sættes til *Ælles* tid c₃ 585, maaske lidt tidligere.

VII.

Baeda (c. 673 - 735) maa c. 702 være kommet i besiddelse af en afskrift af den oprindelige text. I hans smukke værk »Anglerfolkets kirkehistorie« er Kentstamtræet anført. Værket er nok først fra 731, men omtrent ved den anførte tid maa han have sendt en afskrift til *Albinus* i *Canterbury*. Og i spidsen for denne afskrift maa han have stillet *Lindissistamtræet*, der let kan vises at angaa hans egen slægt. Stamtræets *Biscop* søn af *Baeda* maa være den berømte *Benedict Biscop* (c. 628 - 12/1 691), som byggede klostrene i *Wearmouth* og *Yarrow*, og som let kan vises at have været *Baedas* egen far.

En af *Baedas* elever, sandsynligvis ærkebisp *Ecgerth*, maa c. 748 have videreført stamtræerne til det paagældende aar, og tilbageført *Lindissislægten* fra *Odin* over leddene.

Frealaf, Fripowulf, Finn og *Godwulf* til *Geat*.

Det er sandsynligst, at navnene er tænkt tilføjet mellem stamfaderen *Vinta*, der sikkert er en historisk person født c₃ 430, og *Odin* for at faa rækken lige saa lang som de øvrige rækker. Afskriveren har imidlertid ikke forstaaet dette og anbragte navnene bagud for *Odin*. Som følge heraf betegnedes *Odin* i de 5 andre

stamtræer som *Frealafing*. Dette kan ses af de førnævnte 3 haandskrifter, af hvilke det ældste, ikke, som man almindelig ser det anført, er fra mellem 811 og 814, men som det fremgaar af bispe-listerne fra c. 806. Fra det udgaar det 2det haandskrift, skrevet c. 900, som *Æpelstan*, konge 924—940 i 931 gav til S. Cuthberts kirke i Northumbria, og fra en afskrift af dette, i hvilken stam-træet er ført bagud til Adam, udgaar, som det kan ses af fælles-skab i stavemaade og fejl, en række i s l a n d s k e afskrifter.

Fremkaldt af Baedas c. 703 fremsendte afskrift til *Albinus* er Wessex- og Essex-stamtræerne. Af dem kan det fra *Essex* ses at være skrevet mellem 704 og 709. Det blev først c. 1102 af Florence i tillæget til hans krønike sidestillet de øvrige stamtræer. Det endte nemlig oprindelig ikke med Odin, men med den saxiske stammegud *Saxnot*, en vanskelighed, Florence satte sig over ved at gøre *Saxnot* til søn af Odin. I det eneste gamle haandskrift, det kendes fra, staar det sammen med *Wessexstamtræet* i en stærkt udvidet form. Dettets oprindelige form kendes fra den angelsaxiske krønike, og for en enkelt linies vedkommende, dog med Odin kaldet søn af *Frealaf*, i de 3 oftnævnte haandskrifter. Det maa ligesom *Essexstamtræet* være skrevet af *Daniel* (c. 670—745), der 703 blev biskop i Wessex med sæde i Winchester, og 705 maatte afgive det meste af stiftet til *Aldhelm* (c. 650—709), der fik sæde i Sherborne. Sidstnævnte tilhørte selv kongehuset, og det maa være af hans mund, at *Daniel* har faaet besked om denne vidtforgreneede slægt.

Den angelsaxiske krønikes vigtigste haandskrift fandtes c. 1160 i Winchester, hvor det efter den normanniske krønikeskriver *Gaimar's* rimkrønike var lænket til en pult og flittigt benyttet af de studerende. De er forlængst tabt, men teksten kendes fra 7 haandskrifter, der indeholder 6 meget afvigende redaktioner. De har tidligt været udgivet jævnsides, men ret unøjagtigt. *Earle* og *Plummer* har udgivet de 2 fjærneststaaende tekster A og E og anført alle reelle afvigelser i de andre tekster. Udgaven er meget omhyggelig og vel kommenteret. Den fremstilling *Plummer* har givet af haandskrifternes indbyrdes afhængighed og tilblivelse er derimod fuld af modsigelser, og har meget lidt med virkeligheden at gøre. Den bygger paa den ubeviste og i sig selv usandsynlige forudsætning, at aarbøgerne er ført paa angelsaxisk fra meget gamle tider, skønt allerede *Hardy* har gjort opmærksom paa, at *Florence's* latinske krønike, der før 945 hovedsagelig har de samme oplysninger som den angelsaxiske krønike, har oplysningerne noget nøjagtigere, fyldigere og præcisere end denne. Dette kan for enkelte oplysningers vedkommende naturligvis skyldes sammenarbejden med ny kilder, men naar forholdet genfindes i bogstavelig talt hver eneste oplysning, saa kan forklaringen kun være den, at den

angelsaxiske text er en let forkortet oversættelse af den latinske text, som er bevaret hos Florence.

Paa anden maade kan man forøvrigt heller ikke forklare den kendsgerning, at Florences text til 945 og fra 972 bygger paa krøniken, men ikke eller saa godt som ikke har benyttet den i den mellemliggende tid. Den latinske text har kun været fortsat til 945, saa fortsætter han med andre kilder, men faar derefter fat i den angelsaxiske text og fortsætter saa med en oversættelse til latin af denne. Her er forholdet da ogsaa det omvendte, her har Florence kun oplysninger udover krønikens text, hvor han har haft kendskab til selvstændigt kildestof som helgenlevneder, gravskrifter og lignende.

Det er ingenlunde uoverkommeligt at gennemføre en analyse af krøniken. De ældste samtidigt førte oplysninger er fra 601 - 633 skrevet af Run døbt Paulinus, fra 634 - 646 af Wessex første bisp *Birinus*. Den er derefter fortsat i Winchester, hvor bispeskrifterne tydeligt spores. Først 725 kan krøniken imidlertid siges at have faaet den form, den foreligger i. Hvad der ligger forud er konstruktion, delvis foretaget efter samraad med Baeda, hvilket tydeligt kan ses paa flere steder. Det mest karakteristiske træk for denne ældste del af krøniken er, at kongerne, første gang de nævnes, anføres med et større eller mindre antal led bagud, hvilket træk ikke genfindes i den følgende del af krøniken, der lige til Alfred den stores tid og langt senere kan ses at være ført i Winchester.

VIII.

Den eneste undtagelse fra det nævnte træk er i 855, hvor kong *Æthelwulf's* afstamning føres tilbage til Adam. Først til *Ingild*, som siges at være broder til kong *Ine* af Wessex, og derefter videre gennem Wessexstamtræet. Dette i et stamtræ besynderlige spring, som da ogsaa er udeladt i mange af de senmiddelalderlige stamtræer betyder naturligvis, at Ingild og Ine blot er brødre paa mødrene side, og det er ikke svært at vise, at Ingild tilhører en linie af kongeslægten i Kent. Efter at stamtræet er ført op til Adam, nævnes alle kong *Æthelwulf's* børn, hvilket viser, at stamtræet først kan være skrevet paa kong Alfreds tid. Takket være det meget store antal texter, som udgaar fra dette stamtræ, kan man ganske nøje angive gangen i udvidelserne. De vigtigste er foretaget af *Asser* (c₂ 840 - 909). c₂ 888 har han fra en af de førnævnte texter tilføjet leddene til *Geat*, derefter tilføjer han rækken

Skef, Skjold, Beo, Tetwa eller *Cetwa*.

Saa opfatter han som før forklaret *asce* som *arce*, *Skef* bliver søn af Noah, og af og til kaldet Seth, i de islandske texter

Seskef, det vil sige se Skef »den Skef som«: Samtidigt indskyder han for bedre at udfylde tiden mellem Seth eller Skef og Skjold leddene:

Bedvig, Hwala, Hathra, Itermon, Hermod

og endelig reguleres Odins plads ved at der som før omtalt mellem Brand og Gewis indskydes rækken

Friþolaf, Freawine, Wig.

Af de led, som ligger bag de historisk sikre personer i stamtræerne, kan drages mange vigtige slutninger. Øst-Angel-stamtræets næstøverste led *Casere* kan ikke være andet end det latinske Cæsar, og viser følgelig, at slægten har paaberaabt sig arvekrav gennem nedstamning fra de romerske kejsere, der har levet i Britannia. Det kan først være paa Ælles tid, at Casere er gjort til Odins søn.

Tilsvarende iagttagelser kan gøres i alle slægtrækker, men de har større interesse for engelsk historie end for dansk, og skal derfor ikke omtales nærmere her. Helt omvendt er det med de tre anførte indskud mellem Odin og Noah. Her er det stykker af danske kongerækker (og maaske en frisisk), der er indskudt.

Fra dansk overlevering kan Asser ikke have faaet disse rækker. Alfred den store samlede folket nationalt mod de danske og kan ikke have ønsket at opfattes som deres efterkommer. Et flertal af disse navne træffes imidlertid i kvadene *Vidsid* og *Beowulf*. Navneformerne er saa overensstemmende, at der maa være sammenhæng. Uden at komme nærmere ind paa enkelthederne kan jeg lige nævne, at man af *Vidsid* med største lethed kan udskille et regelmæssigt bygget kvad paa 9 niliniede vers. Det handler om en rejse til hofferne i Holsten, Burgund, Langbardernes i Italien og Kent, foretaget i 570'erne af en mand der hed *Vidsid* eller snarere *Skilling*. I flere af versene opremser han kvad han kendte, og det vil sige, ejede i afskrift. Hans kvadsamling maa være forblevet i England, ti existensen af en saadan kvadsamling forklarer utvungent tilblivelsen af Niebelungenkvadene med deres, ud fra enhver forestilling om historisk overlevering ubegribelige sammenblanding af begivenheder i 450erne med dem i 550erne og 560erne. Ligeledes tilblivelsen af Skjoldungdigtningen i Island.

I den foreliggende form af *Vidsid* er brudstykker af disse kvad ordret indsat, i *Beowulf* genfortalt. I begge kvad er desuden tilføjet en del kristeligt stof. Denne sidste bearbejdelse maa skyldes *Cyniwulf*, der paa Knud den stores tid maa have levet som munk i Ely. Der synes nemlig »Exeterbogen«, hvori flertallet af hans kvad findes, at være blevet til. Det samme maa da ogsaa

gælde Vercellihaandskriftet, som Knud den store maa have haft med sig til Italien. Naar Knud siges gerne at have lyttet til munkenes sang i Ely, maa det være Cyniwulfs sange med deres ejen-

LITTERATURFORTEGNELSE.

Medtaget er kun, hvad der er eftersat ved denne lejlighed, enten direkte eller indirekte gennem tidligere udførte udtog.

Specielle oversigtsværker:

- W. Stubbs*: Registrum Sacrum Anglicanum (Oxford 1858 ²1897). xvj + 248.
W. G. Searle: Anglo-Saxon bishops, kings and nobles. (Cambridge 1899) vij + 470.
H. Grottefend: Handbuch der Zeitrechnung des Deutschen Mittelalters und der Neuzeit. I—III. Hannover 1891-1898 & Taschenbuch⁴ 1915. iv + 216.
T. D. Hardy: Descriptive Catalogue of Materials relating to the History of Great Britain and Ireland to the end of the reign of Henry VII. I, 1—2 (London 1862) cxxxiv + 918. II (1865) 1066—1200, civ + 602. III (1871) 1200—1327. cxxxiv + 482.
H. M. Chadwick: The origin of the English nation (1907. ²Cambridge 1924). viij + 332.
Arthur W. Wade-Evans: Welsh christian origins. (Oxford 1934). 518.

Gildas og de kambro-brittiske helgener:

- Th. Mommsen*: Gildae sapientis de excidio et conquestv Britanniae ac flebili castigatione in reges principes et sacerdotes. Accedunt: epistolarum fragmenta, Liber de paenitentia, Vita Gildae auctore Ruiensi et auctore Caradoco Lancarbanense i Monumenta Germaniae Historica XIII (Berlin 1898), 1—110.
H. Williams: »Gildae de excidio Britanniae, fragmenta, liber de paenitentia, accedit et Lorica Gildae« (with translation) I. (London 1899). viij + 148. Accedunt et Vita Gildae. II. (London 1901). iv + 149—420.
A de la Borderie: »La date de la naissance de Gildas« i Revue celtique VI (1883—85), 1—13.
W. J. Rees: Liber Landavensis. (Llandovery 1840) xlvj + 646.
W. J. Rees: Lives of the Cambro British Saints. (Llandovery 1853). xxiv + 636 + supplementary notes to the Liber Landavensis by Thomas Wakeman. 20.
Th. Mommsen: »Historia Brittonum cum additamentis Nennii« i Monumenta Germaniae Historica xiii (Berlin 1898), 111—222.
J. H. Todd: Leabhar breathnach annso sis. The Irish version of the Historia Britonum of Nennius. (Dublin 1848). xvj + 288 + cxxx.
H. Zimmer: Nennius vindicatus. Über Entstehung, Geschichte und Quellen der Historia Brittonum. (Berlin 1893). viij + 342.
J. G. Evans: »Pedigrees from Jesus College MS 20« i Y Cymmrodor. VIII (London 1887), 83—92.
E. Phillimore: »Annales Cambriae and Old-Welsch Genealogies from Harleian MS. 3859« i Y Cymmrodor ix (London 1888), 141—183.
H. F. J. Vaughan: »Welsh Pedigrees« i Y Cymmrodor x (London 1889), 72—156.
E. W. B. Nicholson: »The Dynasty of Cunedag and the Harleian genealogies« i Y Cymmrodor xxi (London 1908), 63—104.

dommelige sammenblanding af verdslig og kristelig heltedyrkelse, der har bjærgtaget ham. Og det maa fremfor alt gælde Beowulfskvadet.

Pillar of Eliseg:

- A. E. Hübner*: Inscriptiones Britanniae christianae. (Berlin & London 1876). xxiv + 101.
- John Rhys*: »All around the Wrekin« i *Y Cymmrodor* xxi (London 1908), 1—62.
- A. H. Sayce*: »The inscription on the pillar of Eliseg near Llangollen« i *Archaeologia Cambrensis* (1909), 43—48.
- G. Baldwin Brown*: The arts in early England V. The Ruthwell and Bewcastle crosses. The gospels of Lindisfarne and other christian monuments of Northumbria. (London 1921). xvj + 420.
- British Museum: A guide to the Anglo-Saxon and foreign Teutonic antiquities. (London 1923). viij + 179.
- W. G. Collingwood*: Northumbrian crosses of the pre-Norman age. (London 1927). viij + 196.
- R. A. S. Macalister*: »The Eliseg Pillar« i The 89 annual meeting to be hold at Llangollen ^{2-6/9} 1935. (1935), 1—20 »Report of the meeting of the Cambrian Archaeological Association« i *Archaeologia Cambrensis*. (December 1935).

Kongestamtræerne:

- Thorpe*: Chronicon chronicarum Florentii Vigornensis. (London 1849).
- T. Forester*: The chronicle of Florence of Worcester with the two continuations. (London 1854). xiv + 512.
- J. Earle & C. Plummer*: Two of the Saxon chronicles parallel with supplementary extracts from the others. I. (Oxford 1892. ²1932). xvj + 420. II. (Oxford 1899). xvj + clvj + 464.
- J. Ingram*: The Anglo-Saxon chronicle translated 1823. (London 1912. ⁴1929). 302 pag.
- E. Classen & F. E. Harmer*: An Anglo-Saxon chronicle D. (Manchester 1926). xvj + 150.
- Torsten Dahl*: »Den oldengelske krønike i udvalg«. (København 1936). xvj + 114.
- Baeda*: Historia ecclesiastica gentis Anglorum (731) edited by Plummer (Oxford 1896) I. clxxviiij + 458. II. xl + 546.
- Wright & Halliwell*: Reliquiae antiquae II (1843).
- James*: Catalogue of Manuscripts in Corpus Christi College. Cambridge I (1912).
- W. H. Stevenson*: Assers Life of King Alfred, together with the Annals of Saint Neots. (Oxford 1904). cxxxij + 386.
- E. Hackenberg*: »Die Stammtafeln der angelsächsischen Königreiche«. Inaug. Diss. (Berlin 1918). x + 117.

Skotsk og irsk stof:

- W. F. Skene*: Chronicles of the Picts & Scots and other early memorials of Scottish history. (Edinburgh 1867). cxcv + 499 pag.
- E. O'Curry*: Lectures on the manuscript materials of ancient Irish history (Dublin 1860 ²1878). xxviiij + 722.
- H. D'Arbois de Jubainville*: Essai d'un catalogue de la littérature épique de l'Irlande. (Paris 1883). clv + 282.

IX.

Mere skal jeg ikke sige nu. Hvor meget det indblik i problemet: de angelsaxiske kongestamtræers tilblivelse, jeg har forsøgt at give, end har maattet nøjes med antydninger af de detailproblemer, som møder en undervejs, saa har gennemgangen af dem forhaabentlig ladet ane, hvor langt man gennem troskab i det smaa, omhyggelig behandling af hver enkelt detaille, kan naa frem. Samme erfaring gør man ved tilsvarende behandling af de walisiske og skotske kongestamtræer. Samlet bekræfter de den dybe sammenhæng, der er mellem den ældre angelsaxiske litteratur, og det man har kaldt den islandske og den danske sagnoverlevering, en sammenhæng, der ikke blot er af litterær art, men yderst ude beror paa et aandeligt slægtskab, som det ikke tilstrækkeligt kan betones strækker sig langt længere tilbage i tiden end til germansk tid. Slægtskabet var ogsaa tilstede i keltisk tid.

Britannias, Albans og Erins tidligere historie kan ikke forstaaes uden kendskab til Nordens, det skythiske Lochlann's, som Ierne kalder det i deres gamle mytiske skrifter. Og Nordens historie kan endnu mindre forstaaes uden fuld beherskelse af og fortrolighed med, hvad der er efterladt paa de mærkelige øer i Europas yderste vest, hvor havet var gyngende bro til frænderne i øst, og mod vest det umaadelige hav, som ingen var vendt tilbage fra med efterretninger om, hvad der var paa den anden side. Intetsteds i verden har spændingen mellem skabende fantasi og nøgtern virkelighedssans, mellem liv og død, været stærkere end der. Intetsteds har man derfor heller truffet en alsidigere udviklet eller daadkraftigere befolkning.

Fremtiden tegner sig som saa ofte før uvis og usikker. Hver søger for sit. Om folkehadet eller retten skal fremmes ved ingen. Afgørelsen vil afhænge af, hvor hver enkelt stiller sig, i hvilken grad han har erkendt sit væsens inderste kerne ved at følge dets forudsætninger længst muligt tilbage, ved at bygge broen, der spænder fra drøm til daad.

 LABORATORIEUNDERVISNING.

Høje dommere, højtærede forsamling. Emnet for den anden og sidste forelæsning over bundet emne: »Maal og principer for laboratorieøvelser i historie« staar i direkte forbindelse med selve den stilling, konkurrencen angaar.

Paa to maader kan jeg siges at være handicappet i forhold til denne opgave. Jeg har hverken deltaget i eller givet undervisning i historie ved dette universitet, og maa i det hele og store siges at

mangle kendskab til den form, der anvendes ved historieundervisningen her og de dertil knyttede laboratorieøvelser. Dette er et minus for mig. Selve det, at jeg ikke kender disse former, kan dog ved en lejlighed som denne menes at stille mig friere i bedømmelsen af valget mellem de muligheder, der foreligger for en systematisk god undervisning, og kan følgelig omvendt opfattes som et plus, saaledes at man kan lade minus og plus gaa lige op med hinanden.

I forelæsningen over fritvalgt emne har jeg allerede omtalt forskningsmetoder, jeg vilde anse det for heldigt at faa ind i faste undervisningsformer. Jeg er derfor taknemlig for den lejlighed, det for denne forelæsning opgivne emne giver mig til nærmere at uddybe, hvad jeg ved den lejlighed maatte nøjes med at antyde.

For med udsigt til udbytte at kunne udtale sig om maal og principer for laboratorieøvelser i historie, er det nødvendigt først ganske kort at klargøre sig de maal, som kan sættes for en videnskabelig historieforskning i det hele taget.

I korthed kan maalene siges at være de samme som for al anden videnskabelig forskning, at erkende sandheden. Sandheden maa for at kunne erkendes imidlertid være iklædt ord, og den historiske sandhed er derfor lige saa lidt som enhver anden form for sandhed noget i luften frit svævende. Den hænger sammen med tidens ordforraad, hele forestillingskreds, og derigennem med alle andre fag. De resultater, som naas af den historiske forskning vil derfor ogsaa, forsaavidt de er af værdi, før eller senere faa betydning for den praktiske liv. Derigennem har forskningen en betydning, der rækker langt ud over de kredse, til hvilke den i første omgang henvender sig. Det maa man naturligvis regne med, er det tiltalende at kunne regne med. Udover den spore heri kan ligge til at gøre sit arbejde saa godt som muligt, kan resultaternes praktiske betydning imidlertid ikke være maalet for en videnskabelig historieforskning. Den maa som al anden forskning være frit stillet med hensyn til valg af emner. De virkelig værdifulde resultater naas oftest ad veje, kun den enkelte forsker, der har vandret dem, har haft tro til førte frem mod maal værd at naa.

Noget andet er, at man ikke skal støde i trompeten, naar man begynder vandringen. De resultater, forskningen naar til, er ofte blevet misbrugt i det praktiske liv, og mest, naar de har været mindre godt begrundet, eller ikke er blevet udtrykt med fornøden omhu.

Det, at forskningsresultater misbruges, er ikke noget for den historiske forskning særegent eller særlig karakteristisk. Eksempler derpaa kendes fra alle fag. De mest talende maaske fra naturvidenskabernes, hvor man ofte har set, at for tidlig meddelelse om et formentlig naaet resultat har bragt dette i miskredit, saa udvik-

lingen er standset en tid lang, skønt den vej, man var inde paa, alligevel senere viste sig farbar.

Omhu i fremstilling og ordvalg er altsaa paakrævet. Men det er ikke noget man skal være ked af. Tværtimod. Det hjælper til at præcisere opgavens omfang, de forudsætninger man har opstillet og dermed holdbarheden af de naaede resultater. Dette krav imødekommes imidlertid ikke ved, hvad man saa ofte har ment, at man udtaler sig med forsigtighed og forbehold. Den form, hvori man beretter om et eller andet, tilvejebringer nu engang for baade tilhører og læser en sammenhæng, der binder langt stærkere end alle de forbehold man tager. De største ulykker laves ikke bevidst, men gennem uklarhed. Forsigtighed er ikke i sig selv noget prisværdigt — det prisværdige er altid skarpt at kunne skelne mellem det man kan udtale sig om, og det man ikke kan. Og det er noget helt andet.

II.

Vil man med »sandheden« mene livet i al dets brogede mangfoldighed, saa er ingen anden erkendelse mulig end selve livet i dets egen udfoldelse: Den kan ikke ske hurtigere end livet leves, og i den forstand kan ingen se eller overskue mere, end det som opleves med vedkommendes egne sanser.

Beretninger om det engang skete indeholder altid en uhyre forenkling af det skete; skulde alt med, der spillede ind, vilde man aldrig blive færdig, og selv om man indskrænkede beretningen til en detailleret beretning om alt, hvad hovedpersonen oplevede, saa vilde beretningen længe inden man blev færdig virke dræbende af kedsommelighed.

I enhver forenkling ligger et kunstnerisk moment, en evne til at fastholde noget væsentligt paa bekostning af alt det andet, der altsaa for kunstneren føles uvæsentligt i forhold til det han fremhæver, selv om andre til andre tidspunkter finder andre ting mere væsentlige. Det er denne evne til forenkling, som betinger menneskets særstilling i naturens store husholdning. Den tillod visse lyde, der kaldes ord, at staa som udtryk for ting og begreber, at lade billeder være betegnelser for det samme, og endelig at betegne alle lyde ved hjælp af et ringe antal tegn.

Og samtidigt med at ordene skabtes, skabtes ord for forbindelser mellem ordene, saa man fik regler for, hvordan de kunde forbindes med hinanden og vejlede de mennesker, der kendte ordene, saa de snart handlede anderledes end de ellers havde gjort — lystrede — snart følte sig beriget paa en maade, de ikke før havde kendt, som deltagere i oplevelser, de ikke selv, men kun beretteren havde mødt i virkelighedens verden.

Dansk historieforsknings store mand i nutiden, afdøde professor *Kr. Erslev*, hvem vistnok alle nutidens danske historikere har set op til i taknemlig ærbødighed, blev aldrig træt af at fremhæve det kunstneriske moment, der var i historieskrivningens kunst, i fordelingen af lys og skygge i de billeder, forskerne gav af fortidens begivenheder og mennesker.

Deri saa han rigtigt, men han saa ikke rigtigt, naar han ansaa dette for et for historieskrivningen karakteristisk forhold. Hans modexempel, at for eksempel den pythagoræiske læresætnings indhold var uafhængigt af den kunst, hvormed den var fremstillet, er kun rigtigt i samme forstand, som en given tids begivenheder ogsaa er uafhængige af de skildringer der er givet af tiden. Men lige saa ukendt disse begivenheder vilde være, saafremt der ikke paa kunstnerisk tilfredsstillende maade var berettet om dem, vilde den pythagoræiske læresætning være uden betydning, saafremt der ikke arbejdede med kunstnerisk fuldendte begreber. En matematisk sætnings værdi er lige saa afhængig som en historisk skildring af den kunst, hvormed den er udført. Euklids geometriske skildringer af irrationale tal er saa uoverkommeligt omstændelige, at hans betragtninger først fik virkelig praktisk betydning, da man paa renaissancetiden fandt paa at betegne dem ved hjælp af rodtegn. Og de imaginære tal, det vil sige de tal, der ganget med sig selv giver et negativt tal, virkede som begreb saa stødende mod den saakaldte naturlige opfattelse, at man nærmest betragtede det som galskab at beskæftige sig med disse tal. Ved at afbilde dem i en linie vinkelret paa nulpunktet i den linie, der repræsenterede alle reelle og irrationale tal, fandt man imidlertid en saa simpel og anskuelig fremstilling af saavel alle komplekse tal, det vil sige tal, som baade indeholder en reel del og en imaginær del, som af de operationer man kan foretage med disse tal, at der kan undervises i dem i den højere skole.

For de mange, for hvem matematisk-naturvidenskabelig dannelse er en lukket bog, staar disse tal alene som tankeabstraktioner, der viser, hvor formelt man kan træne den menneskelige hjerne op til at tænke, og de vil sikkert forbavses over at høre, at det lys de tænder i deres stue om aftenen fremstilles paa dynamoer, der ikke kan konstrueres uden gennem fuld beherskelse af komplekse tal. Uden dem bliver forholdene altfor uoverskuelige.

III.

Fra det her givne indblik i den kunstneriske klarhed, der kendetegner tallæren, falder der lys over den kunstneriske beherskelse, som kræves af historieforskeren, hvis opgave det er, at beskæftige sig med efterretninger om fortiden, og at ordne dem paa en saa-

dan maade, at hændelsesforløbet bliver levende i tilhøreres eller læsesers sind, saa at de vedkommende deraf kan drage slutninger, som kan være bestemmende eller vejledende for de beslutninger, der kræves taget i dagen og vejen. Det kan ske ved direkte analogislutninger, vil dog hyppigst ske indirekte gennem de yderligere muligheder, man erfaringsmæssigt har for at handle rigtigt, naar de erfaringer, man selv har gjort, øges med andre menneskers. Det giver større sikkerhed og ro i sindet, større opladthed for de muligheder der foreligger.

For ret at faa noget ud af andres erfaringer er det nødvendigt, at man gør sig klart, at der i enhver beretning ved siden af efterretningen om noget faktisk sket findes en vurdering. Den kan være aldeles direkte, og har da ofte kun værdi for den, der har foretaget vurderingen, eller for den tid den er foretaget i. Hyppigst er den dog indirekte, kan ligge alene i valget af den skildrede begivenhed, og er altid karakteriseret gennem udeladelsen af meget nær alle de blomstændigheder, som optog dem, der oplevede begivenheden.

Naar det i en aarvog hedder, at 1247 brændte klostret i Sorø, saa er alt det, der optog samtiden udeladt. Var branden paasat, skyldtes den lynnedslag eller uagtsomhed, blæste vinden fra eller til de øvrige bygninger, reddedes alle beboerne, reddedes deres skrifter og værdigenstande, hvor fik man husly efter branden, hvordan blev genopførelsen muliggjort?

I forelæsningen over frit valgt emne pegede jeg paa, at nutidens historieforskning ved at stille krav om paavisning om aarsagssammenhæng som dens vigtigste opgave, havde brugt aarsagsbegrebet i en anden betydning, end det havde indenfor naturvidenskaberne, og i en betydning det ikke med mening kunde bruges i. At dette skete, har naturligvis sin historiske forklaring. Det skete i naturlig begejstring over de resultater, man i naturvidenskaben havde naaet, idet den maade, fysikere og kemikere havde udtrykt sig paa, havde givet tidens filosoffer anledning til at anse kravet om aarsagssammenhæng som et grundlæggende krav for al videnskabelig forskning. Det beror paa en misforstaaelse. Indenfor biologi og teknik har kravet aldrig været brugt paa den maade. Biologer vidste, at man ved gødning og ændringer i ernæringen kunde ændre en given bevoxnings eller besætnings egenskaber paa lovbunden maade, men vidste ogsaa, at »resultaterne« kun naaedes som gennemsnit af de individuelt konstaterede tilfælde, og at der altid maatte regnes med planter der gik ud og dyr som døde. Og teknikerne vidste, at deres beregninger hvilede paa ideale forudsætninger, som aldrig var opfyldt. I praksis maatte man regne med korrektionsfaktorer, og en usikkerhedsgrad, som man fastsatte i hvert enkelt tilfælde under hensyn til alt det, man mente spillede

ind. Nu har fysikere og kemikere helt forladt deres tidligere absolute udtryksform. Atomforskningen har vist, ikke blot at man med atomerne kan opleve individuelle afvigelser, der principielt udviser samme frihedsgrader, som dem man træffer indenfor det levende, men at selve forestillingen om et absolut rum og en absolut tid beroede paa en fiktion.

Den historiske forskning baade her og ude vil derfor gøre rigtigt i at holde op med at rose sig selv for, at den i modsætning til tidligere tiders historieskrivning paaviser aarsagssammenhæng. Det ligger udenfor dens muligheder. Den skal fastslaa kendsgerninger. Det er videnskabeligt. Og den skal ordne dem paa en saadan maade, at de belyser det spørgsmaal der er stillet. Det er kunst. Sammenhæng mellem begivenhederne vil altid først tilvejebringes i tilhørers eller læsers sind, og afhænge af den kunst hvormed der er berettet. Og dette gælder baade, hvad der i beskrivelsen er udeladt, og hvad der er stillet ved siden af hinanden.

Dermed vil den kritik, for ikke at sige haan, hvormed nutidens historieskrivning har omtalt tidligere tiders »tørre aarbøger« i modsætning til dens egen fortræffelighed af sig selv ophøre. Den stod forøvrigt ogsaa i et ejendommeligt modsætningsforhold til alt det, man kan kalde periodens bedste frembringelser. Ti endte enhver dyberegaaende undersøgelse ikke med en kronologisk oversigt over de naaede resultater? Og er det ikke saadan, at det netop er disse oversigter, der for de kyndige er det væsenlige, det der giver deres tanker stof til at bygge videre paa?

Kongerækker med aarstal oplyser i al deres knaphed slet ikke saa lidt om et lands historie. Præsterækker med biografiske efterretninger giver, ihvertfald for dem der forstaar at læse, yderst værdifulde oplysninger om forholdene i det paagældende sogn gennem aarhundrederne. I aarbogsstoffet kan en tidsalders lidelser, forhaabninger og drømme være udtrykt lige saa afklædt alt det, der har optaget den tids mennesker, som Ægyptens pyramider taler om en stor tids evne til at udtrykke sig i saa enkel en form, at den ikke siden er overgaaet.

Dermed taber en rigere form ikke sin berettigelse. Vi er nu engang saa nysgerrige, at vi gjerne vil vide mere. Og naar aarbøger søger at favne al livets mangfoldighed, ja saa er det, at denne form kommer tilkort. Jo flere konger, jo flere begivenheder man tog med under hvert aar, des ugørligere er det at faa overblik og faa det at vide man ønsker. Og dog, vil man vide, hvem der ikke deltog i en konges kroning, for deraf at drage slutninger angaaende stemningen blandt kongens lensmænd eller i nabolandene, er der ingen anden vej at gaa end at klargøre sig, hvem der paa det paagældende tidspunkt indehavde disse stillinger, og afkrydse dem der var tilstede, for at finde dem der ikke var der.

Historieskrivningens kunst bestaar i at tilrettelægge det overleverede stof paa en saadan maade, at man kan lægge ethvert ønsket snit, saavel paa tværs i et givet aar, som paa langs gennem tiderne, omfattende en bygnings, en institutions, en families eller et lands historie. Hermed er da ogsaa givet de maal, undervisningen i historie maa sætte sig: at oplære elever i denne kunst.

IV.

Alle dage har de elever, der har søgt længst frem, hvad enten det for dem ideelt har været maalet at erhverve kundskaber for disses egen skyld, eller det mere praktiske, for derigennem at kvalificeres til opnaaelsen af en attraaet stilling, søgt dygtige lærere. Meningerne om, hvad der herved skal forstaaes, har derimod været meget delte. Der har, ikke mindst indenfor de historiske fag, som den almindelige historie, litteratur- og kunsthistorien, sproghistorien, retshistorien og saa videre været trang til at søge de aandelfulde lærere, som dem der hurtigst førte en til maalet. Der er dog ingen grund til at tro, at det svar, en af det gamle Grækenlands store matematikere — det var vist Euklid — gav, da en konge bad ham hurtigt og let oplære ham i geometri: at han kendte ingen særlig kongevej til geometriens sandheder, ikke har almen gyldighed. Indenfor naturvidenskaberne har erfaringen forlængst vist, at ingen undervisning kan anlægges paa oplækning af genier — dem maa man tage som den himlens gave, de af og til kan være. En forsvarlig undervisning maa bygges paa, at den oplærer folk til troskab i det smaa, til nøjagtighed i de mindste enkeltheder, til klarhed over de forudsætninger man arbejder under. Det er maaske ikke ret meget den enkelte kan naa paa den maade. Sammenlagt fører det dog sikrere til maalene end spredt arbejde, der bagefter skal gøres om.

Nøjagtighed i det smaa kan imidlertid ikke læres gennem forelæsninger. Det kan kun læres gennem længere tids ren praktisk opøvelse i arbejdet. Derfor er undervisningsarbejdet i nyere tid mere og mere lagt om fra forelæsninger til laboratorieøvelser. Det gælder de naturvidenskabelige discipliner. Det gælder ogsaa de historiske fag.

Virkningen heraf er ikke udeblevet. Den historiske opfattelse af de europæiske landes ældste historie er idag ganske anderledes vel underbygget, sammenhængende og paalidelig, end den var blot et hundredeaar siden, og man har til belysning af nutidens historie metoder, man ikke før kendte, eller savnede midler til at anvende med fordel.

V.

Det synes imidlertid muligt, at man kan komme endnu videre, end man hidtil er naaet. Jeg har i forelæsningen over fritvalgt emne antydnet *h v o r d a n* og skal derfor ikke gentage, hvad jeg ved den lejlighed sagde. To af de planer, jeg viste ved den lejlighed, vil jeg dog gerne vise igen, fordi de i særlig grad belyser enkeltheder, der er vel egnet til at gøres til genstand for undervisning. Den første viser »sedlen«. ¹

Omfanget af en saadan oplysning er ikke større, end at man i laboratorieøvelser let kan forlange et ikke helt ubetydeligt antal sedler udskrevet, saa eleven kan opnaa den nøjagtighed i kildeangivelse og udskrivning, som er paakrævet. Heri kan der ikke være noget nyt. Selv uden kendskab til de nærmere enkeltheder i de nuværende laboratorieøvelser, kan man gaa ud fra, at en lignende øvelse sker. Det er imidlertid umiddelbart indlysende, at øvelser af den her omhandlede art vil vinde i værdi for eleven, saafremt de ikke blot er øvelser, men tillige kan indgaa i en større helhed. Det kan de ved hjælp af »konvolutten«. ²

Dens pædagogiske værdi kan vanskeligt undervurderes. Den gør det interessant for eleven at skaffe de fornødne »sedler« til at faa alle de ønskede oplysninger indført. Og den plads, der er afsat til disse paa konvolutten, tvinger eleven til inden fremskaffelsen at anstille orienterende beregninger over tidspunkterne, og, efter at en del af disse er fremskaffet, at skærpe tidsansættelsen for de resterende.

Hele skemaet tvinger ham ogsaa umiddelbart til at iagttage, om opkaldelsesreglerne er fulgt eller ej. Dette er i sig selv saa omfattende et spørgsmaal, at jeg ikke tør komme nærmere ind paa det her, blot understrege, at selve skemaet ogsaa giver holdepunkter for, om man i den paagældende familie eller paa det paagældende tidspunkt kunde opkalde levende bedsteforældre, et punkt, hvor skikken skiftede gennem middelalderen. Kan man ikke, er der en fast forbindelse mellem bedsteforældrenes dødsaar og de efter dem opkaldte børnebørns fødselsaar, som ofte kan give en nøjagtigere fastlæggelse af disse aar, end man uden denne faste forbindelse vilde være istand til at opnaa.

De første sedler kan man godt lade eleven udskrive efter trykte bøger. Naar den fornødne øvelse heri er opnaaet, og eleven har lært skriftlæsning ved hjælp af det paa laboratoriet forhaandenværende materiale, kan man gaa det skridt videre at lade ved-

¹ Se fig. 6 side 13.

² Se fig. 7 side 14.

kommende selv fremskaffe de tilsvarende kirkebogs- og skifte-udskrifter gennem arkivundersøgelser. Naar derigennem yderligere øvelse i anvendelsen er opnaaet, kan man lade ham forsøge systemet anvendt paa middelalderlige slægter, hvor de exakte holddepunkter som regel er meget faa. Man skal slet ikke være ked af, om man her, saalænge man ingen sikre holddepunkter har, kan komme til at begaa fejl paa op til 100 aar. Man skal saa blot sætte c_4 foran de skønnede aarstal, og blive ved opad eller nedad lige til man finder en nøjagtigere bestemmelse. Saa retter man alle de skønnede aarstal efter d_n , og kan efterhaanden naa særdeles gode bestemmelser med foransat c_3 eller c_2 , navnlig saafremt man kan spænde hele rækken ind mellem et nogenlunde sikkert bestemt tidligt og sent aarstal. Og det kan man meget ofte.

Som en anden fordel ved systemet skal i forbigaaende nævnes, at det i lige grad egner sig til udnyttelse af trykte kilder som til udnyttelse af arkivstof, og i lige grad til undersøgelse i hjemlige arkiver som i *u d e n l a n d s k e*.

Endvidere at man i mange tilfælde vil kunne naa en særdeles god undervisningsform ved at dele eleverne i hold paa 2. Først lader man hver løse en eller anden opgave, som man derefter lader kontrollere af den anden. De indbyrdes drøftelser dette kan give anledning til, vil erfaringsmæssigt være af meget frugtbringende karakter.

VI.

Man kan regne, at elever, der har gennemgaaet saadanne øvelser, vil være bedre udrustet til at gennemarbejde en eller anden slægts historie end de vilde være uden. I betragtning af de betydelige beløb, der aarligt anvendes til udgivelse af stamtavler, skal dette forhold ikke undervurderes, men man skal dog ikke herfor tillægge det større betydning end det har. Kun ganske undtagelsesvis vil slægter være saa faatallige, at der vil kunne være tale om at afslutte et saadant arbejde som øvelsesarbejde, og skulde det ske, vil man slet ikke faa berøring med de spørgsmaal, man i almindelighed møder, naar en slægts historie skal behandles. De er ofte af en saadan art, at det selv for meget øvede og drevne forskere kan tage aar at finde det spor, der kan føre undersøgelsen videre. Heri kan man finde en ikke helt ringe, omend i mine øjne ikke nogen tilstrækkelig, undskyldning for, at denne forskning undervisningsmæssigt er blevet forsømt i det omfang tilfældet er.

Nej, den undervisningsmæssige værdi i »konvoluten« ligger i, at den fører eleven ind i kildekritiske problemer af som regel over-

skueligt omfang, og i mangfoldige tilfælde giver ham midler i hænde til at løse dem, saa han baade faar tillid til egne evner, og øjnene aabne for de muligheder der foreligger, naar talen er om de kildekritiske problemer, historieforskningen særligt beskæftiger sig med.

Meget ofte vil han nemlig møde paa modstridende efterretninger. I mange tilfælde er modsigelserne af mere formel art, som naar en i et landdistrikt født person snart opgives født i et landsogn, snart i distriktets købstad eller hovedby; i andre tilfælde kan de skyldes skrivefejl som jan. for jun., i andre fejlskrivninger eller uvidenhed, som naar konfirmationsstedet opgives som fødselssted, hvilket ikke er nogen ualmindelig fejl, naar forældrene er flyttet kort efter barnets fødsel.

I det omfang kirkebøger er bevaret, er der kun undtagelsesvis vanskeligheder ved at faa det rigtige fastslaaet — helt glemmes maa nemlig ikke, at ogsaa kirkebøger er menneskeværk. Der kan paavises overspringninger, for eksempel af præstens egne børn, og bevidst given præsten gal besked. Men mangler de, begynder kilde-spørgsmaalet at blive aktuelt. Og jo længere tilbage man gaar i tiden, og des mere man er henvist til at bruge kilder, der kun kendes i afskrifter, des hyppigere staar man overfor spørgsmaalet, om en foreliggende oplysning er oprindelig i kilden eller skyldes en senere afskriver.

Her at gennemgaa alle de principielle spørgsmaal, der foreligger for den historiske kildekritik er naturligvis ikke muligt. Adskillige har jeg gjort rede for i den skriftlige besvarelse, navnlig i tillæget til denne, og i de to foregaaende forelæsninger. To punkter vil jeg imidlertid gerne her dvæle et øjeblik ved, fordi de er af principiel betydning for undervisningen.

I historiske skrifter fra nutiden træffer man gang paa gang bemærkninger af denne art: »NN har ganske vist skrevet saadan og saadan, men han er almindelig kendt som en mindre paalidelig kilde, saa den oplysning behøver man ikke at tage hensyn til«. Bemærkninger af denne art har i n t e t, hverken med forskning eller historieskrivningens kunst, at gøre. Der gives ganske vist masser af tilfælde, hvor foreliggende oplysninger kan negligeres. Lige saa lidt man vil tage hensyn til oplysninger om en ellers ukendt søn af for eksempel Valdemar sejr, fordi den findes nævnt i en af Inge-manns romaner, behøver man at regne med tilsvarende oplysninger i middelalderens romantiske fortællinger eller de norsk-islandske lyvesagaer. Det rigtige er da helt at forbigaa oplysningen. Kan man ikke det, kan en almindelig henvisning til NN's mindre paalidelighed ikke diskvalificere oplysningen. Vil man ikke regne med den, maa man klart paavise, at den enten beror paa en misfor-

staaelse eller er en bevidst forvanskning med et eller andet formaal for øje, ganske uanset NN's øvrige paalidelighed.

Det andet spørgsmaal, der for en ikke ringe del hænger sammen med det første, er spørgsmaalet om, hvordan foreliggende tekster skal offentliggøres. Det i d e a l, filologerne har opstillet, at give en saa god og sammenhængende text som mulig, kan umuligt tilfredsstille historikerne. Det har en begrænset gyldighed, hvor talen er om et litterært kunstværk, men ingen værdi for den kildekritiske vurdering. For den er idealet et helt andet, nemlig at faa teksten opløst i dens oprindelige bestanddele, saa man umiddelbart kan se, hvad der beror paa samtidige optegnelser, og hvad der beror paa den paagældende forfatters eller redaktørs konstruktion.

I en moderne text er en saadan adskillelse i almindelighed ikke mulig, og ihvertfald ikke ulejligheden værd. Det ligger i, at man nutildags stiller det krav til forfatteren, at han i videst mulig grad bruger sine egne udtryk. I middelalderen var forholdet et andet. Det var den gang, hvor man ikke havde trykte bøger, naturligt, baade at haandskrifterne i størst muligt omfang brugte forgængernes ord — saa undgik man forvanskninger — og at afsnit, der var fejl i, rettedes.

Saadan lærtes der ved Pariseruniversitetet i skolastikens tid. Nutiden har smilet over dens interesse for emner som »om englens føde var af substantiel art«, har overset, at dens eget krav om aarsagssammenhæng af kommende slægter vil blive sat i klasse med det nysnævnte. Og dog har begge dele gjort deres nytte, været slibesten for tanken, været grundlag for en videnskabelig forskning, som ubrudt gennem tiderne fortsatte traditionerne fra den græske storhedstid, og som hvor den var bedst ikke ydede mindre, end vor tid har evnet at yde. Ud herfra forstaas let det mest karakteristiske ved den middelalderlige haandskriftoverlevering, at haandskrifterne ofte indeholder stykker, der kan være udeladt i nogle, og atter genoptaget i andre, snart istedetfor, snart sideordnet den text, der erstattede stykket. Nutidens filologer, der har udvist en beundringsværdig taalmodighed i paavisning af de mindste stavfejl og tilfældige textændringer, har ikke skænket dette forhold den opmærksomhed det fortjener. I deres haandskriftstamtræer er forholdet som oftest uforklaret. Besynderligt, ti selv om rækker af ens fejl viser afhængighed, saa kan fejl, og navnlig enkeltstaaende fejl, aldrig faa en beviskraft, der staar paa højde med den, som bevidste udeladelser, ændringer og genoptagelser har.

Jeg skal vise et par eksempler paa sadanne haandskriftstamtræer fra moderne værker. Først det som findes i den sidste udgave af Adam af Bremens for Danmarks historie vigtige »Hamburg kirkens historie«.

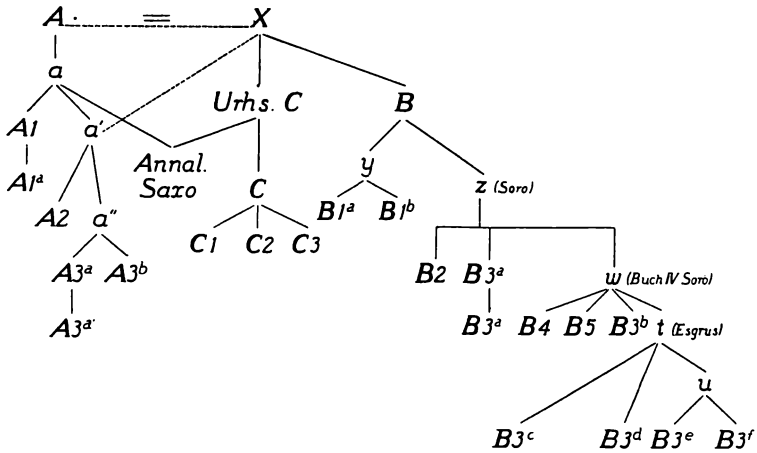

Fig. 9. Haandskrifter til Adam af Bremen efter Bernhardt Smeidtlers udgave.

Gamle og unge haandskrifter staar her meller hinanden paa en maade, der er mere vildledende end vejledende. Jeg viser derfor stamtræet over Orknøjarlernes saga:

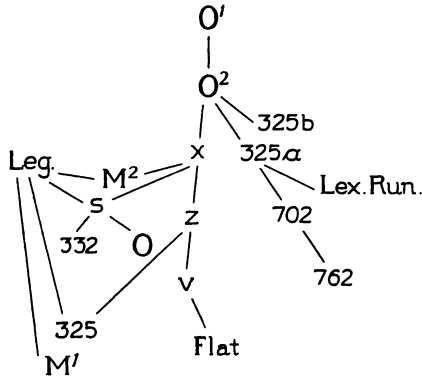

Fig. 10. Haandskrifter til Orkneyingasaga efter Sigurdur Nordal.

Udgiveren tager visse forbehold, men udtaler dog, at stamtræet i det væsentlige maa anses rigtigt. Man kan roligt udsætte en præmie for den, der ved hjælp af det stamtræ kan klare et eneste af de mange kildekritiske problemer, han stilles overfor, naar han ønsker at udnytte denne saga.

Forklaringen paa disse utilfredsstillende fremstillinger er den mærkeligt simple, at udgiverne, bortset fra »sekundære paavirkninger«, der er angivet ved punkteret streg, blot regner med afstamning fra et enkelt haandskrift. Gennemgang af 100 eller maa-ske 200 middelalderlige værkers haandskriftforhold har lært mig, at dette i tiden før bogtrykkerkunstens opstaaen kun undtagelsesvis

Den illustrere umiddelbart, at mange vigtige haandskrifter har dobbelt oprindelse, og forklarer, at de senmiddelalderlige haandskrifter er saa afvigende tilfældet er. Skal historikernes berettigede krav til textudgaver imødekommes, maa som uafviselig betingelse stilles, at »indledningen« til ny textudgaver skrives færdig, inden trykningen af texten paabegyndes. Kun derigennem kan haandskriftbetegnelserne direkte vejlede brugeren, og en rigtig textadskillelse finde sted, hvilket er muligt i langt større omfang end hidtil set. Den nuværende skik — eller uskik — at skrive indledningen efter, ofte flere aar efter, at texten er trykt, er lige saa uholdbar, som det vilde være, om en ingeniør først beregnede en bro efter at have bygget den. Det kan gøres, men det skal der mere held til, end man har lov at regne med.

VII.

De kildekritiske problemer, man møder ved behandlingen af saa godt som alle middelalderlige værker, har jeg omtalt saa udførligt, fordi det er min overbevisning, at et nøje kendskab til disse problemer er det bedste værktøj, man kan give en elev til behandlingen af moderne stof.

I laboratorieundervisningen maa der naturligvis lægges en ganske særlig vægt paa opøvelse af eleverne i udnyttelsen af moderne stof. Det er imidlertid ikke her nok, at eleven faar at vide, hvad enhver personligt kan faa et stærkt indtryk af ved at overvære et møde og bagefter læse referaterne af det, at referaterne ikke alene er, for at tale matematisk, en funktion af det der skete, men ogsaa af referentens viden og interesser. En forsker, der vil benytte saadanne forskellige referater, vil nemlig af de samme grunde ikke kunne undgaa at faa sit syn paa referaterne præget af egne sympatier og forhaabninger. Han vil her mangle det korrektiv, man har ved det middelalderlige stof, at historiens gang har afgjort, hvad der var væsenligt, og hvad der var uden nævneværdig betydning. Ved at følge det middelalderlige diplomatis metoder, der omfattede direkte forfalskning, kan man yderligere let faa evnen til at opfatte, hvad de nuancer, man træffer i moderne statsmænds aktstykker, er udtryk for, skærpet.

Et andet omraade, laboratorieundervisning i særlig grad maa tage sig af, er det økonomiske. Eleverne bør oplæres i, hvad der i statistisk materiale er væsenligt, hvad ikke, lære at se bort fra utilladelige decimaler og cifre i procentberegning, lære at der under de prissvingninger, som skyldes forholdet mellem tilbud og efterspørgsel, og som særligt fremgaar af det statistiske materiale, gaar langt dybere prisbestemmende rytmer, idet en periodes gennemsnitlige pris paa raavarer og arbejdsløn altid vil bundfælde sig i ejen-

domsværdierne, der kun kan ændres gennem kapitalnedskrivning, direkte eller indirekte gennem valutadepreciering. Spørgsmaal, jeg ikke her kan komme nærmere ind paa, men dog her maa nævne, fordi de vil faa en stigende betydning for forskningen. Overgangen fra naturaløkonomi til pengeøkonomi har naturligt medført, at den flydende kapital ikke længere kan maales i vareenheden guld, men nødvendigvis maa maales som en funktion af det paa-gældende lands levefod og samlede værdiansættelse, en opgave man kun lige er begyndt at ane, hvordan den bedst skal gribes an og løses.

VIII.

Laboratoriarbejdets nærmere organisation afhænger baade af de midler, der staar til raadighed, og af antallet af de elever, der ønsker at deltage i dette arbejde. At der her kan komme misforhold til stede er klart — det gælder for alt arbejde af den art. Før man i praxis har gennemarbejdet de muligheder, der foreligger indenfor de nuværende rammer, kan man imidlertid ikke med udbytte drøfte betimeligheden af en ændring af disse. Skønnes det nødvendigt, maa man gennem selve laboratoriarbejdet kunne paa-vise saa gode resultater opnaaet, at man derigennem kan overbevise de bevilgende myndigheder om det rigtige i at udvide rammerne for dette arbejde.

Maalet for dette er, som for alt laboratoriarbejde, dobbeltsidet: dels at dygtiggøre hver enkelt elev til paa bedst mulig maade at udfylde den plads, vedkommende senere skal indtage i samfundet, dels at tilrettelægge øvelser og det videregaaende arbejde saaledes, at Offenliggørelse af kilder og resultater kan ske med størst mulig effektivitet af de midler, som dertil anvendes. At der i øjeblikket sker store spild ved for ringe enhed og metode i dette arbejde, kan næppe med vægt bestrides. Det er ikke noget for historieforskningen særlig karakteristisk, det gælder ogsaa tekniken, hvor man dog i øjeblikket er det skridt videre, at man gennem et maalbevidst standardiseringsarbejde søger at begrænse den art spild mest muligt.

IX.

Det største maal for laboratorieundervisning i historie i de kommende aar ligger dog, saavidt jeg kan se, paa et andet felt. Gennem en rigtigt ledet laboratorieundervisning kan man hurtigere end paa nogen anden maade faa undervisningen drejet om fra de nuværende idealer til andre, der er mere i kontakt med de krav, den kommende tid uvægerligt vil stille. Kravene om videre udsyn.

I besvarelsen af den skriftlige opgave og i de afholdte forelæsninger har jeg, i det omfang tiden tillod det, søgt at inddrage internationalt stof, ikke blot fordi det er af værdi at kaste blikket udenfor de vinduer og mure, man til daglig er omgivet af, men ogsaa for derigennem at vise, at der udefra kan hentes stof til belysning af Danmarks historie i et omfang, man for tiden ikke synes helt at have øjnene aabne for.

Den sætning, som herhjemme er udtalt om vor malerkunst, at »al national kunst er daarlig, men al god kunst national«, gælder ikke mindre for historieskrivningens kunst. I udstrækning og folketal kan Danmark kun kaldes et lille land. Stort kan det kun blive i den grad, det evner at modtage og omsætte, hvad der sker ude omkring i verden.

Over mit hovede ser De et billede af den vigtigste begivenhed i dette universitets historie, dets indvielse i 1479. Romerkirken herskede da endnu ubestridt over sindene i det meste af Europa. Istedetfor fortsat at lade landets præster opdrage i den sande tro ved domskolerne, tillod paven, at de fik lov til at prøve deres egen tanks kræfter, fordi han med al den menneskekundskab, kirken gennem aarhundrederne havde samlet sammen, vidste, at uden et vist rummeligt maal af frihed fik man ikke de bedste kræfter taget i brug, ikke det ypperste ydet.

Ved den lejlighed skabtes en esse, der gennem tiderne stadig har forstaaet at holde aanden her i landet levende, hvor vxlende end ilden har været under essen. Snart var universitetet i forfald, snart paa højde med de førende i verden, som i 1600-aarene, hvor det var med til at grundlægge vor tids lægevidenskab, og i vor tid, hvor det navnlig er dets bidrag til atomfysiken, der har givet det internationalt ry.

Det har været med i den store bevægelse, som fra renaissance-tiden førte Europas folk bort fra kirkens autoritet og over i troen paa naturlovene, hvis erkendelse gav menneskene et herredømme over naturkræfterne som aldrig før. Det har ikke været let. Vanskelighederne kan spores helt ned i vor tids skoleundervisning med dens delte afslutning i to forskellige retninger, hvoraf den ene bunder i fortiden, og hvad enten den kaldes gammelsproglig eller nysproglig er stærkt nationalt præget, mens den anden, den matematisk-naturvidenskabelige i sit anlæg er mere universel, end selv Romerkirken var det paa højden af sin magt.

Billederne her i salen var planlagt udført til universitetets 400-aars fest. Døden hindrede min farfar i at udføre mere end midterbilledet, som overfor kongen og bispem viser de kofteklædte udlændinge, ved hvem ilden tændtes. De andre billeder viser andre begivenheder, som dengang ansaas for de vigtigste i universitetets liv. Den polytekniske læreanstalts 100-aars fest i 1929 viste imid-

lertid, hvad man i 1870erne ikke kunde se, at blandt disse skulde et billede, der knyttede sig til denne datters fødsel i 1829 have indtaget en plads sideordnet billedet af reformationen. Ti fra hende bredte den aand, som allerede fandtes indenfor lægevidenskaben og de biologiske fag, sig sejrrikt over landet.

At man i tiden forud, helt op til vore dage, ved universitetet holdt kurs efter det nationale ideal, for ikke at bruge det styggere ord afgudereri, kan sammenlignes med en kystsejlad. Der maa man holde kurs efter de fyr, der staar ved kysten. Men det kan man ikke blive ved med, ti det vilde føre til, at man løb paa grund. Fyr maa slippes, og ny fyr søges, naar man kommer det, man sejlede efter, for nær.

Det, vor tids matematisk-naturvidenskabelige dannelse skaffede folket, er blevet hvermands eje. Derfor maa ogsaa nu dens forudsætninger blive det, herunder først og fremmest dens universelle karakter. Det har de mænd, der lod den bygning opføre, vi her er i, uden at tænke derpaa, uden at ane den udvikling der vilde komme, paa en maade foregrebet, da de over indgangsporten ikke skrev »pro patria« eller andre ord, der var rettet mod de fyr, man sejlede efter i det daglige arbejde, men ord, der usvækket staar som symbol paa, hvad der skal forstaas ved fri forskning, ørnen, der skuer mod det himmelske lys, »cœlestem adspicit lucem«.

ET BREV FRA C. D. F. REVENTLOW

Ved *Tage Christiansen.*

Da man i Firserne stod overfor at skulle fejre Hundredaaret for Stavnsbaandets Ophævelse, besluttede Overlærer Hans Rasmussen at udgive en populær Biografi af den Mand, der fremfor alle havde virket for denne saa betydningsfulde Reform: Grev *C. D. F. Reventlow* til Grevskabet Christianssæde.

Et saadant Arbejde kunde paa ingen Maade kaldes upaakrævet. Bortset fra de Prædikener og Nekrologer, der fremkom ved Reventlows Død, havde kun *A. F. Bergsøe* i sin Bog »Geheime-Statsminister Greve Christian Ditlev Frederik Reventlows Virksomhed som Kongens Embedsmand og Statens Borger« fra 1837 søgt at give en samlet Skildring af hans store Indsats, og hvor fyldigt, omhyggeligt og nøjagtigt dette Værk end var — populært var det ikke. Hvad der imidlertid særlig maatte skabe Forhaandsinteresse om Rasmussens Biografi var den Omstændighed, at han af Komtesse Malvine Reventlow havde faaet overladt en Del af Reventlows Breve og Dagbogsoptegnelser, som selvsagt ikke havde kunnet staa til Bergsøes Raadighed. Man kunde altsaa vente nye Bidrag til Belysning af Reventlows *Pers on l i g h e d*.

En Gennemlæsning af Hans Rasmussens — 154 S. store — Bog »Grev Reventlow og Bondens Frigørelse«, der udkom i 1884, vil vise, at denne Forventning blev skuffet; Bogen bragte intet nyt af virkelig Betydning, og ganske som Bergsøes Værk naaede den ikke ud i videre Kredse. Ejendommeligt nok blev den Samling af Reventlows Breve, som Hans Rasmussen i Oversættelse fra Tysk fremlagde i »Historisk Maanedsskrift« for 1884, og som altsaa var beregnet for en snævrere Kreds, langt mere kendt. Mest Interesse vakte et Brev, der i øvrigt ogsaa er aftrykt i Biografien, og som her skal gøres til Genstand for en lidt nærmere Undersøgelse. Brevet, der er rettet til Reventlows Søster Grevinde *Louise Stolberg*, lyder i Hans Rasmussens Oversættelse:

Den 14de Juli 1786

Glad og taknemlig mod Gud skriver jeg dig hurtigt disse Linier til. Guds Velsignelse, Frihedsbudskabet er kommen. Der ligger Udplyndringen, Lænkerne, Aaget, de lange Piske, Træhestene, den spanske Kappe, borte er de. Hurra! hurra! hurra! raab, skrig det højt imod mig, at vore Stemmer kunne blande sig, hvor de store Herrer med de blaa Baand sidde og korse sig over de vidunderlige Ting. Men den, der tager den tunge Handske op, skal føle den centnertunge Byrde af min Haand paa sine Skuldre, selv om de ogsaa vare smykkede med det blaa Baand; hvem der siger et eneste Haansord mod Frederik 6., ham skal Drengene haane paa Gaderne. Hurra! hurra! der ligger det gamle Kram;

jeg har revet det ned med Tænderne, med Hænder og Fødder, jeg vil nu brænde det og kaste Asken i Havet, at det kan synke ned i Jordens Indvolde. Held mig, at jeg ikke gav efter for dit Raab, ikke for min Hustrus Raab, ikke for Raabet af min egen Tilbøjelighed (Landlivet); ti nu er det, som jeg haabede paa, lykkedes mig.

Bladene, alle, der møde dig paa Gaderne, skulle fortælle dig, hvad Christian Smed er for en Mand! Da jeg begyndte at tale, var det, som om Tordenen havde truffet Modstanden, og for mig var det, som om jeg vendte tilbage fra Helligdommen, som havde jeg været borttrykket til den tredje Himmel! Hvad F 4. ønskede at være, er F 6. og hos mig skal hverken Legeme eller Sjæl hvile, før det hele Værk er fuldbragt, før Trældommens Tempel er nedbrudt og Frihedens opbygget. Gud signe vor Konge, Gud give ham endnu mere Visdom med Alderen, endnu mere Iver til det gode, stedse Kærlighed til det gode og Glæde ved at gøre vel. From, god, tapper og lykkelig være vor Konge, indtil han 20 Aar efter mig (jeg dør ikke de første 50 Aar) mæt af Livet gaar til sine Fædre, for i et andet Liv at høste, hvad han her har saæet.

I denne Skikkelse er Brevet blevet citeret talrige Gange. Edvard Holm paaviste ganske vist i sit Festskrift »Kampen om Landboreformerne« 1888 Uklarheden i en af Sætningerne og beklagede, at han ikke kendte Originalen; men derefter forstummede ogsaa al Kritik. Med ubetydelige Ændringer kan man finde Brudstykker af Brevet f. Eks. i Ottosens »Vor Historie« 1904, i »Det danske Folks Historie« 1928, ja saa sent som 1936 i »De store Landboreformer og Handelsfrihedens Tid« af Starcke, Bredkjær, Brink og Bjørner.

Det er aabenbart undgaaet de flestes Opmærksomhed, at Kgl. Ordenshistoriograf Dr. phil. Louis Bobé under sine mangeaarige Studier i de reventlowske Familiearkiver genfandt Originalen, som han 1895 forelagde i 1ste Bind af det store og smukke Værk »Efterladte Papirer fra den Reventlowske Familiekrede«, der først afsluttedes 1931. Tilsyneladende har kun Rønning i »Rationalismens Tidsalder« draget Nytte heraf, medens E. Holm i »Danmark-Norges Historie« — med en enkelt Rettelse — citerer efter Rasmussens Oversættelse, uagtet han ved en Fodnote viser, at han da var blevet bekendt med Originalen. Senest har C. Dumreicher i Efterslægtsselskabets Skoleprogram for 1936 meddelt en tilfredsstillende Oversættelse efter den trykte tyske Text.

Brevet, der af Fru Lensgrevinde L. M. Reventlow velvilligst er blevet udlånt fra Arkivet paa Brahe-Trolleborg og hosstaaende gengives i Facsimile, lyder bogstavret:

(14—16) Juli 1786.

Freudig und dankbar gegen Gott schreibe ich Dir eilig diese Zeilen. Nein, meine Frau ist nicht niedergekommen, hat keinen Sohn gebohren, das ist es nicht. Sie wird noch wahrscheinlich 14 Tage herum krichen, aber tausend Söhne sind mir gebohren, tausend Mädgen, alle mit grossen schönen runden Hütten. Kek sehen sie dem Schweden ins Land hinein, der vordem ihre Voreltern hönzte, freudig treiben sie die wohl gefütterten Pferde am leichten

Pfluge zur Arbeit an und singen ein Liedlein von dem Gelben Riesen, der aus seiner Höhle wie ein Ungeheuer den Zwergen, die sie gebunden hielten, erschien, ihnen aber als der frohe Friedensbote, Freyheitsbote, Bote, dass der Segen Gottes gekommen ist, dass er das Land, das er gesegnet hat, liebt und den Erdboden durch dieses Land, wie klein es auch ist, mit neuen Segen krönen wird. Da liegt der Plunder. Die Ketten, die Joche, die Ziegelöfen, die langen Peitschen, die Hölzernen Esel, die spanischen Kappen, fort sind sie. Hurra, Hurra, Hurra, rufe, schreye laut mir entgegen, dass unsere Stimmen sich kreutzen, wo die grossen Herren mit blauen Bändern sitzen und über das Wunderding sich kreutzen. Aber der hebe den schweren Handschuh auf, der fühle die Zentner schwere Last meiner Faust auf seinen Schultern, wären sie auch mit einem blauen Bande geschmückt, der ein einziges Wort wider F. 6. spricht. Den sollen die Jungen auf den Gassen höhnen, der soll, ist er ein Mann, an seiner Stirn Federn und Hörner auswachsen sehen, der soll sich von alten Thran-Lampen und gebratenen Schuhsohlen ernähren, der soll mit unleidlichen Gestank, mit zerrissenen Hosen und lebendigen Hahren die Gesellschaft der Menschen unleidlich machen, und ist es ein Weib, mit der soll der Bloksberg von Johanni bis Johanni gezieret seyn, mit denen Raben soll sie concertiren, mit gefangenen Mäusen und Ratzen soll sie in die Wette quikken. Hurra, Hurra! da liegt der Plunder, unter seinen Füßen liegt er. Ich habe ihn mit den Zähnen, mit Händen und Füßen herunter gerissen, und ich will ihn nun verbrennen und die Asche ins Meer werfen, nein in einen bleiernen Kasten ins Meer senken, dass sie bis in das Eingeweide der Erde versinke. Heil mir, dass ich nicht Deinem Rufe, nicht dem Rufe meines Weibes, nicht dem Rufe meiner Lieblings Neigungen nachgab, denn mir ist es gelungen, den Plunder zu zerreißen. Die Zeitungen, alle Pamphlets, alle die Dir auf den Gassen begegnen, sollen Dir erzehlen, was geschehen ist, was Christian der Schmidt für ein Mann worden ist, das aber erst mit nächster Post. Wie ich aber anfang zu sprechen, war es, wie wenn der Donner die Widerstreber getroffen hätte. Und mir war es, wie ich aus dem Heiligthum zurück kehrte, als wäre ich bis in den dritten Himmel entzückt. Was F. 4. wünscht(e) zu seyn *ist* F. 6. Und es soll auch weder Leib noch Seele an mir ruhen, bis das gantze Werk vollbracht ist, bis der Tempel der Knechtschaft herunter gebrochen, der Freyheit erbauet ist. Gott segne unsern König, der für Ihn wandelt, der ungeschminkt für Ihn wandelt. Gott gebe ihm mehr noch Weisheit im Alter, mehr noch Eifer zum Guten, allgemein die Liebe der Guten und Freude im Wohlthun. Herlich hat er in ihm angefangen und wird es noch herlicher in ihm vollbringen. From und gut und tapfer und glücklich soll er seyn, unser König, bis er zwanzig Jahre

nach mir, ich sterbe die ersten 50 Jahre noch nicht, lebens satt zu seinen Vorfahren hingehet, um im anderen Leben zu erndten von dem, was er hier gesät hat.

Skønt Dr. Bobé har fuldkommen Ret, naar han bemærker, at ingen Oversættelse, den være sig nok saa god, vil kunne gengive den tyske Originals ejendommelige Kolorit, skal her gøres et nyt Forsøg, saa det kan blive muligt for Læserne at faa et Indtryk af Manglerne ved den gamle Oversættelse, der nu i saa mange Aar har mødt almindelig Tiltro, men først og fremmest af, hvilket enestaaende menneskeligt Dokument Brevet i dets oprindelige Form er.

Juli 1786.¹

Frejdig og taknemmelig mod Gud skriver jeg dig skyndsomt disse Linier til. Nej, min Hustru er ikke nedkommet, har ikke født nogen Søn, det er ikke det. Hun kommer sandsynligvis til at liste omkring fjorten Dage endnu; men tusind Sønner har jeg faaet, tusind Piger, alle med store, smukke, runde Hatte.² Dristig ser de ind i Landet hos Svenskeren, som i gamle Dage haanede deres Forfædre,³ frejdigt driver de de velfodrede Heste for den lette Plov til Arbejdet og synger en munter Vise om den gule Kæmpe, der kom ud af sin Hule⁴ som et Uhyre for de Dværge, som holdt dem bundet, men for dem selv som Fredens glade Budbringer, som Frihedens Budbringer, der forkynder, at Guds Velsignelse er kommet, at han elsker det Land, som han har velsignet, og gennem dette vort Land — hvor lille det end er — vil krone Jorden med nye Velsignelse.

Der ligger Skrammelet. Lænkerne, Aagene, Teglovnene, de lange Piske, Træhestene, de spanske Kapper, væk er de.⁵ Hurra, Hurra, Hurra, raab, skrig det højt imod mig, at vore Stemmer kan mødes der, hvor de høje Herrer med det blaa Baand⁶ sidder og korsrer sig over Miraklet. Men hvo, der siger et eneste Ord mod Frederik den Sjette,⁷ han skal tage den tunge Handske op, han skal føle den centnertunge Byrde af min Næve paa sine Skuldre, selv om de var smykket med et blaat Baand. Ham skal Drengene haane paa Gaderne; han skal, hvis det er en Mand, se Fjer og Horn vokse frem paa sin Pande, han skal leve af gamle Tranlamper og stegte Skosaaler, han skal med modbydelig Stank, med lasede Bukser og Utøj i Haaret gøre Samværet med Mennesker uudholdeligt; og er det en Kvinde, da skal Bloksbjerg være prydet med hende fra St. Hans til St. Hans, med Ravnene skal hun holde Koncert, med fangne Mus og Rotter skal hun pibe om Kap.

Hurra, Hurra, der ligger Skrammelet, under hans Fødder ligger det. Jeg har revet det ned med Tænderne, med Hænder og Fødder, og jeg vil nu brænde det og kaste Asken i Havet, nej sænke i Havet i en Blykiste, at den kan synke helt ned i Jordens

Lebendig und dankbar gegen Gott sprach, ich die selig
dies. Gottes Name immer loben ist nicht nur Drogen
können hat keinen Dofen gegeben, doch, ich weiß. Die
und noch wahrhaftig 14 Tage seinen Leben, aber kein
sind, Dofen sind nicht gegeben, kein und Nadeln, alle
mit großen Personen werden geben. Und geben
für den Dofen in die Land für die die werden
ihre Gesundheit für die, für die geben sie die sehr
gefühlt den Dofen an die besten Dofen zu geben.
bist an die geben in die Leben von den besten
Dofen, die alle seine Dofen wie in die Dofen
den Dofen die sie gebunden haben, und sie, ich
aber alle die Dofen die ich habe, ich habe
ich, dass die Dofen die ich habe, ich habe
das Licht, und die feld der die ich habe
dieser Dofen ist mit einem Dofen ^{haben} und. Da die
die Dofen. Die Dofen, die Dofen, die Dofen
die langen Dofen, die Dofen, die Dofen, die Dofen

Rayen fort sind sie. Gura, Gura, Gura, uff
Neyen laud und neygen das neyten Nuten
Nig lauden in der groffen Gura mit blauen
Lauden Nigun und das Lendreding Nig lauden.
Aber der jete den Ngrauen Gaud Nig uff, der Nig
die Guden Nigun Layt unnen Nig auf Nigun
Nigun unnen Nig auf mit unnen blauen laud
Nig Nigun, der Nig Nigun Layt unnen Nig
Nigun. Von Nigun den Nigun auf den Nigun
Nigun, der Nig, ist er in Nig an Nigun Nigun
Nigun und Nigun auf Nigun Nigun, der Nig
Nigun von alten Nigun Nigun und Nigun
Nigun unnen, der Nig unnen Nigun
Nigun, mit Nigun Nigun und Nigun
Nigun die Nigun der Nigun unnen
Nigun, und ist er Nig unnen der Nigun
Lob Nig von Nigun der Nigun Nigun Nigun,

mit dem Leben solle sie concertiren, und zu sagen
am Tische und Bett solle sie in der besten geistlichen
Güter, Güter! da liegt die Klüfte, und sie
von Lüssen liebet. Ich setz ich mit dem Gei-
ste, mit Händen und Füßen fürwahr gewissan,
und ich will ich mich erweisen und die Arbeit
mit dem erweisen, wie in einem blauen Kasten
mit dem Finken, daß sie ist in der Fingerring
der fidei macta: Gott mir daß ich mich erweisen
kürze, mich dem Geist erweisen, mich dem Geist
unserer Lieblichen Brüderinnen nachgab den wir ist der
gehörigen der Klüfte zu gewissan. Wie Zücht-
gen, alle Fingerring, alle die die auf dem Gassen
begehren sollen die vorstehen und gestehen ist
was Christian der Dreyer für wie man werden ist
das aber nicht mit nächster Zeit. Was ich abwar-
ding zu sprechen war ab wie man die Klüfte die

Indvolde. Jeg lykkelige, at jeg ikke gav efter for din Kalden,⁸ ikke for min Hustrus Kalden, ikke for mine Yndlingstilbøjeligheders Kalden; thi det er lykkedes mig at rive Skrammelet i Stumper og Stykker. Aviserne, alle Flyveskrifter, alle, som møder dig paa Gaderne, skal fortælle dig, hvad der er sket, hvilken Mand Christian Smed er, dog først om det med næste Post. Men da jeg begyndte at tale var det, som om Lynet havde ramt de genstridige. Og da jeg vendte tilbage fra Helligdommen, følte jeg det, som var jeg blevet henflyttet lige til den tredie Himmel.⁹

Hvad Frederik den Fjerde ønskede at være,¹⁰ det er Frederik den Sjette; og ogsaa hos mig skal hverken Legeme eller Sjæl hvile, førend hele Værket er fuldbragt, førend Trældommens Tempel er brudt ned, Frihedens bygget op.¹¹ Gud velsigne vor Konge, som vandrer for ham, som uforstilt vandrer for ham.¹² Gud give ham endnu mere Visdom med Alderen, endnu mere Iver for det gode, i alt Kærlighed til de gode og Glæde ved at gøre godt. Herligt er han begyndt med ham og vil fuldføre det endnu herligere med ham.¹³ From og god og tapper og lykkelig skal han, vor Konge, være, indtil han tyve Aar efter mig — jeg tør ikke de første halvtreds Aar¹⁴ — mæt af Dage gaar til sine Fædre for i det andet Liv at høste, hvad han her har saaet.¹⁵

1. Brevet bærer ingen Dato; men et vist Holdepunkt faar man derved, at den Fødsel, som omtales i Begyndelsen, fandt Sted 6. August. Vigtigere er et Brev, skrevet 5. August, hvori det hedder: »I Dag raaber jeg det samme Hurra som for tre Uger siden, skønt det endnu ikke er trykt. Men alt er afgjort til Gavn for de gode, fromme Bønder, og med det første skal du faa noget trykt at se«. Paa Grundlag heraf — saaledes som Rasmussen har gjort — at fastsætte 14. Juli som Brevets Affattelsesdag forekommer mig lidt dristigt; Dr. Bobé kommer sikkert nærmere ved det rigtige, naar han foreslaar 14.—16. Juli.

Det ser ud, som om Reventlow i et Møde har haft Lejlighed til at træffe sammen med sine Modstandere; men hvor dette har fundet Sted, kan ikke siges. Den store Landbokommission var endnu ikke nedsat, og den lille rummede kun Reformvenner. At Geheimstatsraadet, hvor Reventlow ikke selv var Medlem, men havde vægtige Modstandere som Rosenkrantz og Schack-Rathlou, har holdt Møde i disse Dage, har ikke kunnet konstateres. I Rentekammeret støttede W. A. Hansen og N. Hammelev ivrigt Reventlow, og selv om f. Eks. P. Wormskjold var noget kølig overfor Reformerne, kan direkte Modstandere næppe paavises.

2. Der var i Datiden en Tendens til store, runde Hatteskytter, som undertiden voksede til det uhyrlige. Hatten er den *fri* Mands Kendetegn.
3. De svenske Bønder, der havde politiske Rettigheder som Adel, Gejstlighed og Borgere, kendte ikke til Stavnsbaand, og særdeles mange var Selvejere. Skønt ogsaa den svenske Bondestand var udsat for Overgreb, var dens Stilling saaledes langt bedre end den danskes.
4. »Kæmpen« og »Christian Smed«, som forekommer senere i Brevet, var Reventlows Øgenavne i Familien; det første hentydede til hans kraftige Skikkelse, det andet til den Omstændighed, at han i sin Fritid forsøgte sig i Smedehaandværket. Smedjen var indrettet paa Pederstrup i det saakaldte »gule Hus«, som først i nyere Tid er blevet revet ned og i Brevene kaldes

»die Höhle« eller »Speluncen«. Til yderligere Belysning af dette Sted kan anføres Begyndelsen af det eneste danske Brev, der foreligger fra Grev F. L. Stolbergs Haand: »Hurra, Hurra, Du store Kæmpe, kom ud af din guule Spelunce«.

5. I denne Række af Straffeinstrumenter har Rasmussen ganske simpelt sprunget »Teglovnene« over og dermed vist, at han ikke forstod Meningen; men Spørgsmaalet er heller ikke uden Vanskelighed. Glosen staaer ganske parallelt med vore hjemlige Straffemidler, men forekommer ikke i den righoldige Litteratur, der ledsagede Kampene om Stavnsbaandets Ophævelse og ellers ikke lod noget Overgreb gaa upaatalt hen. At det drejer sig om en særlig streng Hoveritjeneste ved Teglovnene, er usandsynligt, da Ordet ikke findes i Hoveriforordningerne. Forstaaelsen lettes heller ikke ved, at Teglblændingen — efter Will. Scharling — paa daværende Tidspunkt i det store og hele var hørt op. Om Lolland, hvor Reventlow jo maa formodes at have sine fleste Erfaringer fra, skriver Præsten Dyssel 1772: »Nu brændes her aldrig og er ikke i Mands Minde brændt en Sten; Folk ved ikke hvordan en Teglovn ser ud«. Jeg skylder da Ordbogsredaktør, mag. art. Paul Diderichsen Tak for, at han har henledt min Opmærksomhed paa 2. Samuels Bog 12,31, der i Buhls Oversættelse lyder: »— og Menneskene deri (en indtaget By) slæbte han bort og anbragte dem ved Savene, Jærnhakkerne og Jærnökserne og lod dem trælle ved Teglovnene«. Formodningen om, at Reventlow har tænkt paa dette Sted, vanskeliggøres unægtelig ved Sammenstillingen med hjemlige Foreteelser som Træhest og spansk Kappe, men sandsynliggøres paa den anden Side derved, at Brevet ofte har Præg af gammeltestamentlig Patos og undertiden ligefrem anvender Bibelcitater. Et sikkert Resultat har jeg ikke kunnet naa; men en Hypotese er her fremsat.
6. d. v. s. dekoreret med Elefantordenen; først 1803 blev Reventlow selv Ridder af Elefanten.
7. Det er interessant at se, at Reventlow over tyve Aar før Christian den Syvendes Død kalder Kronprins Frederik for Frederik den Sjette, ja senere i Brevet endog for Kongen.
8. Reventlow omfattede sin Embedsgerning med den største Interesse; men aldrig var han gladere, end naar han for en kort Tid kunde forlade Hovedstaden og i de fredelige landlege Omgivelser hellige sig Arbejdet paa sine lollandske Godser. Hans store Optagethed medførte et stærkt Savn hos Familien og naturligvis især hos hans Hustru; mange Breve indeholder da ogsaa smukke Vidnesbyrd herom.
9. Det er dette Sted, Edvard Holm betegner som uklart i Rasmussens Oversættelse, og Grunden er, at Rasmussen ikke har opfattet det tyske »wie« temporalt. Reventlow skal ofte have udtalt, at han »i Rentekammeret følte sig som i Helligdommen«, og Helligdommen betyder nok ogsaa her Rentekammeret.
10. Især i sine første Regeringsaar var Frederik den Fjerde stemt for Reformer; her tænkes vel navnlig paa Vornedskabets Ophævelse 1702.
11. Sikkert med Allusion til de nytestamentlige Ord om Templets Nedrivning og Genopbygning, f. Eks. Mat. 26,61, 27,40 og Joh. 2,19.
12. jfr. det gamle Testaments »vandre for Herrens Aasyn«.
13. Filippenserbrevet 1,6: »— han, som begyndte en god Gerning i Eder, vil fuldføre den — «.
14. Dette gik ikke i Opfyldelse; Reventlow døde 11. Okt. 1827, Frederik den Sjette 3. Dec. 1839.
15. Ogsaa dette Udtryk kan føres tilbage til det nye Testament, f. Eks. Gal. 6,7.

Dette Brev taler for sig selv. Kun vil det være gavnligt at holde sig for Øje, at Brevet er skrevet over en Maaned før den store Landbokommissions Nedsættelse, paa et Tidspunkt, hvor endnu ikke det ringeste var opnaaet, og svære Kampe stod i Udsigt. Denne jublende Meddelelse, hvor højstemte Ord med gammeltestamentlig Klang veksler med Indfald af den kaadeste Art, vidner da om den mest urokkelige Tro paa, at den Sag, der til enhver Tid stod Reventlows Hjerte nærmest, vilde blive ført til lykkelig Afslutning: den danske Bondes Frigørelse.

Reventlows Arbejde for Højnelse af den danske Landbefolknings Kaar, ja for hele Landets Vel er paa en omhyggelig og grundig, om end noget tør Maade skildret af Bergsøe; men det Værk, der tillige giver et Billede af hans store, rige og vidtspændende Personlighed, er endnu ikke skrevet. Materialet hertil maa man finde i det anselige Udvalg af Breve og Dagbogsoptegnelser, der — som det her behandlede — af Dr. Bobé er fremlagt i »Efterladte Papirer fra den reventlowske Familiekreds«; thi en Person kan kun skildres fyldestgørende paa Grundlag af hans Breve. Saa gælder det blot om at kunne læse dem.

POUL HANSEN KOFOEDS OPTEGNELSER

Ved *Th. Hauch-Fausbøll.*

Nedenstaaende Optegnelser, der velvilligst er laant mig af Kontorchef H. A. Møller, korrigerer og supplerer Jul. Bidstrups Stamtavle, der paa dette Punkt er temmelig ufuldstændig. Købmand i Rønne *Poul Hansen Kofoed* nævnes i Stamtavlen B, S. 83, til hvilken henvises.

Originalens Retskrivning med Hensyn til store og smaa Bogstaver er ikke fulgt.

Udi Jesu Navn / Er Alting best begyndt / og endt

Anno 1696 d. 2. Martij saa kom ieg udi den hellige Egteskabsstand med erlig dydige og gudfrygtige Pige og Møe *Giertrud Wilum Claus Datter* og holdt voris Brøllup samme Dag her udj Rønne udi dend Gaard som Oberst *Witberg* tilforn bode, udi mange fornemme Folcker (!) Nærværelse. Gud unde os saa her udj Verden at leve tilsammens, at det matte (!) skee Gud i Himmelen til Ære, os selv til Gavn og Glæde og vore felles Venner til stoer Glæde: Gud lade os leve saa her udi Verden tilsammens, at vi paa dend yderste Dag motte findes udj ævig Glæde og Salighed som aldrig faar Ende med alle udvalde til Evighed. Amen!

Hvis min Herkomst og Alder: Saa er ieg Barn Fød her paa Bornholm udj Østermarie Sogn paa Kofoedsgaard af erlige frumme og fornemme Forældre. Min Fader er dend erlige og velforstandige Mand *Hans Kofoed Madtzen*, Capitaein over Øster Herreth Compagnie. Min Moder var den dyderige Matrone *Karne Claus Datter Kiøller*, og er jeg fød og til Verden kommen, der mand skref Anno 1674 d: 12. September mellem Løverdag og Søndag om Natten Klocken 12. Mine Forældre holte mig vel til Gudsfrygt, holte mig lang Tid her hiemme udi Skole at læse, skrive og rigne, saa ieg kand icke nocksom fuld tacke mine kiere Forældre for den store Omsorg de for mig haver haft. Gud lønne dennem der for udi den ævige Glæde og Hørlighed.

Poul Hansen Kofoed.

Anno 1697 d. 24. Februarij Klocken 10½ Efftermiddag: Saa forløste Gud udi Himmelen min Hiertens Aller Kieriste *Giertrud Willums Datter* og os udj voris Egteskab med en ung Søn velsignede, hvor for hans hellige Navn være evindeligen æret og priset, d. 3. Martij bliv samme voris unge Plante Herren ved den hellige Daab op ofredt, og holdt hannem over Daaben Tolderen Mos. *Peders Kierist*. Hans Nafn bliv kaldet *Willum* efter min Kieristes sl. Fader og stod Fadder paa hannem Wise-Amptmanden her paa Landet, Mos. *Christian Tuchsoen*, min Broder *Mads Kofoed* paa Almegaard; min Svouer *Mads Pedersen Viborg*, min Kieristes Søster *Karne Maaridt Marchmands*, *Philip Raskis Datter Elsebe*. Gud unde hannem at opvoxe Gud til Ære, os fattige Forældre til Glæde og det for Christi Skyld allene Amen.

Anno 1697 d. 8. Julij Klocken 3 Formidag døde vor liden Søn *Willum*, hvis Siæl er hos Gud i Himmelen, og var hand 19 Uger 4½ Time gammel. Gud unde hannem med alle udvalde en glædelig Opstandelse for Christi Sckuld.

Anno 1698 d. 6. Junij om Formiddagen Klocken 4re saa forløste Gud udi Himmelen min Hiertens allerkierist *Giertrud Willums Datter* og os udj vort Egteskab med en ung Søn velsignede, hvor for hans hellige Navn være æret evindeligen, d. 13. Julij som var anden Pindtze Dag blef samme voris unge Søn Herren ved den Hellige Daab opofre(d), og holdt hannem over Daaben Hr. *Hendrichs Kieriste* og blev hand kaldet *Hans* effter hans Farfader, stod Fadder paa hannem Lands-Dommer *Rask*, *Jørgen Rasmand*, min Broder *Jørgen Kofoed*. *Henning Bohnes Kierist Else Ols Datter*. *Christoffer Hans Datter Else*. Gud unde hannem at opvoxe Guds Navn til Ære og Forældrene til Glæde og det for Christi Sckuld allene. Amen.

Anno 1700 d. 10. Feb. Klocken 12 blif min Kierist forløst, og velsignede Gud os udj vort Egteskab med en liden Søn, hvor fore hans hellige Nafn evindeligen være æret. d. 16. Dito blev samme vores liden Søn døbt og blev kaldet *Willum*. Holdt hannem over Daaben min Broder *Claus Kofoeds Kierist Fru Elisabeth Acchileie*. Stod Fadder paa hannem Ampt skriveren *Hans Hendrich Schor*, *Larts Larsen*, *Christoffer Hansen Hans*, Haune-Capitain *Hans Kofoeds* udj Perskersogn, Pige Fadder *Kirstine Ole Jens Datter*. Gud lade hannem opvoxe Gud til Ære og hans Forældre til Glæde.

Anno 1701 imellem den 10. og 11. Desember om Natten Klocken ved 5 effter Midnat forløste Gud i Himmelen min Hiertens allerkierist og os udj vort Egteskab atter med en ung Søn velsignet, hvor for hans hellige Navn evindeligen være æret, d. 16. blev hand døbt

og blev kaldet effter min Farbroder *Poul*, Holdt hannem over Daaben Amtschriverens Kierist *Elsebe Kofoed Pouls Datter*, stod Fadder paa hannem *Giert Jacobsen, Von Kempen, Carl Olsen*, m. Broder *Madtz Kofoeds Kierist Anne Peders Datter*, Pigefadder *Barbro Jørgens Datter*, Gud unde hannem at opvoxe Gud til Ære og hans Forældre til Glæde.

Anno 1701 imellem d. 30. og 31. Desember om Natten Klocken 12 saa døde vor liden Søn *Willum* af dend graserende Søge, Børnekoper kaldet, blev begravet d. 7. Januarij Anno 1702.

Anno 1703 d. 6. Januarij, som var Hellig tre Kongers Dag Klocken 3 effter Middag blev min Kieriste forløst og blev af Gud velsignet udj vort Egtesckab atter med en Søn, hvorfor Herrens Navn være æret evindelig. Holdt hannem over Daaben min Hustrues Søster *Lisebeth Mads Peders* og blef kaldet *Mads*, stod Fadder paa hannem *Peder Raasmand*, Leutenant *Hans Kofoed Jensen, Hans Hiort*. Pigefadder *Marte Per Sanders Datter*. Gud lade hannem opvoxe Gud til Ære og hans Forældre til Glæde.

Anno 1704. Ved en glædelig Forløsning velsignede Gud os udj vort Egtesckab med et Drengbarn, hvorfor hans hellige Navn evindelig være æret. Holdt hannem over Daaben min broder *Mads Kofoeds Kierist Anne Peders Datter*, og blev hand kaldet *Willum*. Stod Fadder paa hannem *Villum Iacobsen, Albert Hartvig, Mads Wolsen*, d. 4. Martij blev hand døbt.

Anno 1706 som var Fastelauns Tisdag Uge for Klocken 2 Efftermiddag bliv min Hustru forløst, og begavet Gud os udj vort Egtesckab med en liden Datter, hvorfor hans hellige Navn benidid; holdt hinde over Daaben Hr: *Hermands Kierist Antonette Marie Møllers Datter*, og blev hun kaldet *Karne*. Stod Fadder paa hinde Kongl. Maijst Tolder *Bertel Müller, Fredrich Mattis Kofoed, Hermand Hansen*. Pige Fadder *Karne Kofoed Hans Datter*.

Anno 1707 d. 9. Maij Klocken 2 effter Middag blev voris Egtesckab ved en naadig Forløsning formeret med en Datter; hvorfor Gud evindelig være æret. Holdt hinde over Daaben *Carl Ols Kieriste Elsebe Kofoeds Datter*, og blev hun kaldet *Kiestine*, stod Fadder paa hinde Capitacien *Philip Rask, Rasmus Rasmusen, Morten Esbersen, Jens Rasmusen*. Pige Fadder *Karne Lars Datter*. Gud lade hinde opvoxe Gud til Ære og paa rørende til stoer Glæde.

Den 1. Junij Klocken 7 Formiddag hensof udj Herren voris

liden Datter *Kirstene*, Gud unde hinde med andre Guds Børn en glædelig Opstandelse.

Anno 1707 d. 26. Augusti fald voris liden Søn Mads udi vor Brønd og laa paa Bonden udj Brønden, da ieg søgte effter hannem, og da ieg tog hannem op var det utroligt for Menniskens Øyne, at hand nogen Tid skulde komme til Live igien, mens et Quarter og vel mer effter, at hand kom ud af Brønden, gav den alsom mægtigst Gud til kiende, at ingen Ting er umuligt for hannem, thi samme voris liden Søn kom til Live igien, som var Klocken 2 Effter middag. 6½ Time der effter blev hand saa frisk igien, at hand kunde baade staa og gaae og fortære sin fulde Maaltid. Hvorfor Gud evindelig være æret og priset til evig Tid.

Ao. 1708 d. 30. Desember om Søndagen Klocken 10 Formiddag blev min Kierist forløst og fick et Pige-barn, Hellig Tre Kongersdag blev hun døbt og blev kaldet *Iohanne Lisebet*. Holdt hinde over Daaben *Tolderen Bertel Møllers* Kierist. Stod Fadder paa hinde *Stych Captaeinen*, min Broder *Capitaien Claus Kofoed*, Feltskæren *Buchfisch*, *Lars Olsen*, *Johannes Albert Wolsens*. Pige fadder [der staa Padder] *Kirstene Raasmands Datter*. Gud lade hinde opvoxe Gud til Ære og paarørende til Glæde og det for Christi sckylt.

Her er udrevet et Blad, der har indeholdt nye Daabshandlinger, den sidste har været en Datter for hvilken *Raadsmænd* har været Fadder, da den nye Side begynder med Raadsmænd, hvorefter følger Ønsket om Guds Velsignelse over hende. Det udrevne Blad har rimeligvis indeholdt en Meddelelse om den i 1698 fødte Søn *Hans'* Død og hans Broders Fødsel af samme Navn i 1710 (Familien Kofoed S. 84) om Sønnen *Pouls* Fødsel vel c. 1713 (sst. S. 84) og om Datteren *Elsebeths* Fødsel c. 1715 (hun blev gift 1735, S. 83).

Anno 1721 d: 11. Julij en Time Formiddag blev min Kierist forløst og blev af Gud velsignet med et Dreng barn; den 16. Dito blev hand døbt og blev kaldet *Peder*, Holdt hannem over Daaben min Broder *Iorn Kofoeds* Kierist *Kirstene Christoffers Datter*. Stod Fadder paa hannem. Kongl. Mayst Amptschriver *Edle Christoffer Horn*, *Jochum Ancher*, *Iohan Lorentzen Abro*, *Hans Hansen Kofoed*. Pige fadder *Marte Madtz Datter Kofoed*, *Margrete Lisabet Iørgens Datter Kofoed*. Gud unde hannem her at leve, saa at hand Himmerig og det evige Liv kand faae.

Den 15. Septemb. Klocken 7 effter Middag hensov udj Herren samme voris liden Søn *Peder*. Gud unde ham en glædelig Opstandelse.

Anno 1734 d. 28. October, som var en Torsdag om Natten Klocken 12 døde min Fader, d. 5 Noemb. blev hand begravet,

Gud give ham med alle andre salige Siæle en glædelig Opstandelse paa dend yderste Dag.

Samme Aar d. 28. Desember, som var anden (!) Jule dag om Natten Klokken ungefær ved 12 slet døde min broder *Willum Kofoed*, d. 30. blev han begravet. Gud unde ham med alle udvalde en ærefuld Opstandelse.

Anno 1735 d. 18. Aprilij om Morgenens Klokken 5 døde min Moder *Giertrud Willums Datter Kielo*, d. 22. blev hun begravet. Gud forleene hende med andre Guds børn en glad Opstandelse og Himmelfart.

H. P. Kofoed.

SLÆGTEN BASSE

Ved C. Klitgaard.

I »Danmarks Adels Aarbog« 1886, S. 47 f. findes en Stamtavle over Slægten *Basse* fra Vendsyssel (Vaaben: Jægerhorn), til hvilken Stamtavle der findes Supplements i Aarbøgerne 1887, S. 484, 1891, S. 477, 1893, S. 533, 1897, S. 485, 1901, S. 534 og 1923, S. 547.

Denne Stamtavle er paa flere Punkter ukorrekt, og jeg skal derfor forsøge at rette den paa visse Omraader.

Som Slægtens første Mand er angivet *Niels Basse*, gift med *Maren Torlufsdatter*, hvis Søn *Torluf Nielsen Basse* nævnes 1454 og i Rostjenestelisten for Børglum Stift 1511. Om ham kan yderligere oplyses, at han boede i Tveden i Karup Sogn ved Sæby, da han 1506 var Ridemand til Skel mellem Sterup og Bastholm Marker (Jerslev og Vrejlev Sogne).¹

Om hans Søn *Jens Torlufsen Basse* til Gærumgaard har jeg ikke videre at berette, end Adelsaarbogen anfører; den anden Søn *Niels Torlufsen Basse*,² der fik Fædrenegaarden Tveden og Gaarden Skadvange i Torslev Sogn, var som anført i Adelsaarbogen gift med *Edel Jensdatter Kalf* af Hovgaard i Thy og havde følgende Børn: 1—5?

1. *Torluf Nielsen Basse*, der 1565 faldt ved Svarteraa.

2. *Jesper Nielsen Basse* til Bigum (Nørlyng H.) og Hesselbæk i Bindslev Sogn (Horns H) samt Søndergaard i Øsløs (V. Han H.), død 1613—1618. Om Jesper Basses Hustruer hersker der nogen Tvivl. Han angives gift med *Else Lunov*, men ogsaa med *Maren Juul Eriksdatter* til Bigum, d. 1600, og 1601 med *Maren Knudsdatter* (Tridie), der endnu levede 1630, da hun købte den Arvepart, som Fru Anne Basse, Christen Prips Enke, var tilfaldet efter sin Broder Jesper Basse, Maren Knudsdatters Mand. Sidstnævnte Omstændighed viser, at Jesper Basse ikke efterlod sig Afkom, men han havde utvivlsomt haft en Datter, nemlig

¹ Ny kgl. Saml. Fol. Nr. 558. S. 23.

² Var paa Jerslev Herreds Ting 1560 som Vidne i en adelig Trætte (Ny kgl. Saml. Fol. Nr. 558).

den *Edel Basse* — opkaldt efter hans Moder —, der var gift med *Ludvig Jørgensen Juel* i Gammel Skagen (Højen), og som var død uden Livsarvinger.

Ludvig Juel, der sammen med sin Hustru blev begravet i Skagens Kirke, hvorfor der blev betalt 6 Sletdaler,³ var Søn af *Jørgen Nielsen Juel* til Eskær (død 1580), der atter var Søn af *Niels Iversen Juel* til Overklit i Vennebj. H.⁴ Han angives død o. 1617, hvilket dog nok er tvivlsomt, selv om han døde før sin Hustru. Han maa have været Fiskehandler i Højen, thi i hans Bo fandtes 12 tomme Tønder, og han skyldte 1626 en Skagbo 3 Daler for Fragt af sit Gods til Køge Marked.⁵ 24. Maj 1617 havde han Proces for Landstinget med Otto Bildt til Hæstrupgaard, og 16. Marts 1617 udstedte hans Hustru *Edel Basse* en Attest, som var falsk, naar den sammenholdtes med hendes »Kundskab« dateret Højen 11. Aug. 1617.⁶ Da Fru Edel Basse var død, fik *Claus Kaas* til Øland 24. Maj 1626 en Fuldmagt, dateret Skadvange, i hvilken Niels Basse til Skadvange paa egne og *Mikkel Hvas'* Vegne og *Hans Basse* til Gærumgaard paa egne og *Christoffer Basse's* Vegne gav ham Fuldmagt til at annamme deres Arveparter efter salig Edel Basse, Ludvig Juels, som »døde paa Højen i Skagen Sogn«, og dermed gøre og lade, ligesom de selv var tilstede. 27. Maj s. A. afleverede Claus Kaas Fuldmagten til Skagens Magistrat, og 26. og 27. Maj blev Ludvig Juels og Hustrus Bo vurderet. Det bedste af Indboet og de rede Penge blev indsat i Skagens Kirke. Af Sølvtøjet var der: 1 Sølvkande, 3 Stobe, 2 sammensatte Stobe, 1 forgyldt Stob m. v., og af rede Penge var der 20 enkende Rigsdaler, 28 Kurantmark, ½ Krone og 8 Skilling. Det Hus, Ægteparret havde boet i, var med Fjælvægge og Straatag, og det var ganske forfaldent paa Tømmer og Tag. 4 Vurderingsmænd takserede det kun til 7 Daler, Udhusene iberegnet. I Huset var efterladt noget ringe Løsøre: 1 skarns gammel Bolsterdyne, som intet duede ½ Mk., 2 gl. forslidte Vadmeldsdyner 6 Mk., 3 gamle skarns Bænkedyner og 1 liden gl. Hynde 3 Mk., 1 Stykke Dug og 5 Lagener, som intet duede at vurdere, 1 Kværn med 2 Stene, 1 gl. Bord 1 Mk., 12 gl. tomme Tønder 2 Mk. 12 Sk., 2 skarns Skrin og 1 gl. Bagstol m. v., hvilket Løsøre tilligemed Husene Claus Kaas solgte til Byfoged Anders Lauridsen, da han 4. Septb. var i Skagen for at overtage Boet, ved hvilken Lejlighed Claus Kaas ogsaa betalte de 6 Sldr til Kirken for Ludvig Juels

³ 4. Sept. 1626 betalte Claus Kaas til Øland og Villerup 6 Sletdlr. for »salig Ludvig Juels og hans salig Frue, Fru Edel Basse, Lejersted i Skagens Kirke.« (Vennebj. H. Tgb. 3. Sept. 1627. Bl. 160 ff.)

⁴ Adelsaarbog VIII. 477 og XLIII.

⁵ Vennebj. H. Tgb. 3. Septb. 1627.

⁶ F. Hvass: Personer og Familier af Navnet Hvas, V. 435.

og Edel Basses Lejersteder der, de 3 Daler, som Ludvig Juel skyldte for Fragt til Køge Marked, og endelig Penge for en Bøsse, som var salig Hr. Christens paa Skagen,⁷ men som Ludvig Juel havde udløst til Jens Møller i Røde Mølle.

Claus Kaas havde imidlertid ikke faaet Fuldmagt fra alle Fru Edel Basses Arvinger til at modtage Arven efter hende, og det fik han mange Ubehageligheder for (se nedenfor).

3. *Karen Nielsdtr. Basse*, død 1610 i Aalsrode, begr. i Aalsø Kirke.

? 4. *Ingeborg Nielsdtr. Basse*. Jomfru Ingeborg i Tveden anføres 1568 som Ejer af Gods i Aasted Sogn. (Præsteindberet.)

5. *Laurids Nielsen Basse* til Tveden og »Gersnis?«, levede 1598, gift med *Sofie Hansdatter Stygge* af Rugtved. Børn: a—g.

a. *Niels Lauridsen Basse* til Tveden og Skadvænge, død 1650 som Slægtens sidste Mand. Gift med *Kristence Krag Eriksdatter*, død 1613. 3 Døtre.

b. *Anne Lauridsdtr. Basse*, gift med *Christen Prip* til Øland i Thy, hvis 4. Hustru hun var. Han døde ca 1622, og Claus Kaas, der var gift med hans Datter *Margrete*, blev Ejer af Øland. Da Anne Basse var hans Hustrus Stifmoder, forklarer det vel, at han ikke havde faaet Fuldmagt fra hende til at hæve Arven i Skagen, og hun gjorde da heller ikke Indsigelse derimod. Anne Basse skrev sig 1627 til Kovstrup, antagelig i Gærum Sogn, og stævnedes 2 Juli d. A. Claus Kaas til Villerup for 400 Speciedaler efter Brev af 20. Jan. 1625, hvilket Beløb skulde have været betalt til Viborg Snapsting 1627. Hun havde faaet Pant i hans Jordegods, hvor det fandtes, og hun gav ham nu Henstand til Snapsting 1628.⁸ Hun boede 1631 i Sæby og levede 1640, da der holdtes Skifte efter hendes Broder Christoffer; hun tituleres da »Jomfru«.⁹

c. *Kirsten Lauridsdtr. Basse*, tituleres »Jomfru«, da der 1640 holdtes Skifte efter hendes Broder Christoffer og ligeledes 1649, da hun opholdt sig paa Skaarupgaard.¹⁰

d. *Elle Lauridsdtr. Basse* død før 20. Juli 1647, gift med *Mikkel Eriksen Hvas* til Søgaard eller Sørup (i Torsted S., Ringk. Amt?, Ikke Sørup i Taars, der 1633 og 1647 beboedes af velb. *Iver Dyre*), der 1626 befuldmægtigede Claus Kaas til at hæve Arven i Skagen, og som 1640 nævnes i Sagen angaaende Arven efter Christoffer Basse. Han levede endnu 1655.¹¹

⁷ Kapellanen Christen Lauridsen, levede 1616.

⁸ Vennebj. H. Tgb. 1627. Bl. 106.

⁹ Hvass. a. S. S. 48.

¹⁰ a. St. og Horns H. Tgb. 8. Jan. 1649.

¹¹ Hvass: Familier Hvas V. 381.

e. *Hans Lauridsen Basse* til Gærumgaard, død ca. 1649.¹² Gift 1617 med *Maren Vilsdatter Orning*, død 1631. 3 Døtre.

f. *Christoffer Lauridsen Basse* til Sellebjerg (Bjerre H.), Lensmand paa Frederiksborg m. m., var døde 1637. Gift med *Abel Nordby Lauridsdtr.* til Urup, død 1636—40, ingen Børn.

g. *Edel Lauridsdtr. Basse*, gift med *Jens Thomsen Orning* til Abildgaard i Jerslev Sogn (Børglum H.), der var død før 1627. Abildgaard tilhørte 1595 *Jakob Høg* til Trudsholm, der 24. Febr. nævnte Aar mageskiftede den til *Markvar Rodsteen* til Lengsholm.¹³ som formodentlig har solgt den til *Jens Orning*, hvis Enke *Edel Basse* og Søn *Thomas Jensen Orning* samt Svigersøn *Søren Vilsen Orning* til Eget 1627 solgte den til Fru *Margrete Rosenkrantz* til Hundslund Kloster.¹⁴ Edel Basse og hendes Søn havde dog 1626 tilskiftet sig Søren Ornings Part af Gaarden mod deres Parter af Eget. Da Fru Edel ikke havde givet Claus Kaas Samtykke til at oppebære Arven efter Fru Edel Basse, Ludvig Juels i Højen, rejste hun Tiltale mod ham og krævede sin Arvepart;¹⁵ han tilbød hende ogsaa Arveparten, men da hun ikke vidste, hvor stor hendes Lod kunde blive, eftersom alt Godset ikke var tilstede i Retten, blev han dømt til at føre det tilstede.

1627 skrev Fru Edel Basse sig til Eget,¹⁶ hvor hun vel opholdt sig hos sin Datter Sofie og Svigersøn Søren Vilsen Orning.

¹² Levede 8. Decbr. 1649. a. St. 440b.

¹³ Jerslev H. Hgb. 9. Febr. 1671.

¹⁴ Jyske Saml. IX. 313. Landst. S. & Pb. 1626.

¹⁵ Skagens Tgb. 23. Juli 1627, Vennebj. H. Tgb. 13. Aug. (Bl. 142) 3. Septb. (Bl. 160) 1627.

¹⁶ Vennebj. H. Tgb. Bl. 142 og 160.

EN DANSERINDES TRAGEDIE.
 JULIE DE MONTVILLE, F. TARBESSE
 (kaldet Birouste)

Af V. Woll.

Som bekendt blev Digteren *Jens Baggesen* i 1798 udnævnt til Medlem af det kgl. Theaters Direktion, en Stilling, der synes at have passet ham lige saa daarlig som hans foregaaende Hverv som Regensens Viceprovst, og som han da ogsaa — saavidt vides — faktisk kun bestred i Januar 1799, om end han formelt beholdt Embedet — og reelt Lønnen — endnu et Par Aar. — Sine Direktør-Erfaringer fra den ene Maaned har han skildret i Digtet »Theateradministratiaden«, af hvilket en stor Del er en Lovprisning af den unge franske Balletdanserinde Jomfru *Julie Birouste*, der synes at have gjort Indtryk paa hans letfængelige Hjærte. — Nogle enkelte Citater af Digtet skal anføres som Støtte herfor. Han skriver f. Eks.:

»Jeg ikke med Taushed kan forbigaa,
 At første Gang jeg Birouste saae
 I liden Entrée, som derpaa fulgte.
 Thi hvis jeg det samme Syn forfulgte,
 Saa mistede denne min Chronica
 En synderlig Pryd

.....
 Saasnart man Birouste fremflyve saae
 I korteste Gratiedragt, jeg mindes.

O, du, som af alle de tre Gange tre
 Vort smagfulde Publicum mest tilbeder,
 Som alle henriver, som Povl og Peder
 En lige Fortryllelse vældig bereder,
 Du vævreste, letteste, mindste blandt Muser,
 Som lettest af alle Fornuften beruser
 Og snarest forsikrer Dig Hjerternes Rov
 Paa Grund af Bevægelsens evige Lov.
 Terpsichore, mal mig den dejligste Pige.

Gaa hen og se Juliette selv.
 Hun ene fast mod en Ballet gaar op

o. s. v., der kunde fortsættes længe endnu.

Denne unge Danserindes sørgelige Skæbne berettes af Overskou (Den danske Skueplads III. 737), men da hans Redegørelse ikke synes helt nøjagtig og kan suppleres med Oplysninger om hendes Personalialia af andre Kilder, navnlig Politiforhør af 7. Maj 1806 og flg. (Landsark. f. Sjæll., Kbh. Pol. Rets 2. Exam. Prot.) og af det kgl. Theaters Arkiv (Rigsarkivet; Indk. Breve 1806, Nr. 811, 812, 820 og 1808 Nr. 901) fremkommer nærværende Artikel.

Hun angives under Forhøret at være født i Toul i Lothringen d. 3. Marts 1780 som Datter af *Michel Tarbesse* og *Marie Mognot*. Da Faderen døde, blev hun i 4 Aars Alderen antaget som Plejebarn (eller som det ogsaa siges: Adoptivbarn) af Chirurgen *Hilaire Antoine Birouste*, der var gift med hendes Moster *Barbe*. Forældremagten over Barnet blev dem overdraget ved en »Adoptionsakt« af 5 vendemiaire Aar 14 (27. Sept. 1805), dog skal der have foreligget en ældre, men bortkommen Akt »af lige Beskaffenhed«. — Plejeforældrene lod Barnet uddanne til Balletten ved den store Opera i Paris, bl. a. af den berømte *Coulon*, og herfra blev hun i 1798 engageret til det kgl. Theater i København¹ for en Aarsløn af 1200 Rdl., en efter Datids Forhold meget høj Gage. I Løbet af Sommeren kom hun hertil og debuterede d. 3. Septbr. 1798. Allerede d. 23. April 1800 fik hun en Benefice i *Pierre Laurents* Ballet »Rosentræet«, iflg. Overskous Fremstilling fordi Plejemoderen havde indbildt Direktionen, at Familien undervejs hertil ved Skibbrud havde mistet en Mængde Møbler, medens Plejefaderen (ovenn. Sag Nr. 820) siger, at Familiens Ejendele blev taget af Englænderne i Juni 1798.

I Adresseavisen for 19., 21. og 22. April 1800 findes Bekendtgørelse om Beneficen, hvori det bl. a. hedder: »Til Slutning en Taksigelse til Publikum, som fremsiges af Jomfru Birouste. — Jomfru Birouste har den Ære at tilkiendegive det ærede Publikum, at Hs. Maj. allernaadigst har bevilget hende denne Benefice for at erstatte hende det Tab, hun har lidt ved at have forloret alle sine Meubler og Effecter paa Søen paa Rejsen fra Frankrig til Kiøbenhavn. Billetter ... hos hende selv, boende paa Hjørnet af Gotersgaden og Borgergaden, anden Sal...«

Familiens københavnske Bopæle var — forstaaeligt nok — i Gaderne nærmest Kongens Nytorv. I Folketællingen 1801 findes den under Gothersgade Nr. 8 opført saaledes:

Hilaire Antoine Birouste, 55 Aar, Chirurgus.

Barbara Julie de Upinou (!), hans Kone, 40 Aar.

¹ Iflg. Overskou fordi man ikke havde nogen Danserinde til at optræde i pas de deux med *Bournoyville* (den ældre).

Cathrine Julie Birouste, deres Datter, 17 Aar, ugift, Danserinde ved detagl. Theater.

Dorthea Marie Nicolai, deres Pige, 22 Aar.

— I 1805 boer den i Gothersg. 4 og i 1806 (iflg. Politiforhøret) i Lille Kongensgade 78.²

Om den unge Piges Kunst udtaler Overskou,

»at der var megen Bravour i hendes Dans; hun omboltrede sig let, kækt og med stor Sikkerhed i livlige Partier, vakte Beundring ved skønne Stillinger, hvori hun holdt sig med ualmindelig Fasthed og havde mere Anstand og større Kunstfærdighed end den samtidige Mad. *Bjørn*, for hvem hun derimod stod langt tilbage i det Mimiske. Som Danserinde gjorde hun megen Lykke; i hendes Balletroller savnede man Varme og baade Styrke og Rigtighed i Udtrykket.«

Hun skal dog iflg. andre Oplysninger have gjort megen Lykke som Thora i *Galeottis* Ballet »Lagertha«, der opførtes første Gang d. 30. Januar 1801 som Festsksespil i Anledning af Christian d. 7^s Fødselsdag. — Om hendes Ydre siger Overskou, at det ikke udmærkede sig ved plastisk Skønhed, Ansigtet var mere tækkeligt end smukt, og den ellers elegante dejlige Figur vanhældedes meget ved, at Benene fra Knæet ned ikke var velformede. — Den samme Anke, som man skulde synes ret væsentlig mod en Balletdanserinde, fremfører Baggesen i ovennævnte Digt. Imidlertid gjorde hun megen Lykke i Entréer (Solonumre) eller sammen med Bournonville eller *Dahlén* i »pas de deux«.

Men Baggesen havde endnu et Ankepunkt, idet han skriver om hende:

»Men hvad jeg ej kan lide, er dette:
At hendes Sjæl har en dobbelt Krop —
En, som gjør alle de smukke Hop,
Og en, som staar i Kulissen stille,
Og aldrig sig la'er fra den smukke skille.«

Ifølge Overskou sigtede Baggesen herved til, at Plejemoderen bestandig vogtede paa, at hun ikke søgte Forstaaelse med andre og derfor opholdt sig i hendes Paaklædningsværelse eller stod i Kulissen for, naar hun kom ud fra Scenen, at vogte paa, at hun ikke vekslede et Ord med nogen uden i hendes Paahør. (Baggesen ærgres sig ogsaa over »Madam Biroustes franske Vrævelen«).

Anledningen hertil var den, at Plejeforældrene vilde benytte hendes sjældne Talent til deres Forsørgelse og behandlede hende fuldstændig som deres Ejendom, sluttede Kontrakt om hende, hævede og beholdt hendes Løn, bevogtede hende med største

² De anførte Hus-Nr. er Matr. Nr., ikke de nuværende Gade-Nr. Ifølge Meddelelse fra »Kraks Vejviser« er Hjørneejendommen nuv. Gothersgade 18 = Borgergade 2 den samme, som i 1801 betegnedes som Gothersgade 8.

Strænghed og udelukkede hende fra Omgang med Enhver, hos hvem hun kunde formodes at søge Bistand, hvad der i paakommende Tilfælde straffedes med haarde Mishandlinger. Begærligheden fik dem imidlertid til at lade hende give højt betalte Undervisningstimer i fornemme Huse, hvor »den gamle Drage« ikke kunde følge med, men hun opholdt sig da et Sted i Nærheden for at holde Udkig. Da den unge Pige d. 27. April 1806 havde givet Undervisning hos Grev *Schimmelmanns* i Palæet i Bredgade, søgte hun at flygte hen til Balletdanserinden Mad. *Zrza* (forhen Jomfru *Stuart*), der boede i Nærheden. Hun frygtede nemlig »paa Grund af en Uforsigtighed, hun havde begaaet Dagen før, en haard legemlig Revselse, naar hun kom hjem«, men snart hørte hun Bevogtersken forfølge sig med skrækelige Trusler. Hun vendte da om og løb ad Bredgade mod Nyhavn og styrtede sig i Vandet, men blev dog reddet af Tililende, og da disse af hendes Bønner og Plejemoderens Raaheder forstod, hvorledes Sammenhængen var, blev hun ført til Mad. *Zrza* og Sagen anmeldt til Politiet.

Saavidt Overskou, hvis Fremstilling formentlig er støttet paa mundtlig Tradition og som Helhed betragtet synes rigtig. — Begivenheden har sikkert vakt stor Opmærksomhed i theaterinteresserede Kredse, men sees ikke omtalt i den stedlige Presse, som i hin Tid ikke indlod sig paa at omtale personlige Sensationer. Dog findes der i »Nyeste Skilderie af Kjøbenhavn« for 29. April 1806 en længere Artikel, betitlet »Forældre«, som utvivlsomt er foranlediget af det Passerede. Et Udpluk af Artiklen vil vise dette. Det hedder saaledes:

»..... En sørgelig Begivenhed, som indtraf igaar, og som Delicatessen byder mig ikke at nævne, opfordrer mig til at tale..... Det vil maaske synes underligt..... at tale om den altfor store Magt, som Lovene tilstede Forældrene over deres Børn..... Man seer Forældre nok, der misbruge deres Magt over deres Børn..... af Egennytte, Stolthed og de allerforagteligste Hensigter..... Nogle Forældre leve af deres Barns Kunst eller Talenter uden selv at stifte allermindeste Gavn og drive endog en Slags Speculationshandel med deres Barn. Men til Ære for Menneskeheden kan man dog sige, at dette sjelden skeer af andre end dem, der under Navn af Forældre have taget sig af Ulykkelige. Kun Lovenes Afmagt maa man her beklage. De kunne straffe Betleren, men ikke den, som paa fin Maade forstaar at tyrannisere det ulykkelige fader- og moderløse Barn. Dersom det var muligt at optegne alle de fine Grusomheder, som Stedfædre og Stedmødre og saakaldte Plejefædre og Plejemødre begaa mod deres Børn, hvilken Række af Skandaler vilde man da ikke finde Loven taler intet om de Forældre, der ville bruge deres Barn som Træl og leve af dets Svød for ikke selv at behøve at arbejde og endnu oven i Købet mishandle det.«

Hvis denne Artikel giver et paalideligt Udtryk for den offentlige Mening, maa der unægtelig være fremkommet graverende Enkeltheder.

Provinspressen var mere meddelssom. Saaledes læste man i »Fyens Stiftstidende« for 2. Maj 1806:

»Et ungt Fruentimmer, der er overalt bekendt i Hovedstaden, saavel for sine fortrinlige Talenter som for sin gode moralske Karakter, ilede i disse Dage over Kongens Nytorv til Nyhavns Kanal, kastede sin Hat og Shawl fra sig og sprang ud i samme. En Mængde Mennesker stimlede imidlertid strax til, og man anvendte al Umage for at redde hende; det lykkedes ogsaa, og man bragte hende til den nærmeste Barber, hvor hun igjen kom til sig selv. Aarsagen til dette fortvivlede Skridt kendes ikke med Vished.«

Meddelelsen gik ganske ligelydende over i Ribe Stifts Adresse-Avis for 5. Maj og i Viborg Samler for 8. s. M., men iøvrigt findes intet om Tildragelsen i de nævnte Blade.

En Politirapport var imidlertid strax bleven optaget, og paa Grundlag af denne samt et »Promemoria« af 1. Maj fra Jomfru Birouste selv optoges det foran nævnte Politiforhør, hvor der ogsaa fremlagdes en Skrivelse fra Theaterchefen, Overhofmarschal, Kammerherre *Hauch*. Desværre findes disse Aktstykker ikke, og da Jomfru Birouste ikke er afhørt i Retten, har man nu kun Ægteparret Biroustes Forklaringer at holde sig til, og disse er sikkert stærkt farvede i Parrets Favør. De gaar navnlig ud paa at vise, hvor store Udgifter der har været ved Plejedatterens Uddannelse, og paa at presse Penge af hende til Gengæld herfor, medens det indrømmes, at de har hævet hendes Gage, og at Manden aldrig har haft nogen Næringsvej her; dog forklarer han at have brugt en medført Kapital paa ca. 4000 Rdl. — Om deres Færd mod Plejedatteren indeholder Forhøret kun nogle faa Linier, der gaar ud paa at stille Birouste og Hustru i det skønneste Lys. Han siger saaledes, at de begge med Omhyggelighed og Paapasselighed har vaaget over hendes Opførsel og ikke tilladt hende at være fra deres Opsyn for derved at forebygge al Lejlighed til Forvildelser, som Ungdommen lettelig kan ledes til, men hverken han eller hans Kone har nogensinde tilladt sig nogen uforsvarlig eller slet Behandling mod hende eller givet hende mindste Anledning til at gøre Forsøg paa at berøve sig selv Livet, — Hustruen »benægter aldeles at have vist nogen slet eller utilbørlig Behandling mod Julie Birouste.« — Iøvrigt drejer Forhøret sig væsentlig om Udlivering af Plejedatterens Ejendele. Efter en Optegnelse, der findes i ovennævnte Sag Nr. 820 i Rigsarkivet, har hun været vel forsynet baade med Gangklæder og Smykker; der nævnes saaledes ikke mindre end 15 Kjoler, 8 Par Silkestrømper, 4 Par Handsker, 1 Pels med violet Satin, Halskæder, Uhre, Medailloner, Ørenringe o. s. v. med Perler og Diamanter. Endvidere forlanger Plejedatteren »toutes mes pierreries de théâtre et ornements«, formodentlig Simili-Smykker til Scenebrug. — Under Forhøret er-

klærer Plejefaderen sig først uvillig til at udlevere disse Ting, medmindre hun betaler deres skyldige Husleje og anden Gæld med ca. 550 Rdl. og forsyner Parret med 1000 Rdl. som Rejsepenge til Frankrig, men det ender dog med, at han til Retten maa aflevere »en Del Pretiosa samt en Klædekurv fuld af Gangklæder og Theaterdragter«. Endvidere indleverede han en Daabsattest, hvorefter hendes rette Navn var Cathrine Tarbesse. —

For at udfrie hende, der efter Datidens Lovgivning som Kvinde var umyndig, af de unaturlige Plejeforældres Magt, blev der bevilget hende »*venia sexus*«, saa at hun i Lighed med unge Mænd kunde faa en Kurator beskikket. Hertil udnævntes Kammerraad og Landvæsenscommissair *Bay*. Hun antog nu Navnet Tarbesse, Ægteparret Birouste forlod Landet, og hun optraadte første Gang efter Episoden d. 13. Maj, hvorom »Dagen« for 12. s. M. skriver »Imorgen Dands af Jomfru Tarbesse, forhen kaldet Birouste«. Samme Dag indeholdt Bladet følgende Notits:

»Jfr. Birouste antager for Eftertiden Navnet Tarbesse. Det glæder sikkert vort Theaters Besøgere, at denne fremmedfødte Kunstnerinde, hvis Talent er saa yndet (selv af den Del af Publikum, der tilbørligen lader vore ypperlige indfødte Kunstneres og Kunstnerinders Fortjeneste vederfares Ret) atter er i Stand til at vise sig. Den Beskyttelse, hun har erfaret i Danmark, vil knytte et nyt Baand mellem samme og hende. Det Land, hvor man finder ædel Bistand, vorder Fædreland, og den Fremmede, der fortjener dansk Beskyttelse, er Danens Landsmand.«

Den ovennævnte Sag Nr. 820 i det kgl. Theaters Arkiv indeholder en livlig Skriftveksling mellem Theaterchefen, Birouste og den franske Gesandt, General *Victor*, hvis Mægling man paa kaldte, iøvrigt uden Held. Førstnævnte meddelte allerede d. 28. April Birouste, at han har taget nødvendige Forholdsregler for at hindre ham (B.) i ethvert Forsøg paa Forbindelse eller Samtale med Jomfru Birouste. — Omvendt sender Hr. Birouste d. 29. s. M. en længere Redegørelse paa Fransk til »*Altesse Royale*« (Kronprins Frederik), hvori han giver en Fremstilling, der paa flere Punkter afviger fra Overskous. Selvmordsforsøgets Motiv forklarer han som »une gêne«, som Plejedatteren følte i Hjemmet ved ikke at kunne efter Forgødtbefindende hengive sig til enhver Art af Udskejelser. Navnlig havde en vis *Grønfeld*, Violinist i Orkestret og endda en gift Mand, anvendt alle Midler for at faa Del i hendes Indtægter ved at bibringe hende den Tro, at han, efter at have forsøgt at bortføre hende, kunde opnaa Ægteskab med hende, skøndt han ikke tilsigtede andet end at gjøre hende til sit Offer (sa *victime*). Om Selvmordsforsøget havde Forældrene først gennem Byrgter (*la clameur publique*) faaet Kundskab, og da de havde faaet at vide, at hun var bragt til en Barber i Nær-

heden, begav de sig derhen, men til deres store Forbavselse blev Adgang forbudt dem af de der posterede Politibetjente, og da Mad. Birouste den følgende Dag efter Tilsigelse mødte hos Politiløjtnanten, havde hun den Sorg at høre Forbudet gentaget med den Tilføjelse, at det maatte have sit Forblivende derved, indtil Hans Majestæt havde afgjort Sagen. »Men, Deres Kgl. Højhed, naar er det i Danmark blevet forbudt en Fader og en Moder at nærme sig deres Datter efter en saa skrækkelig Hændelse?«. Som Fremmede i Landet »ukendte med dets Sprog og Skikke« er det nu deres Hensigt at forlade Landet med Datteren, bl. a. for ikke at udsætte sig for ondsksfulde Vittigheder efter denne Skandale, og de anmoder derfor om, at Datteren maa blive løst fra sit Engagement ved Theatret og overgivet til dem fra det dem ubekendte Hus, hvortil hun blev bragt fra Barberen. (Af et andet Sted i Sagen sees det, at hun opholdt sig hos den før nævnte Familie Zrza).

Ogsaa denne Fremstilling er sikkert stærkt farvet. Formodentlig for at vække Medlidenhed fremstiller Birouste sig selv og sin Hustru som gamle Folk (des vieillards) paa 65 og 60 Aar — sammenholdt med Folketællingsopgivelsen er de altsaa paa fem Aar blevet henholdsvis ti og tyve Aar ældre! — Og det seer mærkeligt ud, at han taler om Plejedatterens mangehaande Udskejelser (la débauche de tout genre), naar den ovenfor anførte Bladmeddelelse særlig fremhæver hendes gode moralske Karakter som almindelig bekendt. — Paa den anden Side vilde han vel næppe have povet i en Henvendelse til Landets Regent at fremføre en Sigtelse mod en navngiven Mand, endda et Medlem af det kgl Theaters Kapel, hvis han ikke havde noget at støtte den paa. Antagelig havde Jomfru Birouste tilladt Hr. Grønfeld en saadan Tilnærmelse, at hun ifølge Overskous Ord følte sig skyldig i »Uforsigtighed«.

Brevvekslingen mellem Birouste og Theaterchefen foregaar i et meget hurtigt Tempo. Birouste opstiller en vidtløftig Opgørelse over, hvad han har anvendt til Plejedatterens Underhold og Uddannelse, og uagtet han godskriver hende 8100 Rdl. som hendes Indtægt ved Theatret i 6¾ Aar, bliver Resultatet dog, at han faar 6432 Rdl. tilgode hos hende. Allerede den 6. Maj vil han dog nøjes med 4000 Rdl., hvorimod han »par mille raisons« ikke vil nøjes med en tilbudt aarlig Pension paa 300 Rdl.. Paa den anden Side vil han dog betale al Gæld fra sidste Kvartal og skaffe hende et sømmelig møbleret Værelse.

Hvor meget af Overskous eller Plejefaderens Fremstilling skal staa til Troende, synes tvivlsomt. Men at Julie havde Theaterchefen og andre højere Vedkommende paa sin Side, fremgaar tydelig af hele Sagen. Iflg. Finanskollegiets Skrivelse af 24. Maj

havde Kongen bevilget hende et rentefrit Forskud paa 1200 Rdl., at afdrage med 300 Rdl. aarlig; det er antagelig til Rejsepenge for det ubehagelige Ægtepar, som i alt Fald nu forsvinder af Sagaen.

Men Julie Tarbesses videre Skæbne formede sig fremdeles paa ejendommelig og tildels sørgelig Vis. I April 1807 skal hun være bleven gift med en fransk Emigrant, Kapt. *de Montville*. — Baade Overskou og L. Bobé (i Personalhist. Tidsskr. V., II., 45) kalder ham Overkrigskommissair; sidstnævnte Sted benævnes han *Alexandre le Noir de Montville*, og det oplyses, at han havde været Kap- tajn i fransk og svensk Tjeneste, før han kom hertil. Imidlertid er at bemærke, at han først fik Overkrigskommissair-Værdigheden (som iøvrigt for hans Vedkommende kun synes at have været en Titel) samtidig med, at han i Aaret 1809 fik dansk Indfødsret samt Tilladelse til at bære dansk Uniform og den danske Hærs Felttegn. Men det har ikke været muligt at finde Vielsen i de hidtil undersøgte Københavnske Kirkebøger. I »Dagen« for 11. Maj 1807 læser man imidlertid under Rubriken »Teatret«: »Iaften gives . . . Dands af Fru Montville, forrige Jomfru Tarbesse«; hun er da sikkert den første Kvinde med Frue-Rang, der har betraadt det kgl. Theaters Scene.

Længe kom hun imidlertid ikke til at optræde. Den følgende Sæson blev meget kort, idet den paa Grund af Krigsbegivenhederne først begyndte den 26. Oktbr. 1807 og sluttede allerede d. 15. Marts 1808, da der anlagdes Hofsorg efter Chr. VII.s Død. Og allerede et Par Maaneder efter laa hun selv Lig. — Ifølge Garnisons-Kirkens Begravelsesprotokol jordedes d. 30. Maj 1808: »Frue Julie Montville, f. Tarbesse, Cat.(holsk) Rel.(igion), død 24. Maj, af Skørbug og Vattersot paa Frederiks Hospital«. Sandsynligvis er den før saa fejrede Danserinde død i Armod af en saadan Ernæringslidelse, som Skørbug er. — Manden bekendtgør Dødsfaldet i Adresseavisen for 31. Maj med følgende lakoniske Ord:

»Frue *Julie de Montville*, fød *Tarbesse*, døde d. 24. Maj og jordedes d. 30. til Garnisons-Kirken.

Capt. *de Montville*«.

Hans slette Formuesforhold fremgaar bl. a. af, at han d. 3. Oktbr. 1808 ansøger om, at Theaterkassen maatte, formedelst hans trange Kaar, afbetale det Kvartals Leje, som den havde inde- staaet for i Tilfælde af, at hans Kone havde levet. — Den Overkrigskommissair *de Montville*, som omtales i det ovennævnte Sted af Personalhist. Tidsskr. som død i 1815, og hvis Skifte virkelig findes (Landsark. f. Sjæll. Forsegl. Prot. 1814—15 Nr. 1, pag. 180, Bo 1/86) hed imidlertid *Carl de Montville*, og døde i yderste

Fattigdom paa Frederiks Hospital d. 22. April 1815, indlagt fra Farvergade 139, hvor han havde boet hos en *Christine Poulsen*, der havde 57 Rdl. tilgode hos ham, men kun kunde faa c. 4 Rdl. af hans Bo. Om han er identisk med ovennævnte Alexandre le Noir de Montville, vides ikke.

Den engang saa tiljublede Danserinde havde ifølge Overskou allerede før sin Død mistet Publikums Gunst, saa at man ansaa hendes Bortgang mere som en Vinding end et Tab for Theatret, bl. a. fordi Direktionen nu fik hendes Gage til Raadighed til nogle højst nødvendige Lønforbedringer!

At hun dog ikke var glemt af alle, fremgaar af, at Adresseavisen for 3. Juni 1808 indeholdt følgende anonyme Sørgevers:

Julie de Montville.

Hør Muserne jamre ved sorten Muld :

»Ak, Julie, Søster, vor Ære!

»Nordens Tersichore! yndig og huld,

»Du svævende tryller ej mere!«

Med denne Minderune tager vi da Afsked med hende, hvem Overskou kalder »den ulykkelige, trods alt det Bifald, hun vandt, altid sørgmodige Pige.«

SPØRGSMÅAL.

GLEISS.

Fr. Chr. Gleiss, som Fuldmægtig ved Classelotteriet straffet med 5 Aars Fæstningsarrest, døde d. 12 Mai 1835. (iflg. Enkekassen). Hvor døde han? Oplysning herom modtages med Tak af

L. Bie,
Kontorchef,
Ø. Farimagsg. 30.

FRANTZ DAHL.

Grundig Lærdom, parret med Hjertensgodhed og Beredvillighed til at dele sin store Viden med dem, der havde den Behov, var det, som mødte den, der søgte Professor Frantz Dahl i Hjemmet paa Østerbrogade, hvor allerede Entréens lofthøje Reoler bibragte den indtrædende et levende Indtryk af Problemet i at presse et Bibliothek paa ca. 40.000 Bind ind i Rammerne af en københavnsk Privatejlighed, og det saaledes, at det aldrig tog Præg af blot Bogmagasin, men føjede sig naturligt og harmonisk som en Ramme om det Liv, der dér skulde leves.

Og grundig Lærdom, parret med Kærlighed til og Omhu for den stilistiske Udformning af Stoffet, er det, der præger Frantz Dahls literære Produktion.

Det blev Retsvidenskaben, nærmere bestemt den juridiske Literaturhistorie, og ikke, som han vel i sin Ungdom kan have drømt det, Æstetiken eller Journalistens Gerning, han viede sin Pen, og, spredt som Størstedelen af hans Produktion er, i Tidsskrifter, Lexica, Samlerværker o. l., saa har han dermed og vel særligt med Arbejderne »Juridiske Profiler« (1920), »Frederik VI og Anders Sandøe Ørsted i 1826« (1929), »Anders Sandøe Ørsted som Retslærd« (1927) og — sidst men ikke mindst — med Fremstillingen af selve den danske Retsvidenskabs Historie, fremkommet som Bidrag til Juristforbundets »Festskrift i Anledning af 200 Aars Dagen for Indførelsen af juridisk Eksamen« (1936), og derefter i Særudgave, sat sig selv et varigt og ærefuldt Minde paa det Felt, der var hans.

Det er Pionérgerning, der her er gjort, og en Bog som »Profilerne« bør i Virkeligheden have en sikker Plads i enhver Jurists, ja, i enhver personalhistorisk interesseret Læsers Reol; 12 betydelige Retsforskere, tre Danske, en Hollænder og ellers Tyskere og Østrigere, deres Liv og Gerninger, passerer her Revue for en Dommer, der kender ikke blot dem, men deres Samtid, deres Milieu, saa indtrængende, at han i en farverig, stofmættet Skildring har formaaet at tegne Billeder, der fæster sig i Læserens Erindring, fra Goos' Monumentalskikkelse til det flagrende juridiske Universalgæni Josef Kohler; det er, som om Frantz Dahl i denne ogsaa kunstnerisk begavede Aand, spændende fra prosaisk tysk Patentret, over — ogsaa herhjemme efterlignede — Shakespearestudier, til Papuaernes og Negrenes Retsliv, har fundet noget med sin egen Stræben beslægtet. Behandlede Dahl et Emne, skulde alt, hvad der kunde tjene til at belyse det til Bunds, ogsaa med, et Træk, hvormod intet bedre end det ovennævnte Arbejde om de mørke Begivenheder i Ørsteds Liv — og dermed i dansk Videnskabs Historie — i 1826 bærer Vidnesbyrd; det er et *Udgiver*arbejde, sandt nok, men om de — til Dels for første Gang — fremdragne Aktstykker er flettet en Ramme af supplerende Oplysninger, baaret af en Grundighed, en Præcision og et Kendskab til Samtidens og Eftertidens Literatur — langt uden for Juraens Felter — der paa sin Vis gør det til et Mønster paa et saadant.

Ja, det er vel ikke langt fra, at al den Viden, som Frantz Dahl raadede over, i Forbindelse med hans Krav om den mest pinlige Nøjagtighed, kan have hemmet ham i hans Produktivitet; i Samtaler og ved hans Forelæsninger kunde man mindes Martensens Ord om Ørsted: »Det eneste, jeg paa (hans) Vejledning maatte finde at udsætte, var, at jeg fik for meget at vide. Thi naar han kom ind i en Sag, saa lod han sig af sine mange Erfaringer og sin uhyre Hukommelse føre hen til beslægtede Sager.....«. Det er haarde Veer, der er gaaet forud for Fremkomsten af saa helstøbte Arbejder som Bogen om Ørsted og Afhandlingen i Festskriftet, der for første Gang — thi med G. L. Badens godt hundredeaarige »Den dansk-norske Lovkyndigheds Historie« kan her ikke regnes i synderlig Grad — kortlægger disse Felter i dansk Aandsliv. Og det tør vel efter Dahls særlige Arbejdsmaade haabes, at der blandt hans efterladte Papirer maa findes endnu eet og andet, der er egnet for videre Kredse.

For den prosaisk indstillede, rent praktisk arbejdende Jurist var det Side-spor, paa hvilke Dahl bevægede sig; til den exegetisk-dogmatiske Fremstilling af gældende Ret har han — selv Praktiker gennem sine bedste Aar — intet Bidrag ydet, fremmed — ja vel afvisende — som han var for de Veje, som de toneangivende Kredse herhjemme i den sidste Menneskealder er slaaet ind paa paa det Omraade, der ellers i særlig Grad havde hans Interesse, Strafferetten. Men for den, for hvem Jura er mere end Haandværk, Teknik, er det et Savn, der er opstaaet ved Frantz Dahls Død, og fattigt vilde det være, om hans Disciplin ikke ogsaa fremtidigt skulde have sin Mand paa Universitetets Lærestol.

Og dansk Videnskab og Aandsliv har i ham mistet en god Søn, hvis Virken kan vejes med Ordene i Æresdoktor-diplomet fra Hamborgs Universitet, tildelt ham, fordi han »in jahrelanger, gelehrter Arbeit, die Beziehungen zwischen der nordischen und der ausländischen Rechtswissenschaft verfolgt, mit erstaunlicher, allseitiger Belesenheit und grösster Feinfühligkeit die Meister der Rechtswissenschaft im 19. u. 20. Jahrhundert charakterisiert und sich ganz besondere Verdienste erworben hat dadurch, dass er die Leistungen der deutschen Rechtswissenschaft dem skandinavischen Norden vermittelte.«

Carl Popp-Madsen.

Blandt danske Retshistorikere indtog Prof. Frantz Dahl en Særstilling ved den utrættelige, minutiøse Omhu og Grundighed, der udmærkede baade hans udførlige Levnedsskildringer og hans mangfoldige Lexikonsartikler, omhandlende hjemlige og fremmede, levende og afdøde Jurister. Ved Hjælp af sin egen, i Omfang og Udsøgtthed her i Landet enestaaende righoldige retshistoriske Bogsamling, ved Studier i vore Biblioteker og Arkiver og en udrakt Brevveksling tilstræbte han at efterkomme de strengeste Fordringer til pinlig Nøjagtighed saavel i de almindelige biografiske Kendsgerninger som i Enkelt-hederne. Han var opfyldt af den Form for Granskning, som en Franskmand har kaldet la philosophie der de'tail. Hans Forskerstræben var fuldkommen fri for Egennyttighed, hvad de mange i Indland og Udland kan bevidne, for hvilke han med sin sjældne personlige Elskværdighed og Redebonhed med ubegrænsede Ofre af Tid stillede sin rige og dybe Kundskabsfyldte til Raadighed.

Frantz Dahl har saaledes berettiget Krav paa at mindes i Personhistori-ernes Kreds og ikke mindst i vort Samfund, som han gennem mange Aar omfattede med varm Interesse.

L. B.

	Kr. Ø.		Kr. Ø.
Saldo overført fra Regnskabsaaret 1936.....	1,957. 24	Honorarer for Bidrag til 1.—4. Hæfte	1,179. 55
Bidrag fra den danske Stat	390. 00	Trykning	2,817. 30
» » Julius Skrikes Stiftelse	200. 00	Tryksager m. m.	59. 70
» » Alfred Goods personalhistoriske Fond	200. 00	Porto	117. 92
Indvundne Renter	174. 50	Kontingent til Dansk-historisk Fællesforening	10. 00
Medlemskontingent	3,376. 00	Kommission	471. 99
Salg af ældre Aargange af Tidsskriftet	65. 95	Omkostninger ved Møder	246. 00
		Indkøb af Bøger	27. 60
		Indkøbt Kr. 200 4 ⁰ / ₁₀₀ Østifter. Kreditfor. Oblig.	176. 13
		Diverse Omkostninger	10. 00
		Saldo overføres til næste Aar	1,247. 50
	<u>6,363. 69</u>		<u>6,363. 69</u>

80

Samfundet ejer 31. December 1937 foruden Kassebeholdningen		Kr. 1,247. 50, som indestaar i Kjøbenhavns Handelsbank,	
Kr. 1,000	4 ⁰ / ₁₀₀ Jydske Landkreditforenings Obligation, testamenterisk Gave fra Hds. Majestæt Enkedronningen,	Desuden ejer Samfundet	Kr. 2,700. 00 4 ¹ / ₂ ⁰ / ₁₀₀ Husejer Kreditkasse Oblig.
» 700	4 ¹ / ₂ ⁰ / ₁₀₀ Vest- & sønderjydsK Kreditforenings Oblig.,	» 2,700. 00	4 ¹ / ₂ ⁰ / ₁₀₀ Københavns Kreditfor. Oblig.,
» 400	4 ¹ / ₂ ⁰ / ₁₀₀ Fyns Kreditforenings Oblig.,	» 98. 58	kontant
» 1,400	4 ⁰ / ₁₀₀ Østifternes Kreditforenings Oblig.,	<u>Kr. 5,498. 58</u>	indestaaende i Overfor- mynderiet,
ialt <u>Kr. 3,500</u>	er Tretusinfemhundrede Kroner.		iff. testamentarisk Gave fra Overretssagfører Paul Hennings Enke Fru Lina Hennings, født Limpert. Kapitalen udleveres først ved en Legatars Død.

København den 15. Februar 1938.

O. H. Clementsen.

Ovenstaaende Regnskab har vi gennemgaaet og sammenholdt med de os forelagte Bilag, og vi har intet fundet at erindre. Formuen har vi befundet at være tilstede. Obligationerne lyder paa Samfundets Navn.

L. Bie.

Stefan Hetsch.

BREVE FRA JENS BAGGESEN

Udgivne ved *Louis Bobé*.

De nedenstaaende meddelte Breve fra Jens Baggesen, hvoraf særlig de to Epistler, henholdsvis til *A. C. Gierlew* og *C. H. Pram* maa regnes til de værdifuldeste selvschildrende Aktstykker, Digteren har efterladt, rører ved alle tonende Strænge i hans Sangerliv.

I sit Smaakaarshjem paa Korsør Fæstning drømmer den tidligt vaagnede Dreng i den glidende Maanes Skin om Slotte med Tinder og Taarne, om festligt straalende Slotssale, om stolte Herremænd og væne Fruer og Frøkener. Der gik en lang og trang Tid, før hans Drøm blev til Virkelighed, da han første Gang som »en underlig, en ubeskrivelig een« blev sat i Sol paa det gæstemilde Trolleborg med dets Verdensborgersind, hvor Vandrebrevet til hans Udfærd ræktes ham af Grevinde *Sybille Reventlow*, hvem han har fejret som sin Sanggudinde i de purpurrøde Rosers Billede. Gennem hendes Søster *Charlotte Schimmelmann* blev han, endnu usikker og snublende, lempet ind paa de glatte Salongulve i de grevelige Palæer og fik Mod til at sværme sammen med følsomme Grevinder og Hofdamer under de lyse Bøge i Sølysts herlige Park. Forkælet til Overmaal, opelsket til Unoder og Fordringsfuldhed, gik hans Vej fra Hovedstaden til de holstenske Herresæder med deres tyskprægede Aand og Tunge; her lærte han at tale deres Smigresprog og blev hildet i deres Kultur som en Germanernes Lærling.

I Baggesens Natur var Ledemotivet Udvee og Rejselyst udviklet til Mani. Blandt vore Digterskikkelser er han den vidtomvandrede, hvileløse Ahasverus, den første danske Turist og Rejsefeuilletonnist, som ogsaa en af vore frodigste Brevskrivere i »Snakkestilen« og i Haandskriftens Pyntelighed. Brevrus og Brevlængsel er Ord, Baggesen har skabt. Hele hans Tilværelse opløses i en uoverskuelig Række Gæstespil »i Syden og i Norden, hvor han et Eden fandt«, draget af Hang til et Eventyr, ogsaa hvor intet saadant var at finde. Dette hans inderste Væsen spejler sig i Billedet af Skærslipperen, der drager fra By og til By, fra Gaard til Gaard med »et Hjerte som et Dueslag, ind og ud i et evigt Jag«, bejlende til et Smil og i Stemningens Spektrum skiftende fra violeneblaat til svovlgult, fra purpurrodt til askegraat. Kommer mørke Dage over ham, ryster han som en Fugl efter Regngys Vingerne og flyver atter ud i Verdens Solskin, helst til Alpelandet, Sophie von Hallers Hjemland. Bjerge, Tankeleg og Snustobak nævner han i et Aandedræt som sine Hovedpassioner. Hans sværmeriske Forelskelser, »de lette, spillende, næsten aandelige Berørelser«, kender ingen Aar, alt mens han sig er bevidst at have bevaret Sjælens Uskyldighed. Mere end een Gang ombytter han den faderlige Beskytters Rolle med den smægtende Tilbeders. Fra sin elskede Sophies Dødsleje retter han et Frierbrev til hendes yndefulde Veninde *Benedicte von Qualen*, men mødes med en streng Afvisning.

Baggesens Samtidige naaede i deres Opfattelse af hans digteriske Grund-

syn, hans furor poeticus, hans hektiske Opildnethed sjældent dybere end Overfladen, og i Bedømmelsen af hans Individualitet heftede de sig som Regel ved Skyggesiderne af hans Væsen, hans Omskiftelighed og Upaalidelighed, for hvilken de søgte Udtryk i de forskellige Lignelser, saasom Protevs, Janus (bifrons), Ildflue, Kamæleon, en prismatisk luende Natur, en Opal, der opta-ger alle Farver i sig, et Sind, skiftende som Fjerene paa Duens Hals. For Goethe var og blev han kort og godt »en løs Fyr« (ein lockerer Geselle).

En sen Eftertid kan kun danne sig en ufuldkommen Forestilling om de besnærende Egenskaber, han udfoldede i personligt Samvær, for blot at nævne *Sofie Ørsted*. Man tror at se ham for sig med de uskønne Træk, vansirede af Koppear, det uordentlige Purhaar, hans evindelige Snusen, der satte Spor paa hans Linned. Alt dette traadte i Skygge for den uimodstaaeligt dragende Magt, han i personligt Samvær udstraalede. Overalt forstod han udfra »sit eget Jegs usalige Helvede«, sit Følelseslivs vagabonderende Strømme, at vække Interessen for sig. Hans sjælelige Krampe, hans febrile Trang til Stemningens Højspænding, hans Svælgen i Hyperbler og Superlativer jævnsides med en forbløffende Godlidenhed og barnlig Troskyldighed. Yderliggaaende i sin varme Begejstring for alle bærende Tanker og Ideer, sin Beundring for Talentet, der gav sig det skønneste og virksomste Udslag i den Understøttelse han hos sine Velyndere, Grev Schimmelmänn og Hertugen af Augustenborg, fik udvirket for Schiller. Skaanselsløs i sin ætsende Spot og ufin i Valget af Vaaben naar det gjaldt en Holmgang med en litterær Modstander. Skiftende i et Nu fra lysende Vid og løssluppen Munterhed til indadvendt mørk Gruben og optrevlende Selvpineri holdt han sine Omgivelser i Aande.

»Magnetisk trak og stødte du tilbage —« som *N. Søtoft* i sit smukke Mindedigt over Baggesen træffende har sagt. Dommene om ham veksler mellem Beundring og Afsmag. Tilhængere af Troen paa en vis lønlig Sammenhæng og Skæbnebestemthed i de udvalgte Menneskenaturers Tilskikkelser vil finde en Bekræftelse i Baggesens sidste Digttervandring. Med Opbud af alle Kræfter hastende hjemad, overrasker han af Døden paa Hospitalet i Hamborg og stedes til Hvile i samme Grav som hans Sophie og hans Hjertensven Reinhold paa Kirkegaarden i Kiel, hvor hans Livsrejse begyndte, den Stad, der af alle Byer sønden Aa skulde blive den mest danskfjendtlige. Gang paa Gang har man fra dansk Side fremsat Tanken om at overføre Baggesens jordiske Rester til hans Fødeby; hvileløs selv i sin Grav.

I Bedømmelsen af Baggesens lyriske Digtning har Literaturhistorikere yndet at citere Aarestrups velkendte Ord om Skjalden fra Korsør som Rimets musikalske Klapperslange. Ingen af Samtidens Digtere kan maale sig med Baggesen i Evnen at kunne lege med Begreber og med Rytmer, der for ham var Hovedsagen i al Poesi. Ingen overgaar ham som Stilvirtuos og Ord-kunstner paa to Sprog. Han er uomstridt vor tidligste Journalist i moderne Forstand, der med alle Parringsmidler formaar at holde Læseren i Aande. I blændende, skarpt indstillede Øjebliksbilleder, der kan antage Karakter af Film, har Baggesen naaet det ypperste som det kendes fra Labyrinten: Rejsepasset, Torveskibet og Bestigningen af Strassburger Münster.

En uægtelig paakrævet, virkelig fyldestgørende Biografi af Jens Baggesen vil maaske aldrig blive skrevet. Hertil findes uundgaaeligt saavel en vis Kongenialitet eller Indføling med hans sammensatte Natur, en grundig Fortrolighed med Datidens litterære, filosofiske og religiøse Strømninger som ogsaa, og ikke mindst, et for Enkeltforskeren næppe overkommeligt, vidtspændende Kendskab til Baggesens talløse Brevvenner rundt om i Evropa. Den Aar for Aar voksende Literatur om disse hans Kendinge, i hvilken han ideligt omtales, vidner om, at han udenfor sit Fædreland stadigt erindres og værdsættes langt mere end herhjemme.

I.

TIL ANDREAS CHRISTIAN GIERLEW.

Marly, près St. Germain en Laye

d. 1ste Martii 1806.

Min ædle, virkelige Ven!

I hvilken ubetalelig Gield er min Fantasie og mit Hierte til Dem, elskværdige Gierlew. To saa indholdsvære, geistrige, venskabsfulde, underholdende og i mange Henseender fortryllende Breve, som Deres Sicilis fra Neapel, og Deres nærværende *Dana* fra Kiøbenhavn fordre meer end mine tilstoppede, om ikke just udtømte Evner formaae at erstatte i lige Mynt, det er at sige: i veltalende Meddeelelse. De bemærker selv (omendskiøndt med al den fine Delikatesse, der er Dem naturlig) at min Alder gjør mig uskikket til et episk Arbeide; er det sandt, hvor uendelig meget meere maae den giøre mig uskikket til det ikke blot herkulische, men adonische Foretagende at besvare Epistler, som alle Muser og Grazier synes at have foreenet sig for at diktere den raskeste, livfuldeste, meest blomstrende Yngling? Sandelig kiæreste Gierlew, jeg troer at udsætte mig for mindre Fare ved at prøve paa at tage Køllen fra Geryons Knuuser end ved at forsøge paa at beile med Cyrias Yndling. Jeg føler mig i det mindste en temmelig Grad endnu af den Styrke, som overvinder; men næsten aldeles intet af den Skjønhed, som indtager; og ligner jeg Dem meget endnu, er det (mit giensidige Venskab fraregnet) formodentlig blot i Huden. Jeg gjør altsaa formodentlig best i at opgive aldeles det indbildske Forsæt at besvare Deres Breve, især Deres meer end Olims Baggeseniske Sicily, og i dets Sted skrive Dem ligefrem til, som jeg kan, med i det høieste to Muser og een Grazie til min Understøttelse.

De to Muser ere Urania (som jeg haaber at have fastholdt ved et Taarn, jeg har bygt hende i min Have, fra hvis Top jeg betragter Stierne — desværre! hidtil uden Teleskop —) og Polyhymnia (som ikke vil forlade min Kone — og Grazien er inderligt, hierteligt Venskab. De seer selv, min Ven, at af alle Pierider ingen have mindre at bestille med et Brev end netop de to, der ikke have forladt mig. Jeg vil altsaa holde mig eene og alleene til den sidste.

Hvor skal jeg begynde? Det er Kniben, naar man er museløs; thi det er, som De veed, altid Musen selv, der begynder. Jeg har saa uendelig meget deels i Hovedet, deels især paa Hiertet, at sige Dem, at jeg virkelig ikke veed ud eller ind i den talløse Hob af Tanker, Følelser, Erindringer, Hændelser, Forsætter, der tilstimle mig ved at hensætte mig for et Par beskaarne Ark for at med-

deele mig Gierlew. Gierlew, som ingen Uge har forladt min Siæl, siden jeg lærte at kiende hans, ved hans Deeltagelse i min Sorg og Glæde paa en blot for hans Skyld mig uforglemmelig Reise! Gierlew, i hvis Ansigt og Indsigt og Udsigt jeg ofte syntes at see mig selv med een elskværdig Feil meer og Hundrede uelskværdige Mangler mindre! Gierlew, som jeg (for saa vidt jeg er dansk Digter) ikke tager i Betænkning at lægge i een Vægtskaal, naar jeg lægger mit hele mig kiendende og læsende Fædrenelands Indvaanere i den anden, og som alleene opveier — hvad siger jeg? overveier dem alle! Gierlew, der har viist tusinde Gange meere Taknemmelighed imod mig for 3 usle Louis d'or, jeg laante ham i et Fald, hvori det vilde have været nederdrægtigt ikke at deele sin Pung endog med en fremmed — end næsten alle mine fædrelandske Venner og Velyndere (min sande Ven *Walterstorff* i høieste Grad undtagen) for Opoffrelser i mange Aar af næsten alt, hvad jeg havde at offere! Gierlew, der er den eeneste, næsten aldeles uden Undtagelse, af alle mine Venner — Bekiendtere vilde jeg sige — der har vidst at smigre mig ved hiertelig at erkyndige sig om min Kones Befindende! Gierlew, der tilskriver mig himmelske Bøger uden Svar — medens andre have ladet Bøger fra mig ubesvarte med blot en Seddel! Jeg gientager oprigtigen, jeg veed ikke, hvor jeg skal begynde; thi alt, alt, ønskede jeg paa eengang at sige en saa saa sielden, en saa prøvet, en saa elskværdig Ven, der længer end et Aar har ønsket uforkiølt og ventet med tilgivende Utaalmodighed.

Lad mig dog for alting sige Dem, min Ven! at De virkelig af alle er den, jeg først og helst, maaskee *Moltke* undtagen, havde tilskrevet, hvis jeg havde kunnet — hvis jeg havde havt Deres sikke Adresse — og hvis jeg havde troet det Umagen værd paa nogen Tid at underrette noget Menneske paa Jorden om min virkelige Tilværelse. Hvad Deres sidste her for mig liggende Brev angaaer, da, uagtet det er skrevet og afsendt i Enden af forrige Aar, har jeg først faaet det for et Par Dage siden. Det har ligget incognito i Paris hos vor Minister, og en lang Upasselighed hindrede mig at afhente det. Jeg har overhovedet i de sidste to Aar kiempet bestandig med Sygdomme i mit Huus, og med tusinde Bryderier, indtil Tyverier og Processer uden for det. De maa ogsaa vide, før jeg gaaer videre, at jeg for lang Tiden siden ikke længer er i Paris, men i Marly, hvor jeg har kiøbt og indrettet mig et Huus og en Have, længere fra Verden end nogen dødelig, der ikke er fuldkommen Eremit, og saa aldeles uden Deeltagelse i dens Handeler, at det er Maaneder siden, jeg læste en Avis, og at jeg hverken veed, om der er Krig eller Fred, eller om Fredsforstyrrenen, Menneskeslægtens Fornedrer, er død eller levende.

Medens De, min Ven, i en meer eller mindre mig velbekiendt

beruusende Fortryllelse reiste fra den eene Ende af Europa til den anden, bestod mit Pariserliv i en næsten uafbrudt Sygevogten. Langsom døde min værdige Svigerfader, efter 2 Aars egentlige Livløshed, i vore Arme — langsom kom sig min Fanny nogenlunde igjen af det Stød, saa megen Jammer havde givet hendes fine Nervebygning. For to Aar siden skænkede hun mig en tredie Søn, min *Paul*, det vittigste og elskværdigste Barn, jeg har kiendt. Men hvilke Angester har hans Eroslivs altfor underfulde Udvikling alt kostet os. To Gange er han reddet. Under lutter huuslige Bekymringer og ubeskrivelige Sorger for Udkomme, levende paa tredie Aar blot af udsuende Aagerkarle (thi først for et Par Maaneder siden er min Pension ved Walterstorffs Mellekomst bleven mig udbetalt, jeg var 2 udslagne Aar uden mindste Indkomst) — i Paris! (In parenthesi: det er vanskeligere end en Reise rundt om Jordan — og jeg er nødt til at sige mig, en lige Forfatning i Kiøbenhavn vilde have kostet mig Livet, da jeg aldrig havde overtalt mig til at opofre det min Ære) — under alle disse indvortes Gienvordigheder faldt Europas Formørkelse, Forstyrrelse og Foredrelse, det sidste Frihedshaabs Udslukkelse, alle mine cosmopolitiske Ønskere Tilintetgjørelse med næsten aldeles sønderknusende Tyngde paa mit Hierte, der fra min spædeste Tankealder af har været forfæ[n]geligt nok for med Enthusiasmus at deeltage i det borgerlige Samfunds Forbedrelse og Menneskeslægtens Forædling. I dette Tidsrum blev jeg af Galde Satyr, bidende Satyr — sidenhen ikke af Feighed, men af Kiede til at brændemærke, hvad der var alt for dybt under min Siæl — episk Jordomreiser. Med inderlig Overbeviisning, understøttet af de meest oplyste Kienderes Om-dømme har min mig levnede Indbildningskraft udklækket den lykkeligste af alle muelige episke Ideer. Om jeg kan bringe den til fuldkommen Modenhed, opdrage den, som den bør opdrages? er et andet Spørgsmaal — men i al Fald, min Ven, det blotte Udkast, den blotte Plan til *O z e a n i a* eller *C o o k s* *W e l t u m s e g e l u n g*, og de to første Sanges Udarbeidelse, vil, hvis og blott det engang kommer for Lyset, gjøre mig udødeligere end alt, hvad jeg ellers har digtet og skrevet, eller kunnet digte og skrive. En ubeskrivelig stræng og ubestukket Kiender har erklært, at ingen nye eller gammel er kommet Homer nærmere i episk Sa[n]g og episk Tone — men især, hvad man troede umuelig, i episk sin Tidsalder gribende Interesse. Jeg bør saa meget mindre tvivle om disse Dømmes Upartiskhed, da det ikke er Tydske, ikke Engellændere, der have fældet dem, men *f r a n s k e*. Men hvorledes det er den altid beskedne Baggesen mueligt at tale om sit eget Arbeid i denne Øhlenslægerschlegelstone forundrer maaskee ingen meere end mig selv. Det vilde virkelig forundre mig til Vantro, hvis jeg ikke tilføjede, at det i Grunden ikke er min, men Æmnets

Fortieneste, og at jeg egentlig — eller min Muse — er kun en Høne, der har fundet en Perle. Men siden herom — saa meget meere, da jeg maaskee for bestandig lar denne Perle ligge — upaatvilelig bedre tient med Bygkorn. Næsten bestandig har jeg — trods alle franske prosaiske og alle tyske poetiske Svinkeærender — vedblevet at digte i mit Modersprog. Jeg har iblandt andet bragt et Bind poetiske Breve, fra Aar 1785 til 1805 tilveie ved at samle, deels hvad jeg af dette Slags har havt Copie af, deels hvad jeg i de sidste Aar har rimet til et Par gode Venner. De taaleligste af alle disse Rimepistler ere maaskee de to til Dem — De maae altsaa ikke vente Mirakler — men alle ere de i det mindste løyerlige; have og maaskee den Fortieneste (hvis det er een) at være de første i deres Art — om det er en Vanart, overlader jeg Dem og sildigere Qvintilianer at afgjøre. Endnu et andet Bind danske Poesier i allehaande underlige Toner er ligeledes færdigt til Trykken. Hvad *Odin* og de skandinaviske Forvandlinger angaaer, da har jeg ladet det beroe dermed, indtil jeg faaer at see, hvorledes Hr. *Ohlenslæger* har behandlet eller behandler disse Materier — og det er sandelig ligesaameget af Interesse for ham som Digter, hvis han virkelig er det, som for mig selv. Min Siæl kien-der ingen Skinsyge paa denne, som mig synes, over al Forfængelighed ophøiede Løbebane. Jeg er mig bevidst i mit hele poetiske Liv at have sørgt meere for at udbrede Ewalds og Wessels end min egen Digterære. Det er neppe mueligt, at en Prosaist hierteligere og ivrigere kan have hyldet og udbasunet en Poets Talent end jeg, selv Poet, hyldede og udbasunte *Ohlenslægers*, da det ahnede mig. Ahnede mig, siger jeg — thi jeg saae den syttenaarige Pige kun endnu i Vuggen — dengang. Jeg frygtede siden med Grund Børnekopperne, da man lod til hverken at ville inoculere hende ved Studium eller vaccinere hende med Kritik. Har hun overstaaet dem uden at lide Skaar i den Skønhed, hun lovede mig, skal det være mig hiertelig kiært; og uagtet Herr *Ohlenslæger* har erklært, at han ikke vidste, hvad Poesie var, dengang han holdt mig for Digter, skal jeg være redebøn at erklære, at han altsaa var det uden at vide det. Jeg elskede engang *Ohlenslæger*, og saa meget meere maaskee, da fast alle miskiendte ham — og han havde en næsten grændseløs Uartighed nødig for aldeles at forkiøle min Interesse for ham. Men næsten alt tilgiver jeg med Let- hed en ung Poet, især hvis han virkelig er det. Kun har jeg Møie med at overbære med en vis Grad af Indbildskhed. Et høitsvævende Ideal synes mig at gjøre den umuelig. Jeg har Uret; thi Feilen i al Forfængelighed stikker sikkert meere i Hovedet end i Hiertet. De seer af alt dette min Ven, at jeg endnu tænker og føler dansk og arbejder i mit Modersmaal. Selv min Oversættelse af Homer har jeg fortsat og tænker at arbeide derpaa til mit Livs

Ende. Men tal mig ikke om Digternavnet. Jeg foragter i ubeskrivelig Grad Mængdens Dom — og det er Mængden, som giver Navnet i — Samtiden. Odi profanum vulgus & arceo. Ved Himlen! var det ikke for Boghandlernes Skyld, som betaler Arket derefter, jeg vilde hellere have *Hebels* (De har maaskee aldrig hørt hans Navn) Obscuritet end *Delilles* Celebritet, som jeg og uendelig meget heller gad have digtet de ægte homeriske »Alemannische Gedichte«, end rimet alt, hvad *Delille* har rimet. Den sande Digtters Lod overalt, og i enhver Tidsalder, den barbariske undtagen, er offentlig Foragt. Det gaaer denne Guds Søn som alle Guds Sønner, der nedstiger fra Faderens høire Haand og paa Jorden tage en Tieners Skikkelse paa for at forsone Guddommen med Menneskeheden — de have neppe, hvortil de kunne helde deres Hoved, de finde i det høieste tolv Venner i Verden, blandt hvilke tolv der altid er i det mindste een Judas eller *Rahbeck*, der ikke mangler ved Leilighed at forraade Menneskens Søn med et Kys — de have (det er disse Guds Sønners hele Trøst) en Hoben Marier og Magdalener og Marie-Magdalener omkring sig, der vaske deres Fødder med deres Haar, eller deres Ører med deres smukke Hænder — det hender sig vel endog at en *Portia* eller *Louisa Augusta* interessere sig for dem, naar det er for sildig, men for Resten min Ven — læs Evangelium! — bespyttes, hudflættes, korsfæstes og tornekrones de. Det herlige digito monstrari & dicier: hic est: oversætter den danske Bibel: »See, hvilket Menneske!« og betragter De Kobberstikket, som i Bibler og bibelske Historier forestiller dette Syn, maae De tilstaae, at et saadant Ecce homo kun kan friste en gal Mand. Med eet Ord: Jesu Christi Lidelseshistorie er meer eller mindre enhver virkelig Digtters Biographie, og hvis Nyerups Baggeseenske Levnetsbeskrivelse ikke faaer Dem til at græde, er jeg en falsk Christus ☩: en snaus Poet, eller han en falsk Evangelist ☩: en snaus Historieskriver. Tal altsaa ikke om Digternavnet, min Ven! Det klinger mig omtrent, som Disciplernes Snak om Jøderigets Oprettelse klang den gode Frelser, da han svarede dem: Mit Rige er ikke af denne Verden. Jeg seer ham smile. Men tal mig om Deres eget individuelle Bifald, om Udødelighed — jo sildigere jo bedre — og *Brummers* Forskud — og jeg er lutter Øre. Det veed jeg, hvad det er — det andet veed jeg ikke. D e r e s B i f a l d, forsaavidt det forsikrer mig, at jeg paa en værdig Maade forlyster et ædelt Menneske og en Ven, tryller mit Hierte — U d ø d e l i g h e d (saa ravruskende rasende gal og imod al menneskelig Fornuft og Forstand stridende Lysten dertil er; saa upaatvivlelig ingen Barselkone har havt eller kan have en saa umuelig) er — hinc illæ lacrymae! — min eeneste Lidenskab — og *Brummers* Forskud i vor nærværende Guldalder, trods den slette Cours af vore danske Bankosedler, ere ikke at kimse af for en Mand med Familie, der elsker Kone og Børn et Par Tusinde Gange

høiere end sig selv. Gjentag altsaa, saa ofte De formaaer disse tre Lokkeraab, og De skal see, at jeg kommer.

Men jeg mærker, at jeg trods mit beskedne Forsæt, forsøger at besvare Deres Brev. Velan! Da jeg eengang har forvildet mig paa denne Vellystvei, vil jeg forfølge den, saa langt jeg kan, trods den bedrøvlige Figur jeg gjør derpaa. De taler mig, kiæreste Gierlev, om et Folk, som stedse elskede mig, hvis yndede Sanger jeg eengang var, og som for nærværende Tid vredes og — glemmer. De synes at forstaae ved dette Folk det danske. Men hvad berettiger Dem, min Ven, til denne Formodning? Paa hvad Grund troer De, at Danmark nogensinde har elsket mig? De selv, og maaskee ni eller ti andre Landsmænd, ere mig rigtig nok i mange Henseender instar omnium millium; men paa den Maade kunde jeg med større Føie troe, at det helleg Romerske Rige og det vanhellige Franske stedse har elsket mig. Man læser gjerne min Labyrint, siger De. Det beviiser i det Høieste, at man elsker den — og dog kunde der siges meget selv derom — spørg Brummer. Man synger gjerne mine Viser. Hvis Viser synger man ikke gjerne? — ogsaa Tydskerne synge gjerne mine Viser. Men ere de saa elendige, at der behøves Kierlighed til Digteren for at synge dem? Det paastaer maaskee andre; men De sikkert ikke. Et Folks Kiærlighed maa dog vise sig i noget; men hvori har mit Folk viist, at det elskede mig. Evalds, Vessels og andres Skiæbne var blevet min, hvis jeg var bleven i Dannemark. Et Folk, nok saa lille, der elskede og yndede sin Sanger, vilde ved en eeneste Subscription, uden at fornærme Delikatesse, lettelig redde ham fra Mangel paa det allernødvendigste. Intet, uden Boghandlernes Betaling for Arket, kan give en rigtig Maalestok for den Yndest, en Forfatter nyder i sit Land. Hvad giæstfrie Omgang angaaer, da har jeg ingensteds fundet mindre end i Kiøbenhavn. Og hvad Agtelsen betræffer ja! der var en Tid, da jeg paa en venskabelig Fod omgik med Prindser og Grever og Baroner og deres Gemalinder i Københav; men de var alle tydske, kiære Ven; og selv vor fortræffelige Kronprinds lærte blot af tydske at kiende mig. »Det kom af min Fortydskning«. Aldeles ikke; thi netop medens disse venskabelige Forhold fandt Sted, skrev og digtede jeg blot dansk. Tal mig om Heiberg, som agtet og yndet og elsket i Danmark, men ikke om Baggesen. Om, af hvem og hvorledes vi ere elskede, min Ven, føle vi selv best. Deres Illusion reiser sig blot deraf, at De selv ynder mig. De er dansk — men alle Danske ere ikke Gierlewer. Et lille Vink om mit Folks virkelige Agtelse og Kierlighed. Medens mit temmelig lange Ophold i Paris har Tydske af forskiellige Stænder, fra Prindser af til Studentere erkyndiget sig om min Boepæl og besøgt mig, og i det mindste viist, naar jeg traf dem i Selskab, at de kiendte mig af

Navn. Ingen Dansk har hidindtil gjort mig den Ære, og de ere at undskylde, thi hvor faa blandt dem, der have Formue nok for at reise udenlands, kjende mig af Navn? Jeg troer derfor ikke heller, hvad De siger om mine Landsmænds Vrede — den vilde forudsætte, hvad jeg her har nægtet. Men Glem selen derimod, deri giver jeg Dem Ret; kun er den ikke nye; den er allerede femten Aar gammel. Nei! kiæreste Gierlew! jeg veed, og erindrer mig, som den Tid da jeg var lille, med taknemmelig Vee-mod, at et Par Familier, et Par Studentere, og et Par Smaapiger i Danmark have elsket mig; men mit Folk — mit Fædreland Dog hvorfor skulde det have handlet anderledes imod mig end mod næsten alle dets øvrige Sønner, der have stræbt, efter Evne, at udbrede dets Navn i Litteraturens Verden? Tag Dem i Agt, min Ven! og gjør Dem ikke alt for fortient deraf, hvis De ikke vil exileres.

Med alt det, kiæreste Gierlew, elsker jeg dette Fædreland og valgte, hvis det gialdt om at fødes paa nye (og det stod til mig at vælge) Dannemark frem for alle Lande paa Jorden til Fødestavn. Jeg paastaaer, at det for ethvert føende Menneske, som ikke alt for ung har forladt Hiemmet, er umueligt andet. Kommer dertil, at jeg foretrækker dets Sprog for alle levende, og at jeg deri sang min første Andagt og min første Kierlighed, er der maaskee ingen oplyst Mand i Europa, der i høiere Grad har den Svagheit at elske sit Folk end jeg. Men en Svagheit er og bliver det, besynderlig i vor Tidsalder, en blind, en ufornuftig, en halvdyrisk Svagheit, som enhver anden sandselig Lidenskab. En af de helligste Pligter er det upaatvivlelig at tiene sit Fædreland, saa længe man med Gud og Ære kan. Men opofre sit Fædreland alt; selv naar man ikke kan tiene det — er Pedanterie, om ikke Galskab — og især Galskab hos den, som hverken indvortes eller udvortes Formue har kaldet til at være Statsborger. Er jeg fød Digter, er jeg ipso facto bunden til andre Love end Christian den femtes. Men lad det være med Patriotismen beskaffen, som det vil; at Patria ubicunque bene! er en lumpen Sats, tvivler ingen ædel Mand om; men at Patria, ubicunque possibile! er en ligesaa lumpen, derom tvivler jeg meget. Den er i al Fald min. Erfaring lærte mig Umueligheden af at subsistere hiemme — og hermed besvarer jeg alle Beskyldninger for Upatriotiskhed.

»Men jeg burde i det mindste (hvis jeg og er nødtvungen til at leve i fremmed Land) skrive Dansk — og i det allermindste ikke skrive tysk«. Det kommer an paa, i hvilket Sprog jeg troer best at kunne udtrykke mine beste Tanker og Følelser — eller især i hvilket jeg best kan fremstille mine høieste Digter Ideer. Det smerter mig, at det ikke altid er i det danske. Visse Æmner kan jeg upaatvivlelig bedre behandle i dette blide,

godmodige, søde Sprog — men visse andre maatte jeg deri lade fare. »Men lad dem fare«, raaber De. Tør jeg, bør jeg handle imod min poetiske Samvittighed? Jeg vil imidlertid see, hvad jeg kan gjøre. Jeg er vant til Opofrelser. Saa meget er vist, at jeg aldrig aldeles opofrer det danske. Jeg er i Grev Gleichens Fald, jeg har to inderlig elskede Koner, og da de hidindtil forliges ret godt, hvorfor skal jeg skille mig ved den eene? Naar den første bliver Moder til ni Piger, skulde den anden ikke torde føde mig tre Drengene? Det er alt, hvad jeg forlanger. Det er ikke min Skyld, at den første kommer ned med lutter Pigebørn. Jeg kan ikke nægte, kiæreste Gierlev, at Deres Forestillinger og varme Interesse, foreente med den Omstændighed, at min Pension er bleven mig udbetalt, har givet min Ægtekiærlighed for nærværende Tid en Vending til min første Kones Fordeel. Men hvad Brummers Vilkaar anbelanger, da beviser den blotte Omstændighed, at han troer mig i Gield til ham, at han ikke seer sig i Stand til at betale mine poetiske og prosaiske Skrifter anderledes end Makulatur. Hvis han ikke lader omtrykke den første Deel paa egen Bekostning, er jeg ham sandelig intet skyldig. Gjør han dette, er jeg rigtig nok i hans Gield for det allerede trykte; men hvis han anseer Sagen saaledes, er jeg hans ydmygste Tiener og forlanger hverken den første Deel omtrykt eller de følgende Deele trykte. O! den fordømte, Digterne dræbende Bogtrykkerkunst! Hvi er man nødt til saaledes at sælge sine Perler som Sviin og at slænge sine Perler for Sviin. Trykke burde man i det mindste hverken Philosophier eller Poesier eller Aabenbaringer. Bogtrykken har ødelagt sand Viisdom, sand Poesie og sand Religion, som Kobberstikken har ødelagt sandt Malerie. Iblandt mine tyske Epigrammer erindrer jeg ved denne Leilighed eet, som jeg ønskede Deres Betragtning over. Her er det:

Die Alten sind uns neuern überlegen
 In ihren Schriften, und ich weiss warum?
 Die Alten geschrieben nicht des Geldes wegen
 Und geschrieben nicht für's Publikum.

Jo, nu skulde man see, at Homers Ilias og Odyssee vare bleven til, hvis man havde givet disse Oldsange fra Begyndelsen af i Trykken! Virgil (som De er i høieste Grad uretfærdig imod, kiære Gierlev, og som jeg har en lille Tvivl om, at De kender alt for løselig, saavel som Milton) var saa langt fra at give sit himmelske Digt (Digtekunstens Mesterstykke) i Trykken, at han ikke engang holdt det raadeligt at lade det cirkulere i Afskrifter, men tillod sig blot at forelæse det sine Venner, Musernes Indviede — og Milton var maaskee aldrig bleven den nye Verdens Homer, hvis han havde fundet en Brummer. Horaz ærgres sig allerede (i Brevet til hans Bog) over de mange Afskrifter, han seer imøde:

»Contrectatus ubi manibus sordescere vulgi
 »Cooperis, aut tineas pasces taciturnus inertes
 »aut fugies Uticam, aut vinctus mitteris Ilerdam — og
 »Scilicet ut prostes Sosiorum pumice mundus« —

Hvad vilde han have sagt, hvis han havde drømt om Bogtrykkerkunsten. Troe mig, min Ven! Muserne ere formedelst den blevne virkelige Gadetøiter af kydske Jomfruer, som de vare og burde være. Jeg vil ikke tale om Metaphysiken, som ved den er bleven reen Sluddersladder — ikke om Religionen, som ved den er bleven mindre end intet; det er at sige uduelig endog til at laane Digtere og Malere Gienstænde. Gjør Viin saa gemeen som Vand, lad mælende og umælende Beester overalt kunne drikke den, naar de ville, og troe mig, at den taber sin Kraft at beruuse. Men hvorhen forvilder jeg mig? Nok sagt; det inderlig uskrømtet Alvor, at jeg maa gjøre Vold paa een af mine kiæreste Følelser, min Muses stolte Blufærdighed ved at lade trykke, hvad jeg holder for mit egentlige Digterarbeide. Det Ønske at læses af mange har jeg aldrig havt — Mit kiæreste Ønske er at læses længe af faa. Det eene kan umueligen bestaae med det andet. *Kozebuernes* Hæder er mig non plus ultra af Svineskiæbne. Svinet, min Ven, er det meest udbredte, det bekendteste og meest ædte Dyr paa vor Klode. Indtil Øerne i Sydhavet besudler det, og de vildeste og barbariske Folk ikke blot føde, men feede det. Naar man har eet Skrivt om Forædlingen af Nattergalenes Sang, har man tusinde Tractater om Forbedringen af Svine-Avl. Sagen er, at Menneskene ere, paa faa Undtagelser nær Kozebuer 5: opretgaaende Sviin. Man synger saalænge for Fæe, til Sangen selv bliver fæisk; deraf komme de mange uartikulerede Toner — uheli uuheli! u—uh! i Alpehyrdernes Koeqvæder — deraf kommer Blandingen af Sludder og Svulst i vore nyere Digte. Tilskuerne har meere Indflydelse paa Skuespillerne end Skuespillerne paa Tilskuerne, af den simple Aarsag, at de ere fleere — saasnart Roms Amphitheatre bleve opfyldte af keiserlige Dagtyve, lagde Histrionerne sig efter at grynte, og Tibers Roscius var allerede et temmelig naturligt Svin. Homeriderne sang sikkert blot for Folkets Førere, havde de sunget, som vi, for Folkets Afskum, vilde deres Sange have klunget lidt anderledes. De virkelige Alpetheocriters Publikum er fiirføddet Qvæg, som jeg alt har erindret, Kiøer, Faaer og Gedder. Intet Under, at deres Idyller for to tredie Delen bestaar i Bå! Bå! Mæh! Mæh; og Bubu og u-uheli-uh! uh. Men hvad betyder det, spurgte jeg engang en saadan Theokrit. »Det er Omqvædene«, sagde han. — Men jeg forstaaer dem ikke, blev jeg ved. »Det troer jeg nok«, svarte han, *de er for Kiøerne*. Fabula docet.

Saavidt om Navn og Hæder og Publikum. Kunde jeg kiøbe dem alle tre for tre Louis d'or, saa langt jeg er fra at

tilbede Louis d'orer — jeg beholdt dem i min Pung. Hvad mine episke Forsøg angaaer, da forsikkrer jeg Dem paa min Ære, at kunde jeg finde en Forlægger, der vilde lade dem utrykte, overlod jeg ham dem for det halve af, hvad jeg ellers forlanger.

Af Pligt (fordi jeg har lovet at levere danske litterariske Arbejder af og til i Betragtning af min Pension — en Omstændighed, som beviiser, at jeg ikke har min Pension i Betragtning af mine allerede leverte) af Kiærlighed til mit Modersprog — og af Kiærlighed til Dem, min Gierlev — vil jeg, hvis *Brummers* Liberalitet ellers strækker til at betale mig det blotte Haandarbeyde, opfylde Deres Ønske. Men ikke ved Fortsættelsen af mine samtlige Værkers Udgave — thi netop den forudsat[te], at jeg ophørte og tog Afsked. Nei! jeg vil gjøre meere. Jeg vil levere nye Samlinger og nye Omarbejdelser af allerede trykte Stykker. Brummer vil desuden befinde sig bedre ved denne Plan; thi Brummer tar med Rette Mængden i Betragtning; og Mængden spørger kun efter nyt. Jeg vil altsaa (uden at ophæve min Contract med ham i Henseende til mine samlede Værkers Udgave engang i Tiden) indgaae en anden den uvedkommende. Nemlig saa og saa meget for Arket af Poesie, saa og saa meget for Arket af Prosa. Maaskee bliver Prisen lige, da Prosaen vil bestaae i Fortsættelsen af min Labyrinth. Men paa de gamle Vilkaar er det mig umueligt at levere nye Arbejder. *Perthes* giver mig firedobbelt for Arket. Jeg raader altsaa Brummer at lade det beroe med den gamle Udgave — til videre — og at modtage Arbejder af mig som en levende Skribent. Men selv maa jeg bringe mine Snurrepiberier til Markedet. Det vilde være ubeskedent at besvære Dem, især i Begyndelsen af en diplomatisk Løbebane, med tidspildende Anstalter — og dog kunde jeg ikke fortroe denne Sag nogen anden. Jeg maae desuden nødvendigen gjøre et Spring til Dannemark, dels for at hente min Søn *August* i Corsøer, dels for [at] bevidne vor fortræffelige Kronprinds min Hengivenhed og Taknemmelighed, dels for at see *Moltke* og *Walterstorff*. Maatte jeg kun ikke have den Ulykke at forfeile Deres Giensyn. Jeg haaber at indfinde mig poste restante eller i Frederiksberggaden næstkommende Mai, i det seeneste om to Maaneder, med en temmelig Pakke af nye og gamle poetiske Klude. Bliv hiemme, hvis De kan, saa længe, og reis tilbage med mig over Nütschau og Halle og maaskee længer, til Paris, hvor min Kone hiertelig ønsker at see Dem.

Og fra nu af, kiæreste Ven og Broder, en ordentlig Brevvexling. Stød Dem ikke over Navnet Broder for Alderens Skyld. Jeg kunde maaskee have været Deres Fader, men De er alt for vidt for at kunne være min Søn. Jeg er desuden ikke saa gammel, som De troer. Jeg har rigtig nok alt havt to Koner; men jeg skal endnu gjøre Cour til min første Maitresse. Jeg gad vidst, hvem

af os to var den yngste i Dijon, og jeg gad vidst, hvem der havde meest Lethed i Fødderne paa Gotthardt. Hvad Skribenten angaar, da begyndte Rousseau sin Heloise i det fyrretyvende Aar — og Milton sit Paradis i det halvtredsindstyvende. Veed De, og vor kiære *Wolff*, med Tilforladelighed, i hvad Alder Homer begyndte sin Ilias, hvis han ellers overalt har begyndt den? Klopstocks Udødelighed havde villet være vel faret med en seenere Celebritet; havde han først i sit fyrretyvende begyndt et Epos, havde han enten valgt et andet Æmne eller behandlet sit Æmne ganske anderledes. Troe ikke, min Ven, at blot Genie nogensinde faaer Bugt med den alting gnavende Tid — fuldendte Kunst alleene trodser alle Moder og Forvandlinger. Dem behøver jeg neppe at sige, at Homers Værker ere i høieste Grad Kritikens Producter, og at de sikkert nu ikke bleve udgivne af en Wolf, hvis blot Homers Genie havde frembragt dem. Deres, som De kalder den, *i n d i v i d u e l l e* Mening om Epopeerne — er, især i Frankrig og England — den giængse. Men jeg kan ikke underskrive den — og om nogle Aar vil De selv tage den tilbage som eensidig og umoden. At alle nyere Epopeer ere meer eller mindre forulykkede, er en Sandhed, der indeholdes i den: at alle nyere Kunstværker (*Rafaels* undtagne) ere meer eller mindre forulykkede. De forsvandt med den poetiske Tidsalder, siger De. Jeg troer det omvendt. Men jeg maatte skrive en Bog herover. Troer De oprigtigen, at Homer har fortryllet nogen med ham samtidig Græker, som han fortryller Voss og Wolf og Dem og mig? I den poetiske Tidsalder existerede ingen anden Poesie end Tidsalderen selv. At *Voltaire* og *Alxinger* (et besynderligt *Par*) ikke have skrevet Epopeer, er ligefrem — de skrives ikke, de digtes. Men at Milton ingen Epopee digtede — det, forlad mig! kan kun den paastaae, der enten ikke har læst ham, eller der har et Begreb om Epopeer, som ingen mig bekiendt Kunstdommer fra *Aristoteles* af til *Addisson* har havt. Hvad *Æneiden* angaaer, da stikker Feilen blot deri, at den ikke blev færdig — og i August, som reddede den. Ulyksaligviis var August den elendigste Heros, Jorden har baaren, næst vore Dages — og det er intet Under, at han som en pius *Æneas* fordærvede Digtet. Men Homer har ingen Sang, min Ven! som Sangen om *Dido*, ingen som *Branden af Troya* — og Kunstnernes Verden har intet fuldendt Mesterværk at opvise (*Homers* undtagen, der og have havt Gud veed hvor mange Forfattere, eller i det mindste *Udarbeidere*, altsaa ikke kunne tilskrives en Digter) der i Fortreffelighed kan lignedes med *Virgils* ufuldendte Arbeide. *Millies* *repetita* *placebit*. Og De — *Italiens* *Beundrer* — som ikke nævner *T a s s o*. Gjør mig ikke bange, kiæreste Ven! ved at hylde mig som Digter, hvis De sætter blot sex eller syv Digtere over *Tasso*. Var jeg *Italiener*, satte jeg ham maaskee næst *Virgil* over alle. *Camoëns* skrev

en Art af Heltedigt — hvilken Blasphemi! Men De har næppe læst Camoëns i hans eget Sprog, og det er den af alle Digtere ugudeligest mishandlede i alle Oversættelser. Men jeg opsætter til et andet Brev (nærværende blev ellers alt for langt) lidt meer at røre ved denne Materie. Kun een Bemærkning kan jeg ikke undlade at gjøre Dem, min Ven, saa snart som mueligt. De synes mig for meget at helde til den Meening, at Digteren bør være Folkesanger, det er at sige fattelig og behagelig for Mængden. Som poetisk Muurmester — ja! men som poetisk Architect — ved alt, hvad der er helligt! intet mindre! for saa vidt han gjør Viiser og fortæller snorrige Eventyr og skriver løyerlige Riimbrev — ja! — men for saa vidt han gjør Oder eller Epopeer (de, vel at mærke, egentlige Digte) nei! — Men skulde min for mig ellers saa partiske Gierlew maaskee i sit Hierte ikke tilkiende mig nogen anden Plads end den nederste i de sande Digteres Kreds? Troer han mig maaskee blot en ypperlig poetisk Muurmester, det er at sige, i Stand til at bygge nette og magelige *V a a n i n g s h u s e*, *D u e s l a g*, *B a g e r o v n e* og *H u n d e h u s e* (Fortællinger, Viiser, Riimbrev og Epigrammer). men aldeles usikkert til den høiere Bygningskunst, der udfordrer en Kunstbygger, af Theatrer og Templer og Triumfbuer? Og betyder hans uretfærdige Anfald paa de episke Digtere maaskee hverken meer eller mindre end en fiin venskabelig Bortgiennen fra et Træe, hvis Frugt han troer mig lige saa forbuden, som Rønnebærene Ræven? — Tiden vil lære det; thi jeg haaber, at han et halvt Aarhundrede vil overleve mig.

Men det er Tid, at jeg ender, eller i det mindste afbryder denne uendelige Væv om maaskee ingenting, for at sige noget af det, jeg egentlig vilde sige.

Deres paa Dem saa behagelige Udsigter grundede Løfte snart at see os igjen her i Paris, glæder mig og min Fanny usigelig. Jeg veed ikke, om jeg ønsker mig selv noget i denne Verden (naar jeg undtager det daglige Brød) med saa megen Higen som Opfyldelsen af en Idee, jeg for længe siden har udklækket, som Menneske, Ven og Patriot, den nemlig, engang at see min Walterstorff dansk Minister her og Dem, min Gierlev, hans Legationssekretaire. Jeg forudsætter at man, for Resten paa een ham behagelig Maade, affandt sig med den værdige, brave, mig meget hengivne Geheimeraad *Dreyer*. Det er en mig saa kjær Idee, at jeg umuelig kan andet end bidrage mit til dens Realisering — og næste Sommer er jeg ikke uden Haab at kunne bidrage noget lidet i det mindste dertil.

Det fornøier mig, at De har seet den Mand, jeg elsker høiest i Dannemark, den ædle, den elskværdige, den fortræffelige General *Walterstorff*. Jeg befaler Dem, saa vidt inderligt Venskab er i Stand til at gjøre Bønner til Bud, at cultivere denne sieldne Mands Bekiendskab af hundrede Aarsager. Deels er jeg vis paa, at De vil

elske ham, deels at han vil elske Dem, naar De bliver nøiere bekendte; deels veed jeg ingen anden Maade at erstatte mig nogenlunde hans savnede Omgang end ved at nyde den i Deres Legem og i Deres Siæl, det er at sige i min yngre, elskværdigere Tvillingbroders Person. Gaae strax til ham, kiære Gierlev, og forelæs ham af mit Brev, hvad De troer at kunne interessere ham, hvis De ikke finder anden Leilighed til at anspinde en fortroligere Samtale. Gaae til ham med Deres hele Munterhed, og sig, at De er Baggesen — for ham behøver De ikke at skamme Dem ved at tages for mig — og vil De bruge List for aldeles at skuffe ham, saa tag blot et Paar Vadestøvler paa for at skiule Deres nettere Been; vaag Natten forud for at have Øinene lidt mindre levende og aandefulde og bland hyppig Adverbierne *overhovedet* og *i Grunden* i Deres Snakkestil! Hav en Snuusdaase med — uden Snuus — destobedre! og led bestandig om Deres Lommetørklæde! Giør hyppige Udfald paa Svinehelten August, jeg engang tog for en Menneskehelt; og glem i det mindste Deres Handsker, naar De gaaer bort. Men glem for alting ikke at strække Armene med en Bevægelse, som om De vilde svømme, imod hans yderst elskværdige Søn *Christian*. Det kan være nok til Begyndelse.

Sig ham for Resten at De (jeg) i Grunden har været syg siden, og overhovedet i en Helvedes Kattepine; og at De var tilsidst sprungen i Seinen (udenfor Svømmegrænsden), hvis hans Vexel paa min Pension ikke var kommet i Fortvivlelsens sidste Øieblik. Sig, at De (jeg) i Glædens Enthusiasmus skrev ham — men først i December (da jeg ikke var bleven averteret om det tilsendte) et rasende taknemmeligt Brev til — rasende, fordi intet Sprog kan udtrykke min Følelse. Jeg gav det *Guillaume* at besørge til *Waitz*; men — aldrig giver jeg Breve meere til den forresten tjenstfærdige og virksomme *Guillaume* — der naturligvis giver dem til Tierenen — der naturligvis etc. Sig ham, at De, uagtet De i dette Øieblik i Grunden har den Ære at tale med ham, overhovedet arbejder paa et dobbelt Brev til ham fra Paris og Marly, hvori han formodentlig vil finde fuldkommen Undskyldning for min tilsyneladende Skiødesløshed. Sig ham, at jeg, som han seer, har Brugen af min høire Haand igien; og at den Tid let torde komme, da han overhovedet vil finde, at jeg i Grunden tilskriver ham alt for ofte. Sig ham, at man savner os begge hos den gode gamle Geheimeraad, os alle fire — og hils ved denne Leilighed den gode, stille, beskedne agtværdige og elskværdige Herr *Boyesen* og giv *Christian* et Kys. Sig ham, at jeg aldrig taler med Marqvisinde *Condorcet*, uden at hun beklager hans Forsvinden i det Øieblik, han blev hende kiær, og sig ham, at jeg, da han forlod Paris, ikke fandt det Umagen værd at reise til Byen meer end eengang om Maaneden.

Naar De saaledes, elskværdige Merkur! har forrettet Deres So-

sias Ærende, sætter De Dem trods Deres Vinger, hen for Deres Bord et Par Timer for at tilmelde mig punktligen alt; og naar det er giort, kan De siden prygle mig arme Diævel, hvis Skikkelse De har paataget Dem, Huden fuld, saa ofte De forlanger, hvis det nogensinde skulde falde mig ind, at De ikke er jeg, og at det i Grunden er Dem selv, De prygler.

Endnu een eller to Commissioner, min himmelske Doublet! Udpiin af *Brummer*, hvormeget han vil give mig for Arket — og lad mig vide, om det er mueligt imod Deres Caution (da jeg overlader Dem alle mine Manuscripter i Tilfælde af min Død — og lever jeg, har De Borgen nok for tre fire hundrede Rixdaler i min Ære) at erholde et saadant Forskud af ham for at kunne gjøre min Reise til Kiøbenhavn. Hvis ikke, er jeg nødt til at modtage en tydsk Boghandlers Tilbud og bepakke mig med germaniske Oder og Ep..... (Gud forlade min syndige Indbildskhed!) isteden for med skandinaviske Epistler og Folkesange. Hils inderlig hiertelig i følgende Orden følgende: *Walterstorff* — *Schimmelmann* — *Strøm* — *Hornemanns* Huus — *Ørsted* — *Wedlerne*, hvis De kiende dem — *Manthey* — *Nyerups* — *Pram* — *Winslow* — og hiertelig hvem der ellers (om mueligt) — endog med Vrede — erindrer mig.

Sig den gode Herr *Brummer*, at jeg, alvorlig talt, intet har hverken i Hovedet eller Hiertet imod ham, og at jeg intet ønsker heller end at beholde ham som min eeneste Forlægger, hvis han troer at kunne bestaae derved — og at jeg troer ja, hvis han vil følge min nye Plan.

I mit næste Brev lover jeg Dem en Efterretning om mit huuslige Landliv — og om de faa Forbindelser, jeg har beholdt her. Min *Fanny* hilser Dem endnu engang; hun er temmelig vel i dette Øieblik; min lille *Paul* ligesaa — men vi har alle — det hele Huus været syge denne fugtige Uvinter. Seinen har tre Gange oversvømmet Egnen om Paris; og selv paa vor *hersoms* Høide har vi levet i bestandige Dampe.

Men nu min Ven til Slutning en lille Post, som ligger mig overmaade meget paa Hiertet. Jeg har en Søn i Corsør hos en syg — døende — Gud veed om maaske alt efter uendelig lang Lidelse salig Søster. Jeg har skrevet to Gange til Sognepræsten Herr *Gjellerup* uden Svar. Min Søns Skiebne, indtil jeg kommer selv, bekymrer mig ubeskrivelig. Først ved min Ankomst kan jeg udrede hans Pension for sidste Aar, hvis den ikke er udredet. De erindrer mig en Vexel, De sendte mig fra Rom — hele tre; men intet Handelshuus her har villet udbetale den. Jeg har den eene og har sendt de to andre tilbage til *Fratelli*, uden Svar. De kan maaske ved en Landsmand i Rom reklamere denne Gield, hvori han endnu bestandig er til Dem. I saa Fald gjorde De mig en yderst venskabelig

Tieneste at lade udbetale denne Bagatel til Sognepræsten Herr Giellerup i Corsøer, deels som en Foræring af mig til min Søn, deels for deraf at bestride de Postpenge, jeg har kostet denne brave Mand uden at kiende ham personlig. Skulde De af en Hendelse kiende ham, saa vær saa god at være Borgen for mig til min Ankomst for ethvert Udlæg, han vilde have den Godhed at giøre for min elskede Søster eller min Søn.

Jeg omfavner Dem, elskværdige Gierlev, af min ganske Siæl og Hierte med alle de Følelser, De kan ønske at besjæle Deres beste Ven! Maatte vores Meddeelelse fra nu af være uafbrudt! Maatte jeg snart erholde Svar paa dette chaotiske Brev! maatte vi sees igien i Kiøbenhavn og reise tilbage sammen mod Syden! Det er de vellystigste Ønsker, som for nærværende Tid spiire i mit Bryst med alle Foraarets Liveligheder. Foraarets Gud velsigne Dem!

Merkur, din Sosia
(d. 5te Martii, min Fannys Geburtsdag)

Baggesen.

II.

TIL GREVINDE AMALIE MÜNSTER.

Gnädige Gräfin!

Unter den mannigfaltigen widrigen Schicksalen und höchsttraurigen Unglücksfällen, die mich seit der schrecklichen Zerstörung Copenhagens, wobey ich zwei von meinen nächsten Verwandten, alle meine herausgegebene dänische Werke, und alles fast, was man ausser dem eigenen Leben verlieren kann, verlor, gehört auch vermutlich ein an Ihro Gnaden verloren gegangener Brief von mir, eingeschlossen in einem an meinem (!) *Reinhold*, von welchem ich seit beinahe drei Jahren, so wenig als von irgend einem andern Zugeschriebenen jenseits der Elbe Antwort erhalten habe.

Ich wage jezt auf's neue, da S. E. der Geheimderath v. Rosenkranz mir endlich einmal eine ganz sichere Besorgung meiner aus Verzweifelung zuletzt jahrlang eingestellten Correspondenz verspricht, mich an die grosse, fromme, reine und schöne Seele Ew. Gnaden zu wenden, um durch die Dazwischenkunfft eines Engels meine gewaltsam zerrissene Verhältnisse zu meinem Vaterlande wieder anzuknüpfen. Auf mehr als dreissig bis vor anderthalb Jahren geschriebene Briefe nach Copenhagen habe ich keine Antwort je erhalten. Sollten alle aufgehoben, unterschlagen, oder sonst getilgt worden seyn, müssen nicht bloss meine dortigen Gönner und Freunde, sondern selbst der König und die Königin sich nothwendig die irrigsten Begriffe von meiner seitherigen Aufführung und Lage machen.

Ich bin indessen, seit jenem unglücklichen Ereigniss gewissermaassen unaufhörlich auf meiner Zurückreise nach Hause gewesen; habe aber noch bis jezt keine Mittel gefunden sie zu vollenden. Meine Geschichte ist die traurigste; sie wird nackt und kurz erzählt ein weniger sanftes Herz als das Ew. Gnaden rühren.

Die Zartheit und Kränklichkeit meiner *Fanny* zwang mich ausserhalb Dänemark zu leben. Seine Majestät, damals Kronprinz sah dies gnädig ein und erlaubte mir mit meiner kleinen Pension mich in einem milderen Clima aufzuhalten. Ich sehnte mich indess immer nach Norden, und hoffte, meine Frau möchte allmählig stärker und gesunder werden. Bey meinem letzten Aufenthalt in Kiel wurde zwischen Reinhold und mir ausgemacht, dass ich noch einen Versuch machen sollte, mit allem zurückzukommen, wenn der König mir die Ausführung unsres Plans möglich machen wollte. So wohl Er als die Königin überhäuften mich mit Gnade; eine Summe zur Bezahlung der mich hier festhaltenden Schulden wurde mir zugesagt, und sogar beordert, auch zugleich meine kleine Pension erhöht, um davon jährlich die allergnädigste Anleihe abtragen zu können. Voll der süssesten Hofnungen also reiste ich ab, meine Frau zu holen; kaum war ich aber zurück in Paris, als statt der nöthigen Remissen zu meiner Abreise, die schrecklichste Nachricht nach der anderen eintraf. Ein halbes Jahr und länger vergass ich über das Unglück meines Vaterlandes mein eigenes. Über mein Haupt zog indess ein neues ganz anderes auf. Ich wurde, der Himmel weiss warum, der hiesigen Weltregierung als verdächtig angeklagt — ich, der ich nur Gedichte gegen Albion schrieb, und nach Dänemark schickte — ich musste mich eine Zeitlang verbergen, und alle meine Briefe, wie ich zu spät erfuhr, wurden aufgehoben. Auch kamen keine mehr an mich an. In dieser an sich unangenehmen und gefahrvollen Lage stieg meine Verlegenheit, da ich viele Schulden, und keinen Heller Einkünfte hatte, auf's höchste. Ich zog durch einen reisenden Freund eine Summe auf die mir versprochene Unterstützung, um meine Reise wenigstens allein zurück machen zu können, fiel aber in Frankfurt vor Gram und Leiden todtkrank danieder. Meine Krankheit, lange Zeit von den Ärzten aufgegeben, dauerte Monate, sie verschlang all mein Geld, und brachte mich in neue Schulden. Da immer aus Dänemark keine Rettung kam, noch kommen konnte, sah ich mich gezwungen mich den Buchhändlern in Deutschland zu verkaufen, gieng endlich auf *Cottas* Einladung, der mir Gold und grüne Wälder versprach, nach Tübingen, wurde in Stuttgart mit ausgezeichnetem Interesse aufgenommen, gefiel sogar dem König, und hätte dort mein Glück, wie man es nennt, machen können, wenn ich den edelsten und geliebtesten Herscher mit dem unedelsten und verhasstesten hätte umtauschen wollen. Cotta betrog mich in meinen

Erwartungen, bezahlte mir am Ende nur die Hälfte für meine Verlagsartikel, von dem was andre Buchhändler mir gegeben, nahm seine versprochene Anleihe, wegen des Krieges mit Oesterreich zurück; ich schrieb auf's neue nach Hause, erhielt aber keine Antwort. Meine arme Frau, die seit fünf Jahren auf dem Lande, mit einem Engel von Sohn, ihrem ganzen Glück, in der vollkommensten Einsamkeit lebt, ward indess gefährlich krank, wurde von meinen Gläubigern, und wegen Zahlung der Abgaben bedroht; Pässe wurden mir überallhin, ausser nach Paris, versagt; ich sah mich also gezwungen wieder in mein Gefängniß zurückzukehren. Erst vor einigen Wochen erhielt ich das erste Schreiben aus Dänemark. Dies, und das Hierseyn und die Rückreise des Geheimrathes *v. Rosenkranz*, muntert mich auf, meine so lange unterbrochene Correspondenz wieder anzufangen. Es freut mich dass mein innigstverehrter und geliebter *Reinhold* meine Lage nicht weiss; es würde ihm tief schmerzen, wenn er wüste in welchem Grade ich unglücklich bin. Ohne Religion, würde ich auch, wahrlich, mit aller Philosophie das Leben nicht aushalten. Das traurigste ist, dass unter immerdauernden drückenden Nahrungssorgen, in beständiger Gefahr wegen Schulden verhaftet zu werden, Krankenwärter, wenn ich nicht selber krank bin, ohne irgend eine Freude des Lebens (da ich mir selbst die der Lectüre, weil ich alle meine Bücher habe verkaufen müssen, versage) ohne Einkünfte, ohne Aussichten, wenn ich nicht meine Seele tödten will, und mein Vaterland versagend, in französische Knechtschaft treten will, ohne Mittheilung und ohne Theilnahme meiner heiligsten Gedanken und Empfindungen, selbst die Krafft meines Geistes in ihrer schönsten Reife stirbt.

Braucht ein so unglücklicher Mann, für dessen reines Bestreben und, vielleicht so sehr als es des schiefhingestellten Sterblichen seyn kann, reines Herz Reinholds lange Freundschaft bürgt, Ew. Gnaden um Verzeihung zu bitten, dass er sich an eine der göttlichsten Seelen, die ihm je hienieden gelächelt, mit dieser Erzählung gewendet hat? Nein, vortrefliche Gräfin! Sie werden darin einen Beweis sehen, dass ich Sie nicht verkannt, und nicht vergessen habe. Sie werden gnädigst meine übersezte Parthenais Ihrer Majestät der Königin überreichen, und Anwald des Unglücklichen seyn, bis er persönlich seine Sache zu führen im Stande seyn wird.

Mit der innigsten Verehrung und Ergebenheit Gnädige Gräfin,
Ew. Gnaden gehorsamster

Baggesen.

Paris, d. 21. Junii 1810.

TIL CHRISTEN HENRIKSEN PRAM

Kiel, d. 19. Februar 1812.

Din hiertelige Tilskrivt, min ædle gamle Ven, efter et halvt Menneskelivs giensidige Taushed og altsaa (hvis Glemsel ikke foreener sig med Fraværelse) næsten sikkre Misforstaaelse, har inderlig rørt mig. Var jeg ikke eengang for alle, her i Kiel i det mindste, død for alle behagelige Indtryk, vilde det maaske endog have glædet mig at see mig leve endnu, som i Grunden got og agteligt Væsen, i et andet Hierte paa sin Side Beltet, end i Fru *Brunns* og min Søns — de eeneste to, jeg troer at vide om, de ere mine Venner i den Betydning, hvori jeg tager dette, maaskee, naar alt kommer til alt, imellem dannede Mennesker aldeles betydningsløse Ord. Men Glæde er desværre bleven mig ligesaa fremmet og ubegribelig som Sorg. Til begge hører en Illusion over Verden, det menneskelige Liv hernede og sig selv, som min Grublen, min Erfaring og min Griben i min egen Barm har tilintetgiort. Hvorom alting er, det Indtryk, dit for mig liggende Brev har giort paa mig, vilde sikkert tilfredsstille dig, hvis jeg var istand til ret at male dig det. Var det ikke Glæde, jeg følte ved at giennemlæse det, de Taarer, som derved kom mig i Øinene beviise, at det i det mindste var noget lignende.

At jeg ikke besøgte dig oftere ved mit sidste Ophold var tildeels din egen Skyld. Du og *Öhlenschläger* vare de eeneste af mine Lige-mænd (hertil regner jeg Justizraader i Kiel, Etatsraader i Kiøbenhavn, Grever i Fyen og Prindsen udenlands) som intet Gienbesøg gjorde mig. Heller ikke fik jeg af dig nogen Indbydelse. Jeg satte mig derover i Hovedet, at mit Udstaaende med *Rahbek* gjorde mig al egentlig Tilgang paa gammel Viis hos dig umuelig. *Öhlenschläger* indbød mig i det mindste, og, som det i Begyndelsen lod, meget hierteligen. Desuden var han hverken Etatsraad eller Ridder; jeg fordrede altsaa ingen Høflighed af ham. Trænge mig paa dig vilde jeg ikke. Jeg havde aldeles, da jeg besøgte dig, glemt alle gamle Lidenskabeligheder; du lod til ikke at have glemt dem; paastod, at du egentlig burde prygle mig o. s. v. Omgaaes med dig som med dig som med de fornemme, kunde jeg ikke bringe over mit Hierte; thi dermed vilde jeg virkeligen have fornærmet dig. Noget heelt eller intet maae man have at gjøre med sine Venner. Hvormeget der nu i alt dette er din og hvormeget min Forseelse, maa staae derhen; Skyld var der paa begge Sider.

Forandret ellers, min gamle Ven, har jeg ikke fundet dig — tvertimod, for at ytre mig med den fuldeste Oprigtighed og giengielde, hvad der egentlig gjør mig dit Brev kiært, dine retskafne Bebreidelser — alt for uforandret den samme, som

jeg fandt dig for 30 Aar siden. Det frommeste, velvilligste, beste Hierte, der nogensinde har slaaet i en næsten altid kaagende, altid ved mindste Leilighed vildtbrusende Barm — det lyseste, beste Hoved, næsten uophørlig omskygget af denne vilde Barms opstigende Taager og Dampe — med et Ord: det beste Menneske maaskee i Guds, det sletteste i Fandens Øine — i Fandens, siger jeg, der nu eengang intet respecterer uden Fornuft og Forstand i en vis Grad, i den nemlig, som holder ham Stangen. Et saadant Menneske fandt jeg dig og lærte jeg at kiende dig for 30 Aar siden. Var jeg nu i al den Tid ogsaa aldeles bleven den Samme, vilde vi naturligviis ved mit sidste Ophold være blevne uadskillelige. Men jeg har i det Hele usigelige forandret mig. Herre over mine Indbildninger og Phantasier er jeg rigtig nok ikke bleven, bliver det maaske aldrig men Herskab over mine Lidenskaber er det lykket mig at erobre. Hvad mit Hierte angaaer, da har det neppe nogensinde været saa egentlig got, saa uegoistiskt, saa letelskende, saa almindelig medlidende, saa barnlig fromt, som dit, hvorfor jeg og sikkert staaer lavere i den høieste Dommers Øie. Men mit Hoved, hvis det og ikke af Naturen er lysere, fordunkles i det mindste ikke saa meget af lidenskabelige Dunster. Paa en lavere Trappe staaer jeg altsaa fastere end du, og imponerer af denne Aarsag Diævelen, vor gamle Fiende, noget meere. Denne Fashed er maaskee saa meget desto meere værd, da den er tilkiæmpet, og ingenlunde tilfældig. Vee mig imidlertid, hvis jeg indbildte mig, aldeles at skyldte den mig selv! Ingen dødelig er moralsk beskednere end jeg i sidste Instanz — jeg troer hidintil aldeles intet utvetydigt aandeligt Værd, som jeg torde kalde mit, at besidde. Men eet er Dom om vor Personlighed i det Hele og et andet Dom om vore enkelte Handlinger. Vel veed jeg ikke, om nogen i Guds Øine er svagere og slettere end jeg; men det veed jeg, at alle mine Tanker og Idrætter ikke ere svage og slette, og at ingen anden Samvittighed end min egen kan afgang, hvilken af mine udvortes Handlinger er skyldig eller uskyldig. Nu træffer sig, desværre, min gamle Ven, at Du med en al for mild Dom over mit Væsen i det Hele, med en alt for glimrende Forestilling om min aandelige Natur, med et altfor fordeelagtigt Begreb om mine Anlæg til det Gode og det Skønne, fælder en alt for uretfærdig Dom over mine enkelte Handlinger. Min Adfærd imod *Rahbek*, og overhovedet min hele Giengangerfærd, er ikke blot noget af det uskyldigste i mit Liv; men ofte tilhviser mig endog min Samvittighed: det eeneste, hvorfor min Skaber og Dommer engang vil tilgive og forlade mig de Synder, hvorved jeg erhvervede mig Elskere og Beundrere. Sandelig! tilhørte alle Bitterheder i Giengangerne og mine sidste Riimbrev *a l d e l e s m i g s e l v*, var jeg ikke blevet hiulpen i denne Afkassen af Forfængelighedens Aag, havde ikke idet mindste eet Hierte dengang erkjendt

Selvornægtelsen i mine voldsomme Udbrud mod alle mine Smigrere, kunde Satan endnu friste mig til at være stolt af den Triumf over mig selv, der lykkedes mig ved mit næstsidste Ophold i mit Fædreneland. Skulde du troe det, Pram? Mit Hierte hænger endnu ved Rahbek og selv ved *Sander* i visse veemodige Øieblikke. Det er mig ingen utaaelig Tanke at drømme mig indsluttet med dem for nogle Aar paa en ubeboet Øe i Oceanet; thi det er mig umueligt at hade dem. Men de har gjort mig det indtil videre umueligt at agte dem i det menneskelige Samfund. Og hvormed? spørger du. Ved mig indlysende Forstillelse og Uredelighed. Jeg blev overbeviist om, at de paa samme Tid, da de hyklede Venskab for mig, Rahbek især, handlede imod mig. Deres, efter min Smag i det mindste, gemeene Sudlerier i de sidste Tider, afskyede jeg saa meget meere, da de begge havde kunnet hædre Litteraturen, hvis de ikke havde foretrukket at aagre med den og fra Livsforædling at nedværdige den til Levebrød. Men denne Digter-Afskye vilde ikke have skildt dem aldeles ved mit Venskab (thi een af mine faa virkelige Venner er den mig modbydeligste Skribent, jeg kien-der) hvis ovennævnte Falskhed ikke havde opbragt mit hele Væsen imod dem. Skulde jeg med alt det gjøre dem Uret, ere de virkeligen, trods alt modsat Skin for mig og mange andre, redelige, gode Siæle, saa gjør det mig ikke mindre ondt for mig selv end for dem at have miskiendt dem; og da jeg ikke letsindigen, men først efter mig overtydende Prøver har holdt dem for mine Fjender, er jeg udentvivl i et saadant Tilfælde meest at beklage. Dit Hierte geraader det i al Fald til Ære at have taget dig deres Sag an og deres Fornærmelse saa nær; havde jeg nogensinde miskiendt din Iver i denne Henseende, havde jeg efter Scenen hos *Plums* i Kannikestræde aldrig meere besøgt dig. Skulde vi, som jeg haaber, endnu engang samles igien, vil det ikke falde mig vanskeligt, kiære Pram, hvis du kun vil høre mig, at overtyde dig om, hvor undskyldelig, om ikke retfærdig, min Opførsel mod dem har været.

Da jeg nu eengang er kommen i Brevvexling med dig igien, kan jeg ikke heller andet end udtrykke mig med den gamle Hiertelighed og Aabenhed. Din Dom om mig som Skribent er mig intet mindre end ligegyldig; din Dom om mig som Digter derimod, i besynderlig Forstand, smigrer mig ikke, saa lidt som *Wielands* nogensinde smigrede, eller *Voltaires* nogensinde vilde have smigret mig. Da du, *Voltaire* og *Wieland*, har om Poesi et aldeles andet Begreb end jeg, det franske nemlig, rødmer jeg endog en Smule ved en Roes, jeg maa deele med den hele Lafontainiske, Ifflandske og Kozebueske = Rahbek-Sanderske Familie. Men hvad der er mig vigtig, ædle Pram, er din Dom om mig som Menneske. Alt det andet desuden er i Sammenligning med

dette væsentlige Værd eller Uværd, Legetøi, som det kan skikke sig for Børn at slaaes om og kives over. Hvad nu Mennesket Baggesen angaaer, da troer jeg ikke saa meget, at du m i s kiender mig, som at du i k k e kiender mig. Jeg har fleere og større Feil og Mangler, end du tiltroer mig; men ikke d e m, i det mindste ikke alle dem, du tiltroer mig — værre, maaskee, men andre. Saaledes er, for Exempel, Cour til de Store, de Rigere og Fornemmere, hvorpaa du bestandig slaauer, intet mindre end min Skiødesynd, hvorfor jeg og hverken er bleven Ridder eller noget andet i denne Verden; som neppe vilde have været Tilfældet for en Mand nær de 50ve, der allerede for 27 Aar siden var Potte og Pande hos en Grevinde, Lector for en Kronprindsesse, og du og du med en Hertug, hvis han havde dyrket og elsket det Fornemme. Nei! min Pram, jeg har paa min Samvittighed i mit hele Liv næsten at have været alt for studs, alt for bitter imod de Store, altfor fornærmende mod de Fornemme, og ofte uretfærdig mod de Rige. Hvor de Store ikke søge mig, søger jeg aldrig dem; uagtet jeg ikke nægter, at jeg har fra Barnsbeen havt den Svaghed at elske en vis Fiinhed og Pænhed hos Fruentimmere, og derfor ofte af Amor er bleven lokket og fastholdt i de Kredse, hvor jeg fandt de mindste Fødder, de hvideste Hænder og de netteste Fagter. Naar du altsaa misbilliger »min Unddragelse fra dem, som ei vare min Forfængelighed fornemme, rige, eller i Anseelse nok«, tager du feil af Aarsagen til min Unddragelse og beviiser mig, at du ingenlunde kiender min særegne Forfængelighed. Hvorledes vilde og den Forfængelighed, du beskylder mig for lade sig rime med min Unddragelse fra netop alle de fornemme og rige Kredse i de halvandet Aar jeg kukkelurede i Kiøbenhavn som Gienganger? Nei! kiæreste Pram! Lyst til peen og fiin Fruentimmeromgang i al Høviskhed, men i lette, spillende, næsten aandelige electricke Berørelser, ægte gammelt, ridderligt Galanterie, har fra min Barndom af været min Skiødesynd — og fandt jeg denne Tilbøjelighed tilfredsstillet i en Hytte, brød jeg mig intet om Palladserne. Glem ikke, at jeg i næsten 7 Aar fandt alt, hvad min Forfængelighed ønskede, inden dine fire Vægge!

Mit sidste Ophold i Kiøbenhavn hørte til en ny Periode af mit Liv, hvori selv denne Forfængelighed ikke spillede mindste Rolle. Min Levemaade der og min Omgang bestemtes af reen oeconomic Politik og sielden lod jeg mig henrive af nogen anden Drift end den at blive, hvor jeg eengang var, naar jeg først var kommen der. Vel nægter jeg ikke, at de M o l t k i s k e — M ø s t i n g s k e — og Frue Brunske Kredse vare mig inderlig behagelige; men hvad der drev mig i dem, var Omsorg for min Tarv med Hensyn paa min tilkommende Skiæbne. For første Gang i mit Liv

lagde jeg det an paa en Slags Klogskab og gik til Værks, endog i mine tilsyneladende Forlystelser, efter Overlæg. Jeg gjorde med alt det ingen min Cour undtagen Kongen — og den, imellem os sagt, slet nok. I øvrigt søgte jeg blot ikke at støde. Men lidt efter lidt blev, hvad jeg kunstigen havde anlagt af reen Egennytte, det er at sige: af reent Hensyn paa min Kones Livsforskiønnelse engang i Kiøbenhavn, mig til Natur — og jeg forelskede mig, i Ordets egentligste Forstand efter at have tabt Muligheden til al enkelt Forelskelse overhovedet i K i ø b e n h a v n og kiøbenhavnsk Omgang. Den ubeskrivelig milde, blide, venlige Contrast, det danske og norske Væsen, den skandinaviske Tone og den hulde Modersprogets Meddeelelse der dannede med det raae, vilde, grove Plattydsk, jeg dumdøves af her i det halvrussiske Kiel, fortryllede mig ubeskrivelig, og i denne saa længe savnede Familie-Musik for min Fantasie og mit Hierte skurrede kun een eeneste Misklang, saalænge jeg var der, den halvtydske Oehlschlägers uendelige Grovhed nemlig. Skade, at dette næsten mageløse poetiske Naturgenie i alt, hvad der ligger uden for det poetisk-plastiske og phantastisk-anskuelige, skal være saa reent ravruskende gal, at ikke engang hans Genialitets ældste og hierteligste Beundrer kan holde ud med ham! Min Adfærd imod denne danske Tieck misbilliger du, »min Adfærd imod ham, da han syntes at eclipsere mig«? Hvorledes skal jeg forstaae denne Yttring, kiæreste Pram? Hvilken Adfærd af mig imod *Oehlschläger* fortjener Daddel? En alt for hyldende, alt for udbasunende alt for forgudende vilde jeg næsten troe, du havde i Sigte, hvis du ikke tilføiede Tidsbestemmelsen. »da han syntes at eclipsere mig«. »Syn tes« er naturligviis her en venskabelig Artighed; thi baade du og jeg maatte være enten blinde eller gale, hvis vi ikke mærkede, at han virkelig eclipserer os. Men hvilken uvenskabelig Adfærd af mig, end sige meere, kiender du siden Aaret 1804 imod *Oehlschläger*? Dengang nemlig for otte Aar siden, gav jeg ham et lille Snert for sine overgivne Drengestreger i et yderst overgivent Rimbrev, og selv i dette Snert var Hyldest; thi hvilken Pindar vilde ikke lade sig sige af en spøgende Horaz:

»Ham (Pindar nemlig) i Drukkenskab at stikke,

»Vover min Begeistring ikke,

»Skjøndt i Digter-Veddeløb

»fra de fem og fra Forstanden

»Den tør trodse hver en anden«?

Læs derimod hans foregaaende Angreb mod mig i hans Samlede Digte: *Corsøer-Slot*. Men, det være med denne Adfærd, quem petimus damusque vicissim, som det vil, eclipserede mig *Oehlschläger* allerede i denne Periode? Hvis saa er, efter din Dom,

kan du umueligen meene det mindste af alt, hvad du ytrer mig om mit smule Digterværld. Din Misbilligelse giælder altsaa min Adfærd i en seenere Tid. Men i hele den seenere Tid har jo Oehlen-schläger og jeg i Adfærd, i det mindste fra min Side, været Venner. Var det min Adfærd eller hans, der bragte Splid imellem os igien kort før min Afreise? Er du virkelig underrettet om denne Tildragelse nøie nok til at fælde en endelig Dom? Veed du, hvorvidt Oehenschläger har drevet sin Grovhed imod mig, inden jeg — opgav ham. Veed du, hvor vidt han har tvunget mig dertil? O! Gud! hvilken Engel var jeg, hvis min Adfærd mod alle havde altid været saa skyldfrie som imod Öhlenschläger? Mine »Udfald paa — — —« og mine »apotheoserende Offringer til — — —« kan jeg ikke forsvare eller undskylde eller bekiende, da jeg ikke veed, hvortil du sigter med de tause — — —. Jeg ønskede at vide det, thi mit dig atter aldeles aabne Hierte ønskede at vise sig for dig, som det er — og beviise dig, at det i det Væsentlige harmonerer med dit.

Gud! hvor lidet kiender du mig, Pram! naar du troer at behøve min Tilladelse til at corrigere Skrivfeil og Sprogfeil og Stilfeyl og hvilke som helst paafaldende grove Feil i en extemporeret — netop i ubetinget Tillid til *Treschow*, dig og *Sverdrup* — til Trykken uden videre Giennemsigt af mig selv overgigen Tale. Alt, hvad du dadler, fortienner det i høieste Grad, — jeg skal bringe dig min tydske Oversættelse, hvoraf du vil see, at jeg selv har fundet feil, hvad du har fundet det. Din Forandring: »Allerede i den Deres Majestæts Lov, som ved Befordring til Embeder byder Hensyn paa Hovedsprogets Dyrkelse, erkiennte Holsteens Muses« &c. har mit høieste Bifald. Kun din Betænkelighed ved *A l l e r e d e* synes mig for betænksom. Den er fiin; men alt for fiin. Fuldkommen rigtig er din Anmærkning i Henseende til Hekla — og hvem, havde jeg nær sagt — veed dette bedre end jeg, der nu i to Aar næsten intet andet har studeret end vort gamle nordiske Sprog og dets Historie? Ogsaa i min Oversættelse har jeg udeladt Hekla. Sæt Bykla derfor, det er yderst passende. Harpens Strænger har jeg aldrig — ikke engang i Fuldskab kunnet skrive. Men overalt har jeg neppe skrevet det selv, naar jeg tænker mig om — formodentlig er det min Søns Afskrift, du har for dig. Jeg takker dig inderlig for det sande Venskab at forhindre min Prostitution ved at corrigere alle disse quæ incuria fudit. Jeg selv finder min Tale, som Tale at læse, som trykt Tale, som noget meer end med levende Foredrag extemporeret Compliment, under al Kritik. Paa Stedet føler jeg selv, at den ikke var uden al Værd; trykt vil den staae der som een af mine Skærslipperviiser mellem Evaldske og Thaarupske Sange. Den ligner, i mine Tanker, som Tale betragtet usigelig den af mine Stropher, der i Sang altid har gjort meest Effekt:

»Ski, olski, dolski, o podol, Ski!

»Ski, olski dolski o podol skio &c.«

og jeg blues inderlig ved at tænke paa, at Mænd som Pram, *Bilow* og Amtmand *Thaarup* nøiere giennemlæse den, end jeg har giennemlæst den selv. Mit Brev kan umelig indtrefte inden den 21de. Jeg haaber imidlertid, at du ikke vil have saa slette Tanker om mig at troe, jeg ikke skulde hierteligen takke dig for alle dine Rettelser. Ikke blot for disse, men for dine redelige Skiænd takker jeg dig, min grundædle Ven! Tilgiv mig, at jeg en Tid lang meere stødtes af dine uvæsentlige Udyder end rørtes af dine væsentlige Fuldkommenheder. Det gik dig ligeledes med mig, haaber jeg. Lad det altsaa være qvit, glemmt, tilintetgiort — og intet, aldeles intet tilovers af alt ubehageligt imellem os, undtagen Resultatet: varligere herefter giensidigen at bedømme hinanden. Jeg maa slutte mit Brev — og har dog neppe begyndt det, for saa vidt jeg nu føler, at jeg havde tusinde Ting at sige dig. Din Lykønskning til at kunne leve i Kiøbenhavn med min Gage her, kan jeg ikke modtage; thi det forholder sig ikke ganske saa. Jeg har blot Tilladelse til at bringe min Kone til Khavn og selv at gjøre did en Reise hvert Aar. Men her maa jeg læse tydsk — thi dansk forstaar man ikke. I alle oeconomiske Henseender er jeg endnu ikke mindre at misunde. Jeg lever blot af Geld og dør formodentlig og deraf. Maatte det i denne Punkt gaae dig bedre! Det er dog, naar alt kommer til alt, her paa Jorden (for gifte Mænd i det mindste) den vigtigste. Min største Synd er for sildig at have lagt dette paa Hiertet, og i oekonomisk Henseende altid at have levet som en Nar. Hils inderlig hierteligen det hele Norske Selskab, din Commission i Spidsen, og gamle brave *Monrad! Olufsen* og hans Kone ere blevne mig inderligen kiære, og til dem regner jeg min næstældste Veninde Fru *Kiærulf*. Er din Kone vel nok for gierne at høre det, saa hils hende inderlig hiertelig. Jeg elsker vaagen, eller i det mindste i Drømme, alt hvad jeg eengang har elsket. Tillad mig at opmuntre min gode Søn til at besøge dig. Jeg længes efter en heel Dags udførlige Samtale med dig paa gammel Viis, og føler, at det halvtredsindstyvende Aar vil gjøre mig til Hund igjen — Baggehund at sige. Hils Etatsraad *Olsen, Bagger* og hvem du ellers gad hilse fra mig. Skriv snart igjen til din gamle taknemmelige Ven

Baggesen.

d. 28de Februar.

P.S. En Sygdom har afbrudt, forqvaklet og opholdt dette Brev — det første og eeneste, jeg har skrevet, siden jeg forlod Kiøbenhavn. Jeg har været uophørlig syg, siden min Tilbagekomst til Kiel, halv blind og ude af Stand til at tænke eller føle, end

sige til at skrive. Min Tilstand har været yderst beklagelig. Det gaaer nu paa ny lidt bedre. Men skrive har jeg næsten glemt.

IV.

TIL MAJOR MAGNUS VON LÜTZOW.

Høibaarne Herr Major, Ædle Ven!

Tillad mig, ældste blandt de ædlere velopdragne Landsmænd og Barndomsbekiendte, jeg har elsket og har endnu tilbage, gode elskelige Lützau, at jeg i det mindste med et Par Linier inderlig takker Dem for den Giæstfrihed, Artighed og Venskabelighed, hvormed De nu allerede tre Gange har gjort mig Livet paa Pletten, hvor jeg var meget lille, i Deres elskværdige Familie til et gienvundet Paradiis. Usigelig elskede jeg, saa længe jeg lever, denne Plet, hvor Commandantens Datter allerede i det femte Aar, om ikke før, indgav mig de første poetiske Sværmerier; men endnu uendelig dyrebarere er den bleven mig fra den Tid, jeg der fornyede Deres Bekiendtskab, og lærte at kiende Deres Gemalinde og Deres Døttre, en Besætning, der virkelig gjorde mig min stakkels gamle Fæstning til en fortryllende ungdommelig Himmel. Mit inderligste Ønske er med alt det, at De snart, forflyttet til en Dem værdigere, maatte forlade den; jeg vilde i Grunden intet tabe derved; thi jeg har tilsidst dog lagt Mærke til i Haven dernede, at det er ikke saa meget Pletten, hvor Rødderne staae, som Pletten, hvorpaa Fødderne gaae, jeg elsker — og min korsørske Fæstning vil fra nu af sikkert være overalt, hvor Major Lützau kommanderer, hans Kone synger, og hans Datter smiler. Gud give, det stod i min Magt at forflytte den længere fra Hovedstaden, som jeg forlader, nærmere den Egn, hvorhen jeg stræber!

Forsmaa ikke, saalænge indtil Skiæbnen maaskee sætter et taknemmeligt Hierte i Stand til nogenlunde at giengielde de Godheder, De har viüst mig og min Søster, og den Giæstfrihed, jeg har nydt i Deres Huus, vedlagte lille poetiske Skiærv paa Deres Fru Gemalindes og Deres Frøken Datters Alter. For den sidste deeler jeg i høieste Grad Deres egne Følelser, og De maa unde Da jeg var Lilles Digter den uskyldige Salighed at føle Hende sin Siæls udvalgte Yndling og sig selv hendes aandelige Fader. Han har drømt at see i Hende den egne, han har tabt, den *Emma*, som alt længe svæver i Himlen.

Bliver det mig mueligt, før jeg reiser fra Dannemark med alle at giøre et Spring ned til det store Pæretræ for endnu engang

at omfavne min paradisiske Familie og spise Edens Frugt rakt
af Fuglehænder, modstaær jeg neppe Fristelsen.

Deres Høibaarenheds
hengivneste
Baggesen.

Khavn d. 1. Aug. 1818.

Høibaarne Herr Major v. Lüttau,
Commandant paa Fæstningen ved Corsøer.

Til

Frue Majorinde von Lüttau
paa Fæstningen ved Korsøer.

»Der var en Tid, da jeg var meget lille —«
Det hørte jeg af Engle mangen Gang;
Men meere sødt nu mine Taarer trille,
Nu *Frederikes* Moder selv det sang.

Jeg nu har glemt al Mismod, Grublen, Harmen,
Saa reent som Penge, Græsk og Galathee,
Fra den Tid i sin skønne Moders Arme
Jeg Uskylds Engles Engel fik at see.

For tredje Gang var jeg igien dernede,
Hvor jeg at elske lærte første Gang,
Og evig elskende til Ham at bede,
Som gav mig Liv og Kiærlighed og Sang.

Nu saae jeg atter Jorden meget mindre,
Og endnu meer end meget mindre slem;
Thi Hun, med hvem jeg nu saae Prikker tindre,
Gav og mig Vinger for at fange dem.

Jeg fandt, hvorefter jeg mod Himlen famled,
Da de mig vinkte fra min Moders Skiød,
I Hendes Blik jeg nu dem alle samled —
Og Engles Vellyst i min Taare flød.

Nu saae jeg Maanen der ved hendes Side,
Og var i Himlen selv paa Øen der —
For første Gang jeg rigtig fik at vide
Hvoraf, hvor stor, hvor rund, hvor kiøn den er.

Nu saae jeg skønnere Guds Sol at dale
Lidt efter lidt i Havets gyldne Skiød,
Thi glad og henrykt saae jeg nu den male
Uskyldighedens Rose meere rød.

Jeg tænkte paa den naadige Gud Fader,
Som skabte mig og Rosen og dens Sol,
Og glad, som jeg, blandt alle Myriader
Var ingen paa vor Jord fra Pol til Pol.

Med barnlig Andagt bad min kyske Læbe
Den Bøn, som Hendes Smile lærte mig:
»O gode Gud! lad denne Engel stræbe
Sig selv til evig Tid at blive lig«!

Jeg bad for Hendes Fader, Hendes Moder,
Og Hendes Søster, glemmende min Bye,
Mig selv og alt, da Englens lille Broder
Min Himmel aabned end engang paa nye.

De kom igien, de glade Barndoms Dage;
Min Rolighed, min Fryd kom sødt igien —
Jeg Kærlighedens Perle har tilbage;
Gud! lad mig aldrig, aldrig tabe den!

O gode Gud! Du skuer alt, Du kiender
Min Sjæl, og alle mine Tanker med:
Jeg synder nu ei meer, min første brænder
Nu luttret i min sidste Kiærlighed.

Som Barn opkravlende paa Himlens Stige,
Jeg Himlen aabnet saae, hvor jeg saae hen;
Men den er midt i Himmeriges Rige,
Der blev, som jeg, et lille Barn igien!

Nu er jeg der, og har, hvad jeg begiærte;
Nu trodser salig jeg hver Skiæbnens Piil;
Thi aldrig slukkes ud i dette Hierte
Den yndigste blandt Nordens Døttres Smiil.

Modtag i Favn af Livets sande Goder,
Hvis Væxt er dette fulde Hiertes Bøn,
Min Uskylds Jubel-Sang, Du Engles Moder
Og und mig huld Uskyldighedens Løn!
Den største — som mig evig vil forynge
Den gamle Harpes elskovsfulde Spil —
Er, naar Du sødt med Smil min Sang vil synge
Og sødt med Smil Din Datter lytte til.

d. 30te Julj 1818

Baggesen.

Paa en vedhæftet Seddel:

Jeg ledte om en Engel rundt dernede
i hvert et Skjær og rundt i hver'en Bod
Og fandt den, Gud! og hvilken! i den Rede
Hvor nu et Krudttarn, før min Vugge stod.
Min hele Himmel den alene fatter
Der i en Stemning just som min har set
Og med mit Øje Kommandantens Datter!

(Frederikke Christiane Lüttau, født 1803 i Korsør
død 1881).

TIL DR. HEINRICH BROCKHAUS.

Dresden, d. 10ten Nov. 1825.

Theuerster Herr Doctor.

Sie haben den Wunsch geäußert, bestimmt zu wissen, im Falle, dass es zu einer Herausgabe meiner sämtlichen deutschen Schriften kommen sollte, in welche Zeitreihe ich die verschiedenen Abtheilungen oder Bände gedruckt und in's Publikum gebracht wünsche. Ich hoffe, dass Ihr eigener Wunsch, wenn Sie dieselben genauer kennen lernen, mit dem meinigen übereinstimmen werde, da ich mit demselben nicht weniger des Verlegers als des Verfassers Vortheil beabsichtige.

Ich wünschte die etwaige Herausgabe unter dem Titel:

»Sämtliche deutsche Werke des Dänen

Jens Immanuel Baggesen

von ihm selbst gefeilt, gesammelt u. geordnet.«

oder wenn Sie lieber wollen:

Jens Immanuel Baggesens

des Dänen

Sämtliche deutsche poetische und prosaische

Versuche

welchen letzten Titel ich selber, nach meinem Gefühl, im Grunde sehr vorziehen würde.

Die Folge, worin ich nun diese Versuche herausgegeben wünsche, ist folgende:

A. Poetische:

1. Adam und Eva, oder die Geschichte des Sündenfalls. Ein humoristisches Epos in Zwölf Gesängen.	2 Bände.
2. Hymnen, Oden und Lieder	2 Bände.
3. Lieder der Liebe	1 Band
4. Erzählungen, Balladen und Romanzen	1 Band
5. Parthenais oder Das Hohelied von der Jungfrau
Ein idyllisches Epos in Zwölf Gesängen
(durchaus gefeilt und ausgearbeitet)	2 Bände
6. Der vollendete Faust oder Romanien in Jauer.
Ein humoristisches Drama, in dreien Bockspielen	2 Bände
7. Wanderungen, Lieder und Antinapotroninen
eines gemütlichen Scheerenschleifers.
Eine gesellige Rhapsodie in 7 Gesängen	1 Band
8. Sonnette, Räthsel, Gnommen und Epigramme	1 Band

in allem = 12 Bände

B. Prosaische:

1. Das Labyrinth, oder Dichterwanderungen durch Deutschland, die Schweiz, Frankreich und Italien am Ende des 18ten und im Anfang des 19ten Jahrhunderts. 4 Bände
 2. Philosophische Versuche ausserhalb der Schulen, geschlossen mit einer Darstellung der Philosophie des Christenthums. 4 Bände
 3. Über die Skandinavische Sprache und Litteratur verglichen mit den alten Indischen, Persischen, Hebräischen u. Deutschen. In 12 Vorlesungen für deutsche Zuhörer. 1 Band
 4. Critische, polemische und satirische Aufsätze. 2 Bände
 5. Vertraute Briefe an u. von Klopstock, Wieland, Reinhold, Jacobi, Lavater, Schiller, Fichte, Jean Paul und andren litterarisch unsterblichen Freunden. 2 Bände
-
- in allem = 12 Bände
(sic!)

C. Leben:

6. Gewissenhafte Selbstdarstellung meines, nur durch persönliche, zum Theil vertraute Verhältnisse zu historisch interessanten in der Revolutions-Zeit Europas Rolle spielenden Männern und Frauen, bedeutenden Lebens — nicht immer sine ira, noch wenige sine amore, aber stets sine studio, von der Schattenseite wie von der Lichtseite treu gemahlt, als Beytrag zur Menschenkunde.

Zu diesem (wozu mir allerdings die meisten Materialien vorrätbig sind) gehören noch vertraute Briefe an meine beide Frauen z. B., an andre Freundinnen u. an meine Söhne. — Ich kann also für's erste nicht daran denken, es für den Druck auszuarbeiten. Die heilige Versicherung, dass keinem andern, im Fall eines zu beyder Zufriedenheit abgeschlossenen Contracts, wegen der Herausgabe des übrigen — diese meine Geheimen Memoiren anvertraut werden sollen, muss meinem Verleger bis weiter genügen.

Baggesen.

ANMÆRKNINGER.

I.

S. 83. *Andreas Christian Gierlew* (1774—1845) blev 1797 cand theol., 1810 Konsulatssekretær og 1815—18 Konsul i Tunis, 1831 Generalkonsul i Christiania. Han kom i April 1801 til Paris, hvor han Aaret efter stiftede Bekendtskab med Baggesen, der havde bosat sig her med sin anden Hustru

Fanny Reybaz og sine Børn. I Juli 1803 fulgtes G. og B. ad paa Rejse til Frankrig og Norditalien (Jvfr. Jul. Clausen, Baggesen og A. C. Gierlew paa Rejse, i Persh. Tidsskr. 4 R. IV, 131 ff.). — Brevet er efter en Afskrift med Udledelser, bl. a. af Hensyn til Rahbeks Minde, først bleven aftrykt i J. L. Heibergs Flyvende Post 1827, Nr. 76—79, og senere med samme Text i B. III (1853), S. 210 ff.; her efter Originalen i Bakkehusets Arkiv: Jvfr. Kr. Arentzen, Baggesen og Oehlenschläger II (1871), 250.

S. 83. Linje 9. *Sicilis*: Epistel fra Sicilien. — L. 20. *Geryon*: ifølge græske Sagn den paa Erytheia herskende Kæmpe, over hvilken Herakles sejrede. — L. 31. *min Have*: for de Penge, Fanny Reybaz arvede ved sin Faders Død, købte B. et Landsted i Marly la Machine, 0.4 Mil fra Paris, hvorfra Brevet er skrevet. Til Stedet hørte en temmelig stor Have. — L. 11 f. n. *Polyhymnia*: Fanny Reybaz var meget musikalsk og spillede paa Harpe. —

S. 84. L. 14. *Walterstorff*: Ernst Frederik Walterstorff (1755—1820), 1787 Generalguvernør over de vestindiske Øer, 1803 genindtraadt i sine tidligere Stillinger som Direktør ved Generalpostamtet og Chef for det nord-sjællandske Landeværnsregiment, deltog 1807 i Kbhvns. Forsvar, 1810 Gesandt i Paris (J. B.s Biographie III, 206, Till. 148 f.). L. 27. *Moltke*: Grev Adam Gottlob Moltke til Nütschau (1765—1843), Baggesens nære Ven og Ledsager paa Rejsen 1789, beskrevet i Labyrinten 1789 (B III, 139, Till. 109 ff. Jens Baggesen, Labyrinten, ved Louis Bobé, 1909, S. 318 f.). — L. 34: *vor Minister*: Christopher Vilhelm Dreyer (1737—1810), fra 1796 til sin Død dansk Gesandt i Paris.

S. 85. L. 3. *min Svigerfader*: Etienne Salomon Reybaz, reformert Præst, senest Resident for Genève i Paris. — L. 7. *Paul*: Adam Paul Baggesen (1804—22) Digterens yngste Søn (B IV, 342). — L. 32. *Ozeania*: et større tysk Epos, der skulde besynges Cooks Jordomsejling, og hvorfra B. som Prøve meddelte de 5 første Sange i Digtsamlingen «Heideblumen» (Amsterdam 1808), senere i Poetiske Werke II, 316—38. — L. 3 f. n. *Oehlenschlägerschlegel-Tone*: Om B.s Uvilje mod den romantiske Digterskole PS II, 323 f.

S. 86. L. 10. *Riimepistler*: Skiemtsomme Riimbreve, 1807 (II), 337. — L. 14. *Quintilianer*: Marcus Fabius Quintilianus, romersk Rhetor (PS I, 374). — L. 16. *Odin*: Odin eller Danneriget's Stiftelse (PS II, 314). — L. 27: *den syttenaarige Pige*. Oehl. var tyve Aar, da han debuterede.

S. 87. L. 3: *Odi profanum*: Horats, Carmina III, 1. — L. 5. *Hebel*: Johan Peter Hebel (1760—1826), Forf. af Allemanische Gedichte (1803). — L. 6. *Delille*: Jacques Delille (1738—1813), naturskildrende Digter. — L. 20. *Louise Augusta*: Hertuginde af Augustenborg. — L. 23. *Digito*: Det er skønt at peges paa med de Ord: Det er ham (Persius' Satirer I, 28). L. 11 f. n. *Brummer*: Universitetsboghandler Fred. Brummer † 1836 (PS II, 270, 361, 372. B III, 297).

S. 90. L. 5. *Gleichen*: Om Gleichen-Sagnet se J. Baggesen, Labyrinten, 1909, S. 341. — L. 12. *Pension*: 1807 siges B. at have 1500 Rd. i Pension, fik s. A. 1000 Rd., 1812 1000 Rd. (Fonden ad usus publicos II, 197).

S. 91. L. 1. *Contrectatus*: Horats' Epistler I, S. XVIII, 11—3 og 4. — L. 19. *Kozebue*: Om B.s Uvilje mod den frugtbare Skuespilforfatter Kotzebue se PS III, 274 f. B III, 199.

S. 92. L. 23. *Perthes*: Friedrich Perthes (1772—1843), Boghandler (PS II, 354, B III, 9, 110).

S. 93. L. 5. *Wolff*: Friedrich August Wolff (1759—1824), Prof. i Filosofi og Pædagogik i Halle. — L. 24. *Voss*: Johann Heinrich Voss (1751—

1826), Digteren af Louise. — L. 25. *Alxinger*: Johann Baptist Alxinger (1755—97), Forf. af ridderepiske Digtninger, Efterligner af Wieland.

S. 95. L. 20. *Christian*: Kammerjunker, Kaptajn Christian Cortwright Greve Walterstorff (1790—1823), Portræt i Danm. Adels Aarvog XXVII, S. 529. — L. 27. *Guillaume*: Alexandre Henri Guillaumot († 1814), naturlig Søn af ovennævnte Gesandt C. W. Dreyer. Legationssekretær i Paris (Efterl. Reventlowske Familiepap. VII, 384). — *Waitz*: Christian Poul Ludvig Waitz († 1814), Etatsraad, Chef for det danske Postkontor i Hamborg. — L. 6 f. n. *Boyesen?* — L. 5 f. n. *Condorcet*: Marie Sophie Louise de Grouchy (1766—1822), Søster til Marskal de G., gift m. Marie-Jean-Antoine Nicolas Contat Marquis Condorcet, Medlem af den lovgivende Forsamling og Konventet, begik 1794 Selvmord i Fængslet. Marquise C. udgav flere af sin Mands Skrifter, og hendes Hjem hævdede baade under Konsulatet og Kejserdømmet Frihedsidealene (B III, 196, 209. Poet. Werke II, 158).

S. 96. L. 18. *Strøm*: Christian Ludvig Strøm (1771—1859), Præst og Pædagog (Gemt og Glemt I, 1915, S. 90—94). — *Hornemann*: Jens Wilken Horne-mann (1770—1844), Prof. i Botanik. — *Ørsted*: H. C. Ørsted. — *Wedlerne*: Tvillingbrødrene Otto Casper Valentin Wedel († 1852), Præst, og Johan Peter Marcus Wedel († 1852), Ejer af Sophienlund ved Næstved (PS II, 313). — L. 19. *Manthey*: Johan Daniel Timotheus Manthey (1771—1831), Med-direktør og Censor ved det kgl. Theater (B III, 13; PS II, 313). — *Winslow*: Frederik Christian Winsløw (1752—1811), Hofkirurg (DV VI, 211; PS I, 382). — L. 32. *hersoms*: om dette, af B. opfundne Ord, tilsvarende dersoms se PS II, 338. — L. 11 f. n. *en Søn*: August Baggesen (1795—1865), General-major, Udg. af Faderens Biografi. — L. 9 f. n. *en Søster*: Cathrine Sophie Baggesen (1767—1807), g. 1° 1793 m. Prokurator Peter Flindt (1746—1802); 2° 1802 m. Købmandsfuldmægtig Peter Skaarup Bang (Persh. Tidsskr. 6 R. II, 34. Efterl. Reventlowske Pap. VI, 568. H. Hjorth-Nielsen, Danske Prokuratorer, 1935, S. 100). — L. 9 f. n. *Giellerup*: Jacob Giellerup (1766—1802), fra 1805 Præst i Korsør og Taarnborg. —

II.

S. 97. L. 15. *Sosia*: Sosie, Dobbeltgænger, i Molières Amphitryon.

Grevinde *Amalie Isabella Johanne Christiane Münster*, f. *von Ompteda* (1767—1814); var 1805—09 Hofmesterinde hos Prinsessefru Juliane Sophie og Louise Charlotte og fra 1810 hos Kronprinsesse Caroline. — Originalmanuskriptet til Brevet ejes af Fru Grevinde Else Molte. — L. 22. *Unglücks-fälle*: Baggesens Broder Hans Peter B. (1773—1815), Kopist i den vestindiske Gælds-Likvidations Kontor, var gift m. Maren Christiane Bruun (f. 1772), Datter af Politifuldmægtig Christian Bruun og Frederikke Louise Ibsen. Hans Hustru og Svigermoder blev begge dræbt ved Englændernes Bombardement, og han mistede alle sine Ejendele (B III, 153 og Reventlowske Pap. IX, 366). — L. 27. *Reinhold*: Karl Leonhard Reinhold (1758—1823), Prof. i Jena og Kiel, Filosof (J. Baggesens Briefwechsel mit K. L. Reinhold u. F. H. Jacobi I—II, 1831, Leipzig, og R. Keil, Aus klassischer Zeit (Wieland u. Reinhold), 2. Udg., Leipzig u. A. — L. 13 f. n. *Rosenkranz*: Statsminister Niels Rosenkranz.

S. 98. L. 6 f. n. *Cotta*: B III, 9, 12, 20; Briefe an Cotta, ed. M. Fehling, (Stuttgart), 1925, 346—75.

S. 99. L. 7 f. n. *Parthenais*: Parthenais oder die Alpenreise (1802), i Poetische Werke I (Leipzig 1836).

III.

S. 100. *Christen Henriksen Pram* (1756—1821), Digter, bl. a. af Emilies

Kilde (1782) og Stærkodder (1785), dramatisk Forf. af Lagertha (1789), Fingal og Frode (1790). Trykt efter det originale Manuskript i Bakkehusets Arkiv, tidligere B 61 ff. — L. 9. *Frue Brun*: se bl. a. Louis Bobé, Frederikke Brun, f. Münter (1910), S. 37 ff., 237 ff., 285 ff., og hendes Mindedigt, oversat af C. J. Boye, i Kbhvns. flyvende Post 1827, Nr. 76.

S. 101. L. 8 f. n. Om Baggesens Forhold til Rahbek se bl. a. Kr. Arentzen, Baggesen og Oehlenschläger, IV, 46 f. — L. 1 f. n. *et Hierte*: Sofie Ørsted.

S. 102. L. 5. *Sander*: Om Baggesens Forhold til Digteren Levin Christian Sander, se Kr. Arentzen, Baggesen og Oehlenschläger, I, 87 f., II, 75 f. — L. 29. *Plum*: Frederik Plum, Stiftsprovst og Sognepræst ved Vor Frue Kirke, boede 1803—11 paa Regensen (G. L. Grove, Slægten Plum, 1903, 58, 63). — L. 3 f. n. *Lafontaine*: August Heinrich Julius Lafontaine (1758—1831), tysk Romanforfatter. — *Ifflandiske*: August Wilhelm Iffland (1759—1814), tysk Skuespiller og Forfatter.

S. 103. L. 4 f. n. *Mösting*: Johan Sigismund v. Mösting (1759—1843), Statsminister (B IV, 60).

S. 104. L. 3 f. n. *Corsøer Slot*: Poetiske Skrifter, 1805.

S. 105. L. 21. *Treschow*: Niels Treschow (1751—1833), norsk Statsraad. — *Sverdrup*: Georg Sverdrup (1770—1850), fra 1805 Prof. i Græsk. — L. 22. *en Tale*: Om B.s Tale 11. Dec. 1811 paa Universitetet i Kiels Vegne ved Festen i Anledning af Christiania Universitets Oprettelse, se B IV, 61.

S. 106. L. 1. *Ski, olski*: Omkvad i B.s Dansk Tranqvebars Viise (PS IV, 144). — L. 3. *Bülow*: Frantz Christopher v. Bülow (1769—1844), General (B IV, 60). — L. 4. *Thaarup*: Frederik Thaarup (1766—1845), Historiker og Statistiker, Amtmand paa Bornholm. — L. 28. *Monrad*: Peter Johan Monrad (1758—1834), Kancellideputeret (Kr. Arentzen, Baggesen og Oehlenschläger I (1870), 31. — L. 29. *Olufsen*: Oluf Christian Olufsen (1764—1827), Statsøkonom og Forf. af Gulddaasen; g. m. Mette Christine Rottbøll (DV III, 161). — L. 31. *Fru Kiærulf*: Jørgen Kiærulf (1757—1810), Prof. i Historie; g. m. Charlotte Amalie Fischer † 1820 (B III, 209). — L. 9 f. n. *Baggehund*: Om dette Udtryk se PS III, S. 301. — *Olsen*: Gottsche Hans Olsen (1760—1829), Forfatter og Theatercensor (DV III, 132—36, 159 f.). — *Bagger*: Peter Christian Bagger (1772—1810), Justitiarius i Politiretten (DV III, 159).

IV.

S. 107. *Magnus von Lützwow* (1770—1844), fra 1814 Kommandant i Korsør, Oberstltnt., gift 1800 m. *Kirstine Marie Leppert* (1781—1837), havde Datteren *Frederikke Christiane* (1803—81), g. m. Kapitain *Carl Gustav Schmidt* (1791—1832). — Brev og Digte aftrykt efter Originalmskrpt., skænk- ket til Bakkehusets Haandskriftsamling af Kammerjunker T. E. Rosenørn. Jvfr. DV VI, 203, 206; Kr. Arentzen, Baggesen og Oehlenschläger, S. 4—8, (1877) VII.

V.

S. 110. Brevet antagelig stilet til Dr. phil. *Heinrich Brockhaus*, Chef for Firmaet F. A. Brockhaus i Leipzig (Oehlenschlägers Erindringer III (1850), S. 94). — Efter Originalmskr. i Bakkehusets Arkiv.

ADMIRAL SIMON HOOGLANTS SELVBIOGRAFI SAMT OPTEGNELSER OM FAMILIEN HOOGLANT

Ved *Førgen Swane.*

Nedenstaaende Selvbioграфи samt Slægtsoptegnelserne har tilhørt den bekendte Conferensraad *Carl Hendrik Holten* (1775—1862), der var gift med *Elisabeth Alida Augusta Behagen* (1787—1874) Datter af Etatsraad *Ioost Johan Behagen* (1756—1824) og *Maria Agathe Augusta von Favin* (1765—1796), som var en Datterdatter af Admiral Hooglant.

Papirerne er velvilligst stillet til Raadighed af deres nuværende Ejer Politimester T. Martensen-Larsen.

Med Aaret 1768, hvori Simon Hooglant blev Schoutbynacht, slutter Selvbioграфien. Han var efter den Tid, fra 1770 indtil 1772 Øverstkommanderende over den danske Middelhavseskadre, der blokerede Alger; den 24 September 1772 vendte Eskadren hjem, og den 30 s. M. udnævntes Hooglant til Viceadmiral. Ifølge en foreliggende Skrivelse af 22 September 1775 fra Admiralitets- og Commissariats-Collegiet tillagdes der ham dog først fra denne Dag Gage som Viceadmiral — 2500 Rdlr. 1773 Ridder af Danebrog. 1775—1786 Direktør i Asiatick Compagni, 1782 Admiral. Han døde 19 December 1789 i København.

Admiral Hooglant blev 1' Gang gift 24 Juni 1738 i Huysdine i Nord-Holland med sin Farbroder, Borgmester og Postmester Hooglants Datter *Maria*, født 18 Marts 1707 i Helder, død 22 Februar 1753 i København. 2' Gang gift 29 Januar 1758 i Christianssand med *Anna Christine Østerbye*, født 21 Juli 1740 i Christianssand, død 27 Februar 1765 i København, Datter af Kaptain *Johan Georg Østerbye* og Hustru *Karen*, død 3 Marts 1762 i Christianssand. Ved Datterens Indgaaelse af Ægteskab skiftede Moderen med hende, hvorefter der tilfaldt Datteren 3685 Rdlr. 2 Mk. og 4 Sk., og Hooglant fik skænket en Obligation paa 3000 Rdlr.

Af 1' Ægteskab var der 3 Børn, 1 Søn og 2 Døtre.

Sønnen *Dirck Jacob Hooglant*, født 7 Januar 1740 i København, blev 1768 Premierlieutenant i Marinen, og fik s. A. Tilladelse til at reise udenlands for at habilitere sig. Han døde 6 Juli 1770 i Batavia ombord paa det hollandske Skib *Wilhelm den Femte*.

Af Døtrene blev den ældste *Allida Hooglant*, født 19 Juli 1743 i København, død 1817 i Christiania, den 19 September 1763 gift paa Basnæs med Oberst *Fridrick August von Favin*, født 1732 i Preussisk-Pommern, død 28 August 1788 i Pokrow som russisk Oberstlieutenant og Statholder.

Den yngste Datter *Agatha Hooglant*, født 5 Januar 1746 i København, død 11 November 1823 stds., var gift med Etatsraad *Peter v. Hemert*, født 1725, død 20 Maj 1810.

Af 2' Ægteskab var der 3 Sønner, der alle døde som spæde, nemlig: *Johan Georg*, født 30 Juli 1760, død 11 Marts 1761. *Johan Georg*, født 25 Maj 1763,

død i Juli s. A., og *Carl*, født 6 November 1764, død 9 Maj 1765. Alle fødte og døde i København.

De Selvbiografien vedføjede Slægtsoptegnelser er forfattet af Admiral Hooglants Farfader *Hendrick Hooglant*, født 4 April 1642 i Haag, død 9 Januar 1720 i København, gift 6 November 1667 i Lovsduyn (Holland) med *Maria Buus*, født 18 September 1639 i Scheveningen, død 27 September 1711 af Pest i København, Datter af *Dirck Buus* og *Maria Arents*, født 1608, død 8 Februar 1698 i Scheveningen, af hans Fader Købmand *Dirck Hooglant*, født 24 Januar 1672 i Haag, død 12 Februar 1738 i København, gift 19 Februar paa Kochooft med *Achgie Cornelia*, døbt 23 Februar 1677 i Nyborg, død 21 Januar 1745 i København, Datter af Skibsbygger *Simon Cornelissen*, samt endelig af Admiral Hooglant selv.

Admiral Hooglants Optegnelser er dels paa Hollandsk og dels paa Dansk, medens hans Farfaders og Faders alene er paa Hollandsk.

Henhører til Commandeur Capitaine *Simon Hooglant*.

1725, blev ind skrevet som vollant^r.

1726, paa egen Bekostning med orlog skibet *Beschermeren* under Comando af Hr. Comd. Capt.¹ *Koning*, i Esquadre under Admiral *Bille*² og coniongert med een Engels Esquader paa Reeden af Revel.

1727, paa egen Bekostning med orlog skibet *Wenden* under Comando Hr. Comd. Capt. *Koning*.

1729, paa egen Bekostning med Fregatten *Højenhald* under Comando Hr. Capt. *Kiaerulff*³ til Bergen.

1730, med Fregatten *Pommeren* til beltet at over bringe Hans Majts Liig, K. Frederik den 4de, under Comando Hr. Comd. Capt. *Plojart*.⁴

1731, med orlog skibet *Svannen* i øster siøen under Comando Hr. Comd. Capt. *Viereg*.⁵

1732, med orlog skibet *Pr. Lovise* i øster siøen under Comando Hr. Comd. Capt. *Wodroff*.⁶

1733, blev jeg Second Lieutenant, med orlog skibet *Pr. Carlot Ammallia* som over førte Kong Christian den 6te paa denne Reisse hafde ieg dend naade at Hans Mayt. selv gratullerede mig til Second Lieut., under Comando Hr. Admiral *Rossenpalm*⁷ som Cheff af Esquaderen, og skibet Cheff Hr. Comd. Capt. *Plojart*.

1734, med orlog skibet *Oldenburg* kryste i Nord siøen paa Hamborgerne, og ieg blev over sat paa een priise, under Comando Hr. Comd. Capt. *Tønder*.⁸

1735, med orlog skibet *Pr. Carlotte Amallia* at krydse paa Hamborgerne, under Comando første Kryds togt Hr. Comd. Capt. *Hoppe*⁹ og den anden Kryds togt samme aar under Comando Hr. Comd. Capt. *Rostgaard*.¹⁰

1737, fik tilladelse at reisse uden lants efter ansøgning, da ieg først reissede til Holland, men fant ingen lejlighed det aar at komme til siøs.

1738, da ieg efter ud staaende Examen fik order som første Lieutnant til orlog Skibet Goes paa 60 Canoner under Commando Hr. Capt. Johan Vreelant. ieg vervede i Amsterd. det benødigte mandskab, og laae ferdig med skibet, mens kom ikke til siøs det aar, fik ordre at legge ind igien.

1739, var ingen Eqvipering.

1740, gik som første Lieut. ombord paa orlog skibet Goes under Comando Hr. Capit. Sappius, krydsede 5 maaneder Norden for Hetland efter dend ostindeske flaade, som vi convoyerede til Holland, 27 seyllere sterk.

1740, i October fik igien order som første Lieut. paa orlog Skibet Nassau, 60 Cannonner, under Commando Hr. Capt. Wiggers som dend gang var meget syggelig og svag, hand døde paa ud Reissen under Sardinien, ieg hafde da ordere siden vi gik paa een lang Reisse om Capt. skulde komme noget til, da i hans stæd skulde som Capt. Commander skibet og fuld førre hans ordere og instrucion med at slutte een ny Tractat med Algiers og Tunis. i Decemb. gik sejl og kom ind i Plymouth, hvor vi ventede een tiid lang efter orlog skibet Delfz, som blev commandert af Capt. van Reeden som i dette aar skulde være Comandeur i den middelanske siøe, hand kom ikke til os der, vi fik ordere da at søge ham under Palermo, gik saa fra Plymouht og krydsede een tiid lang under Cap Fintrent, der fra gik til Sulle i sigte og holt det der krydsendes nogle dage, siden for Stædet og Tanger, løb ind i Almerie paa dend spanske Kyst, tog der vand og forfriskning siden folkket begynte igien at blive syg, der fra og holt det krydsendes under Ivica nogle Dage, løb saa til paa Reeden af Algiers, mens blev af Consullen berettet at Pesten regierte sterk der og daglig 1000 blev begravet, vi lettete strax anker og gik til siøs, holt det krydsendes nogle dage under Sicilien, der fra til Sardinien paa Reeden af Callierie, der fra til Napolis, der fra til Livorno, hvor vi forre fant Comandeur van Reeden, der kommende hafde mistet een deel af mandskabet, hvor i blant Capt. Wiggers døde, og fik Comandoen af sammes orlog Skiib, og ieg vervede andere igien, der fra gik til Tunis, hvor vi fornyede Tractaten med Beyen, der fra til Marsillie og convoyerede nogle Comtardie skibbe til Mallaga, der fra gik med 10 Comtardie skibbe til Lissabon, mens da kom op for strædet blev angrebet af 2de søe Røvere Sebekker under Sulles flag, ieg var saa løkkelig og eroberte dend eene efter at hans stor mast var skud over bord, satte 2de Chalupper ud armeerret og tog dend eene, ieg gjorde strax jagt efter dend anden og jagede ham ind paa strand i Tanger, gjorde nogle skud paa Mullien og byen. der fra bragte dend taggene priise til Comandeur, som laae krydsendes for Giberaltar, vi hafde 3 man lidet blesserte og paa søe Røverne 9 døde 4 blesserede. ieg fortsatte strax med Convoyen min videre

Reise til Lissabon, der kommende hafde af dend besmættelige sygdom mist 190 Mand. der fra gik til Holland, kom ind i Flisingen 1742 i Januarii Maaned. der kommende fik jeg ordre at komme hiem. — for denne tog forærte Staterne mig 1600 Gulden.

1743, med orlog skibet Pr. Charlota Amallia som Capit. Lieut. under Comando af Hr. Comd. Capt. Grev *Danneskiold*.¹¹

1744, var ieg sent paa vervning i Bremen, der efter fik ieg Comandoen paa Fregatten Hecla til Norge efter Master.

1745, comanderede ieg Fregatten Hecla, var i oster siøen for at Excercere Cadetterne, var i Riga, gjorde en togt til Elven og blev liggende for geluckstad, der fra hiem.

1746, comanderede ieg Fregt. Hecla og hafde dend gang Capers Commiss paa Sulle Tanger, Algiers og Tunis, gik fra Kiøbenh. i først i Februari til Cadix, Livorno, Marsellie, Sette, Malaga, Cadix og der fra til Kiøbenh., hvor ieg ankom d. 19 Juni 1747.

1747, comandered Fregatten Hecla dette aar uden vimpel, intil var Passert Cap. Fentrent, og over bragte Presenterne til Algiers og fornyede dend gammle Tractat med Beyen. paa denne togt hafde vi saa unde vejr, at maatte i dend spanske siøe kaste 6 Canoner over bord.

1748, comandered ieg Fregatten Fredensborg, som til hørte Kiøbmand Biørn, var befragtet af Hans Mayt., at ieg skulde over bringe Pressenterne til Algirs, udgik d. Novembr., mens formedelst hart stormende vejr af Westen med taage og tyk luft, som vi continuerlig hafde i 6 ugger, der hos gevaltige stormer af N.W.-Westen og S.W. saa at ingen sejl kunde førres. Blev da tvungen af et overhands vejr d. 21. Decembr. at sætte skibet til og strande 7 Mille Norden for Trundhiem paa Wallersunds Øer, Lieut. *Arenfeldt*¹² og 3 Mand satte livet til, ieg og Ræsten blev berget med livs farre.

1749, førte ieg Fregatten Frederichsborg, gik her fra i Aug. til Algiers med Pressenterne og at Gratullere dend nye Dey til hans Regiering, paa Hans Mayts vegne, — til og fra Algier førte ieg Konge flag og vimpel —, der fra gik ieg til Cadix og solgte bemelte skib for 52000 Stk. van agten.

1750, d. 20de November blev ieg Capitaine.

1750, comanderte ieg Fregatten Falster, og hafde under Comando Fregaten Doqven og 3de Transport skibbe med 300 mand Soldater, hvor med vi gik til Maroco, og kom til ankker for Saffia d..., hafde Oberstlieut. Longuville med mig som Ambassadeur. vi sluttede freeden med Printzen af Maroco, der fra gik vi samtlig til St. Crux, for at (at) opsætte et Contoir og at Etabeleere Negotien, der fra gik tillige med Fregatten Doquen til Algier, efter lod der 3 Comptardie skibbe under Comando af Lieut. C. F.

Kaas,¹³ d... kom ieg til Algier, efter at alle ting var bragt der i Rigtighed med Deyen, gik d... fra Algier med Fregatten Doquen til Tunis, tog Consul Hammecken med fra Allgier til Tunis, siden hand ikke var lidt af Deyen, og ind satte ham der som Consul, efter at have løkkelig sluttet een meget fordeelagtig freeds Tractat, der fra skulde ieg have gaet til Tripolis liggeledes for at slutte een Freeds Tractat, mens fik een Exprese fra Obers Lieutenant Longuville, at ieg var nød vendig i Maroco formedelst de uroligheder i Maroco, hvor Printzen hafde arresteret Ambassadeur Oberstl. Longuville med de andre der værende Kiøbmænd. Resolverte saa at sende Consul Hammeken og Smit til Tripolli, selv gik til Giberaltar med begge Fregatterne, der fra gik til Cadix for at Futaliere og at ind tage vand efter at være fuldstændig underrettet, hvad som var forrefalden i min fraværelse i Maroco. saa gik fra Cadix d... til Saffia, der kommende blev mange u roligheder med Printzen, som lod mig vide, at have sent et sendebud til Kongen af Danmark, saa og een skrivelse fra Oberstl. Longuville, som bad ieg vilde gaee bort til Printzens sendebud kom tilbage igien. ieg Resolverte at gaee til Cadix for at forvente dend ordre, som mod min ankomst der ventelig vilde være der om mit videre forhold, i Cadix liggende kom Fregatten Christiansborg med ordre til mig tillige med Printzen af Marocos sende bud, som ieg tog strax ombord og der paa gik seyl igien til Saffi, der kommende kom ieg til accord med printzen af Maroco at ud leveres vaaris folk, mod at ieg skulde ud betalle ham strax 18000 Stk. von agten, disse penge hafde ieg ikke med mig, og aarsens tiid alt var forløben saa at ieg ikke i dette aar kunde komme til Saffie igien, at denne og andre aarsager Resolverte ieg at gaa til Kiøbenhavn hiem igien, gik saa først fra Saffie til Lissabon for at faa dend fornødne Proviant og vand, der kommende fornãm ieg at Blaa Hejer var kommet til Cadix, som hafde Comd. Capt. *Lutzow*¹⁴ med sig og de fornødne vexeler, med dend ordre, at dersom Comd. Capt. *Lutzow* kom til mig i Saffie, da skulde ieg beholde Comandoen, og der som hand kom til mig i Cadix eller Lissabon, da skulde hand have Comandoen, vi gjorde os da færdig og gik til Cadix, hvor vi blev liggende til April, da vi gik der i fra til Saffia, hvor ieg havde dend ulykke om mid-dagen, da ieg var ombord paa Fregatten Christiansborg hos Comd. *Lutzow* d. 3 Junii omtrent Kl. 4 Eftermiddag, at der kom ild i Tømmermandens Kamer af hans u forsigtighed, som tog over-hand paa Banierne i lougerne og for i bugen af skibet i rommet saa at alleting paa Banierne og i lasten i kort tiid stod i fuld brand, og i tiid af 3 timer kom ilden til krud kammeret, da skibet sprang og fortærede dend til grunde i mod ald menneskelig hielp og for-mue, som dertil er brugt. Blev berget af mandskabet 186 mand,

dront og omkommet 137 mand, hvor i blandt var Oberst Lieut. Dethard, Capt Dincklagen, Fendrik Renner, af søe Etaten Lieut. *Suhm*,¹⁵ Baron *Lillienchrone*,¹⁶ *Hirsneck*,¹⁷ Cadet Brun, denne u lykkelige hendelse skeede iost i dend tiid at voris fangene folk blev os leveret ombord fra *Saffia*. ieg gik ombord paa Fregatten *Doquen*, som bragte mig med mine folk til Kiøbenhavn, hvor vi ankom i Julii 1753.

1757, fik ordere at comandere orlogskibet *Nellebladet* i Esquaderen under Hr. Schoutbynacht *Rømeling*¹⁸ og conjongerte os med de Swenske Esquader under Hr. Schutbynacht *Lagerbelke*.

1758, var ieg at observere dend Russiske og Swenske Esquaderes forretagende ved *Dragøe* og *Kiøge* bugt, samme aar i Novembr. gik ud som observateur med Fregatten *Christiansborg* paa een Besejllings togt mellem bemelte Fregat og orlog skibet *Ditmarchen*, hvor Fregatten blev befunden for bæst.

1758, d. 21 Decbr. blev ieg Comd. Capitain.

1759, comanderte orlog skibet *Stormarn* i Esquaderen under Hr. Admiral *Fontenay*.¹⁹

1761, comanderte orlog skibet *St. Croix* i Esquader under Hr. Admiral *Fontenay*.

Efter at Escadren var indlagt, saa kom Efterretning om en Tildragelse imellem Com. Capt. *Fisker*²⁰ commanderende Orlog Skibet *Grønland* af 50 Can. paa Convoy til og fra *Levanten*, og en Engl. Orlogsmænd 74 Canoner, hvorved et af hans under Convoy havende *Coffardie* Skibe blev af Engl. Manden borttaget, hvorfor *Fisker* blev befalt at needlægge sin Commando, og Hooglandt beordret ufortøved at forføje sig over land til *Marseille* for igien efter de Instructioner og Ordres som *Fisker* havde, at antage sig Commando over orlogskibet *Grønland*. (I Marginen er tilføjet: 1761 d. 12 Novembr. fig ieg egen høie Kongl. ordre at reisse til *Marselli* og at afløse Comd. Capt. *Fisker* paa orlog skibet *Grønland*.) Han tiltraadde derpaa *Rejsen* d. 17 Nov. 1761.

1762, den 11te Febr. 1762 blev han befalet paa tilbage *Reisen* fra *Middelhavet* at anløbe *Salie* og der medtage *Consul* og *Justitz R. Lucas* med *Familie* og *Equipage*, og saa uden *Ophold* at forføje sig hiem saa snart muligt. Han kom da med Skibet *Grønland* lykkelig her paa *Rehden* den 25 Julii 1762. men *Consulen*, som ikke kunde blive færdig, kom ikke med.

Capit. Lt. *Laub*,²¹ som han paa *Maltha* tog ombord, kom hiem med ham, og blev imod min villie uvidende catollisk.

1763, d. 8 Julii fik ordere at besejle *Galleyerne Moss*, *Frederichstad* og *Jægersborg*.

1766, d. 20 Februari fik ordre, og gik ud for at besejle orlog skibbene *Dannemarck* og *Pr. Frederich* af 70 Cannoner, og var som *Observateur* ombord paa *Dannemarck*. d. fik ordre under

General Admiral Lieut. Gr. Danneskiold Samsøe anførsel, at førre dend højere fløy af Chalupper ved Prinsessens over førsel fra Elsignoer til Helsingborg.

d. 21 Junii blev ieg til Comandeur avansert og

1767, d. 2 Septbr. blev som Cheff for 3 Division søe folk.

1768, d. 14 Januarii fik ordre at comandere orlog skibet Juliane Maria til at overføre Hans Mayt. selv til Norge, til ligge med skibbene Stormaren, Oldenborg og Mars. d. 7 martz fik ordre at Hans Mayt. i aar ikke vilde gaee til Norge, alt saa blev skibene af taklet igjen og fik ordre at holde inden bommen.

d. 17 Marts blev ieg Schoutbynacht.

Optegnelser af Hendrick Hooglant.

Ao. 1639 d. 18 Sept. is *martyie Buus* tot Scheveningen geb.

1642 d. 4 April is *hendrick Hooglant* geboren in den hage.

1667 d. 6 Novembr. syn *hendrick Hooglant* en *Maria Dircks* tot lovsduyns te Samen in den egten Stat bewestiget.

1668 d. 21 Februari is gebooren onse Soon *Andrias Hooglant* en d. 22 gedoopt in den hag in de groote Kerck.

1669 d. 28 october is gebooren onse Soon *Jacob Hooglant* d. 30 gedoopt in de groote Kerck in den hag.

1672 d. 24 Januari is gebooren onse Soon *Dirck Hooglant* op Sondag morgen en ten halff vier uren, den selven dag gedoopt in den hag.

1674 d. 15 Septbr. is gebooren onse dochter *Marija hooglant*.

1676 d. 29 october is gebooren *Daniel hooglant*.

1679 d. 11 april is myn moeder *Willimyntje hendricks* in den heeren ontslapen, Synde 74 Jaren.

1681 d. 14 Septbr. is gebooren *willem hooglant*, in den hage gedoopt.

1681 d. 4 Novembr. is Daniel hooglant in den heeren ontslapen.

1698 d. 8 Februar is myn vrouw haer moeder tot Scheveningen *marijtie Arents* in den heere ontslapen. out Synde 90 Jare.

1711 d. 27 Sept. op Sondags middags is myn vrouw *Marija hooglant* tot Copenhagen in de Seer bedrouffde tyt der pestilential Syecte Salig in den heeren ontslapen, oude Synde 72 iaren 9 dagen.

hendrick hooglant.

1720 d. 9 Januari des middags ten 12 uhren is myn vader Salig in den heere ontslapen en is by moeder sal. in syn Eygen graff begraven, oude synde 78 jaren.

Dirch Hooglant.

Herefter følger kortfattede Optegnelser indtil 1746, der i udførligere Stand findes i de andre Optegnelser. Den eneste Aftigelse er, at Dirch Hooglants Hustru her kaldes Agatha Cornelia Simons Schilton.

Ifølge Nyborg Kirkebog havde den 23 Februar 1677 Mester Simon Cornelissen, Skibbygger, en Datter til Daaben kaldet Achgie Cornelia. Moderens Navn nævnes ikke.

Optegnelser af Købmand *Dirch Hooglant*.

Anno 1672 d. 24 Januarij ben ich *Dirch Hooglant* in Schravenhag Des sondaegs morgens omtrent Ien 4 uhre, en den selven Dag in de groote Kerch gedoopt.

Anno 1677 d. 18/28 February iz gebooren *Agatha Cornelia Simons* in Nieuborg in Funen des Sondags morgens ooch omtrent ien 4 Uhre an den selven Dag in de Hooft Kerch gedoopt.

Anno 1699 d. 19 February/1 Maers ben ich *Dirch Hooglant* met *Agatha Cornelia Simons* in den H. Egten Staet getreeden, dat godt wel Segenen Amen, en wy syn op Kochooft een meyl van Eckernforde door den Bredehaw van lutie gecopuliert.

Anno 1700 d. 24 January/3 February des woendagz morgens voor 2 uhren is gebooren onsse Dogter *Maria Cristina Hooglant*, en daer op des Satardags morgens en de nieuwe Kerch gedoopt i Coppenhage.

Anno 1702 d. 19 September Des Dengsdags avontz omtrent ien 10 uhre iz geboore onsse Soon *Simon Peetry Hooglant* en des vrydags d. 22 ditto in onsse nieuwe Kerch gedoopt in Coppenhage.

Anno 1707 d. 10 January Des maendagz morgens voor Seeven uhre iz gebooren onsse Soon Hendrich Hooglant en des Dengsdagz morgens alhier in onsse nieuwe Kerch gedoopt d. 11 Ditto.

Anno 1711 d. 27 September des Sonddaegz naermiddag 1½ uhr iz myn moeder *Marya Dirchz* Salig in den heere ontslapen en des maendagz den 28 Ditto op ons Kerch hof in haer Eygen graf begraven, en doen Reegeerde hier Een Swaere Pest.

Anno 1771 d. 12 October des maendagz avontz ten 10 uhre iz onsse Soon *Simon Peetry Hooglant* met de Swaere besmettelijke Krancheyt 3 dage bevangen geweest hebbende Salig in den Heere ontslapen en des dengzdag d. 13 ditto op ons Kerch hof in no. 36 begrave.

Anno 1712 d. 18 Juny des Satardag avontz omtrent ien halfneegen uhren iz gebooren onsse Soon *Simon Hooglant*, en d. 21 Ditto in onsse nieuwe Kerch alhier gedoopt.

Anno 1717 d. 3 February iz onsse Dogter *Maria Christina Hooglant* met *Claas Bex* in den H. Egten Staet getreeden, dat godt welsegene amen.

Anno 1720 d. 9 January des Dingz Dagz naermiddag om-

trent Een uhr iz hier in Coppenhage in myn huys naer Eene 5 dagige Krancheyt in hoge ouderdom Salig in den heere ontslapen myn vader *Hendrich Hooglant* en dar op des maendagz naermiddag d. 19 ditto op ons Kerch Hof met viel Plegtigheeden in Syn Eygen graf begraven, doer was ich in Noorwegen til Commissie tot myn groote schade.

1726. Tusschen d. 19 & d. 20 February seynde woensdag morgen Ten 2 uhren iz myn Dogter haer man Claas Bex Salig in den Heere ontslapen naer Eene 8 Dagige Krancheyt en iz daer op d. 25 Ditto in seyn groozvaders graf in No. 2 begraven.

Naer dat in den Jaere 1728 d. 28 October onsse gereformeerde Kerch neevens nog 4 luyterse Kerchen en meer alz de halve Stat door Eene woeden brant was verbrant en daer naer door godes Seegen wes op gebout soo hebben wy godt sy gedancht op den 4 Maert 1731 onsse Eerste Predich weeder daer in gedaen door domine Vogelzang uyt Eerste Peetri 2 vers en gesonge d. 118 en d. 4 Psalm.

Fortsat med Admiral Hooglants Haand.

Ao. 1738 den 1 Februari is myn vader *Dirck Hooglant* in den Heeren ontslapen naer een lang duurige Kranckheyt. gl. 66 Aar.

Ao. 1738 den 24 Juny ben ick *Simon Hooglant* met *Maria Hooglant* synde nigt en Neeff in den H. E. Staet getreden, dat godt will geliven te segenen. Synde sammen getrauwte door de Heer Domini van Petten te Huysduyn in Noord Hollant, ½ uur van de Helder.

Ao. 1740 den 7 Januari is gebooren myn Soon *Dirck Jacobus Hooglant* en alhier in Coppenhagen d. 11 ditto gedopt, waer by was als getuygen myn broeder *Hendr. Hooglant* en *Gysbert van hemert* met meyn Suster *Maria Christina Bex Agatha Bex*.

Ao. 1743 den 19 Jullij is gebooren *Allida Hooglant* en Alhier in Coppenhagen in de gereformeerde Kerck gedopt d. 23 ditto, waer by als getuygen Captl. Holsten en de Heer Kølmer, en Nigte Willemine Werner & Griete Bex.

Ao. 1744 d. Maj is *Grethe Bex* met *Christian Klauman* in de H. E. staet getreden, dat godt wil geliven te Segnen, syn getrauwte in myn moeders huys door een luytersen domini Kølmer.

Ao. 1745 d. 13 (21 er overstreget) Januari is myn moeder *Agatha Cornelia Simons* in den Heeren ontslapen naer een lang duurige Sijke, en daer op d. 28 ditto by myn Sal vader inz graff gesetz. gl. 69 aar.

Med en tredie Haand er tilføjet.

1788 d. 28 August er *Fridrick August Adolf von Favin* ved Døden hen kaldet i Pokrow 49 Werst fra Moscow. Dansk Obriste og Stathalter i hendes Kejslerlige Majestets Elisabet d. 2dens af Ruslands tienneste. han var fød 1732 i Preussisk Pomren gift med *Alida Hooglant* d. 19 September 1763.

1789 d. 19 December hen kaldede Herren efter 3 dages sygdom i hvilken sagte hensov Hans Excellence *Simon Hooglant* fød d. 18 Juni 1712. Wirkelig Admiral og Rider af Dannebrog.

Optegnelser af Admiral *Simon Hooglant*.

1738 d. 13 Februari døde min Sal. fader *Dirck Hooglant* og blev begravet d. 20 ditto paa Reformert Kirkes urte gaard i No. 6.

1738 d. 21 Juni trødte ieg *Simon Hooglant* udi ægte skab med *Maria Hooglant* min Faders broder datter fød paa Helder i Holland, og blev gift paa Huysduyne.

1740 d. 8 Januari blev født min søn *Dirck Jacob Hooglant*. d. 6 Julli Ao. 1770 er død paa Skibet Wilhelm de vyfde paa ud Reissen til ostindien.

1743 d. 19 Jullij blev født min Datter *Allida Hooglant*.

1745 d. 21 Janr. døde min Sal. Moder *Agatha Cornellia Hooglant*.

1746 d. 5 Januarij blev født min datter *Agatha Hooglant*.

1753 d. 22 Februarij døde min Sal. Konne *Maria Hooglant*. d. 18 Martij 1707 er min Sal. Konne *Maria Hooglant* fød paa Helder i nord hollant.

1758 d. 29 Januarij blev ieg *Simon Hooglant* anden gang gift med *Anna Christine Østerbye* i Christianssand Ombleg præstegaard. hund var fød i Christianssand 1740 d. 21 Julli om morgenen.

1760 d. 30 Julij blev fød om morgen Kl. 9½ min søn *Johan Georg Hooglant*.

1761 d. 11 Martij døde min søn *Johan Georg Hooglant*.

1762 d. 3 Martij døde min Kones moder *Karen Osterbye* i Christianssand.

1763 d. 25 majj blev fød min søn, og opkaldet efter den forige *Johan Georg*, som derpaa i Julij samme aar døde.

1763 d. 19 Septembr. blev min datter *Allida Hooglant* gift med Oberste *C. A. v. Favin*, paa godset Bassenes, som gud vel-signer.

1764 d. 6 Novembr. blev fød min Søn *Carl Hooglant*.

1765 d. 27 Februarij døde min Sal. Konne *Anna Christine Osterbye Hooglant* og blev begravet i mit Nye Kiøbte Begravelse i Friderichs Kirke paa Christianshavn.

1765 d. 9 Majj døde min søn *Carl Hooglani*.

NOTER.

1. *Koningh, Christian*, 1677—1749, Viceadmiral.
2. *Bille, Michael*, 1680—1756, Admiral.
3. *Kierulff, Anders*, 1697—1755, Kommandørkaptain.
4. *Ployart, Conrad*, 1691—1744, Schoutbynacht.
5. *v. Vieregg, Caspar Levin*, 1687—1748, Schoutbynacht.
6. *Wodroff, Johan Conrad*, 1690—1747, Viceadmiral.
7. *Rosenpalm, Andreas*, 1679—1754, Admiral.
8. *Tønder, Michael Chr. Ludvig Ferdinand*, 1692—1755, Viceadmiral.
9. *Hoppe, Friderich*, 1690—1776, Generaladmirallieutenant.
10. *Rostgaard, Hans Jacob*, 1685—1756, Viceadmiral.
11. *Danneskiold-Samsøe, Ulrich Adolph*, 1723—1751, Schoutbynacht.
12. *Arenfeldt, Axel Andreas*, 1726—1748, Secondlieutenant.
13. *Kaas, Frederik Christian*, 1725—1803, Admiral.
14. *v. Lützw, Adam Friderich*, 1702—1758, Kommandør.
15. *Suhm, Burchardt*, 1718—1753, Premierlieutenant.
16. *Lillienchrone, Christian Carl*, 1726—1753, Secondlieutenant.
17. *Hirschnak, Morten*, 1729—1753, Secondlieutenant.
18. *Rømeling, Hans Henrik*, 1707—1775, Admiral.
19. *de Fontenay, Gaspard Frédéric le Sage*, 1693—1769, Admiral.
20. *Fisker, Henrik Lorentz*, 1720—1797, Admiral.
21. *Laub, Michael Georg*, 1731—1812, Kaptainlieutenant.

ERNST SCHIMMELMANNS REISE NACH
ENGLAND UND FRANKREICH
1766—1767

Von *Peter Hirschfeld*.

Die Kulturgeschichte sieht ihre Aufgabe darin, die von einem bestimmten, vergangenen Zeitabschnitt herausgebildeten Lebensformen möglichst in ihrer ganzen Mannigfaltigkeit festzustellen und zu schildern. Wenn dadurch die Grundbedingungen, auf denen das tägliche Leben damals beruhte, deutlich gemacht werden, fällt zugleich auch neues Licht auf die bekannten Persönlichkeiten einer Epoche. Unter diesem Gesichtspunkt ist keine alte Notiz ohne Bedeutung. Neben den Briefen als unmittelbarsten Quellen bringen oft gerade die anscheinend nüchternsten Archivalien wie Rechnungen und Anschreibehefte neue Aufschlüsse. Eine jede dort eingetragene Notiz oder Zahl bewahrt ja eine objektive Tatsache aus einem vergangenen Leben — freilich unabhängig von dem unersetzbaren Stimmungsgehalt alter Briefe. So verrät uns zum Beispiel ein auf der Reise geführtes Anschreibeheft, das getreulich jede Ausgabe für Essen, Wohnung, Kleidung, Sehenswürdigkeiten, Bücher, Besuche verzeichnet, zwar nur wenig über den jeweiligen seelischen Zustand des Reisenden, aber umso exakter hält es alles fest, was der Betreffende gesehen, getrieben, gekauft hat; woran er sich bildete und wie er sich zu seiner Umwelt stellte.

Solche Anschreibehefte über die Reise des jungen *Ernst Schimmelmann* vom 21. Juli 1766 bis zum 18. Dezember 1767 durch England, Frankreich, die Niederlande und Deutschland bewahrt das so reichhaltige Schlossarchiv zu Ahrensburg in Holstein.¹⁾ Ernsts begleitender Hofmeister, der aus Hamburg gebürtige *Lucas Friedrich Zagel* (1735—1785), später Schwager des Kammerherrn *August v. Hennings*, hat die Hefte mit jener erstaunlichen Akribie

¹⁾ Siehe L. Bobé, V. Thorlacius-Ussing und V. Sloman im *Tilskueren* 1933, p. 175; P. Hirschfeld im *Tilskueren* 1935, p. 341; H. Schadendorff in *Nordelbingen* 11, 1935, p. 184 und 12, 1936, p. 156. An weiterer Literatur nenne ich nur L. Bobé, *Efterladte Papirer fra den Reventlowske Familiekreds*, Bd. IV (1900) und V (1902) mit der Biographie von Ernst Schimmelmann

geführt, die uns überall in der Rechnungsführung des Schatzmeisters *Heinrich Carl Schimmelmänn* (1724—82) und seiner Beamten begegnet, und die eine der Ursachen seines ausserordentlichen und dauerhaften Reichstums war. Die Ausgaben während des Aufenthalts in England vom 21. 7. 1766 bis zum 4. 7. 1767 füllen vier Hefte und betragen 1376 Pfund; in Frankreich gab man vom 4. 7. 1767 bis zum 23. 10. 1767 14 000 Livres aus, deren Verzeichnung ein weiteres Heft erforderte. Die restlichen Ausgaben in den österreichischen Niederlanden, in Holland und in Deutschland stehen in drei dünnen Heften. Einige hundert sorgfältig gebündelte Belege fügte Zigel den Abrechnungen bei, die er von England aus dem Vater Schimmelmänn einschickte. Im ganzen betragen die Reisekosten einschliesslich zahlreicher Anschaffungen von Kleidern und Büchern über 40 000 Mark Courant.

Ernst Schimmelmänn wurde als ältester Sohn des späteren dänischen Schatzmeisters H. C. Schimmelmänn am 4. 12. 1747 in Dresden geboren. Sein Vater — seit 1761 in dänischen Diensten — hatte 1759 das Gut Ahrensburg in Holstein gekauft, und hier wurde Ernst in der alten Woldenhorner Kirche 1763 konfirmiert. Zwei Jahre brachte er dann mit Studien in Genf und Lausanne zu; zunächst betreut von dem Hofmeister *de La Fare*, den später Zigel ablöste. Die hervorragenden Eigenschaften des begabten Jünglings traten damals schon deutlich hervor, aber auch an Schattenseiten fehlte es nicht. Ein Memorial, das Bobé zweifellos mit Recht Zigel zugeschrieben und ins Jahr 1766 gesetzt hat,²⁾ lobt Ernsts edles Herz, seinen Wissensdrang, seine Güte und Aufrichtigkeit, während Unbeständigkeit, Unordnung und eine kritische Einstellung gegenüber der Religion dem Erzieher noch Sorge machen. Darf man vermuten, dass sich der Vater Schimmelmänn gerade im Hinblick auf eine Erziehung zur Beständigkeit, Ordnung und Religiosität mehr gute Einflüsse von einem Aufenthalt im damaligen England versprach als in Frankreich? — So trat Ernst Schimmelmänn im Juli 1766 mit Zigel seine »Kavaliersreise« auf einem englischen Paketboot an, das sie für den Preis von einer Guinea pro Person am 21. 7. an der Ostküste Englands in Harwich absetzte. Der Ausgangspunkt der Reise war offenbar Hamburg, wo die Familie seit 1758 das alte Gottorfer Palais in der Mühlenstrasse besass, oder Ahrensburg, der gewohnte Sommeraufenthalt der Schimmelmänn.

und unerschöpflichen Anmerkungen; ferner Joh. Georg Rists Lebenserinnerungen, Bd. I (1880) p. 103 ff.

Grossen Dank schulde ich Herrn Dipl. Ing. Hans Schadendorff und Herrn Wilh. Albers in Ahrensburg für die zur Bearbeitung überlassenen Archivalien und für zahlreiche Hinweise; ebenso dem »Gemeinschaftlichen Fonds der Schleswig-Holsteinischen adeligen Klöster und Güter« für seine 1936 gewährte Forschungsbeihilfe.

²⁾ Reventlow-Papirer, Bd. VII (1906) p. 454 f.

Vergegenwärtigen wir uns kurz die damalige Lage in Europa, wie sie sich den Reisenden darstellte! In Dänemark war am 14. 1. 1766 auf Friedrich V. der junge Christian VII. gefolgt, und die Erschütterungen der Struensee-Zeit standen bevor. Während Ernst Schimmelmann in England war, schloss der ältere Bernstorff mit dem russischen Bevollmächtigten, *Caspar von Saldern*, den Tauschvertrag über den Kieler Landesteil ab, der die »Ruhe des Nordens« weiter befestigte. In England regierte seit 1760 König *Georg III.*; bis 1768 noch mit dem älteren *Pitt* als Minister. Im Frieden von Paris 1763 hatte die englische Weltmacht ihre besonders Frankreich gegenüber gemachten Fortschritte festgelegt; der mit der Unabhängigkeitserklärung der Vereinigten Staaten von Amerika verbundene Rückschlag erfolgte erst 1775.

Im Geistesleben wurden die Vorzeichen für die 1789 in der französischen Revolution bevorstehende Umwandlung der alten, europäischen Ordnung schon sichtbar: *Rousseau*, dessen *Contrat social* 1762 erschienen war, kam wenige Monate vor Ernst Schimmelmann mit dem englischen Philosophen *David Hume* nach England und schrieb hier die ersten sechs Bücher seiner »Confessions«. Die 1761 veröffentlichte »*Nouvelle Héloïse*« hat der Schatzmeister 1775 auch für die Ahrensburger Bibliothek angeschafft. Einen großen Vertreter der französischen Aufklärung: *Diderot*, lernte Ernst 1767 persönlich in Paris kennen und urteilte noch fünfzig Jahre später über ihn, sein Atheismus sei eigentlich nur Theorie gewesen. — In der deutschen Literatur breitete der »Sturm und Drang« die klassische Epoche vor, deren enge Verbundenheit mit Dänemark gerade Ernst Schimmelmann durch sein Eintreten für *Schiller* dokumentieren sollte. *Klopstock* lebte schon seit 1751 in Kopenhagen. Als Ernst in England war, studierte der um zwei Jahre jüngere *Goethe* in Leipzig. *Winckelmann* stand in seinem letzten Lebensjahr. *Lessing* begann 1767 als Dramaturg des Hamburger Theaters im Gegensatz zum französischen Geschmack auf *Shakespeare* hinzuweisen, dessen Königsdrama *Heinrich V.* Ernst in London sah. Überall regten sich in den Jahren der Reise neue geistige Kräfte sowohl aufbauender wie auflösender Art. Wie lebhaft der junge Schimmelmann schon damals an den philosophischen und poetischen Produktionen seiner Zeit teilnahm, wird die Betrachtung seiner Bücherkäufe im letzten Abschnitt zeigen. — Zunächst sind jetzt Gang und Zweck der Reise zu untersuchen.

Über die Reisetchnik des 18. Jahrhunderts geben die Anschreibehäfte zahlreiche Aufschlüsse. Der Kajütenplatz im englischen Paketboot kostete für Schimmelmann und Zigel je eine Guinea; der Deckplatz für den Bedienten *Jaques Travier*, der die ganze Reise mitmachte, die Hälfte. Alle Matrosen erhielten zusammen $\frac{1}{2}$ Guinea, die Aufwärter in der Kajüte sechs, die Schiffsjungen drei

Schilling Trinkgeld, an dem Ernst überhaupt nie sparte. Im Zollhaus verteilte er sogar 16 sh. Das erste Frühstück nahm man an Land ein und fuhr dann mit einer vierspännigen Postkutsche für 2 Pfund 2 sh. nach Colchester, wo das Mittagessen 9 sh. kostete. In dem kleinen Ort Witham in Essex stärkten sich die Reisenden durch Tee und Kaffee im Posthause. Der Besitzer, Mr. *Jeremiah Brown*, präsentierte ihnen als Rechnung ein allerliebstes Blatt Ge-

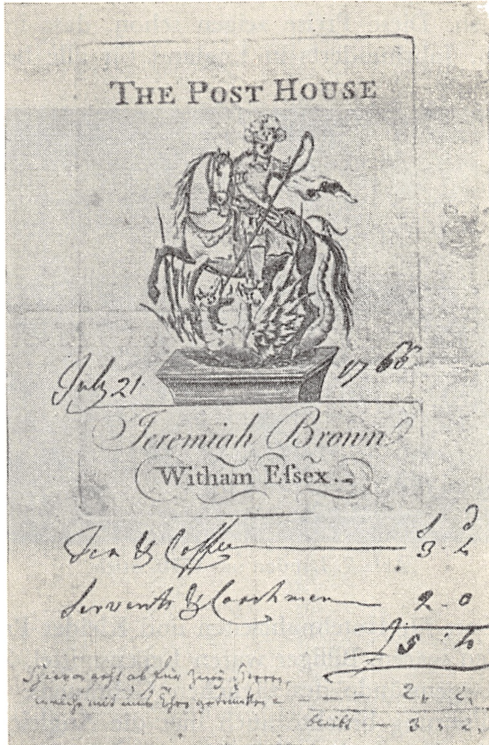

Abb. 1. Rechnung vom 21. 7. 1766.

brauchsgraphik, das Zigel unter den Belegen aufhob (Abb. 1). Die obere Blatthälfte nimmt eine gestochene Darstellung des heiligen Georg im Kampfe mit dem Lindwurm ein; unter dieser Scene erscheinen die Ausgaben, zusammen mit zwei Mitreisenden sowie den Kutschern und Bedienten 5 sh. 4 pence. Man zog aber getrennte Kasse vor, und Zigel notierte: »Hiervon geht ab für zwey Herrn, welche mit uns Thee getrunken: 2 sh. 2 p.« — Das Nachtquartier in Ingatestone kostete einschliesslich Abendessen mit den englischen Spezialitäten Beef und Hahn 16 sh.

Am 22. 7. ging es vierspännig nach London (Abb. 2), wo man aber nur vier Tage blieb. Weil das gewählte Wirtshaus am jenseitigen Ende der Stadt lag, musste an der Poststation ein Miet-

wagen genommen werden, dessen Lenker nicht ortskundig war, denn »ein Kerl, der uns den Weg durch die Stadt zeigte«, bekam 2 sh. Der erste Besuch am folgenden Tag galt zweckmässiger Weise dem Bankier Mr. *Cottin*, der die Geldzahlungen vermittelte. Nachmittags machte Ernst in der St. James Street Einkäufe: ausser einem Paar feiner Schuh- und Strumpfschnallen für 5 Pfund 14 sh. merkwürdigerweise »A fine pappier Machée Toothpicklare finely painted«, also ein Futteral für Zahnstocher, und ein Riechfläschchen für 12 sh. Diese Preise zeigen schon, dass in der zweiten Hälfte des 18. Jahrhunderts in England für alle besseren Hand-

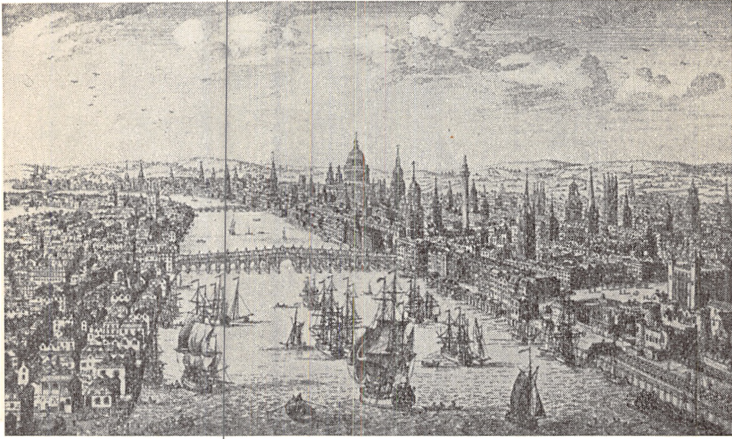

Abb. 2. London um 1770. Stich.

werkserzeugnisse, für Hotelmahlzeiten und Kleider Preise etwa wie heute zu zahlen waren. Billiger waren Lebensmittel, Zimmerpreise, Löhne und Gegenstände des täglichen Gebrauchs. Das Zeitalter der Industrialisierung brachte auch hier die Angleichung des Besonderen an das Durchschnittliche.

Am 24. 7. kaufte Ernst auf der Pall Mall Bücher, am nächsten Tag Haarbeutel, Zahnbürsten, Zahnpulver und eine Seifenkugel. In einen neuen Hut liess Zagel »des Herrn Barons Nahmen mit Nägeln setzen«.

Am 26. 7. liess sich Ernst in einer Sänfte (Porte Chaise) zum russischen Gesandten tragen, um einen wohl mit den russisch-dänischen Tauschverhandlungen über Kiel im Zusammenhang stehenden Höflichkeitsbesuch zu machen. Am gleichen Tag kaufte er beim Schneider *Beerling* für fast 60 £ Kleider: für sich selber ein tägliches Kleid, eins mit Goldknöpfen und eins mit silbernen Tressen für 24 £; ferner für den Diener Jaques eine Livree und ein Hauskleid. — Die Wirtshausrechnung für fünf Tage betrug 6 £ und war französisch abgefasst.

Am 27. 7. morgens ging es über Farnham und Winchester für zwei Monate nach Southampton. Am ersten Morgen musste sich der junge Baron hier für 2¹/₂ sh. frisieren lassen, weil Jaques nicht mit der Extrapost gefahren war, sondern mit der gewöhnlichen Stage Coach erst später eintraf. Zahlreiche Zerstreuungen erwarteten die Reisenden; schon am 29. machten sie im Assemblée-Saal einen öffentlichen Ball mit, was für Schimmelmann 1 £, für Zagel die Hälfte kostete. Am 20. 8. fuhren beide nach Salisbury, wo sie zwei Pferderennen sahen, und nach Wilton. Einige Tage darauf wurde Ernst durch einen Brief seiner Mutter erfreut, der an den Bankier Cottin adressiert war. Der englische Bediente, der neben Jaques engagiert worden war, bekam für den August 1 £ 8 sh.

Ein Ausflug nach der Isle of Wight fiel in die Tage vom 3.—7. September. Vierspännig ging es bis Gosport, dann im Boot nach Portsmouth, wo man den ganzen Vormittag im Hafen umherfuhr und das Kriegsschiff Dorsetshire besichtigte. Die Überfahrt zur Insel kostete 7 sh. Schimmelmann besah die Felsnadeln an der Westspitze und Carisbrook Castle, wo Karl I. Stuart vor seiner Verurteilung gefangen gehalten wurde, und kehrte dann über Cowes nach Southampton zurück. Die französischen Verse, zu denen die Isle of Wight ihn begeisterte, sind charakteristisch für seine idealistische Weltanschauung. Alle Menschen auf dieser entzückenden Insel erscheinen Schimmelmann wie ein Freundeskreis ohne Rangunterschiede; aber noch nicht im Sinne von Rousseaus Radikalismus, sondern noch in der idyllischen Form eines arkadischen Schäferlebens auf Cythera:

»... Une paix éternelle y semble habiter.
On connaît peu ici tous ces grands de la terre.
Les titres de ces lieux ne sont qu'ami ou frère.
Ils sont nés tous égaux, bergers ou laboureurs.
L'orgueil trouble jamais leur tranquille bonheur.«

Am 14.9. wurde ein Ausflug nach Ramsay gemacht, wo die Rechnung der Erfrischungen wieder eine reizende, von W. Has-koll gestochene Vignette zeigt (Abb. 3). Am Tage darauf veranstaltete Schimmelmann »ein so genanntes öffentliches Frühstück im Asemblée Saal à 153 Personen à 1 sh.« Ein sonderbarer Brauch, der wohl eine Art Abschiedsfeier für alle inzwischen gemachten Bekanntschaften darstellte.

Die Rückreise nach London wurde mit einem 170 Pfund schweren Koffer am 23.9. angetreten. In London erkältete sich Ernst und wurde mit Räucherpulver so erfolgreich behandelt, dass er schon am 27. 9. den Grafen *Bothmar* und den russischen Gesandten besuchen und am Tage darauf auf der Themse fahren konnte. — Damit schliesst »Nr. 1 der Reise-Rechnung des Herrn Ernst

Baron von Schimmelmann in Engelland« mit einer Ausgabe von 211 £ 18 sh. 15½ p. ab. Zigel fügte in kleiner Schrift hinzu: »Ich habe für mich verwenden müssen: 33 £.«

Schon 3. 10. fuhren die Reisenden wieder nach Southampton, um bis zum 13. Januar 1767 dort zu bleiben. Am 20. 10. zahlte Zigel »an Mr. Martin für das See bad des Herrn Baron 10½ sh.« und »an den Guide, der ihn ins Bad führte« 5 sh. Am 29. 10.

Abb. 3. Rechnung vom 14. 9. 1766. Vignette von W. Haskoll.

kassierte der Pensionsinhaber Menkton 50 £ Pension für ein Vierteljahr ein. Eine grössere Reise führte vom 3.—15. 11. über Oxford, wo der Konsum an Porter bemerkenswert war, Blenheim, Gloucester, Monmouth nach Cardiff, in dessen Nähe Schimmelmann in ein Kohlenbergwerk 36 Klafter tief zum Studium einfuhr. Über Bath kehrte man nach Southampton zurück. Um Weihnachten erkrankte Ernst schwerer und empfing vom 18.—26. 12. tägliche Visiten von Dr. Speeds, der jedesmal eine Guinea berechnete. Offenbar auf seinen Rat hin besorgte der junge Baron sich am 29. 12. sieben Nachtmützen. Die Krankheit verschlang noch 23 £ an Apothekerkosten und Vergütung an den Pensionsinhaber für Aderlässe, Klystiere und Pflege.

Dass Ernst Schimmelmann seine Sprachkenntnisse methodisch durch ausgiebigen englischen Unterricht vervollständigte, zeigt das

erhebliche Honorar von 30 £, die sein Lehrer Mr. Scott am 12. 1. empfang. Am folgenden Tage reisten beide nach London, um hier endlich einen längeren Aufenthalt bis zum 2. Mai zu nehmen. Mit dem 21. 1. endete das zweite Anschreibebest über 378 £; Zigel verbrauchte 42 £.

In London wurden ausser Theater- und Konzertbesuch, Sprach- und Flötenunterricht die verschiedensten Besichtigungen vorgenommen. Im Februar sah man ein Hahnengefecht in Westminster, im April eine der drei Jahre vorher erfundenen und von den Arbeitern in dumpfer Ahnung des kommenden so heftig angefeindeten Webemaschinen in einer Wollmanufaktur. Im Mai unternahm man eine Reise nach Bristol, wo eine Messing-Fabrik, eine Nadel-Fabrik und zwei »Glashäuser« die Aufmerksamkeit erregten. Nach kurzem Aufenthalt in Southampton war man am 18. 5. wieder in London und schloss die dritte Rechnung mit 263 £ und 55 £ für Zigel ab.

Bei zunehmender Besserung des Wetters machte man zahlreiche Ausfahrten im gemieteten Wagen. In Wimbledon sahen die Reisenden eine Parade, in London eine Tapeten- und eine Seidenmanufaktur, in Chelsea das Findlingshospital, dem Händel eine Orgel geschenkt hatte. Schimmelmänn legte sich noch einen rotseidenen Anzug und für 28 £ 8 sh. eine »goldne Horizontal Taschenuhr mit Glas« zu und kaufte für 35 £ Bücher. Am 29. 6. sahen sie das Parlament und gaben 2½ sh. »an den Mann, der uns nachher ins Unter-Parlament einliess, die Debatten daselbst mit anzuhören«. Dasselbe bekam am 2. Juli: »die Frau, welche uns in die Zimmer, die ins Ober-Parlament führen, einliess, um den König auf dem Thron zu sehen«. (Abb. 4). Diese Orientierung über die parlamentarischen Gebräuche fiel in die letzte Woche des Aufenthalts in London; zwei Tage später, am 4. 7. 1767, fuhr Schimmelmänn mit Zigel und Jaques über den Kanal nach Calais.

Für die Weiterfahrt auf dem Festlande nach Paris bedienten sich die Reisenden nicht der Postchaisen sondern fanden es zweckmässiger, am 5. 7. in Calais eine »berline«, also eine viersitzige Reisekutsche zu mieten, mit der sie am 6. 7. über Béthune in Paris eintrafen und im Hotel de Saxe abstiegen. Vom 9. 7. an mieteten sie von »Charles, loueur de Carosse, rue Magazine« für monatlich 340 livres Wagen, Pferde und Kutscher, um für alle Fahrten unabhängig zu sein. Für vornehme Besucher war das unerlässlich und üblich. Bei weiteren Touren in die Umgebung gab es gegen Mehrzahlung zwei Pferde Vorspann; so vom 3.—10. 8. nach Compiègne und am 20. 10. nach Versailles und Marly.

Der ganze Reiz der im Gegensatz zur englischen so viel mannigfaltigeren französischen Küche mit ihrer Fülle leckerer Gemüse und Fleischgerichte spricht noch aus den von Zigel aufgehobenen

Rechnungsbelegen. Das Frühstück nahmen die Reisenden natürlich in einer der angenehmen Crémereien ein. Eine grosse Rolle spielten die Rechnungen der Wäscherin, deren Arbeit in England offenbar von der Pension ohne Sonderberechnung übernommen worden war.

Die Anschaffungen betrafen ausser einigen Anzügen beim »Marchand tailleur Monsieur Kel« verschiedene, elegante Ausstaf-

Abb. 4. Der englischen König im Oberhaus.
Stich von T. Lodge 1769.

fierungen; z. B. »une épée d'acier incrustée en or« für 240 livres und ein silbernes Jagdmesser für 42 livres; dazu Degengehenke. Ende August kaufte sich Ernst Schimmelmänn zwei Floretts, Fechthandschuhe und Fechtschuhe und nahm täglich zwei Stunden Fechtunterricht bis zur Abreise Ende Oktober. Von Ende September an kam noch täglich eine Stunde Tanzunterricht dazu. — Mehrfach liess sich der junge Baron beim Zahnarzt die Zähne reinigen, was jedesmal nicht weniger als 12 livres kostete.

Besucht wurden ausser den Sehenswürdigkeiten eine Spiegelfabrik und eine Schnupftabakmanufaktur. Am 23. 10., dem letzten Tag in Paris, verteilte Ernst 90 livres Trinkgelder und schenkte ausserdem, wie Zagel schreibt, »nach Gewohnheit vieler fremder protestantischer, in Paris sich aufhaltender Cavaliers an die Armen der schwedischen Kirche einen Louis d'or«. — Dann kaufte man

noch vier Bouteillen Wein für die Reise und fuhr über Péronne-Cambrai-Valenciennes in die oesterreichischen Niederlande; diesmal aber weder mit der Post noch in einer gemieteten Kutsche, sondern in einer eigenen »diligence, peinte en gris, garni en velours jaune«, die am 19. 10. für 900 livres gekauft worden war. So brauchte man nur vier bis sechs Pferde auf den Poststationen zu nehmen. Bei Mons überschritten die Reisenden die Grenze; am 26. 10. besahen sie schon in Brüssel eine Tapetenmanufaktur; am 27. waren sie in Holland, wo sie sechs Wochen blieben und 1360 Gulden ausgaben. Von Utrecht bis Amsterdam wurde das Gepäck mit der »Treck Schuyte«, das heisst einem Schleppkahn, befördert; diese in den hochgelegenen Kanälen angenehme Beförderungsart benutzten auch die Reisenden selber bei einem Ausflug nach Haarlem. Ausser einigen Bällen waren es in Holland merkwürdigerweise die Strafanstalten, die am sehenswertesten zu sein schienen: ein Zuchthaus und ein Spinnhaus; ferner ein Tollhaus; ausserdem noch Mühlen und ein medizinischer Garten.

Am 13. 12. 1767 wurde die deutsche Grenze hinter Bentheim überschritten; die Weiterfahrt führte über Osnabrück-Nienburg, durch die Lüneburger Heide über Schneverdingen nach Harburg, wo man in einem Ewer, der auch für die Reisekutsche Platz bot, über die Elbe nach Hamburg übersetzte. Am 18. 12. 1767 war Ernst Schimmelmann wieder zu Hause.

Es ist unwahrscheinlich, dass die blossе Absolvierung der beliebten »Grossen Tour« junger Adliger dem stets praktisch denkenden Schatzmeister für seinen Sohn genügt hätte. Er wünschte vielmehr, durch diese kostspielige Reise die finanzwirtschaftliche Ausbildung seines einstigen Nachfolgers zu fördern. Deshalb wurde der Aufenthalt in England auf ein Jahr ausgedehnt gegenüber nur 3½ Monaten in Frankreich; darum offenbar der lange Aufenthalt an der Küste in Southampton und die Besichtigungen von Fabriken, Werften, Bergwerken und die Anschaffung zahlreicher nationalökonomischer Bücher — meistens nach dem Rat des Buchhalters an Cottins Bank. Genaueren Aufschluss gibt eine Erläuterung, die Zagel am 2. 7. 1767 seiner dritten Reiserechnung voranstellte. Darin heisst es: »Es folgt hierbey ein eigenhändiger Aufsatz des Herrn Barons von der Banque. Es hätte selbiger noch sehr erweitert werden können, da noch viele Materialien dazu vorhanden waren, allein die Zeit hat es nicht erlauben wollen. ... Es ist sehr zu verwundern, dass wir von der hiesigen Banque keine eigentliche Beschreibung haben aufreiben können, ohngeachtet sonst die Engelländer über alles schreiben; umso viel mehr Mühe hat der

Herr Baron gehabt, dieses zu sammeln und in Ordnung zu bringen, welches besonders bey den Banque Capitalien sich ereignet hat, wo wir in einigen Tagen durch alle zur Hand habenden Bücher doch keine mehrere Einsicht erlangen konnten, weil eines dem anderen nicht selten widersprach, und in allen Büchern durchgehends nichts vollkommenes hierin anzutreffen war. ... Der andere französische Aufsatz rührt von dem älteren Herrn Cottin her ...«. —

Den Umfang und zugleich die Schwierigkeit der im fremden Land betriebenen Bankstudien hat Zagel anschaulich geschildert, wenn auch Ernst' Aufsatz leider verloren ist. Auch Zagels vorbildlich genaue Rechnungsführung verfolgte wohl einen pädagogischen Nebenzweck. Ernst selbst beteiligte sich durch Ausschreiben von Quittungen z. B. bei Empfang seines Taschengelds von 5 Guineen; ja, über die Kosten eines Ausflugs nach Fontainebleau im Oktober 1767 lieferte er eine eigenhändige Aufstellung mit genauester Begründung der einzelnen Posten. Dass die Post etwa doppelte Taxe nehme, sei üblich bei Anwesenheit des Königs. Schwarze Strümpfe kosteten 11 livres; sie waren nötig, denn »man hatte gesagt in Paris, dass man weisse trug, ich konnte aber nur mit schwarzen bei Hofe erscheinen«. Hinter dem Posten von 2 livres für einen Ersatzriemen an der Kutsche schrieb Ernst: »Ich kann bezeugen, dass sich der alte unterm Wagen zerbrochen«. Fast scheint es, als ob sich der Sohn über die beim Vater beliebte, allzu pedantische Rechnungsführung lustig machen wollte, aber eine solche Ironie lag wohl noch nicht in der Natur des jungen Ernst, von dem sein Vater auf dem Totenbette zu Balthasar Münter, dem Pfarrer von St. Petri zu Kopenhagen, sagte: »Er ist ein guter Mensch und hat seinen Vater nie betrübt«.

Trotz des nationalökonomischen Zwecks der Reise wurde für Ernst Schimmelmans so stark den Künsten und Wissenschaften zuneigenden Sinn doch schliesslich alles das am bedeutendsten, was er an Kunstdenkmälern und Kunstdarbietungen in England und Frankreich sah oder hörte. Dass auch die Rechnungshefte das deutlich machen, gibt ihnen ihren farbigen Reiz und ihren besonderen Wert für unsere Kenntnis von Ernst Schimmelmans Werdegang. Die Besuche von Kirchen, Schlössern, Gärten, Galerien, von Ateliers, von Theatern und Konzerten; ferner die Anschaffungen von Büchern und Noten, schliesslich die Erteilung von Musik- und Tanzunterricht — alles findet sich in den Heften verzeichnet.

Am 20. 8. 1766 besichtigten die Reisenden von Southampton aus Lord Pembrokes Haus und Garten zu Wilton. Der Hausver-

walter zeigte ihnen das von Inigo Jones erbaute Gebäude; durch Ankauf einer gedruckten Beschreibung hatten sie sich vorbereitet. Auch die berühmten Denkmale der Steinzeit, die Stonehenge bei Salisbury, besahen sie an Hand einer »gedruckten Beschreibung des alten Tempels, genannt Stone Henge«; ebenso Schloss Windsor. In Oxford wurden verschiedene der schönen alten Colleges an der Universität besucht: Christ Church-College mit der reichen Bildergalerie, New College, All Souls College mit seiner Bibliothek, Mertons College; von Oxford aus sahen die Reisenden am 8. 11. 1766 Marlboroughs Schloss Blenheim und am Tage vorher eines der berühmtesten Beispiele für den modernen Parkstil, der damals in Deutschland eben erst bekannt wurde: den vom Landschaftsgärtner Lancelot Brown (1715—82) angelegten »englischen Garten« in Stowe. Ein weiterer berühmter Garten in Kew, vom Verfechter des chinesischen Gartenstils, Chambers, 1763 durch ein Stichwerk bekannt gemacht, wurde im Mai 1767 besichtigt; desgleichen der »vortreffliche Garten und Park des Herrn Hoare zu Sturton«. Im Frühling 1767 sah Ernst Schimmelmann ferner das britische Museum, den Tower (wo die Betrachtung der Reichsinsignien 4 sh. extra kostete), Westminster Abbey, mehrfach die St. Pauls Kathedrale, Schloss Hamptoncourt und Schloss Kensington. Eine Gemäldeausstellung in der Pall Mall wurde mit Hilfe von Katalogen studiert.

In Paris, wo die finanzwirtschaftlichen Studien zurücktraten, mehrten sich die Kunstexkursionen. Die Reihe der besichtigten Kunstdenkmäler lässt sich wieder an Hand der verausgabten Poubaires verfolgen: Die Kirchen Val-de-Grâce, Ste Geneviève, St Thomas d'Aquin; die alte Königskathedrale in St Denis mit ihrem Kirchenschatz; die Klosterkirchen der Augustiner, Kapuziner, Karmeliter und Cölestiner. Notre-Dame de Paris ist nicht genannt; wohl weil der Besuch keine Ausgaben verursachte. Dagegen erscheinen die bekanntesten Schlösser der Umgebung in den Heften: Versailles mit Grand Trianon, Fontainebleau, Chantilly, St Cloud, Meudon, Sceaux; ferner die heute verschwundenen Schlösser La Muette und Marly — der in der französischen Revolution zerstörte Liebblingssitz Ludwig XIV. In der Stadt sahen die Reisenden das Hôtel de Soubise (heute Archives Nationales) mit seinen herrlichen Rokoko-Innenräumen und natürlich mehrfach den Louvre mit der dort untergebrachten Akademie der bildenden Künste; schliesslich die Bildergalerie im palais Royal. Ausser den Kunstkabinetten der Herren *de Cagny*, *Tier*, *Callis* besichtigte Ernst Schimmelmann am 16. 10. 1767 das Grabmonument des Marschalls Moritz von Sachsen von *Jean Baptiste Pigalle*, dem damaligen Mode-Bildhauer — zweifellos im Atelier des Künstlers, denn das sehr theatrale Werk wurde erst 1770 fertig und in Strassburg aufgestellt.

Unter dem 21. 4. 1767 erscheinen im Londoner Anschreibehaft die Posten von je 1 sh. »an den Bedienten der Mahlerin Miss Angelica und des Mahlers West«. Bei beiden damals im Mittelpunkt des gesellschaftlichen Interesses stehenden Künstlern machte Ernst Schimmelmänn also Atelierbesuche. *Benjamin West* war seit 1763 der besondere Günstling des englischen Königs. Miss Angelica ist die damals fünfundzwanzigjährige *Angelica Kauffmann*, die Lord *Wentworth* ein Jahr zuvor aus Italien nach London gebracht hatte. 1764 hatte sie *Winckelmann* porträtiert. In London feierte ihre malerische Begabung und vielleicht noch mehr ihr weiblicher Zauber grosse Triumphe. Unter zahlreichen Heiratsanträgen fand sich auch der ihres Kollegen *Reynolds*, aber leider verband sich Angelica noch im gleichen Jahr, in dem Ernst ihre Bekanntschaft machte, mit einem Hochstapler, von dem sie 1768 wieder geschieden wurde. Ernst Schimmelmänn hier angeknüpfte Beziehung wurde vielleicht der Grund dafür, dass seine Lieblingsschwester *Julia* sich 1784 in Rom gerade von Angelica Kauffmann für ihren Bruder porträtieren liess. Aus dem Schimmelmännischen Palais in Kopenhagen gelangte das Bild dann nach Ernst' Tod nach Ahrensburg.³⁾

Dass die Reisenden fleissig die Theater besuchten, versteht sich von selbst; im August 1766 sassen sie in Southampton fast jeden zweiten Tag in der Komödie. Ende September waren sie zum ersten mal im Londoner Covent Garden Theatre, wo sie auch Shakespeares Heinrich V. sahen. Hier wie dann im Januar 1767 in der Londoner Oper kostete der Logenplatz 5 sh. In der Oper gab Zagel ausserdem »dem Box Keeper 2½ sh., um ihn willig zu machen, künftig Plätze für uns aufzuheben«. Der Andrang war also gross; ebenso im Februar im Drury Lane Theatre, als der grosse, damals fünfzigjährige Schauspieler *Garrick* auftrat, den *Helfrich Peter Sturz* ein Jahr später so eindringlich in seinen Reisebriefen geschildert hat.

In Paris bezahlten die Reisenden in der französischen wie in der italienischen Komödie 6 livres im I. und 3 livres im II. Rang; in der Oper 7½ livres. Im Opernhaus im Palais Royal fand auch eine Besichtigung der technischen Einrichtungen statt. Was gegeben wurde sagen die Eintragungen in den Heften leider nicht.

Von besonderem Interesse sind die drei Aufführungen von Händels Oratorien im Covent Garden Theatre, die Schimmelmänn und Zagel in den Osterwochen 1767 hörten. Die Anschreibehafte beweisen damit, dass auch in der Zeit zwischen Händels Tod 1759 und dem ersten Händel-Fest 1784 seine Oratorien öffentlich aufgeführt wurden; freilich durchaus als Konzerte für Wohlhabende,

³⁾ Vgl. G. Pauli in Zeitschrift für Kunstgeschichte, IV (1935) p. 9 ff.

denn der Platz kostete 10½ sh., also mehr als ein Opernplatz.⁴⁾ Die Reisenden hörten die »Deborah« am 11. März, den »Samson« am 18. März, den »Messias« (komponiert 1741), an dessen Aufführung an gleicher Stelle acht Jahre vorher der blinde *Händel* noch selbst teilgenommen hatte, am 8. April. — Die seit 1765 von *Johann Sebastian Bachs* begabtem Sohne *Christian* zusammen mit *Karl Friedrich Abel* in London veranstalteten »Bach-Abel-Konzerte« scheinen die Reisenden dagegen nicht besucht zu haben; nur in Oxford und Southampton wurde je ein Konzertbesuch registriert. Ernst Schimmelmänn nahm aber von Ende Januar 1767 an in London Flötenunterricht bei dem Italiener *Florio Grassi*, der üblicher Weise zur »Entrée« gleich zwei Guineen bekam. Er gab dann weiterhin zum gleichen Preis monatlich acht Stunden. Auch in Paris setzte Ernst die Flötenstunden fort; allerdings entpuppte sich der zuerst gewählte »Flötenmeister« als ein Missgriff, sodass er Ende August »abgeschafft« und durch einen anderen ersetzt werden musste. Dieser gab dann jeden Tag eine Flötenstunde zu je 4 livres. Eine neue Querflöte zum Preis von 4 Guineen hatte Ernst schon am 10. 2. 1767 in England erworben; ebenso Notenmaterial für Kammermusik, die ihm in London der Flötenlehrer *Grassi* empfahl und besorgte: am 11. 4. unter anderem Duette und Trios von *Dottels* sowie Trios und Solostücke von dem oben genannten *Karl Friedrich Abel* (1725—87). Die Noten, die am 1. 7. 1767 für 3 Guineen gekauft wurden, sind leider nicht im einzelnen aufgeführt. Über die Notenerwerbung in Paris am 6. 10. 1767 schickte *Bordet* dagegen eine genaue Aufstellung. Neben verschiedenen unbekannteren Komponisten erscheinen vor allem die damals etwa fünfzigjährigen Generationsgenossen der Söhne *Bachs*: Sonaten von *Wagenseil* (1715—77), Trios von *Stamitz* (1717—57), Quartette von *Toeschi* (1724—88); ferner Sonaten von *Locatelli* (1693—1764). — Ernst Schimmelmänn betrieb wie seine Schwestern *Caroline* und *Julia* die Musik mit Ausdauer; auch später, z. Z. im Frühling 1770 in Kopenhagen bei *J. G. Tauer*, hat er täglichen Unterricht auf der Querflöte genommen.

Ein sehr anschauliches Bild von den vielseitigen Bildungs- und Geschmacksrichtungen des zwanzigjährigen Ernst Schimmelmänn geben schliesslich noch die Bücherankäufe in England und Frankreich. Kompendien über das Bankwesen stehen hier neben philosophischen Essays des 17. Jahrhunderts; die Klassiker *Racine* und *Corneille* neben den Moderomanen von *Goldsmith*. Bei seinen ersten Ankäufen drei Tage nach der Ankunft in London bevorzugte

⁴⁾ Vgl. Müller-Blattau, Georg Friedrich Händel, Potsdam o. J., p. 151, 152, wo angenommen wird, dass die Oratorien in Konzertform erst 1784 wieder aufgeführt worden seien.

Ernst noch die Antike und besorgte sich Xenophons Berichte — wohl als Ausklang seiner Genfer Studien. Sehr bald folgen aber Darstellungen der englischen Geschichte, so Howells *History of England*; dazu später die 1763 veröffentlichte englische Geschichte des Philosophen *David Hume* und die im gleichen Jahr erschienene *history of England* aus der Feder der eifrigen *Catharina Cambridge-Macaulay*. Unter den philosophischen und pädagogischen Büchern sind ausser Humes *Essays* die am Ende des 17. Jahrhunderts veröffentlichten Hauptwerke von *John Locke*, die Schriften des Freidenkers *Bolingbroke* und *Benjamin Franklins* »Sophokles« zu nennen; unter der poetischen Literatur *Popes* und *H. Grays* Werke und vor allen der vier Jahre vorher erschienene und schnell berühmt gewordene »Ossian«, die geschickten Nachahmungen alter Bardenlieder durch den Schotten *Macpherson*, sowie Goldsmiths 1766 veröffentlichter Roman »*The Vicar of Wakefield*« — im Herbst 1770 das Lieblingsbuch des jungen Goethe bei seinen Besuchen im Sesenheimer Pfarrhaus bei Strassburg. Eine Biographie über *Milton* und »*remarks on Rousseau*«, ergänzen das Bild der Erwerbungen, unter denen auch ein Exemplar des *Common Prayer book* nicht fehlt.

Während ein Teil der Bücher in London sofort bezahlt wurde, stellte die Buchhandlung Will. Cook am 1. 7. 1767 für die seit April gelieferten Bücher eine Gesamtrechnung aus. Es waren 47 Werke für 34 £ 15 sh. 6 p. Die wertvollsten Erwerbungen waren *Jonathan Swifts* Erzählungen in 21 Bänden für 3 £ 3 sh.; »*England Illustrated*« für 2 £ 16 sh. und die von dem gelehrten *D. Samuel Johnson* 1765 besorgte, neueste Shakespeare-Ausgabe in 8 Bänden für 2 £ 8 sh. Wir dürfen danach vermuten, dass Ernst damals eine Reihe von Shakespeare-Aufführungen gesehen hat, auch wenn die Anschreibehefte es nicht verraten. — Die von *Ad-dison* geleitete und viel gelesene Zeitschrift *Spectator* kostete pro Band nur 2 sh. Unter dem Rest der Bücher befanden sich geschichtliche Darstellungen des Parlaments, der Stadt London, der Seefahrt; ein Führer durch das britische Museum und eine Einführung in die Malerei; Briefsammlungen und Gedichte.

In Paris kaufte Ernst ausser einer ganzen Reihe von Reiseführern und beschreibenden Verzeichnissen vor allem die grossen Dramatiker des 17. Jahrhunderts wie *Racine* und *Corneille*; *Molière* fehlt dagegen. Selbstverständlich wurden auch die bekannten Enzyklopädisten *d'Alembert* und *Diderot* berücksichtigt; von *Diderot*, den Ernst kennen gelernt hatte, schaffte er die *pensées philosophiques* von 1746 und zwei Dramen an. *Montesquieu* und *Voltaire* sind durch sechs- und dreizehn-bändige Gesamtausgaben ihrer Werke vertreten. *Ovids* Metamorphosen wurden in einer sehr kostbaren Ausgabe für 36 livres erworben.

Zum Heimtransport dieser auf rund 300 Bände angewachsenen Bibliothek musste zum Schluss in Paris eine Holzkiste mit dem nötigen Heu zur sorgfältigen Verpackung für 6 livres besorgt werden. Ihre Beförderung machte vor allem bei dem Wechsel von Land- und Wasserweg in Holland erhebliche Unkosten. Aber Ernst Schimmelmann brachte hier ausser seinen unschätzbaren Erfahrungen auch eine Reiseerinnerung mit nach Hause, die nicht nur in seinen Augen von dauerndem Wert sein mochte.

Ein halbes Jahr nach Ernst Schimmelmanns Rückkehr rüstete sich auch sein Vater zu einer ähnlichen Reise und zwar als Mitglied des stattlichen Gefolges von 56 Personen, in deren Begleitung der junge König Christian VII. am 4. Juni 1768 von Traventhal aus seine halbjährige Fahrt durch Deutschland, Holland, England und Frankreich antrat. Ahrensburg bildete vom 4. bis zum 6. Juni die erste Station; hier wurde Schimmelmann als Gastgeber zum dänischen Schatzmeister ernannt. Während dann die Reisegesellschaft nach Hannover und Hanau weiterfuhr, blieb Schimmelmann zunächst zurück, approbierte am 13. Juni noch in Ahrensburg die Entwürfe seines Architekten *Carl Gottlob Horn* für sein neues und reichstes Schloss zu Wandsbek und reiste dann erst dem Könige nach.

Die Frage liegt nun nahe, ob Ernst Schimmelmann und Zagal vielleicht an der Vorbereitung der königlichen Reiseroute mitgearbeitet haben, aber das ist bei den ganz anderen Zwecken ihrer Studienfahrt doch höchstens in beschränktem Masse anzunehmen. Dass die königliche Gesellschaft zum Teil die gleichen Städte wie Utrecht, Amsterdam, Brüssel, Calais berührte, liegt an der Gebräuchlichkeit dieser Route; ebenso waren Oxford, Stowe, Windsor so selbstverständliche Reiseziele von London aus wie Versailles, Fontainebleau, Chantilly, St. Cloud für den Besucher von Paris. Es wäre aber eine lockende Aufgabe, einen Vergleich zu ziehen zwischen den Wanderjahren von Ernst Schimmelmann und der grossen Staatsaktion der Königsreise, wie sie im Reisejournal von 1768 niedergelegt ist und sich etwa im Tagebuch von *Ove Høegh-Guldberg* oder in Helfrich Peter Sturz' Reisebriefen widerspiegelt.⁵⁾

⁵⁾ Reisejournal im Staatsarchiv, Kopenhagen. Ferner: Kong Christian VII udenlandske Rejse i Aaret 1768 (herausgegeben von Christian Olsen 1837); Helfrich Peter Sturz, Briefe im Jahre 1768 auf einer Reise im Gefolge des Königs von Dänemark geschrieben (in: Schriften, Bd. I, Karlsruhe 1784, p. 3 ff.). — Für freundliche Hilfe bei diesen Feststellungen danke ich Herrn Genealog Albert Fabritius in Kopenhagen. — Fünfzehn Briefe von Ernst 1766/67 aus England für A. von Hennings (Nachlass Hennings Nr. 73 in der Hamburger Staats- und Universitätsbibliothek, der ich verbindlichst danke) betreffen nur einzelne der aus den Rechnungsheften hervorgehenden Tatsachen.

SINDSSYGDOM I FYRSTESLÆGTER

Af *Søren Hansen*.

Den nyere arvebiologi har stillet de ikke sjældne tilfælde af sindssygdom i de gamle fyrsteslægter i nyt lys. Det var indtil omkring ved sidste århundredskifte almindeligt at opfatte både dem og de mange lettere psykiske abnormiteter som udslag af en degenerationsproces, hvorved slægten efterhånden gik legemligt og åndeligt til grunde. Denne lære, der oprindeligt skyldes den iøvrigt fortjenstfulde franske sindssygelæge *B. A. Morel*, er nu forladt, dels fordi psykiaterne nu har bedre forståelse af sindssygdommens arvegang, hvor indviklet den end ofte er, dels og vel navnlig fordi man nu ser anderledes på selve slægtsbegrebet. Det, man sædvanligvis kalder en slægt, er jo i virkeligheden et konglomerat af talrige slægter. Helt rene ublandede slægter kan kun fremkomme ved gennemført rendyrkning af laverestående dyr og planter, der nedstammer fra et enkelt individ, medens de fleste højerestående ligesom mennesket, har talrige stamfædre, hvis efterkommere har indgået kønslig forbindelse med efterkommere af ganske andre stamfædre. Ingen fyrsteslægt er derfor andet og mere end et mere eller mindre tilfældigt udsnit af en helhed, hvis oprindelse taber sig i en grå oldtid, og hvis afgrænsning til siderne og fremefter er ligeså udflydende som Harald Hårfagers og Gorm den gamles efterslægter. I et sådant udsnit kan der nu og da påvises en tilbagegang, som med nogen ret kan kaldes degeneration, når man blot ikke derved forstår en naturnødvendig biologisk proces. I andre udsnit kan der påvises en fremgang, en regeneration af kortere eller længere varighed. Begge disse fænomener er for en stor del arveligt betingede, for såvidt som de beroer på overførelse af uheldige eller heldige egenskaber fra det ene slægtled til det andet, ved arv i dette ords biologiske betydning. Forholdet er ikke det, at denne eller hin fyrsteslægt har haft en almindelig sygelig konstitution, der har ytret sig på forskellig måde, men de har haft latente arvelige anlæg til forskellige enkeltegenskaber, der nu og da har manifesteret sig som sindssygdom eller andre sygelige tilstande og defekter. Gennemgående har medlemmerne af disse slægter været så sunde som folk er flest. En del af dem har gjort sig

bemærkede ved mindre heldig adfærd, andre ved fremragende egenskaber, men hovedsummen af dem, hvortil også må regnes det talrige illegetime afkom, har historien intet at melde om.

Den gruppe af fyrsteslægter, der skal omhandles i det følgende, har alle et fælles ophav i den sindssyge Hertug *Vilhelm den yngre*, kaldet den fromme af *Brunsvig-Lüneburg*, der var gift med kong *Christian den tredies* datter *Dorothea*, og blandt hvis efterkommere der er optrådt en række tilfælde af vel konstateret karakteristisk sindssygdом, og det er dem vi skal holde os til, medens der kun lejlighedsvis vil være anledning til at gå nærmere ind på de lettere psykiske abnormiteter i slægterne. De sindssygdomsformer, der er tale om, er den manio-depressive psykose (den såkaldte stemningssygdom) og *dementia-præcox* (Ungdomssløvsind) der repræsenterer de to største grupper af de mange forskellige sindssygdomme der forekommer. Ved siden af disse har alle de øvrige så vel talmæssigt som socialt langt mindre betydning og der er her kun anledning til at nævne den såkaldte *paranoia* (forrykthed) som indtager en særstilling, fordi den optræder som så nøje knyttet til den gruppe, hvortil *dementia præcox* hører, at den vanskeligt kan opfattes som en selvstændig sygdom. Af de øvrige sindssygdomme optræder den senile demens, der skyldes åreforkalkning, jævnligt som afsluttende komplikation, men er iøvrigt uden interesse i den her foreliggende sammenhæng, og det samme kan siges om andre sindssygdomme såsom den generelle parese, der skyldes syfilis, visse former af kronisk alkoholisme o. fl. a.

Begge de store hovedgrupper er udtalt arvelige. Begge beroer de på en flerhed af anlægsfaktorer, som i forskellig kombination betinger de forskellige former, men de er uafhængige af hinanden. De kan tilfældigt optræde i samme slægt, men der er ingen arvelighedsmæssig forbindelse imellem dem, ligesom de også i rent klinisk henseende er højst forskellige. De nedarves sædvanligvis begge recessivt, hvilket vil sige, at de kun manifesterer sig, når de arvelige anlæg til dem foreligger hos begge forældre og mødes med tilsvarende anlæg ved befrugtningen, men ellers forbliver anlæggene i kønscellerne, hvor de kan holde sig latente gennem en praktisk talt ubegrænset række af slægtled, uden at gøre sig gældende, hvoraf følger, at disse sygdomme ofte optræder tilsyneladende ganske spontant uden at der vides noget om, at der tidligere har været lignende sygdom i slægten.

Den sindssygdом, hvoraf hertug *Wilhelm* led, var ganske utvivlsomt en manio-depressiv psykose. *Strohmayer*, som på indgående måde har beskæftiget sig med arvelighedsforholdene i hans descendes med særligt hensyn til de to sindssyge bayerske konger *Otto den første* og *Ludvig den anden*, mener ganske vist, at det måske var »eine in protrahierte demenz übergehende melankolie

des rückbildungsalters«, men hans kilde (deutsche allgemeine biographie) taler hverken om melankoli eller demens, men om »ein schweres Gemüthsleiden«, som indtrådte, da hertugen var 46 år gammel, og som hindrede ham i at beskæftige sig med regeringsanliggender, og det tilføjes at »Er beschäftigte sich auch in gesunden tagen gern mit theologischen fragen und hat sich über sie mit leuten wie *Martin Chemnitz* und *Polycarp Leiser*, die er zu dem zweck häufig aus Braunschweig holen liess, gern unterhalten«. Die glaubenseinheit der lutherischen kirche, suchte er nach kräften zu fördern, und er blieb der concordanzformel treu, als sie manche von ihr abwandten«. Heraf fremgår det med fornøden tydelighed at hertugens intelligens var uskadt og at sygdommen var intermitterende. Når det siges, at den brød ud, da han var 46 år, betyder det vel blot, at den tog overhånd efter flere eller færre lettere anfald, og det kan ialfald ikke tages som bevis for tidlig senilitet. *Thackeray* siger, at »sometimes in his latter years the good duke had glimpses of mental light, when he would bid his musicians play the psalm-tunes which he loved«. Efter denne summariske karakteristik kan der ikke stilles nogen sikker psychiastriisk diagnose, men den afkræfter ikke den, der med al ønskelig tydelighed fremgår af de foran citerede udtalelser. *Thackeray* har rimeligvis sin viden fra en enkelt kilde, der kun omtaler hertugens sindstilstand i hans sidste leveår.

Der foreligger ingen sikre oplysninger om tilfælde af udtalt sindssygdom af nogen art hos hertug *Wilhelms* forfædre og heller ikke i hans nærmeste efterslægt, men han havde 15 børn, og det må antages, at adskillige af dem har arvet et latent anlæg til manio-depressiv psykose og ført det videre, indtil det slog ud i sjette filialgeneration hos *Georg III af England*. Han kan have arvet det i lige mandslinie gennem sin fader *Frederik Ludvig*, prins af Wales, men der må have været et tilsvarende anlæg hos moderen en *Augusta* af Sachsen Gotha, hvis afstamning taber sig i mylderet af datidens tyske småfyrster. Også *Georg III's* sindssygdom var en typisk manio-depressiv psykose med gentagne svære anfald, der begyndte da han var 27 år, men allerede som barn var han sær, dvask og doven, sov gerne hele dagen, kunde være stædig, men var ellers godmodig og munter. Hans Intelligens var ikke stor, men holdt sig i det hele uskadt indtil han i ni år før sin død blev helt afsindig, måske på grund af en i hans høje alder tilstødende senil demens. Det var ikke på grund af svigtende åndsevner i hans lyse perioder, at han ikke havde heldet med sig som regent. Det var en naturlig følge af de store indrepolitiske vanskeligheder han mødte, og hans forfejlede reaktionære politik var i de tider i og for sig forståelig nok.

Georg III's sønner, kongerne *Georg IV* og *William IV*, var

ikke sindssyge. Deres uheldige egenskaber og adfærd er velkendt, og det skal ikke her forsøges at udrede hvad der skyldtes arveligt anlæg og hvad der var en følge af dårlig opdragelse i den usunde luft ved hoffet og hele tidsånden. Heller ikke i hans øvrige descendens kendes der tilfælde af sindssygdom, der er så godt oplyste, at det tillader en bestemt diagnose, men de to tilfælde af udtalt manio-depressiv psykose hos hertug Wilhelm den yngre og hos Georg III er også tilstrækkelig til at belyse en vigtig del af den arvelige disposition i det hannoveranske dynasti.

Ved siden af den var der imidlertid også et arveligt anlæg til blindhed af ikke nærmere kendt årsag, idet såvel hertug Wilhelm, som Georg III og hans sønnessøn *Georg V* af Hannover blev helt blinde. Større betydning har det dog at der også må have været et arveligt anlæg til dementia præcox, der slog ud ved prins Frederiks datter Louises ægteskab med *Frederik V*, idet deres søn *Christian VII* fik sygdommen i udtalt form. Det tyder på, at der også i den oldenborgske kongeslægt har været et latent anlæg til den, og det kan være kommet ind i slægten ved hertug Wilhelms sønnedatter *Sophie Amalies* ægteskab med *Frederik III*. Det maa dog for fuldstændigheds skyld siges, at dette anlæg ikke behøvede at have været en arv fra hertug Wilhelm. Det kunde ligeså godt stamme fra hertuginde *Dorotheas* slægt, og da hun var en datter af *Christian III*, var der ret nært slægtskab mellem Sophie Amalie og Frederik III, idet deres bedsteforældre var sødskende. Hvis anlægget forelå fra den side, kunde der have været grund til at tro at det var slået ud hos *Christian V* eller hos en af hans sødskende. At det ikke skete, er vel ikke noget afgørende bevis for, at også anlægget til dementia præcox stammer fra hertugens slægt, men det taler dog stærkt for det. Muligheden af at Frederik V kan have arvet det fra sin moder eller sin farmoder kan ikke udelukkes, men herom kan intet oplyses.

Om Sophie Amalie siger *I. A. Fredericia*, at »hun tog i arv fra sin fader, der var en af tredivårskrigens ejendommeligste skikkelser, en urolig og intrigant energi og fra hele sin Slægt et eksentrisk lidenskabeligt temperament forenet med higen efter efter fornøjelser og magt«. For hendes eget vedkommende kan denne karakteristik vel være rigtig nok, men slægten som sådan var hverken eksentrisk eller lidenskabelig. Hendes fader Hertug *Georg af Brunsvig-Lüneburg* indlagde sig under tredivårskrigen en vis berømmelse ved den lethed, hvormed han skiftede politisk overbevisning og snart kæmpede på svensk, snart på kejserlig side, ikke netop som andre af datidens drabelige krigskarle for vindings skyld, men vel nærmest for at tilfredsstille en trang til at optræde som stor feltherre.

Også hans efterkommere på Danmarks og Englands troner

var ret ubetydelige personligheder, og ingen af dem har hævet sig over den jævne middelmådighed eller gjort sig bemærkede ved fremragende egenskaber af nogen art. Hverken *Christian V*, *Frederik IV*, *Christian VI* eller *Frederik V* havde stammoderens temperament, og hos ingen af dem har det latente anlæg, de bar på, røbet sig i deres adfærd, med mindre man vil opfatte *Frederik V*'s hang til drik og seksuelle udskjelser som andet end udslag af en slap karakter, og betegne ham som konstitutionel psykopat. Han yndede at undskylde sig med, at han havde »ein hitziger kopf«, men det havde han kun, når han havde drukket mere end sædvanligt.

Det var tidligere en almindelig antagelse at *Christian VII*'s sindssygdom var en følge af hans faders drikfældighed, men det er ikke rigtigt. Det er ikke udelukket om end vanskeligt at bevise, at svær alkoholisme kan have en skadelig virkning på kønscellerne, men hvis det er tilfældet, er det ganske usandsynligt at de desuagtet kan frembringe et levedygtigt foster, uden svære, umiddelbart iøjnefaldende legemlige eller sjælelige defekter. Den virkelige grund lå i det nedarvede latente anlæg hos begge forældrene. Det var det der, som det så hyppigt sker, førte til den karakteristiske opløsning af hele sjælelivet i pubertetsårene, der hurtigt udviklede sig til fuldstændig og uhelbredelig afsindighed.

Christian VII søster *Sophie Magdalene* ægtede kong *Gustav III* af Sverige, der ligesom hun kan have haft et latent anlæg til sindssygdom, idet hans moder var en datterdatter af *Georg I*. Det har tidligere været almindeligt at betegne deres søn *Gustav IV Adolf* som sindssyg og nægtes kan det ikke at et og andet i hans adfærd kunde tyde på at han virkelig var det, men efter at nyere svenske historikere har stillet hans politiske dispositioner i nyt lys, må opfattelsen af hans sindstilstand revideres. *Gustav IV Adolf* må ses og bedømmes på baggrund af forholdene i Sverige i hans ulykkelige regeringstid. Herom siger *Sam Clason*: »Olyckorna komme först och främst därför att i vårt land på den tiden rådda den allra mest bedröfliga upplösning af alla statliga begrepp, af disciplin, ordning, sammenhållning, förmåga aff samverka för et gemensamt mål och det trots att man hade att utstå en kamp mot rikets sönderstyckning«. Heri var kongen uden skyld. Han var efter alt at dømme en rettænkende hæderlig mand, som gjorde sit bedste, men han var ingen betydelig personlighed og forstod ikke at vinde sit folks tillid og hengivenhed. Derfor lagde man hele ansvaret for rigets vanrøgt på hans svage skuldre, og den stigende uvilje mod ham førte til, at man med rette eller urette opfattede enkelte af hans ord og handlinger som udslag af sindssygdom. At han, som så mange andre kaldte *Napoleon* antikrist og kejser *Alexander* erkeengelen *St. Michael*, blev udlagt som vidnesbyrd om, at han førte

sin efter nutidens dom fuldt forsvarlige udenrigspolitik efter Johannes åbenbaring, og der kan heller ikke være tvivl om, at hans stærke tro på sin guddommelige mission i en opløst og forvirret tid havde en noget sygelig karakter. *Runebergs* skildring af den episode som Henrik Ibsen senere kaldte »Kong Gustafs lek på Stockholms slot med Karl d. tolvtes sværd« er rimeligvis digt fra ende til anden, selv om den måske nok støtter sig til en eller anden sladderhistorie. Den er et naturligt udslag af den bitterhed man endnu efter fyrretyve års forløb nærede mod kongen og hans uduelige militære rådgiveres dispositioner, der førte til tabet af Finland, men den kan ikke tages alvorligt som vidnesbyrd om kongens sindssygdом. Havde han været så forrykt måtte det også have givet sig andre udslag af samme eller lignende art.

Kongens sindssygdом må efter moderne psykiatrisk sprogbrug kunne betegnes som en konstitutionel psykopati, hvorved man forstår at den havde sin årsag i et arveligt anlæg og havde en væsentlig lettere karakter end egentlig sindssygdом. At den ikke som hos morbroderen slog ud som dementia præcox, kan forklares ved at gå ud fra, at det man kalder anlæg er et kompleks af flere forskellige faktorer, som ikke er fast forbundne, men adskilles eller samles ved æggets befrugtning. Når alle eller dog de fleste af disse faktorer foreligger i det befrugtede æg, fremkommer der udtalt dementia præcox i forskellig form efter den måde hvorpå de kombineres. Foreligger der kun en enkelt eller nogle få faktorer, udvikler der sig en konstitutionel psykopati. Tilfældet har sin særlige interesse fordi det belyser degenerationsproblemet. Der er her ikke tale om et fremadskridende sjæleligt forfald i slægten, men tværtimod om en begyndende regeneration, en afsvækkelse af det arvelige anlæg. Der er andre tilfælde af lignende art i de her omhandlede fyrsteslægter. Bedst kendt og mest omtalt er vel nok ekskejser *Wilhelms* sygelige sindstilstand, der ligeledes kan være arveligt betinget, idet han såvel på fædrene som på mødrene side nedstammer fra Georg I, men også Frederik VII må kunne betegnes som konstitutionel psykopat, da han var en sønnesøns søn af Frederik V i dennes andet ægteskab med Dronning *Juliane Marie*. Forsåvidt er det sandsynligt nok, at det arvelige anlæg til Frederik VII's psykopati på fædrene side kan føres tilbage til samme udspring som anlægget til Christian VII's dementia præcox og det må antages, at der må have været et tilsvarende anlæg hos hans moder prinsesse *Fredrikke Charlotte* af Mecklenburg Schwerin. Hvorfra dette stammer kan det dog ikke lønne sig at efterforske, ligesom det heller ikke er nødvendigt at opholde sig ved den måske noget tvivlsomme paternitet. Det må selvfølgelig ved undersøgelser altid have i erindring, at sætningen »pater est quem nuptius demonstrant« kun har juridisk, ikke biologisk gyldighed, men den extramatrimonieelle pa-

ternitet er så godt som altid så vanskelig at bevise, at man er nødt til at se bort fra den, når arvebiologiske grunde ikke tyder på at den foreligger.

Iøvrigt er det påfaldende så godt et rygte kvinderne i disse fyrsteslægter har haft. Der er naturligvis undtagelser, men gennemgående har det været ærbare, ofte velbegavede og dygtige personligheder, der var uden skyld i de mange ægteskabelige skibbrud. At der i de ukendte sidelinier også har været adskillige sindssyge kvinder kan der ikke være tvivl om. Sindssygdommens arvegang er ikke, som forskellige legemlige sygdomme, kønsbunden. At der kun ganske undtagelsesvis optræder sindssyge kvinder i de egentligt snævert begrænsede fyrsteslægter er ganske naturligt. *Johanne den vanvitige, Filip den smukkes* dronning, der led af en svær manio-depressiv psykose, har næppe anden forbindelse med den her omhandlede slægtsgruppe end at hendes datter *Elisabeth* var gift med *Christian II*, skønt det vel ikke er helt udelukket at hertug *Wilhelm ad en* eller anden vej kan være beslægtet med hende og have arvet sin manio-depressive psykose fra hende.

De to sindssyge bayerske konger brødrene *Ludvig II* og *Otto I* nedstammer fra hertug *Wilhelm af Brunsvig Lüneburg* gennem deres moder prinsesse *Marie af Preussen*, der var en sønnesøns sønne-datter af *Georg I's* datter *Sophie Dorothea*. De ligger således i ottende filialgeneration og har 256 kognastiske aner, hvoraf kun nogle få er faldne bort ved konsangvine ægteskaber. Det vilde derfor være noget anstrengt at søge oprindelsen for brødrenes sindssygdom hos en stamfader, der havde en ganske anden sindssygdom, selv om det rent theoretisk set vilde være fuldt forsvarligt, men der er også andre forklaringer, og den mest sandsynlige er vel nok den, at sygdommen er opstået, fordi brødrenes forældre var ret nær beslægtede, idet to af deres oldeforældre var sødskende, søn og datter af pfalzgreve *Christian III af Birkenfeld* og *Karoline af Nassau-Saarbrücken*. Hvis blot den ene af disse to ægtefæller har haft et latent anlæg til sindssygdom kan det være ført ned gennem slægten helt uden om det hannoveranske dynasti, indtil det endelig slog ud som udtalt sindssygdom. At de har haft et sådant latent anlæg forlyder der ganske vist ikke noget om, men derfor kan der godt have været tilfælde af sindssygdom i ældre slægtled og muligheden af at det hænger således sammen, kan ikke afvises da sindssygdomme som den der her er tale om ikke er særlig sjældne.

Hvorledes det nu end forholder sig med oprindelse må man fra arvebiologisk synspunkt gå ud fra som givet, at begge disse to sygdomstilfælde opstod ved recessiv arv. Der var ingen psykiske anomalier af nogen art i de nærmest forudgående slægtled og det er i det hele taget urigtigt at tale om degenerationen i den gamle fyrsteslægt *Wittelsbach*, hvorfra de sidste bayerske konger kan udlede deres

herkomst. Dens »Blod« er i den lange tid den har været kendt som slægt, så stærkt blandet med andre slægters at den er uden al biologisk interesse, slægten har hersket i lige mandslinje over tusinde år, og der synes ikke tidligere at være forefaldet noget tilfælde af sindssygdom i den, men helt udelukket er det vel næppe.

Ludvig, den ældste af brødrene viste sig allerede tidlig sær, indsluttet og mistænksom, kun optaget af sig selv og sin levende kunstneriske interesse. Det udviklede sig, efter at han 20 år gammel var bleven konge, til en hensynsløs ødselhed for at kunne udfolde den fantastiske eventyrlige pragt der i årenes løb antog sådanne former at det blev nødvendigt at detronisere ham som uheldredeligt sindssyg. Men der var trods alt system i det hele også i hans selvmord få dage efter, at han var blevet afsat og indespærret. At hans livlæge dr. *Gudden* ved samme lejlighed druknede, kan have været et ulykkestilfælde under et vanskeligt retningsforsøg, men da han havde været med til at udtale sig om kongens mentale tilstand og for så vidt havde en væsentlig del af ansvaret for hvad der var sket, er det ikke usandsynligt at kongen med klart overlæg har trukket ham ned med sig. Det vilde have været en desperat, men ikke nogen afsindig handling, og meget taler for at det er gået således til — ikke mindst de tydelige spor af fingerindtryk på dr. *Guddens* hals.

Der kan ikke være tvivl om at den psykiatriske diagnose her må være kronisk paranoia, men tilfældet er enestående for så vidt som kun visse faraoner og romerske kejsere har udvist en lignende adfærd og de havde magt til at gennemføre den med fuld konsekvens, uden som kong Ludvig at pådrage sig en privatgæld på mange millioner.

Tilfældet har sin ganske særlige interesse der, at det viser i hvor høj grad en sådan paranoias form er bestemt af ydre omstændigheder. Hvis kong Ludvig var kommen til verden med de samme nedarvede anlæg blot et halvt hundrede år senere, måtte hans mentale tilstand nødvendigvis have udviklet sig på ganske anden måde, måske til banal kværvulantforrykthed, måske til noget helt andet. Det vil her føre for vidt at diskutere det meget vanskelige spørgsmål om, hvorvidt der her er tale om en egentlig sygdom eller kun om en ejendommelig medfødt sjælelig anomali, der fører til sygdommen. Vort kendskab til hele sjælelivet er endnu for ringe til, at dette og mange andre spørgsmål kan besvares på blot nogenlunde tilfredsstillende måde, men det må dog være tilladt at gå ud fra som overvejende sandsynligt, at det arvelige anlæg, der slog ud hos kong Ludvig, ikke har været væsentligt afvigende fra det, der slog ud hos broderen Otto som typisk dementia præcox. Det har indeholdt en væsentlig del af de samme elementer, og det har haft samme oprindelse uden at der iøvrigt kan siges

noget om, hvorfor den mærkeligt eksplosive optræden af nedarvet sindssygdhed fik så forskellig form hos de to brødre.

Kong Ottos sindssygdhed begyndte som vel karakteriseret ungdomssløvsind og udviklede sig på sædvanlig måde til håbløs uheldbredelig afsindighed. Han døde i en alder af 65 år efter at have henslæbt over halvdelen af sit liv omtrent i samme tilstand som Christian VII. Tilfældet er i modsætning til broderens så klart, at det ikke kræver nærmere omtale.

Når sindssygdhed som det synes hyppigere forekommer i fyrsteslægter end i det øvrige samfund, er det ikke fordi fyrstelige personer i det hele har en skrøbeligere sjælelig konstitution, men fordi de så tit gifter sig med slægtninge, hvorved latente ensartede anlæg let bringes sammen og slår ud i sindssygdhed. Det er åbenbart sket adskilligt oftere end i de få i det foregående omtalte tilfælde, da disse slægter som tidligere fremhævet kun er et udsnit af den langt mere omfattende helhed, hvoraf den største del er forsvunden uden at have sat sig blivende spor i historien. Af de mange børn, der fødtes, døde de fleste ganske vist tidligt, men adskillige af dem levede dog længe nok til at kunne føre slægterne videre. Selv om der hos flere eller færre af deres efterkommere måtte kunne påvises udtalt sindssygdhed af en eller anden form, vil det dog næppe i væsentlig grad ændre totalbilledet, fordi hovedlinierne ligger fast. Der er flere ikke helt klare partier i det, og navnlig trænger forholdet mellem den egentlige dementia præcox og den paranoide form til nærmere undersøgelse, ligesom ogsaa de talrige psykopatiens stilling endnu er usikker, men det materiale som familieforskningen vil kunne finde i fyrsteslægternes siderlinier egner sig ikke til belysning af disse spørgsmål, dertil udkræves der et indgående studium af sindssygehospitalernes langt større levende materiale. Hovedlinierne ligger imidlertid fast. Vi ved, at sindssygdommens arvegang følger de samme elementære love som alle andre arvelige egenskaber, og vi ved, at de beroer på anlægsfaktorer, som ved forskellig kombination ved forskellig sygdomsform, men som hører til to forskellige systemer, der repræsenteres af den typiske dementia præcox og den typiske manio-depressive psykose, der kan optræde jævnsides i slægterne, men ikke er forskellige udslag af en almindelig sygelig konstitution. Og vi ved endelig, at de enkelte anlægsfaktorer praktisk talt er uforanderlige, hvoraf følger, at de sygdomstilfælde, der optræder i slægten, har form og styrke efter den måde, hvorpå faktorerne kombineres ved befrugtningen. Det afhænger af rene tilfældigheder og medfører hverken tilbagegang eller fremgang i slægternes sjælelige konstitution, selv om det for en overfladisk betragtning af et kortere tidsrum og en lille del af slægten, nu og da kan se således ud. Ydre forhold og omstændigheder kan bevirke at medfødte ned-

arvede anlæg bryder frem eller holdes nede, men det har ingen indflydelse på selve slægtsarven, som holder sig uforandret indtil dens enkelte elementer omgrupperes eller forsvinder når de, der har båret den, dør, uden at efterlade sig afkom.

SMAA MEDDELELSER.

P. S. KRØYERS FØDSELSDAG.

Da Artiklen om P. S. Krøyer i »Dansk biografisk Haandleksikon« 1922 skulde trykkes, skaffede jeg mig hans Daabsattest fra Domkirkeembedet i Stavanger. Den var ganske vist udateret, men ellers in optima forma, og den anførte tydeligt nok 23. Juni 1851 som Fødselsdagen. Denne Datum indsatte jeg da i Leksikonartiklen, og Dr. Karl Madsen fastholdt den med den af mig skaffede Attest som Hjemmel i »Skagens Malere« (1929) mod Krøyers egen Opgivelse, 23. Juli. Da jeg i Anledning af Artiklen i »Dansk biografisk Leksikon« vendte tilbage til Sagen, fik jeg fra Statsarkivet i Bergen at vide, at Klokkerens derværende Duplikateksemplar af Kirkebogen har 23. Juli. En Forespørgsel hos Domprovsten i Stavanger gav til Resultat, at Attesten fra 1922 er gal — der staar 23. Juli i Kirkebogen. Der er saaledes Overensstemmelse mellem Krøyers Moder og de officielle Kilder, og der foreligger ingen Grund til Tvivl. Hvorfra Sigurd Müller i sin Artikel i *Bricka* har faaet 24. Juni, faar staa hen, men det er jo ogsaa ligegyldigt.

Poul Engelstoft.

ANMELDELSER.

SLÆGTEN MØRCK.

Provst J. J. Rubak, Vrejlev pr. Vraa, har paa eget Forlag udgivet en »*Stamtavle vedrørende Slægten Mørck* og indgiftede og beslægtede Familier« (Hjørring 1937); men da Stamtavlen bærer Paategning »Trykt som Manuskript«, udelukker det, at nærværende Tidsskrift kan bringe nogen egentlig Recension af den, og man skal kun — efter Forfatterens Anmodning — henvende Tidsskriftets Læseres Opmærksomhed paa dette Arbejde, der omhandler 312 af Slægtens Medlemmer og 139 i den indgiftede Personer.

Der har i Tidens Løb i Nordjylland været flere Slægter Mørk (Mørch, Mørck), som har været ret bemærkelsesværdige, og som herfra ogsaa har foregret sig til Norge; der kan i saa Henseende peges paa Selvejerbonde-Slægterne Mørk fra Saltumgaard og Bjørum (Hvetbo og Kjær Herreder), der kan føres tilbage til Middelalderen, og som var stærkt indgiftet i Slægten Kjærulf, der ligeledes havde Hjemstavn i Vendsyssel og ligesom Mørk'erne ofte var gift ind i Lavadelen; om den af Provst Rubak nu behandlede Slægt

har Samhør med denne Slægt Mørk, skal lades usagt; den her foreliggende Stamtavle gaar kun tilbage til *Peder Pedersen Mørck*, f. 1670, d. 1752, der var Degn paa Jegindø i Limfjorden, og hvis Søn *Christian Pedersen Mørck*, f. 1714, d. 1777, var Degn i Flade ved Frederikshavn og havde 10 Børn. Af hans Efterkommere kan nævnes Branddirektør Julius Vilh. Mørck i Sæby, Proprietær Christian Mørck til Bajensgaard ved Sæby, Dyrlæge Fred. Vilh. Mørck i Hjørring og Dyrlæge, Folketingsmand Emil Georg Apollinaris Mørck i Dronninglund. Stamtavlen indeholder en Del Billeder.

C. Klitgaard.

AXEL STEENBUCH, MIN SLÆGT FRA EGERIS.

Trykt som Manuskript.

Slægtebogen er udgivet af Fru Anna Kirstine Steenbuch, hvis afdøde Ægtefælle, Overretssagfører Axel Steenbuch (død 1935), i mange Aar havde beskæftiget sig med sin Familiehistorie og i dette Øjemed ladet foretage Undersøgelser i Rigsarkivet og Landsarkiverne, som yderligere borger for Arbejdets Paalidelighed. Familiens ældste kendte Stamfader er *Laurs Laursen* (1688), Selvejer i Egeris under Lundenæs, hvis Søn var *Augustinus Larsen Eggeriis*, der 1728 tog Borgerskab som Brændevinsbrænder i København († 1762), Fader til Sognepræst i Uggerslev *Hans Steenbuch Eggeriis* († 1810), opkaldt efter Prof. theol. *Hans Steenbuch*, hvis Navn Eggeriis-Slægten sidenefter har ført, saaledes Sønnen Sognepræst ved Vor Frue Kirke i Odense *Augustinus Herman Steenbuch* († 1845), gift med en Søster til Historikeren *E. C. Werlauff*. Deres Søn, Sognepræst ved St. Hans Kirke i Odense, *Theodor Steenbuch* († 1891), var Fader til Forfatteren.

Bogen fremtræder i et ulasteligt Udstyr saavel i Henseende til Tryk og Papir som navnlig ved de udmærkede udførte Gengivelser af Portrætter og Lokaliteter. Udgivelsen af Bogen er en smuk Pietetshandling mod den afdøde, ogsaa som Dramatiker og Digter endnu ikke glemte Forfatters Minde.

L. B.

DEN BIEHLSKE SLÆGT.

Af *Anna Levin*, f. *Ferslew*.

Ved en Gennemgang af Fru Anna Levins efterladte Papirer fandt Bibliotekar *Julius Clausen* det nedenfor gengivne Manuskript, som Forfatterinden ikke havde naaet at faa givet den sidste Afpudsning og ej heller naaet at faa fuldendt. Trods disse Mangler har Redaktionen fundet, at Arbejdet i sin foreliggende Form rummer saa meget af Interesse, at det fortjener at offentliggøres.

Redaktionen.

Charlotte Dorothea Biehl, den frodige, kundskabstørstende Forfatterinde, der i den sidste Halvdel af det 18. Aarhundrede berigede sin Samtid med en Række af dramatiske Oversættelser, historiske Optegnelser og moralske Fortællinger af ydersht variabel Værdi, men hvis Navn fik sin berettigede Plads i Litteraturhistorien som Forfatter af den første danske Komædie efter Holberg og hendes berømte Oversættelse fra Spansk af Cervantes »Don Quixote«, har ved et Lune af Direktionen været ligeved atter at faa sit Navn paa en af det kongelige Theaters Plakater ved den paatænkte Opførelse af den saakaldte første danske Opera »Orfeus og Euridike« af Naumann, hvortil hun havde oversat Teksten fra Tysk.

Efter sin Faders, Akademisekretær og Slotsforvalter paa Charlottenborg, *Christian Emilius Biehls* Død i Aaret 1777 havde den fattige, halvgamle Pige, trods gentagne Ansøgninger om at maatte beholde for Livstid de Værelser, hun havde beboet i den underste Etage af Slotsforvalterboligen, der laa mellem selve Slottet og Gjethuset, søgt sig en ny Bolig. Med sine Ejendele, som hun havde maattet tilkøbe sig af Boet, flyttede hun over paa den anden Side af Kongens Nytorv i Nr. 169 (nuværende Gadenr. 22), lige over for hendes elskede Theater. Her fra Vinduet havde hun set Plakaten blive klistret op for første Gang, og i sin bedste Pynt med Plumager i Haaret har hun om Aftenen ladet sig bære over Torvet for at overvære Forestillingen, der dog, paa Grund af den slette Tekst, kun gjorde skral Lykke.

Endnu medens Faderen levede, lærte hun den unge Garderofficer *Johan Bülow* til Sanderumgaard at kende.¹ Derved indlededes

¹ 1771 traf hun Bülow, 1777 døde Faderen, 1778 flyttede hun fra Charlottenborg, 1786 gik »Orfeus og Euridike«. † 1788.

et trofast Venskab mellem den historisk interesserede unge Mand og den 40aarige Digterinde, der varede til ud over Graven. Det er paa hans Opfordring, at hun, under Brevform til ham, samler sine historiske Oplysninger om Hofferne under Frederik IV, Christian VI, Frederik V og Christian VII og Aaret før sin Død skriver sin Selvbiografi [udgivet af Dr. Louis Bobé (Interieurer fra Kong Frederik V's Hof)]. Disse Livserindringer er aabenbart lagt tilrette for den, hun skrev dem til. Hun ønskede over for sin adelige Ven kun at berette om sin Slægt paa mødrene Side og Paavirkningen hun af denne Familie, bestaaende af Rangs- og Standspersoner, havde faaet. Vel giver hun et klart og interessant Billede af Tildragelser i Hjemmet paa Charlottenborg og hendes Forhold til Faderen, men hun omtaler ikke med et Ord den øvrige Slægt, hvis Navn hun bærer, der kom ind i Landet med Farfaderen *Claus Biehl*, som ganske vist, til at begynde med, var slet og ret The- og Caffeskænker, men som senere drev en betydelig Vinhandel og blev Byggherre i større Stil. Saa meget mærkeligere er det, fordi hendes Morfader, Præsident i Borgretten og Slotsfoged paa Kjøbenhavns Slot, *Hans Brøer*, havde staaet i Forretningsforbindelse og plejet Venskab med den Biehlske Familie. Hans Brøer havde tidligere været Hoffurer og Mundskænk hos Prins Christian og stod som saadan for Vinindkøbene til Hofholdningen. Bekendtskabet med Vinhandlerens Familie førte til en Troløvelse mellem *Claus Biehls* Søn af andet Ægteskab, *Christian Emilius Biehl* og Brøers Datter, *Sophie Hedevig*. Vielsen fandt Sted d. 18. Jan. 1730. De Nygifte kom til at bo hos Præsident Brøer ved Holmens Kanal lige over for Kirken. Rimeligvis har Christian E. Biehl, der den Gang ernærede sig som Kommissionær, endnu ikke haft Midler nok til at sætte standsmæssig Bo. Her hos Bedsteforældrene fødtes Aaret efter, d. 2. Juni 1731, *Charlotte Dorothea*, der blev opkaldt efter Mormoderen, en Datter af Infanteri-Kaptain *Arendt Müller* og *Charlotte Amalie v. Peperlow*. Da Barnet var tre Aar gammelt, fik Forældrene deres egen Bolig i Stormgade. Hendes Farfader, Claus Biehl, boede paa samme Tid i sin store Gaard paa Hjørnet af Fortunstræde og Admiralgade. Selv om den lille, fremmelige og livlige Charlotte kun var fire Aar gammel, da han døde, saa er det dog mærkeligt, at hun ingen Erindring har om det Liv, der maa have rørt sig inden for Gaardens Mure, hvor baade et meget besøgt Kaffe- og Thehus og en anerkendt Vinhandel med Vinstue havde tilhuse, hvor der modtoges Gæster fra Byens bedste Kredse, og at Mindet om hendes Faders Slægt saa ganske er gledet ud af hendes Bevidsthed. Claus Biehls Borgerskab som Theskænker, »item Caffé-Skænker« af 6. Decb. 1694 giver ingen Oplysning om hans Fødested, men der er næppe Tvivl om, at han var Øst-Friser. En *Carl Biehl*, der 30. Maj 1729 løser Borgerskab som Vintapper og angiver at være

født i Øst-Friesland er rimeligvis af samme Slægt. Claus Biehl begyndte med et beskedent Caffé- og Thehus i Lille Færgestræde, en snæver Gyde mellem Store Kirkestræde og Fortunstræde. Nydelser af Kaffe og The var da kommet svært paa Mode som en sundere Stimulans end de gammeldags alkoholiske Drikke: Gyldenvand, Spanskbittermvin og Luttendrank. Men Claus Biehl stilede højere op. Formodentlig havde han tidligere været i Tjeneste hos den kendte Vinhandler *Abraham Lehn*, der drev det ansete Vinhus »Dyrkjøb« og blev en af Stadens største Skibsredere, thi Kjøbenhavnns Bythingsprotokol oplyser, at der den 20/7 1696 er bleven læst en Panteforskrivning, hvori Claus Biehl erklærer at være Abraham Lehn 1950 Rdlr. skyldig imod Panterettighed i 1ste Prioritet udi det Hus »Amsterdam« kaldet, som han d. 24. Decb. 1695 var blevet tilskødet af Vinhandler *Nicolay Kattenberg*. Ejendommen laa i St. Nicolaystræde (Fortunstræde) og var Mtr. 200 i Øster Kvarter, nuværende Gadenr. 3. Nicolay Kattenberg blev »fornøjet« med 2,600 Rdlr. Resten laante Biehl af Abraham Lehn, der ogsaa som Vitterlighedsvidne underskrev Skødet. Til Ejendommen har rimeligvis hørt et Privilegium paa at drive Vintappernæring og at holde aaben Bod, thi det ses nemlig ikke af Borgerkabsprotocollen, at Claus Biehl, der ifølge »Vinhandler og Fassbinder Läuget«s Protocol allerede 1701 var optaget i Vintapperlauget, fik Borgerkab som Vinhandler. En Ejendomsvurdering af 6. Juli 1694, der er gaaet tabt, vilde sikkert have oplyst derom.

Huset Amsterdam blev dels en Julegave, dels en Brudegave til *Maren Ibsdatter*, som Biehl ægtede i Slutningen af 1695. Forinden Brylluppet kom Claus Biehl i Strid med Skrædder *Lorentz Brun* om Arbejdsløn for en Klædning. Den blev afgjort ved en Bythingsag, hvori der faldt Dom d. 27. Novb. 1695.² Skrædderen fordrøede 13 Rdlr. 5 Mark, hvoraf Biehl dog havde betalt 9 Rdlr., og »beløvede, at Brun ogsaa skulde faa den 10ende resterende Daler«. Hvorimod Claus B. forklarede, at Lorenz Brun havde fortæret for langt mere i Aquavit og Thee, hvorpaa han vilde gøre sin Ed. Brun maatte for unødigt Trætte betale Sagens Omkostninger med 8 Rdlr. Det har sikkert været den brave Theeskænkens Bryllupsklædning, der har været Genstand for denne Proces, og Forfærdigelsen af samme er ikke gaaet af, uden at manges en Sopken til Ære for Brudgommen er gledet ned under Skrædderens Vest. Claus Biehl var en flitig og driftig Mand. Allerede Aaret efter at han havde købt Huset i Fortunstræde, afbetaler han 450 Rdlr. paa sin Gæld til Abraham Lehn, og i den »Notice«, som Kjøbenhavnns Magistrat d. 19. Novb. 1704³ meddelte Commerce-Kollegiet paa dettes Forespørgsel om,

² Kbhvn. Raadstueprotokol 1695 f. 363.

³ Magistratens Kopibg. 1701—07 f. 273.

hvilke Skibe og Fartøjer Borgerne og Indbyggerne i Staden Kjøbenhavn »siden den indeværende Krigs-Declaration af Fremmede havde tilforhandlet sig«, meddeles det, at Claus Biehl havde Part i Skibet »Admiral *Spann*«, drægtig 100 Læster og købt i Holland. Blandt Medejerne var *Morten Mouritzen, Jacob Edelberg, Johan Sohl* og *Jan Hübner*, de fineste Navne i Lauget.

Imidlertid voksede Familien i det Biehlske Hjem. Den 17. Sept. 1696 døbtet i Nicolai Kirke det første Barn: *Anne Margrethe*, Faderne var jevne Borgerfolk, men ved *Hans Christophers Daab* samme Sted d. 22. Juni 1699 bar Sognepræsten *Michael Henriksen Tisdorphs* Datter Barnet, og ved de følgende Børns Daab⁴ var Faderne Standspersoner, saasom Hofjunker *v. Osten*, Major *Gafron* og Secretair *Hesse*.

Claus Biehl lagde nu mere og mere Vægt paa at oparbejde sin Vinhandel. Han rejser selv til Frankrig for at være sikker paa at faa den uforfalskede Druer, men den Ladning, han fra Bordeaux havde faaet med Skibet »Marie«, havde han ikke Held med. Skibet blev taget som Prise, og Claus Biehl maatte 17. Marts 1706 i Raadstueretten her i Kbhvn. med sin korporlige Ed bevidne, at han med »Marie« havde »8 Oxhofter Rot«, som maaske aldrig naaede ned i hans Kælder i Fortunstræde. Denne Kælder maa dog, trods de vanskelige Forhold under Krigen, efterhaanden være bleven forsynet med vellagrede Vine, thi Biehls Vinstue, Thé- og Cafféhus, kom stærkt paa Mode og samlede i sine smaa, men veludstyrede Gæstestuer en udsøgt Kreds af Byens lærde Folk og vittige Hoveder, der i en Aarrække satte sit Præg paa Kaffehuset, som ogsaa besøgtes en Del af Officersstanden.

Her var det, at det Pavelige Collegio eller lystige Consistorio, som Holberg omtaler i sin 139. Epistel, holdt sine ugentlige Møder. Dr. *O. Nielsen* har i sin Bog: »Kjøbenhavn paa Holbergs Tid«, S. 219, givet en udførlig Beskrivelse af denne selskabelige Klub, der menes at være stiftet mellem 1700—1710. Det sidste Tal er vistnok det sandsynligste. Claus Biehl havde nemlig 1709 foretaget en større Reparation af sit Hus, der endda skaffede ham en Sag med Tapetmager *Funch* paa Halsen. Biehl havde leveret Tapetmageren 85¾ Alen Maquei til Værelsernes Betrækning, og han, der aabenbart var en trættekær Mand, beskyldte *Funch* for at have tilbageholdt 3⅓ Alen af det udleverede Maquei. Biehl tabte Sagen ved Bythingsdom af 2. Febr. 1709.

Medlemmer af dette Pavelige Collegio var, blandt andre, Proviantforvalter paa Kjøbenhavns Kastel *Niels Wiborg*, der en Tid fungerede som Pave, Højesterets Advocat *Vesling*, Cancellieraad *Eisenberg* og Generalfiscal *Troels Smith*, f. i Bragenæs, Søn af Lau-

⁴ *Claus* 17/7 1700, *Christian* 14/12 1701, *Friderich* 2/1 1703. Nic. Kbg.

ritz S., Assessor i den norske Overhofret, samt Magister *Mathias Anchersen*, der efter at have opholdt sig i Udlandet fra 1706—09 sidstnævnte Aar blev ansat som Professor i Mathematik ved Københavns Universitet og 1720 som Sognepræst i Taarnby paa Amager, hvorfra han 1726 forflyttedes til Trinitatis Kirke; 1731 blev han Biskop i Ribe. Der sagdes om ham, at han var tilbøjelig til stærke Drikke. Af andre betydelige Mænd, der for en Tid var Medlem af den nævnte Klub, var den for sin forbavsende Sprog-lærdom berømte Magister *Georg Ursin*, der bl. a. skrev et Digt til Geheimeraad *Moth* paa 18 Tungemaal. Efter en kort Tid at have været Conrector ved Kjøbenhavns Skole, udnævntes han til Præst ved den Danske Kirke i London; 1713 blev han Sognepræst i Naskov-Branderslev. Det var i Vinteren 1719—20, at Holberg efter sit eget Udsagn to eller tre Gange deltog i Societetets Møder, hvoraf han dog aldrig blev »Membrum«, da han alt havde begyndt at afsønde sig fra »store og vidtløftige Selskaber«, hvorfor han ofte undskyldte sig, naar han blev indbudt, thi: »De mange Skaale, som blev tømmede, stode mig ikke an: thi jeg mærkede deraf, at jeg ikke havde den Capacitet, som udfordres af en beqvem og retskaffen Cardinal, og dedefore blev stedse ved at undskylde mig«. Op-løsningen af Selskabet forhindrede Holberg i paa »Callundborgs Stads Vegne at gøre Ansøgning om Peder Paarses Canonisation«, hvortil han havde affattet Memorialen, og som han gengiver i Epistelen. Den Storm, som *Frederik Rostgaard*, Ejeren af Øen Anholt, havde rejst mod dette komiske Epos, vilde sikkert have givet Anledning til det vittigste Møde i det Pavelige Collegio.

Holberg har altsaa styret sine Fjed — uden Lakai — fra Kjøbmagergade, maaske ad den lille Smutvej gennem Lille Færgestræde ind i Fortunstræde til Biehls Caffehus og er steget op ad de tvende Stentrin med Jerngitter paa begge Sider, gaaet gennem Forstuen med de panelerede Vægge og Flisegulvet, op ad den italienske Trappe til Salen til Gaden paa fire Fag, betrukket med Tapetzeri og med en Vindovn ved en gammel Kamin. Huset, hvor det lystige Pavekollegium havde sine Lokaler, saa meget uanseligt ud med sin smalle Façade paa kun 12 Alen 16" til Gaden; men Grunden var dyb (42 Alen 16"). Forhuset, der var tre Etager højt med Kvist over de tre Fag, Sidehusene og Baghuset var alle opførte af Mur- og Egebindingsværk med Kældere under, undtaget Baghuset, hvor man fra Gaarden gik lige ind i det Biehlske Køkken, der havde aaben Skorsten med tvende Casserol-Riste og de sædvanlige Hylder og Retterbænke. Over Køkkenet laa en Sal paa 4 Fag med dobbelte Vinduer, 5 faste Skabe og en Skænk. Gaardinteriøret afsluttedes med et Sidehus paa 5 Fag. Her laa Bryggerset med aaben Skorsten, indmuret Kedel paa 2 Td., det ferske Pumpevand, et Locum og en Skarnkiste. Det temmelig lange og smalle Gaardsrum (146 □ Al)

var delt i 2 Parter. I den forreste, ved et Plankeværk ind til Nabo-
huset mod Vest, stod et Lysthus med Flisegulv og Bænk. Med lidt
Fantasi kan man fremtrylle Billedet af dette ægte Holbergske Sce-
neri, hvor Gæsterne efter Rang fordeltes i de forskellige Lokaler,
og Kældersvenden i den sribede Trøje med de klaprende Trætøfler
skyndte sig over den med Egeplanker belagte Gaard for hos Ky-
peren i de dybe Kælderrum at hente den kølige Rhinske Drue til
det lystige Pave Collegio eller Ingredienserne til den rygende Bolle,
hvorved Heltenes Canonisation foregik. I »Den Vægelsindede« 2den
Akts 2den Scene lader jo ogsaa Holberg Apicius nævne Biehl blandt
de mest kendte Vinhandlere. Om det var dér, han fik »Østers stø-
vede udi deres egen Sauce«, vides ikke.

Men Claus Biehl vilde noget mere end dette.

Ifølge Skøde læst 5. Juli 1706 havde han den 15. Juni samme
Aar underskrevet Købekontrakt med Arvingerne efter Justitsraad
Jens Lassen, nemlig *Christian Lassen*, Kgl. M. Cancelliraad, og
Lothar Klepnick, Kgl. M. Captain ved Grenadér-Korpset, Captain
Friderich Lassen, Captain-Lieutenant *Hans Lassen* og Jomfru *Anna
Margrethe*, paa Mtr. Nr. 96 Sct. Annæ Østre Kvarter i Norgsgade
(nuværende Gadenumre 17, 19, 21, 23 i Bredgade) med 6 Leje-
vaaninger tillige med en Stald og hosliggende Bygge- og Haveplads
samt Lysthus. Grunden laa mellem Pastor til Garnisons Kirke Hr.
Elias Jacobis Gaard mod Øst og Cancelli-Assessor og Advocat *Hans
Scavenius'* Grunde og Lejevaaninger paa den vestre Side. Grunden
havde over 85 Alen Façade⁵ til Norgsgade og var paa den østre
Side over 153 Alen dyb og ved den vestre over 193 Alen og stødte
op til afdøde Consumptions Forvalter *Søren Nielsens* Hus i St.
Kongensgade. Købesummen var 2,600 Rdlr. i rede Penge. At Claus
Biehl var istand til at købe denne Grund i Byens nye, fine Kvarter
staar vist i Forbindelse med hans første Hustrus, Maren Ibsdatters
Død. Ifølge et Skifte efter hende af 7. Juni 1707 ses det af Over-
formynderiets Hovedbog, at Værgerne har givet Afkald paa
mødrene Arven paa den afdødes 4 umyndige Sønners Vegne. Deres
Arv var ialt 4,194 Rdlr., som Claus Biehl, Themand, giver prioriter-
lig Panteforskrivning i hans Hus i Fortunstræde.

Biehl overdrog Bygnings Entreprenør *Dommenicus Pelli* at op-
føre en Hovedbygning paa det ubebyggede Areal mod Norgsgade.
Italieneren Pelli brugte dertil sine egne Folk, hvilket gav Anledning
til forskellige Klager fra Tømrer- og Murermester-Lauget. Arkitek-
ten var *Christoph Marselis*, der altsaa havde Æren af den usæd-
vanlig smukke Façadebygning.⁶ For at faa videre Kapital til dette

⁵ Maalebrev af 10. Juni 1706.

⁶ »Meddelelser fra Foreningen for gl. Bygningers Bevarelse«. R. II, IV,
I, S. 40.

fornemme Hus' Opførelse maatte Biehl i Decb. Termin 1706 udstede en Prioritet paa 4000 Rdlr. til Søetatens Qvæsthuskasse og i Decb. 1707 en 2den Prioritet til Regimentskvartermester *Funch* paa 1000 Rdlr.

Claus Biehls Gaard i Norgesgade kom nu til at omfatte en Hovedbygning og 6 Lejevaaninger, der beboedes af Smaakaarsfolk, samt en stor Have med mange »Frugttræer, Urter, Blomster og Rødder«. Hovedbygningen bestod af 7 grundmurede Fag, var to Etager høj med Kvist over og Kælder under, hvortil der var Nedgang fra Gaden. Den var indrettet til Køkken, Spisekammer og Vinkælder. Værelserne var meget elegant udstyrede med Guld-læders Tapeter og Kaminer med Spejlglas over. Den første Beboer angives i Skattemandtallet slet og ret at være: »Ambassadøren«; men ifølge Renovationsskatten 1713 beboedes Gaarden af Geheime-raad *Frederik Walter*, Overhofmester hos Dronning Louise, senere hos Prins Christian. Efter hans Død 1718 af hans Enke *Anne Christine Knuth*. Men 1728 havde kurhannoveransk Rigsfriherre, Generalileutenant og Minister i Danmark *Frederik Johan Bothmer* tilhuse i Biehls Gaard med sin 2den Hustru, *Birgitte*, f. v. *Holstein*. Bothmers førte meget stort Hus. Herskabet opgiver foruden dem selv til Skattemandtallet: »4 Frøkener, 2 Sønner, en Adelsmand af Generalens Forvandt, en Frantzøsinde, en Secretair, en Hofmester, en Skriver, en Kammertjener, en Urtegaardsmand, Laqveier og Løbere, Staldfolk og Portnere, 2 Kokke, en Dreng og Fruentimmeret som tjener«. Claus Biehl opføres sidste Gang i Mandtallet 1730 som Ejer af Mtr. 96 i Sct. Anna Øster. Gaarden beboedes da af Oversekretær i danske Kancellie *Christian Møinichen*, der dog samme Aar i Oktober blev afskediget fra sine Embeder og bosatte sig i Viborg. Aaret efter solgte Biehl Gaarden til Kammerherre *Friedrich Anton v. Vedel*, Greve til Jarlsberg for 9000 Rdlr. Skødet blev udstedt 18. Maj 1731.

Kort efter sin første Hustrus Død indgik Claus Biehl nyt Ægteskab. I December Maaned 1707 blev han viet til *Margrethe Dorothea Jungvoss*. To Sønner fødtes i dette Ægteskab, hvoraf kun den ældste, *Christian Emilius*, overlevede Faderen. Han kom til Verden d. 14. Sept. 1708, og det er denne Søn, der bliver Fader til Forfatterinden Charlotte Dorothea Biehl. Den yngste Søn, *Ludvig David*, f. 1710 20/2, er rimelig identisk med den Mons. Biehl, der 1727 Ugen efter 14. Septb. bliver begravet paa Nic. Urtegaard⁷ fra Fortunstræde. Ægteskabet med Margrethe Jungvoss blev heller ikke af lang Varighed. Hun døde 1716 og blev begravet i Ugen fra 6te Septb. paa Nic. Urtegaard. Ifølge Kbhvn.s Skifterets Forseglingsspr. 1717, 4. Maj (S. 240) opgjordes hendes Bo saaledes: Huset i Fortunstræde vurderet til 3000 Rdlr. Gaarden i Dronningensgade

⁷ Vor Frue Skoles Ligbog.

(Norgesgade) 7000, en vest imod liggende Vaaning 1500, Møbler 2,469, ialt 16,552 Rdlr., men da den bortskyldige Gæld, dels i Prioriteter og dels til Handelsforbindelser, hvortil kom Biehls Sønners i hans første Ægteskab tilkomne Mødrenearv, som i Boet inde stod, beløb sig til 12,623 Rdlr., saa blev der jo ikke meget til at føre Forretningen videre for. En af disse Gældsposter var til Præsident *Brøer*, der senere blev hans Søns Svigerfader; Biehl skyldte denne Kreditor 200 Rdlr. Af de udestaaende Fordringer kan nævnes: Hofholdningen, Geheimeraad *Walter*, Kammerherre *Gabel*, Schoubynacht *Rosenpalm* og Commandeur *Hagedorn* — en lille Oplysning om Claus Biehls Klientel som Vinhandler. Af det originale Skifte i Landsarkivet faar man det Indtryk, at der har hersket en vis Luksus i det Biehlske Hjem. Margrethe Jungvoss efterlod sig en Del Smykker: Ringe med Rosenstene, en Del møntet Guld og en smuk Forsyning af huslige Brugsgenstande i forgyldt og hvidt Sølv, som Thepotte, Skaale med Laag, Lysestager, Lyse-sakse og -hus, Eddike-Kande o. s. v. Af Spejle fandtes ikke mindre end 11 Stk., hvoraf en Del vel hørte Kaffeestuerne til. Desuden fremhævedes 2 engelske Slag-Uhrværk, der vurderedes til 55 Rdlr. Biehl havde af Tobak, da Boet opgjordes, 50 Pund à 4 Mark, 15 Pund The à 5 Rdlr. og 10 Pund Caffébønner à 5 Mark. Hans Vinbeholdning saa paa dette Tidspunkt meget pauvre ud, der omtales kun nogle Oxehoveder Franskvin à 15, 18 Rdlr., et Oksehoved »drubt« (grumset) Vin à 12 Rdlr. og 1½ Oksehoved Brændevin à 60 Rdlr. Derimod giver Skiftet en klar Forestilling om, hvilket Inventar der fordredes af Redskaber til Spisen og Drikken i Datidens Beværtninger. Der var saaledes 23 Fade, 116 Tallerkener, 34 Thepotter og 24 Caffepotter af Tin. Af Lysestager 12 Stk., 3 Kobber-Thekedeler, 2 Chocladepotter, 7 store Kar med Laag. En Destilerpande med Hat og Piber. 11 Dusin Porcellains The-Skaale med Kopper, brune og hvide og blaa og hvide. 12 Fade, 8 Pokaler med og uden Dækel, 27 store engelske Spidsglas, 70 mindre Spidsglas og 30 halvpotte Glas. Mærkeligt nok findes ingen Specifikation i Skiftet over øvrige Mobilier, Linned eller Dækketøj.

Skøndt Claus Biehl nu har fuldt op at gøre med sin Vinhandel i Fortunstræde og med sin fornemme Gaard i Norgesgade, som han med sit Forretningstalant sikkert har tjent godt paa, saa ønsker han atter at udvide sin Vinhandel og at skaffe mere tidssvarende Lokaler til sit The- og Caffehus, hvorfor han af afdøde Slotsforvalter paa Rosenborg Slot, *Jørgen Numsens* Bo ved Auctionen d. 9. Maj 1719 køber Mtr. Nr. 201 i Øster Kvarter, Hjørnet af Fortunstræde og Admiralgade. For at købe denne Ejendom maatte Claus Biehls tre Sønner af første Ægteskab »give Afkald« paa deres Mødrenearv⁸ og

⁸ Landsarkivet. Overformynderiets Hovedbog 268. fol. 247. — »Give Afkald« betyder i Datids Sprogbrug »at kvittere for«, saaledes at Sønnerne har faaet Arven udbetalt.

desuden maatte han laane 1000 Rdlr. af Krigsraad og Bogholder Jens Rejersen med Pant i 2den Prioritet i hans nye Gaard.⁹ Ifølge Indkvarterings Mandtallet flyttede Claus Biehl først i 1723 ind i denne Gaard, som han havde indrettet til Kaffehus og Vinhandel; indtil da var den beboet af Sekretær *Wodroph*. Maalebrevet af 21. Juni 1719 udviser, at Façaden til Admiralgade var 44 Alen. Det to Etagers Hus bestod af 8 Fag med Kvist over 3 Fag, Gavl-Façaden laa ud til Fortunstræde. Der var grundmuret Kælder under hele Huset, som brugtes til Vinkælder. Opgangen var i Admiralgade ad en Stentrappe med dobbelt Jernværk med Messingknapper. Alt var langt elegantere indrettet end i de gamle Lokaler. Væggene var beklædt med forgyldt Læder eller uldne Tapetzerier, og Vindovnene stod paa fire Messingpiller og havde 12 Messingknapper. Hjørnestuen var paa fire Fag og alle Værelserne i Stuetagen havde Gulvet lagt med Fliser, ligesom der flere Steder fandtes Kaminer med Stenhuggeri omkring, hvilket kan tyde paa, at denne Del af Huset kan henføres til den første Bygning, der laa paa den Grund, som var skænket Admiral *Otto Stigsen* af Chr. III. i Gaarden var et Trappehus af Mur- og Bindingsværk med en beklædt italiensk Trappe som Opgang til de øvrige Værelser. I Fortsættelse af denne oprindelige Hovedbygning laa ud til Admiralgade et Heltagshus paa 15 Fag. Dét var Porten ind til Gaarden til det nye Trappehus, beklædt med Brædder og teglhængt.¹⁰ I Gaarden, foruden Sidehus til Køkken og Folkekamre, laa et Baghus med Stald og Vognremise. De fleste af Værelserne i det rummelige Hus blev benyttet som Gæstestuer. Efter den store Ildebrand 1728 havde Biehl kun Plads til to Personer, nemlig Oberstlieutenant *Hirschnach*, Kommandant paa Christiansø, og en Søkaptain *Torides*. At der kom mange af Officerstanden i hans Vinstue ses af en Politiretssag, hvorved Biehl 7. Jan. 1724 blev dømt til at bøde 10 Rdlr. til Frelsers Kirke, fordi Officerer Kl. halv tolv om Natten havde spillet i hans Hus.¹¹ Alt i alt et vidtløftigt Hus at bestyre for Claus Biehl. Han maatte have en dygtig Kone til Hjælp, og for tredie Gang indgaar han Ægteskab. *Elisabeth Mouritzen* af anset borgerlig Slægt, Søster til Stads-kaptain *Morten Mouritzen*, bliver hans Hustru og en god Moder for hans overlevende Børn af begge de foregaaende Ægteskaber. Den ældste Datter, *Anne Margrethe*, var død før 1707, da hun ikke nævnes i Skiftet efter Maren Ibsdatter. Den ældste Søn, *Hans Christopher*, levede 1717,¹² men maa være død før 1735, da han ikke nævnes i Skiftet efter Claus Biehl. Den anden Søn af første

⁹ Landsarkivet. Obligations Protokol 1723.

¹⁰ Raadstuearkivet: Vurderingsforretning 1745.

¹¹ O. Nielsen: Kbhvn. paa Holbergs Tid.

¹² Overformynderiets Hovedbg. 268. fol. 247.

Ægteskab, *Claus Clausen Biehl*, blev Student (priv. dmt.) 1716, studerede Teologi og blev Cand. med Laud 1720 16/6. Efter nogle Studieaar i Udlandet søgte han Embedet som Kapellan ved Toreby Menighed paa Lolland. Han blev ordineret 1727 3/10. Senere fik han Sognekalderet Ønslev-Eskildstrup paa Falster. Han var gift med *Charlotte Amalia Fugl*, Datter af Færgemand i Sundby paa Lolland, *Peder Fugl* og *Sophie Amalia Busch*. Pastor Claus Clausen Biehl døde 1733 23/1 to Aar før Faderen. I Ægteskabet var der to Børn. Datteren *Karen B.*, dbt. 1729 6/10 i Thoreby, og Sønnen *Claus B.*, dbt. 1731 6/10 i Ønslev.

Den tredie Søn af Claus Biehls første Ægteskab, *Christian Clausen Biehl*, var vel den Søn, der kom til at staa Faderen nærmest. Han blev efter sin egen Opgivelse til »Vinhandler og Fassbinder-Laugets Protocol« sendt til Weinsberg for at lære Professionen i to Aar fra Paaske 1723 at regne, og han fik sit Lærebrev den 2. Marts 1725. Siden tjente han hos sin Fader som Svend, til han 32 Aar gammel i Aaret 1733 løser Borgerskab som Vintapper. Samme Aar blev han optaget i Lauget: »Han maa herefter i Staden holde aaben Vinhus og Tapkælder, hvor ham lyster, dog ikke uden paa et Sted«. Til Laugskassen maatte Christian Biehl betale 20 Rdlr., til Ligklædet 4 Rdlr. og til de Fattige 1 Rdlr.

Allerede som Svend havde Christian Biehl c. 1731 indgaaet Ægteskab med *Anne Kirstine Schalck*, Datter af Barberer og Chirurgus *Henrich Schalck*, boende i »Solen« ved Stranden. Den 5te Oktbr. 1733 tilskøder Claus Biehl Sønnen »med hans Stif-Moder Elisabeth Mouritzens Samtykke og Villie Gaarden paa Hjørnet af Fortunstræde og Admiralgade for hans timelige Velfærd at fremme«. Købesum 4000 Rdlr. Dansk courant. Vine og Varer til hans Handels Fortsættelse overtog han for 3000 Rdlr., for hvilken Sum han maatte give Panteforskrivning i Ejendommen. 1739 fornyer han sit Borgerskab som Groshandler.

Den 14. Sept. Anno 1735 om Natten Kl. 1 slet døde Claus Biehl. Skifterettens Forsegling Protocol oplyser om denne Begivenhed,¹³ at foruden Enken, Madam Elisabeth Biehl var hans to Sønner, Sr. Christian Biehl og Sr. Emilius B. tillige med deres Kærester tilstede. Indboet var beskedent. 2 Spejle, et i Glas Ramme, et i sort Ramme, 12 Sølvskeer, men kun 6 Theskeer, 4 højryggede, forgyldte Lænestole, 3 Armstole og 4 Taburetter, 1 Himmelseng, 1 Skriver-Contoir, 1 Bord med Sten-Skive, 5 Stole, 3 store Krukker og 1 Biskop Skaal, 5 Skilderier, et l'ombre-Bord, 3 Skrin med spansk Tobak, 1 Dragkiste. Der var 12 Porcellains Tallerkener og Kopper, 6 Spitz-Glas, 3 Ølglas, 17 Stk. blaaternet Drejels Servietter. I rede Penge forefandtes 3 Specie-Dukater, Croner 21 Rdlr. og Courant

¹³ f. 265. Skifterettens Forseglingsptr. 1731—36.

150 Rdlr. En Sølv Thepote, Sukkerbøsse og Peberbøsse, 3 Par Lager, 4 Pudevaar, 12 Haandklæder, en brun Damaskes Slobrock, et Natbord med 2 Gueridoner, 1 Sølvuhr, 1 Bog med Sølvbeslag; Enken angav desuden »en Del Lintøj, som vi Vasker«. — Den 14. Marts 1736 sluttede Boet. Tilstede var Bryghusforvalter *Gorris Klaumann* som Enkens Lavværge. Sr. Christian Biehl, Vinhandler, blev Formynder for hans afdøde Broders, Sognepræsten i Eskildstrups Børn, nemlig: Claus Biehl, gd. i sit 4de Aar, og Karen, gd. i sit 5te; tillige var den salig Mands Søn af andet Ægteskab, Commissionær Christian Emilius Biehl, tilstede.

Indgælden var 10,984 Rdlr., Udgælden stor 420 Rdlr. Enken paastod et Vederlag for den sal. Mands Begravelse paa 187 Rdlr. Hvorimod hun skænkede sin Mands Gangklæder til hans Børn og Børnebørn.¹⁴ I en Aarrække findes intet i Datidens Arkivalier, der kaster Lys over Vinhandler Christian Biehls videre Skæbne, udover at han 1739 gav 500 Rdlr. til Forstrækning til Statskassen efter Opfordring til Vintapperlaugets Medlemmer. Kun fire af dem gav et saa stort Beløb, nogle gav 5, andre undskyldte sig med de slette Tider. Men den 1ste Marts 1743 bliver en Sorgens Dag i det Biehlske Hjem. En Søn var født; men paa den Dag, som han bliver døbt i Nic. Kirke, dør hans Moder, og i Ugen efter, 2den Marts, bringes hun de faa Skridt bort fra Hjemmet for at stedes til Hvile paa den lige overfor liggende Kirkegaard.¹⁵ Barnet fik Navnet *Claus Henric*. Blandt Fadderne var Cancellieraad *Harbo* paa Købmagergade, Broderen Christian Emilius Biehl, der til Kirkebogen angiver at være forhen Collecteur i Compagnistræde, samt *Lisbeth Mauritzdatter*, Biehls Enke, der nu boede i Hummergade.

I sin Selvbiografi fortæller Charlotte C. Biehl om de Trængsler, hun gennemgik efter hendes Morfaders Død, da hendes Fader forbød hende at læse og truede hende med, at fandt han hende med en Bog i Haanden, skulde han piske hende saaledes, at man maatte vende hende i et Lagen. Dette Forbud var for hende værre end at blive dømt til Vand og Brød, skriver hun, og hun fandt da paa at sprætte Foeret fra Ydertøjet ved Lommerne i hendes Kjoler og puttede Bøgerne deri; de slog hendes Ben baade gule og grønne, men hun udholdt Smerterne for ikke at røbe Eksperimentet. Hendes eneste Trøst var en gammel Kommandør *Peperlow*, af hendes Mormoders Slægt, der boede hos hendes Forældre, og en Secretær *Miles*; begge bragte de hende Bøger i Smug. Hun fortæller videre, at til Mikkelsdag 1740 flyttede de fra Stormgaden ind i et nyt Hus (det var i Compagnistræde), hvor hun fik

¹⁴ Skifterettens Behandlings Protocol. 1731—36.

¹⁵ Vor Frue Skoles Ligbog.

sit eget Kammer i den tredie Etage. Det var en særdeles haard Vinter. Væggene var raa, og opvarmet blev der aldrig, saa Kulden var forfærdelig. Det ihærdige, læselystne 9aarige Pigebarn sad her den halve Nat og læste med Frost i Fingrene ved de Lys, hun af sine faa Spareskillinger havde købt.

Formue-, Kop-, Heste- og Carossskatte Mandtallet 1743 oplyser, at Christian Biehl, Vintapper, Fortunstræde 201, holder 2 Dreng, 1 Gaardskarl, 2 Piger, 1 Amme. Er Formynder for hans Broderdatter Karen Biehl, hvis Arv er 1142 Rdlr., og Curator for Jomfru *Megtilde Cathrine Randlofts*, som haver Capital 600 Rdlr.

Da Sørgeaaret var omme, tænker Biehl paa at indgaa nyt Ægteskab. Skiftet efter hans første Hustru bliver afsluttet d. 8. Maj 1744.¹⁶ Det oplyser, at Huset paa Hjørnet af Fortunstræde og Admiralg. var vurderet til 4000 Rdlr., at i Kælderen laa 22 Oxehoveder Brændevin, vurderet til 792 Rdlr., 40 Oxehoveder Franskvin til 480 Rdlr., 15 Oxehoveder Hoch Prinzach (?) 270 Rdlr., 4 Oxehoveder Rødvind 160 Rdlr., 3 Ahmer Rhinskvin, vurderet til 84 Rdlr. Formuen var 7,988 Rdlr., Gælden 5,456 Rdlr. Deraf til *Reinhardt Scherenberg* i Cölln for Vin 600 Rdlr. og *Abraham Scherenberg* i Amsterdam ligeledes 800 Rdlr., til Secretair *Brøer* efter Vexel Obligation 700, og til hans Svigerfader *Henrich Schalck* ligeledes 1000 Rdlr. Hjemmet var rigeligt forsynet med Sølv og andet Bordservice, Lagener af Kloster — Hollandsk og Hør — Lærred, Pudevaar med Kniplinger, Damaskes Duge i Ducat-Mønster og med Citron-Mønster og Klosterlærreds Særke. Den Afdøde efterlod sig en gul Damaskes Klædning, 1 Sirtzes do., 1 grøn Adrienne, 1 rød Porte-chaise-Kaabe, 4 adskjellige Kantusser, 2 Par udsyede Sko. Fem Dage efter at Boet var sluttet, blev Christian Biehl viet i Huset til Jomfru *Maren Schlichtkrull* hos hendes Moder paa Nørregade.¹⁷ Denne Moder, *Inger Nielsdatter Holm*, havde først været gift med *Nicolaj Børresen* el. *Borries*, nu var hun Enke efter Brygger *Johan Henrik Schlichtkrull*, med hvem hun havde fem Børn: Stud. *Nicolai Schlichtkrull*, Sukkerbagervend *Christopher S.*, Stud. *Ole S.*, *Maren*, g. m. Christian Biehl, Vinhandler, og *Anna S.*, g. m. Brygger *Rasmus Schiøtt*.¹⁸ Dette Biehls nye Ægteskab blev af kort Varighed. Skifteretten indfandt sig efter hendes Begæring i hendes Hus paa Hjørnet af Fortunstræde og Admiralgade den 11. Sept. 1746 for at foretage Forsegling efter hendes samme Dag ved Døden afgaaede Mand. Tilstede var hendes Lavværg, Cancellieraad Brøer og den salig Mands Broder, Hr. *Emilius Biehl*, Sr. *Schalck*, Barberer, som Fader til den salig Mands

¹⁶ Raadstuearkivet: Uddrag af Borgerlige Skifter.

¹⁷ Vor Frue Kgb. 1744 13/5.

¹⁸ Uddrag af Borgerlige Skifter. Raadstuearkivet.

første Hustru, samt Sr. *Hans Jespersen* paa D'Herrer Toldinspecteurs Vegne. Af Registreringen ser man, at Maren Schlichtkrull havde medbragt et velforsynet Udstyr. Det bestemtes, at den i Kælderen befindende Vin beholdt Enken til Udsælgning, efter at de af Vintapperne Sr. Van Hemmert og Buckkoef vare eftersete og vurderede for 783 Rdlr.

En senere Tilføjelse til Protocollen røber en opblussende Strid mellem den nu eneste overlevende Søn af gamle Claus Biehl og hans Broders Enke, og tillige med hendes Lavvæрге, Cancellieraad Brøer, der var sammes Svoger, idet Barberer Schalck, som Formynder for den Afdødes eneste Søn, Claus Hendric, indleverede en Memorial, hvori han ikke alene protesterede imod, »at dens sl. Mands Broder, Sr. Emilius Biehl, e j maa have med Stervboets Papirer og Bøger at bestille, men at Enken, Madam Biehl, efter hans Beretning, skal indcassere Boets Penge, hvorfor han frasier sig al deraf flydende Ansvar«. Stervboets Papirer og Bøger var allerede d. 24. Sept., efter saavel Enkens og hendes Lavværges, item Sr. Schalcks egen Begæring, af Retten til Revision overleveret, men af dem berettet, at endnu ingen af Boets Regninger til Debitorerne var udleverede.

Madam Biehl ved hendes Lavvæрге Cancellieraad Brøer declarerede at kende, at deraf endel Debitorer, som med hendes sl. Mand havde haft Vin-Bøger, var betalt 355 Rdlr., hvilken Sum han havde udgivet for at betale Told og Konsumtion for Marts Kvartal, samt det fra 1ste July til hendes sl. Mands Dødsdag forbrugte Vin og Brændevin. Iligemaade havde hun deraf bekostet Mandens Begravelse, hvorfor hun skulde gøre Skifteretten videre Rigtighed. Blandt Debitorerne, der havde betalt, var Kammerherre *v. der Lyhe*, Secretair *Harding*, Secretair *Friderich Miles*, Shoutbynacht *Vieregg* og Cancellieraad *Brøer* selv. Efter denne Redegørelse erklærede Schalck, at han intet havde imod, at Enken indkasserede Pengene eller at den sal. Mands Broder reviderede Bøgerne, »det var kun af Precaution for hans Myndlings Interesser«.

I »Kiøbenhavnske Danske Post-Tidender« 30. Jan. 1750 averterer Maren Schlichtkrull, sal. Vintapper Christian Biehls Enke, at hun underhaanden bortsælger sin Gaard i Admiralgade, og d. 28. April averterer hun sit Løsøre tilsalg. Hermed forsvinder den Biehlske Slægt fra Fortunstræde; den fortsættes af Christian, der netop paa samme Tid averterer saaledes i Post-Tidende (6. Feb. 1750): »Det gives tilkende, at Sr. Christian Emilius Biehl boende udi den forgyldte Støvle paa Kongens Nye-Torv, haver udi Commission at bortsælge 2de meget smukke Claverer, det ene med dobbelt, det andet med enkelt Register, hvilke hos hannem kan tages

i Øjesyn.« Dette tilsyneladende ganske ligegyldige Avertissement bliver et uomstødeligt Bevis for hans Datter, Forfatterinden Jomfru Biehls svigtende Hukommelse, da hun i et af Brevene til Bülow (Interieurer fra Kong Frederik d. Vtes Hof, pag. 3) skildrer en yndefuld Rococoscene, som hun blev Vidne til paa Charlottenborg. Hun saa Prinsesse Louise staa foran sit Toiletbord, som stod ved et meget stort Fag, der gik ud til Gaarden, og, som det synes, søgte efter noget i Æskerne, da Kronprinsen kom ind til hende med en Tallerken Kirsebær. Hun følger til, at det var en Juleaften, men tænker ikke paa, at nyplukkede Kirsebær er uforenelige med den 24. Decbr. Ikke destomindre har hun set Prinsessen tage de Kirsebær, hendes Gemal skulde have, ved Stilken i sin Mund, saa han maatte tage det ved hendes Læber. Hun fik sine paa samme Maade af ham. Senere fortæller hun om en arm Præstekone med syv Børn, der bad Schweitzeren om Tilladelse til at staa i Porten paa Charlottenborg for at give Prinsessen en Ansøgning, naar hun kørte ud. Han turde ikke tillade det, men viste hende til hendes Fader; »denne turde ikke heller«, skriver hun, »men da han ikke gerne viste nogen trængende af, saa bad han hende bie i sit Kammer, tog hendes Papirer og gik til Hovmester Juul«. — Disse Optrin maa være foregaaede mellem 1743 og 46, da Kronprinseparret boede paa Charlottenborg. Men da var Charlotte Dorothea Biehl kun tolv Aar gammel, og hendes Fader, der i 1754 blev Akademisekretair og Aaret efter Slotsforvalter, boede dengang i Kompagnistræde, og 1750, ifølge Avertissementet, i »den forgyldte Støvle« paa Kongens Nytorv. Da han fik Bolig paa Slottet, var den elskede Dronning Louise død (1751 19/12) og Frederik d. V havde holdt Bryllup med Juliane Marie (1752 8/7). Naturligvis kan den lille Jomfru Biehl have haft sin Gang paa Slottet, hvor Faderen maaske er gaaet Slotsforvalter Bischöff tilhaande paa en eller anden Maade.

En ny Familie strid var nu atter paa Trapperne. Vinhandler Christian Biehls Søn, Claus Henric, opholdt sig hos sin fødte Værge, Barber Schalck, der med sin Hustru havde bosat sig hos deres Søn *Poul Hendrick Schalck* paa Schousbogaard paa Langeland. Da Barberer og Chirurgus Schalck dør i 1750, sætter Familien de høje Autoriteter i Bevægelse for at forhindre, at Christian Emilius Biehl, der efter Morfaderens Død er Barnets fødte Værge, bliver overdraget dette Værgemaal. Schalck paa Schousbogaard foredrager, at han har maattet give Faderen sit Løfte at beholde Claus, der er hans Søstersøn, hos sig, til han bliver fulde 18 Aar, og underholde ham for Renter af hans Arv. Han beder Magistraten at ville consentere ham at forestaa dette Værgemaal, og til Bevis om sin Sufficence dertil udleverer Sognepræst Hr. *Jens Hvids*

Attest.²⁰ Noget Resultat opnaaedes ikke i første Omgang, men 31. Marts 1751 foredrager Maren Kirstine afgn. Henrich Schalcks Enke i Supplique til Kongen, at hendes Mand i sit Yderste begærte af hende, at deres afdøde Datters Søn, Claus Biehl, maatte forblive hos hende til Education og efter hendes Død hos hendes Søn paa Schousbo i Langeland og der med hans egne Børn nyde Information og Forflegning. Hvorimod de saa meget mindre troede, at Barnets Farbroder og fødte Værge, C. Biehl, havde noget at erindre, som han hverken er en besiddende Mand eller Suffisant, eller der under hans Anførsel kan ventes noget solidt til Barnets Færden, hvorfor hun beder, om Barnet maa forblive hos hende og hendes Søn under hendes Værgemaal, da de for Barnets Underholdning og Klæder ikke vil prætere videre end de halve Renter af Barnets Arvemidler. Ved kgl. Befaling af 3. Maj 1751 resolveredes det, at Barnet blev hos Mormoderen og hendes Søn mod at nyde det halve af Renterne, og at Christian E. Biehl som født Værge vedbliver at have Tilsyn med Arven.²¹

Nu er der Ro om Sagen, indtil Claus Hendrik, der nu er 17½ Aar, 12. Sept. 1760 beder i Supplique til Kongen om at blive myndig under hans Farbroders, Sect. Biehls eller anden god Mands Curatel. Lidt betænkelig har man dog været ved at overdrage Biehl dette Hverv. 22. Oktober 1760 blev Hørkræmmer *Reimert* constitueret som hans Curator.

Unge Claus Biehl fulgte i Fædrenes Spor, han gik i Vintapperlære. Da han nu som myndig under Curator skal have sine Penge ud af Overformynderiet, var der af hans tidligere Værge, Sect. Biehl, indleveret Værgemaalsregning, som han ogsaa fordrede af de Penge, Myndlingen havde faaet af sin Mormoder, hvilket igen skaffede Magistraten adskillige Suppliquer paa Halsen. Biehl satte snart sin Kapital til. 1. Feb. 1768 ansøger Hørkræmmer *Reimert* som Curator for Biehl, Vintappersvend, om, at han maa blive gjort umyndig, paa det at han ikke skal sætte alle sine Arvemidler overstyr, og nu gaar det rask med Suppliquer vedrørende Claus Biehl i Magistratens Resolutionsprotokoller. 18. Jan. 1768 beder *Mette Lund*, at Claus Biehl, med hvem hun har avlet et Barn, maatte blive tilholdt at give noget ugentlig til Barnets Opdragelse fra Barnets Fødsel i Oktober Maaned 1767. Biehl lovede at betale 3 Mark om Ugen. Hørkræmmer *Reimert*, Biehls Værge, meddelte Magistraten, at Barnet 9. Marts 1768 var leveret til Conventhuset. — — — — —

(Hermed slutter det ufuldendte Manuskript).

²⁰ Mag. Resolutionsprotocol. 1750—52, p. 182.

²¹ Raadstuearkivet. Mag. Resolutionsptcl. 1751.

HVORFOR FORLOD RANTZAU-ASCHEBERG LANDET I 1756?

Af *Johanne Skougaard*.

Dr. phil. *Chr. Elling* har i »Tilskueren« 1938 (S. 89—106) skrevet en Artikel om »Rantzau-Aschebergs Flugt fra København 1756«. Da Forf. bl. a. omtaler den af mig i »Festskrift til Kristian Erslev« (1927) S. 449—66 givne Fremstilling af Rantzaus Ungdomsaar, benytter jeg Lejligheden til at fremsætte nogle heraf foranledigede Bemærkninger om samme Emne.

»Om Rantzau-Aschebergs Barndom og Ungdom er paafaldende lidt bekendt«, hedder det i *Edvard Holms* Artikel i »Dansk Biografisk Lexikon«. Senere har Professor *Erik Arup* i *Hist. Tidsskr.* 8. R. IV, Tillægshfte (1913) S. 3—19 leveret en Redegørelse for Rantzaus Sendelse til Rusland i 1762, i hvilken det godtgøres, at han var uskyldig i dette Foretagendes mislykkede Udfald. Som Indledning hertil er givet en stærkt sympathisk Skildring af den unge Rantzau som den dygtige, mod høje Idealer stræbende Officer, hvis hurtige Avancement og Giftermaal med en rig Kusine kun kunde opfattes som »alle ydre Tegn paa at fæstne sit Liv i Ægteskab og Arbejde«. Det pludselige Fald i 1756 tilskrives *A. G. Moltke*, hvis Praksis var »at lade selv den ringeste Modstander falde over sine egne personlige Vanskeligheder«. Disse var for Rantzaus Vedkommende hans dristige Tale og hans »Vanskelighed ved til enhver Tid at betale alt, hvad han skyldte«.

I førnævnte Afhandling tog jeg derefter, med Benyttelse af det foreliggende omfattende arkivalske Kildestof, Rantzaus Ungdomsaar op til Behandling. Gennem denne Undersøgelse — hvis Resultater jeg i det følgende kort skal meddele, kun med Tilføjelse af enkelte nye Træk — blev Svaghederne i hans Karakter stærkere belyst, og Katastrofen i 1756 fremtræder da som Afslutning paa en gennem længere Tid fortsat Forværrelse af hans personlige Forhold. Rantzau synes ikke at have deltaget i det politiske Liv — medens derimod hans Iver og Dygtighed som Officer har sat sig adskillige Spor —, og der er ingen Grund til at søge efter politiske Motiver til Afskedigelsen (se anførte Afhandling S. 458). Des mere Anledning er der derimod til at dvæle ved Vanskelighederne i hans

Privatliv. Ægteskabet var ikke lykkeligt (se S. 454 f.). Det er betegnende, at han kun synes at have vist Interesse for sin Hustru, da hun et Par Maaneder efter Brylluppet blev syg, men denne Interesse gjaldt hendes Oprettelse af et Testamente til Fordel for ham selv.¹

Gælden var, som jeg har paavist (S. 459 ff.), langt større end de af to enkelte Kreditorer fremsatte Fordringer (se E. Arup i Hist. Tidsskr. 8. R. IV, Tillægshæfte, S. 9), der gav Anledning til, at Krigskancelliet maatte tage Affære. Fra Sommeren 1755 rejstes Kravet om, at Rantzau skulde stilles for en Krigsret, og fra Slægt og Venner var ikke Hjælp at vente. I Marts 1756 skriver hans Svigerfader, *Ditlev Rantzau*, til Oppendorff, at Svigersønnen, efter hvad han hører, ikke mere kommer til *Anna Sophie Schack* og ogsaa er brouilleret med de fleste af Hoffet.² Hertil kom Misligheder ved visse finansielle Transaktioner. En indviklet Sag drejede sig om 2. Prioritet i Rantzaus Hus i Gothersgade, som han havde givet som Sikkerhed for to forskellige Laan (S. 462). Ganske vist hævdede han, at Prioriteten var blevet slettet i den først udstedte Obligation (til Overkrigskommissær *Højer*), omend, ved en ufor skyldt Forsinkelse, ikke rettidigt,³ men denne Paastand modbevises derved, at Prioriteten faktisk ikke er slettet i Protokollen.⁴ — Rantzau var intet mindre end beregnende og har sikkert kunnet optræde med en Grandseigneurs Ædelmodighed, men Reversen af denne Liberalitet var en komplet Samvittighedsløshed i Pengesager.

I *Chr. Ellings* Fremstilling er Vægten i endnu højere Grad lagt paa Rantzaus personlige, for ikke at sige intime Forhold. Med Rette fremhæver han hans Virksomhed som Direktør for *Mingottis* italienske Opera som et betydningsfuldt — og af mig undervurderet — Moment. Han er heri enig med den bekymrede Svigerfader, som undrer sig over, at Kongen, skønt han kender Rantzau, har kunnet gøre ham til »directeur des plaisirs. Es ist ja dieses nicht allein schädlich der dépensen wegen, sondern auch Ihnen in Gefahr zu setzen durch dennen Actrisinnen eingenohmen zu werden.«⁵ Med Depenserne har det sin Rigtighed; bl. a. havde Rantzau forstrakt *Mingotti* med 3000 Rdl.⁶ Og med Aktricerne ligeledes. I *Chr. Ellings* Afhandling er det et Hovedpunkt, at, om ikke Aar-

¹ Rigsark., *Anna Sophie Schacks* Privatark. C 4, Brev af 21. Juni 1748 fra Rantzau til Lehmann.

² Rigsark., A. S. Schacks Privatark., Brev af 26. Marts 1756.

³ D. Kanc. Breve 23. Febr. 1756, Nr. 140.

⁴ Københavns Bytings Obligationsprotokol 1755, S. 64.

⁵ Brev u. D. (ifølge Sammenhængen af Decbr. 1754) til Rantzau i Rigsark., A. S. Schacks Privatarkiv.

⁶ Rigsark., A. S. Schacks Privatark., Sager vedr. S. C. Rantzau-Ascheberg, Rantzaus Brev til Grevenkop 20. Maj 1755.

sagen, saa dog Anledningen til den pludselige Bortrejse har været Rantzaus Forelskelse i og Bortførelse af en Sangerinde. Denne Formodning støtter han paa Ytringer i *Reverdils* og *P. Uldalls* Memoirer, sammenholdte med den Kendsgerning, at Rantzau som Direktør har haft Lejlighed til Bekendtskab med de til Mingottis Trup knyttede italienske Sangerinder, af hvilke Primadonnaen bar Navnet *Rosa Tagliavini*. En samtidig Kilde bekræfter Mistanken, idet det fremgaar af en Vognmandsregning⁷ for de første Maaneder af 1756, at Rantzau den 3. Febr. havde Besøg af en »Mademoiselle Rosse«. Derimod er det trods vidtløftige Undersøgelser ikke lykkedes Forf. at paavise, at Rosa Tagliavini eller en af Truppens to andre Sangerinder har opholdt sig paa samme Sted som Rantzau efter dennes Flugt fra Danmark, og til en bindende Bevisførelse naar han, som han selv bemærker, saaledes ikke.

En saadan er det imidlertid muligt at opnaa ad en langt lettere og hurtigere Vej. Det har mindre at sige, at endnu en af Tidsalderens Memoireforfattere, nemlig *Ulrik Adolph Holstein*, i sine »Anecdotes historiques« (skrevet efter 1772) I S. 62 omtaler Rantzaus Flugt i Forbindelse med en italiensk Aktrice, som her hedder *Caroline*, i hvem han var blevet saa forgabet, »qu'il fut obligé de tout quitter pour échaper à ses créanciers«. Afgørende er derimod forskellige Ytringer i en ganske samtidig Kilde, nemlig Ditlev Rantzaus Breve til Anna Sophie Schack.⁸ 2. Decbr. 1755 beder han Grevinde Schack skaffe sig forskellige Oplysninger om Rantzau, navnlig »ob er nemblich mit der Rosa noch auff den alten Fuss lebet, ob er noch directeur von denen spectaclen ist«. I Brev af 31. Aug. 1756, altsaa nogle Uger efter Bortreisen, hedder det: »Man meinet, dass die Rosa mit ihm aus Hamburg gereyset ist«, og den 29 (!) Febr. 1757 skriver han om Svigersønnen: »Er hat sich nicht entblödet in der Altonaer Gazette setzen zu lassen, dass er in Neapolis ist. Ich mögte wünschen, dass man zuverlässige Nachricht bekommen könnte, wie er sich daselbst aufführet und welcher Gestald er mit der Rosa lebet«. Sikkert hentydes der til samme Forhold, naar Rantzau i Juni 1755 skriver til Kaptajn *Grevenkop* (som havde hjulpet ham med et Laan): »Wegen Abschaffung des Menschen sehen Sie wohl selbst ein, das es mir gantz unanständig und nicht thunlich ist«.⁹

At »Rosa« efter al Sandsynlighed er identisk med Rosa Tagliavini, formodede jeg, paa Grundlag af de anførte Kildecitater, alle-

⁷ Rigsark., A. S. Schacks Privatark., Sager vedr. S. C. Rantzau-Ascheberg.

⁸ Rigsark., A. S. Schacks Privatark.

⁹ Rigsark., A. S. Schacks Privatark., Sager vedr. S. C. Rantzau-Ascheberg. Brevet er udateret, men maa efter Sammenhængen henføres til dette Tidspunkt.

rede, da jeg i sin Tid studerede Rantzaus Ungdomsaar. Havde jeg medtaget disse Oplysninger i min Artikel, kunde jeg have sparet Dr. Elling for meget overflødig Arbejde, men paa den anden Side havde han da ikke faaet Anledning til at udsende sin interessante lille Afhandling, fængslende ved den Kolorit af Tid og Sted, der hviler over Skildringen af den galante Kavalers Færden i Frederik V's København. I min af Pladshensyn stærkt sammentrængte Fremstilling udelod jeg Rosa-Episoden, der ikke gav noget nyt Træk til Rantzaus i saa Henseende velkendte Fysiognomi, og som jeg heller ikke ansaa for at være af afgørende Betydning for Løsningen af det til hans Forsvinden knyttede Problem. Af samme Opfattelse er jeg forsaavidt stadig, idet jeg dog gerne vil indrømme Dr. Elling, at Forholdet til Rosa, der altsaa allerede havde bestaaet mindst et Aar, og som sikkert har været Grunden til, at Grevinde Rantzau i April 1755 forlod sin Mand, har forværret hans Situation og forstærket hans Lyst til at undvige. Hvis hans Bortrejse snarere end en Flugt fra Kreditorer og truende Krigsret havde været et galant Eventyr, vilde de højeste militære Myndigheder vel næppe, saaledes som jeg har paavist (S. 463), have hjulpet ham med at slippe ubemærket bort. Det er betegnende, naar Rantzau i en Skrivelse til Oversekretæren, der ledsagede hans Revers af 22. Juli til Kongen, undskylder, at han ikke, inden han forlader Landet, har opsøgt ham i Kancelliet, i følgende Udtryk: »Comme depuis un temps j'y ais parû souvent, je crois qu'il est essentiel à nos mistères de n'y plus reparoitre«. ¹⁰

Til Slut skal jeg bemærke, at en vigtig Kilde til Rantzau-Aschebergs Biografi er blevet tilgængelig, efter at jeg havde skrevet den i det foregaaende omtalte Afhandling, nemlig »Inkvisitionskommissionen af 20. Jan. 1772«, udgivet ved *Holger Hansen* af Selskabet f. Udgivelse af Kilder til dansk Historie (1927 ff.). De første fire Bind indeholder imidlertid intet, der har Interesse for det her behandlede Problem, og det samme gælder, ifølge velvillig Meddelelse fra Udgiveren, det endnu ikke udkomne 5. Bind, der skal indeholde Brevvekslingen mellem Rantzau og Gähler.

¹⁰ Rigsark., Overkrigssekretærens udfærdigede Haandbreve 21. Juli 1756, Nr. 160 A. Udhævelsen skyldes mig.

OPTEGNELSER OM SLÆGTEN BØRGLUM.

Af C. Klitgaard.

For henvend 45 Aar siden omtalte Provst R. Hansted i Øster Brønderslev oftere til mig, at han af den amerikanske Læge *Jens Møller Haugaard Børglum* var blevet anmodet om at foretage nogle Undersøgelser angaaende Børglum-Slægten vendsysselske Afstamning, der kunde føres tilbage til *Niels Knudsen Børglum*, som 1748—88 var Sogndegn i Ø. Brønderslev og Hallund, og hvis Moder *Sara Mortensdatter Mygind* blev begravet i Ø. Brønderslev 1772 i en Alder af 86 Aar.

Det laa nær at antage, at Degnen nedstammede fra Hr. *Erik Nielsen Børglum*, som 1629—47 var Præst i Ø. Brønderslev-Hallund, men trods ret omfattende lokale Undersøgelser kunde Provsten ikke finde de manglende Led, hvad han var ærlig nok til at meddele den amerikanske Læge, og jeg udtalte da ogsaa overfor Provsten min Tvivl om Formodningens Rigtighed. Senere har jeg haft Lejlighed til at gennemgaa den ret betydelige Korrespondance, som Provsten gennem flere Aar førte med Lægen, og har deraf erfaret, hvorledes Formodningen om Afstamning fra Hr. Erik Børglum efterhaanden satte sig saa fast hos Lægen, at den blev til Vished, et Fænomen, som jo ikke er ukendt særlig blandt Amerikanere, og i en Stamtavle, som Læge Børglum lod udarbejde, er Afstamningen da ogsaa afledet fra nævnte Præst. Hr. Erik i Ø. Brønderslev var Søn af Præsten *Niels Jakobsen* i Børglum, død 1621; denne var Søn af Præsten *Jacob Nielsen* i Børglum, død 1603, og sidstnævnte var *muligvis* Søn af *Niels Sørensen Moth*, som efter vist at have været Præmonstratensermunk i Børglum Kloster blev den første Sognepræst dér efter Reformationen og døde 1570.

Nu vides det imidlertid, at Hr. Erik i Ø. Brønderslev kun havde 2 Sønner: *Niels* og *Laurids*, der levede o. 1650, og da Slægten Børglums første kendte Mand, der vel var født 1630—40, hed *Niels Poulsen*, er Afstamning fra Hr. Erik eller hans eneste Broder, Præsten Jakob Nielsen i Børglum, ganske udelukket. Men Læge Børglums til »Vished« blevne Formodning har givet Anledning til, at yngre Medlemmer af Slægten har faaet Navnet *Moth Børglum*, og under et Besøg, som Lægens Søn, den bekendte amerikanske Billedhugger *Gutzon Borglum*, aflagde i Danmark 1936, fortalte han til Dagspressen, at hans Navn egentlig var *de la Moth Borglum*, idet han nedstammede fra en fransk Munk i Børglum Kloster. Saaledes er den gode Niels Sørensen Moth ved ægte amerikansk smartness blevet en markant Person i Vendsyssels Personalial!

For en mindre fantasifuld Genealog ser Slægtens Afstamning imidlertid ud som nedenfor anført.

(For flere supplerende Oplysninger skylder jeg Hr. Arkivar *Nygård* Tak).

Niels Poulsen, f. 16 . ., d. 1693 paa Overklit i Vennebjerg Sogn, Skifte 30. Okt. 1694.¹ Muligvis Søn af *Poul Nielsen*, som 1672 var Fæster af en stor Ryttergaard i Sønderlev i Skallerup S.

¹ Vennebj. H. Tgb. Han havde en Søster *Maren*, der ca. 1682 blev Enke efter *Christen Christensen* i Lørslev i Ugilt Sogn (Børglum H. Tgb. 3. Juli 1683).

Er vist den Niels Poulsen, tidligere Tjener til *Jørgen Seefeld* til Næs (Lindenberg), som 27. Maj 1663 fik Skøde af Kommissarierne i Jørgen Seefelds Bo paa Lille Kalsensgaard i Jetsmark Sogn som Vederlag for Tilgodehavende i Boet og med Ret for sig og Arvinger til at sælge den til hvilken Standsperson, de vilde.² Boede 1668—76 i sin Svigerfaders Gaard Vester Borup i Ingstrup Sogn og havde ca. 1675 dette Sogns Kongetiende i Fæste, købte 1674 en Mølle ved Saltum Præstegaard,³ blev 1676 Forvalter og Forpagter paa Hæstrupgaard i Hæstrup Sogn, hvor han var til 1682, udstedte 1. Jan. 1682 Gældsbrief paa 100 Rdl. til *Margrete Lange* fra Rønnovsholm,⁴ boede 1683 i Hjerring og var derefter Forpagter paa Aastrup i Sct. Hans Sogn, fik 2. Marts 1685 Skøde af *Wulff Unger* til Hæstrupgaard paa 1 Bol i Hune Sogn og 1 Kirkebol i Jelstrup Sogn, købte 22. Juni 1686 Hovedgaarden Overklit i Vennebjerg Sogn af *Jens Hvas* og *Inger Kaas*, udstedte 15. Juni 1686 Gældsbrief paa 700 Rdl. til Pastor *Hans Poulsen Tanche* i Aaby, fik 21. Dec. 1687 Skøde af *Johannes Hasse* til Birkumgaard, Gøl Sogn, paa 1 Gaard og 1 Gadehus i Jelstrup Sogn og 1 Bol i Rubjerg Sogn, hvilket Skøde han 15. Marts 1693 transporterede til *Arnold Dyssel* til Sejlstруп, skødede 11. Nov. 1690 en Halvgaard i Alstrup Sogn til Amtsskriver *Peter Klein* i Aalborg og udstedte 11. Marts 1691 Gældsbrief paa 99 Rdl. til Jomfru *Frederikke Amalie Pentz* til Kragelund.⁵

Gift o. 1667 med *Maren Knudsdatter*, f. 1649 i Jetsmark, d. 17. ., der 2. Gang ægtede *Christen Lauridsen*, f. 16. ., d. 17. ., som 1703 solgte Overklit (13 Tdr. Hk.) og 5 Tdr. Hk. Bøndergods til *Gjord Unger* og derefter flyttede til Dal i Torslev Sogn (Dronninglund H.), hvor han boede 1707.

Maren Knudsdatter var Datter af Herredsfoged i Hvetbo Herred *Knud Christensen*, f. 1614, d. 1688, begravet 29. Aug. i Saltum Kirke, og Hustru *Karen Andersdatter*, begr. Saltum 28. Aug. 1685.⁶ Børn A—K.

(Herredsfoged Knud Christensen, der var Søn af *Christen Knudsen* i Nordkær i Biersted Sogn,⁷ var Herredsfoged 1646—

² Hvetbo H. Tgb. 10. Okt. 1663.

³ a. St. 20. Marts 1675.

⁴ Da gift med Kaptajn Chr. Spormand, som 1695 ihjelskød Forpagter Hans Pedersen paa Hæstrupgaard i hans egen Stue, og som derfor blev skudt i Fladstrand s. A.

(Jens Bircherods Dagbøger 13. Juni og 27. Sept. 1695).

⁵ Ejendomshandelen og Gældsbreve efter Optegnelser af Arkivar Chr. Vil-lads Christensen (o. 1895).

⁶ Skifte efter dem holdtes paa Overklit 13. Okt. 1690 af selvskiftende Arvinger (Hvetbo H. Tgb. 28. Maj 1706).

⁷ Kjær H. Tgb. 14. Maj, 23. Juli og 3. Sept. 1667. Hans Broder Chr. Christensen i Nordkær, død 1667, havde en Slegfredsøn, Hans Christensen, som var lyst i Kuld og Køn, og som var Foged paa Eger i Norge.

1685 og boede først i Bisgaard i Jetsmark, men flyttede ca. 1654 til Drustrup i Saltum Sogn, hvor han derefter boede. Foruden *Maren* samt en Datter, der blev begravet i Saltum Kirke 1656, havde Knud Christensen efternævnte Børn: *Christen Knudsen*, f. før 1647, d. 1698 paa en Tingrejse, Foged i Heggen og Frøland 1672—1693 og derefter i Numedal og Sandsvær, antog Navnet *Wendelbo* og var gift med *Maren Biering*, Datter af *Jens Nielsen B.*, Foged i Heggen og Frøland;⁸ *Anders Knudsen*, f. Jetsmark 1647, boede 1676 som Tømmerhandler i Næskilen ved Arendal,⁹ 1690 paa Strømbo ved Arendal; *Inger Knudsdr.*, f. 1650, var hjemme 1670, men boede 1690 i Norge; *Anne Knudsdr.*, f. 1651, var 1690 gift med Sr. *Christoffer Christensen* i Norge; *Christen Knudsen*, f. o. 1659, d. 20. Juni 1695 uden Livsarvinger, Købmand i Hjørring.)

*Niels Poulsens og Maren Knudsatters Børn.*¹⁰

- A. *Maren Nielsdr.*, dbt. Dom. Trin. 1668 i Ingstrup, d. 1742, gift I o. 1685 med Herredsfoged *Niels Nielsen Viborg*, f. o. 1657, begr. Ingstrup 10. Maj 1690; Forvalter paa Lengsholm 1682, Herredsfoged i Hvetbo H. 1685 til 1687, da han afgik ved Herredets Sammenlægning med Kjær Herred til én Jurisdiktion. Han boede i V. Borup i Ingstrup S. Gift II Ingstrup 1690 med *Søren Christensen*, der med hende overtog V. Borup.
- B. *Karen Nielsdatter*, døbt Ingstrup 4. April 1670, nærmere ubekendt.
- C. *Kirsten Nielsdatter*, døbt Ingstrup 6. Aug. 1671, død Hjørring Sept. 1728; gift I (1694) med *Poul Eskildsen* i Hundeleiv i Jelstrup Sogn, der 1707 døde som Sagfører i Hjørring, gift II o. 1711 med Student *Søren Madsen Nykøbing*, f. 16 . ., d. 1733, Degn til Hjørring Sct. Hans og Sct. Olaj, fra hvilket Embede han blev afskediget 1732, og derefter var han Bedemand i Hjørring. Han var forfalden til Drik og mødte ofte beruset i Kirken, var dertil efterladende i sit Skolehold og var saa brutal overfor Hustruen, at hun 1725 nødtes til at flytte fra ham.¹¹
- D. *Marie Nielsdatter*, døbt Ingstrup 3. Dec. 1673, d. 17 . ., gift med *Jens Andersen Uttrup*, f. 16 . ., d. Blokhus 2. Maj 1720, Skudehandler og Kromand i Blokhus samt Ejer af lidt Strøgods i Vendsyssel.¹²

⁸ Norsk Tidsskr. for Genealogi m. v. I 225.

⁹ Børglum H. Tgb. 23. Jan. 1677.

¹⁰ Fadderne var for en stor Del Egnens »Standspersoner«.

¹¹ Se C. Klitgaard: Hjørring Bys Historie S. 368 ff.

¹² Hans Broder Niels Andersen Uttrup boede i Bergen. De var Søkendebørn til Slægten Kjærskovs Stamfader Christen Christensen i Kjærskov i Albæk Sogn.

- E. *Ingeborg Nielsdatter*, døbt Ingstrup 31. Okt. 1675, nærmere ubekendt.
- F. *Mette Nielsdatter*, født Hæstrupgaard o. 1677,¹³ nærmere ubekendt.
- G. *Maren Nielsdatter*, f. Hæstrupgaard o. 1679, død Kollerup 4. Febr. 1724, gift smst. 9. Maj 1706 med *Hans Jacobsen Schrøder*, Degn i Kollerup S., f. o. 1683, død Kollerup 30. Maj 1720.
- H. *Poul Nielsen Børglum*, f. Hæstrupgaard 20. Maj 1680, d. Hjørring 4. Feb. 1756. Var 1707 Foged paa Tidemandsholm, 1709 Forpagter af Agdrup i Taars S., 1716—20 Forpagter af Taars Præstegaard og derefter af Tidemandsholm i Taars S. Var i disse Aar en meget benyttet Sagfører og antog ca. 1720 efter Tidens Skik Familienavnet *Børglum*. Blev 23. Marts 1729 Tolder i Hjørring og 22. Juni 1731 Byfoged samme Sted samt Foged i Horns og Vennebjerg Herreder. Han var en selvraadig og stridbar Mand, over hvis Embedsførelse der ofte blev klaget til Stiftsbefalingsmanden (Stiftamtmanden). Hans Bo udviste et Overskud paa ca. 4000 Rdl. Hans og hans Families Gravsted er i Sct. Katrine Kirkes Taarnrum. Gift 1704 med *Anne Bertelsdatter Mørk*, f. Store Hunderup i Skallerup S. 1678, d. Hjørring 16. Marts 1751, Datter af *Bertel Hansen Mørk* (af den middelalderlige Slægt fra Saltumgaard) og *Else Pedersdatter Galskyt* af Kornumgaard.¹⁴ Børn 1—7.

Børn:

1. *Maren Poulsdtr.*, f. 1705, d. 1765, Idiot.
2. *Niels Poulsen Børglum*, f. Taars 11. Nov. 1709, d. Hjørring 21. Juli 1746. Var 1739—42 Ridefoged paa Baggessogn og derefter Fuldmægtig hos Faderen. Gift med *Anne Margrete Nygaard*, der blev gift II med Tolder i Hjørring *Ole Pedersen*. Ingen Børn.
3. *Bertel Poulsen Børglum*, f. Taars 4. Jan. 1712, d. Hjørring 24. Maj 1745, Sagfører i Hjørring og Medhjælper hos Faderen, ugift.
4. *Helmik Poulsen Børglum*, f. Taars 1713, d. Hjørring 1765, Idiot, fik Understøttelse af Aalborg Hospital.
5. *Margrete Ida Poulsdatter*, dbt. Taars 25. Okt. 1716, d. Rønnoholm i Vrejlev S. Jan. 1751, begr. ved Hjørring Sct. Katrine Kirkes søndre Side, gift (1740) med *Jakob Christensen*, d. 17 . ., d. 1750, begr. Hjørring, Købmand

¹³ I Vrejlev-Hæstrup Kirkebog synes kun »døbte« i Vrejlev S. at være indført.

¹⁴ Børlum-Jerslev H. Justitspr. 1728, Bl. 613.

- i Hjørring (1738) og derefter Forpagter paa Rønnovsholm.
6. *Else Kirstine Poulsdtr.*, f. Taars 5. Juli 1718, d. Hjørring 27. Aug. 1759, gift o. 1738 med By- og Herredsskriver i Hjørring *Gotfred Fibiger*, f. Kbh. 1705, d. Hjørring 29. Juni 1752, Søn af Hoftrumpeter *Christian Fibiger*. Fra dette Ægtepar nedstammer Officers- og Forfatterfamilien Fibiger.
 7. *Mouritz Poulsen Børglum*, f. Taars 10. April 1720, d. Hjørring Maj 1750, Købmand og Skudehandler i Hjørring (1742). Gift i Norge 12. Jan. 1744 med *Gunhild Mortensdatter Helles* af Arendal, der o. 1751 ægtede II Købmand i Hjørring *Hans Hansen Dahl*, f. 1717, d. 1761. Børn a—b.
 - a. *Mouritzia*, f. Hjørring o. 1745, tjente 1767 hos Kirurg Nicolajsen i Hjørring.
 - b. *Bertel Mouritsen Børglum*, f. Hjørring o. 1747; var 1775 Konsumtionsbetjent i Hjørring, men forlod Hustru og Børn og var 1785, saa vidt man vidste, Rytter i Holbæk. Gift Hjørring 10. April 1766 med *Maren Nielsdatter Lindgaard*, f. o. 1735, d. Hjørring 16. Sept. 1785. Børn 1)—4).
 - 1) *Mourits Poul Børglum*, døbt Hjørring 26. Dec. 1766, opholdt sig 1785 hos sin Morbroder *Rasmus Lund* i Randers.
 - 2) *Niels Christian Børglum*, dbt. 8. Okt. 1769, begr. 6. Nov. 1770.
 - 3) *Niels Christian Børglum*, døbt Hjørring 10. April 1772.
 - 4) *Elisabet Sofie Børglum*, døbt Hjørring 12. Marts 1775, begr. Hjørring 2. Marts 1780.
 - I. *Kirsten Nielsdatter*, f. Vennebjerg 1684, d. Aug. 1762,¹⁵ gift 1714 med Student *Thomas Christensen Thaarup*, f. o. 1685, begr. 26. Feb. 1740, Degn til Kornum og Løgsted ved Løgstør, boede i Toftebjerg i Løgsted. Blandt deres Børn var *Christen Thomsen Thaarup*, f. 1717, d. 1762, som efterfulgte Faderen som Degn og 1750 blev Præst i Kornum-Løgsted, samt *Niels Thaarup*, døbt 20. Maj 1720, som 1749 og 1762 var Isenkræmmer i Kbh. og 1765—69 Tolder paa Læsø,¹⁶ og hvis Søn i Ægteskab med *Anna Margrete Stupsach* var Digteren *Thomas Thaa-*

¹⁵ Ikke død i Løgsted, men Skifte.

¹⁶ Om hans Rejse i Vendsyssel 1763 se Vendsysselske Aarbøger 1926, S. 298.

- rup* (1749—1721); endvidere *Johannes Mouritz Thaarup*, f. 8. Feb. 1723, d. 27. Nov. 1761, Præst i Tørring-Heldum.
- J. *Jokum Frederik Nielsen Børglum*, f. Vennebj. o. 1687, d. Hjørring 1740; boede 1716 i Ugilt By, 1722 i Lerbjerg i Vraa, 1725 i Trøgdrup (Skærum S.), forpagtede 1725 Kjettrupgaard i Ingstrup S., men boede i 1730erne i Hjørring. Var Sagfører. Gift med *Usle (Usie?) Johannesdatter Sellenslev*.
- K. *Knud Nielsen Børglum*, f. Vennebjerg o. 1689, d. 17 . . , var 1719 Ridefoged paa Linderumgaard i Ugilt S., boede 1720 i Vester Mølle i Lerup Sogn og blev 1722 Strandfoged i Han Herrederne. Var Skoleholder i Grenaa 1746, men ses ikke død der. Gift Lerup 10. Aug. 1718 med *Sara Mortensdatter Mygind* af Vester Mølle, f. o. 1686, begr. Ø. Brønderslev 2. Okt. 1772, 86 Aar gl. Børn 1—4.
1. *Niels Knudsen Børglum*, f. Ugilt 1719?, begr. Ø. Brønderslev 26. Maj 1788, Student fra Viborg 1744, Degn i Ø. Brønderslev-Hallund 1748—88. Gift med *Kirsten Gutzonsdatter Kolding*, f. o. 1716, begr. Harreslev 10. Juli 1789, 73 Aar, Datter af daværende Forpagter paa Jægerum i Brovst Sogn *Gutzon Nielsen Kolding*, 1725 Ridefoged til Langholt og 1745 Skriver i Kjær og Hvetbo Herreder, og *Sofie Feilcke*.¹⁷ Børn a—f.
 - a. *Dødfødt Barn*, Ø. Brønderslev 1749.
 - b. *Mariane Nielsdatter*, døbt Ø. Br. 20. Dec. 1750, d. Ugilt 9. Okt. 1819 som Almissem, gift Hellevad 20. Juli 1784 med gevorben Soldat *Thomas Jensen* fra Ø. Brønderslev.
 - c. *Knud Nielsen Børglum*, døbt Ø. Br. 7. Aug. 1752, d. N. Sundby 27. Maj 1806, opholdt sig 1783 hjemme i Ø. Br., senere Konsumtionsbetjent i N. Sundby. Gift I Aalborg 15. Aug. 1781 med *Anna Margrete Haven*, f. c. 1753, begr. Aalborg 1. Maj 1790 (2 Børn), gift II Aalborg 28. Jan. 1791 med *Kirsten Sørens datter*, f. c. 1741, død N. Sundby 4. Aug. 1816. Børn:
 - 1) *Niels Børglum*, f. og d. Ø. Brønderslev 1783.
 - 2) *Sara Marie Børglum*, f. o. 1788, d. Hjørring 14. Maj 1822, gift Aalb. Bud. 22. April 1814 med Byskriver, senere Byfoged i Hjørring *Selgen Poulsen*, f. Hjørring 26. Sept. 1777, d. Randers 10. Feb. 1858.
 - d. *Gutzon Nielsen Børglum*, døbt Ø. Brønderslev 27. Feb. 1754, begr. Harreslev 5. Juli 1808. Tjente 1783 paa Hammelose Skriverstue og blev 1784 Degn til Harreslev-Rakkeby. En velbegavet, meget religiøs Mand, der skrev flere Bøger. Gift I Harreslev 8. Dec. 1784 efter kgl.

¹⁷ C. Klitgaard : Hvetbo H. I. 238.

Bevill. med *Ingeborg Katrine Wilsbech*, døbt Vrejlev 11. Nov. 1767, begr. Harreslev 14. Sept. 1790, Datter af *Otto Hansen Wilsbech*, Degn i Vrejlev-Hæstrup, og *Anne Nielsdatter Friis*.

Gift II med *Maren Jensdatter Møller*, Datter af *Jens Nielsen Møller* i Sejlstrup Mølle og *Anne Andersdatter*. I første Ægteskab 2 Børn, i andet 8, alle døbt i Harreslev. Børn 1)—10).

- 1) *Kirstine Børglum*, døbt 15. Jan. 1786, Husejerinde i Hjørring, død dør 5. Okt. 1855, ugift.
- 2) *Anne Børglum*, døbt 6. Aug. 1788, begr. 19. Juni 1792.
- 3) *Søren Nikolaj Børglum*, døbt 14. Juli 1793, levede 1809.
- 4) *Ingeborg Katrine Wilsbech Børglum*, født 4. Dec. 1794, d. Hjørring 28. Maj 1869, gift med Farver i Hjørring *Jens Møller Haugaard*, f. 10. Nov. 1789, d. Hjørring 6. Maj 1839.
- 5) *Dorte Kirstine Børglum*, døbt 15. Okt. 1797, begr. 4. Nov. 1797.
- 6) *Jens Møller Børglum*, døbt 1. Sep. 1799, d. Hjørring 3. Maj 1865, Købmand og i en Aarrække Værge for Hjørring Sct. Katrine Kirke, fra 1857 Bedemand. Gift med *Karen Elisabet Lund*, f. Kleps Præstegaard, Stavanger Amt, 1800, d. Hj. 25. Dec. 1861. Flere Børn.
- 7) *Christian Børglum*, døbt 23. April 1801, d. Hørmested 13. Nov. 1878. Lærte Drejerprofession hos Poul Rasmussen i Aalborg, opholdt sig i 1822 i Vorbjergdal i Sundby Sogn, tog 1828 Borgerskab som Rokkedrejer i Hjørring, flyttede 1841 til Lille Kobbersholt i Mygdal og boede 1861 som Gaardejer i Hørmested Sogn.¹⁸ Gift med *Inger Marie Sørens datter*. 1 Søn, 5 Døtre. Sønnen *Jens Møller Børglum* var Sognefoged i Hørmested, og Datteren *Sara Børglum* var gift med Postkontrahent *Ole Christian Nielsen*, Hjørring, medens de øvrige 4 Døtre døde ugifte.
- 8) *Anton Magnus Wilhelm Børglum*, døbt 3. Juli 1802, begr. Harreslev 16. Marts 1804.
- 9) *Augustinus Børglum*, døbt 6. Jan. 1805, d. Vennebjerg 20. Jan. 1881. Husejer og Snedker. Boede først paa Vandsted Mark i Hjørring, Sct. Hans Sogn, men

¹⁸ Forskellige af hans Papirer i Museet i Hjørring.

fra ca. 1845 i Vennebjerg. Gift med *Anne Nielsdatter*.

5 Sønner, 2 Døtre. Børn a)—g).

- a) *Gutzon Børglum*, f. 10. Jan. 1833, d. Vraa 28. Feb. 1914, Manufakturhandler i Hjørring og Bindslev. 1 Søn, 1 Datter.
 - b) *Niels Børglum*, f. Sct. Hans S. 13. Marts 1835, var 1881 Farver i Fremont i U. S. A.
 - c) *Maren Børglum*, f. Sct. Hans S. 2. Marts 1837, var 1881 gift med Farmer *H. Høgsted* i Utah, U. S. A.
 - d) *Jens Møller Haugaard Børglum*, f. Sct. Hans S. 18. April 1839, d. Omaha, Nebr., U. S. A. 19 .. Rejste ca. 1863 til Utah, men bosatte sig senere i Omaha, hvor han var medicinsk og kirurgisk Læge. Meget religiøs anlagt, men stod udenfor de bestaaende Kirkesamfund og var stærkt paa- virket af orientalsk Filosofi. Ud gav 1893 i Omaha et lille Hefte »Memoirer af Bedstefader Gutzon Børglum«. Gift og havde 9 Børn, hvor- iblandt de meget anerkendte Billedhuggere *Solon Hannibal Børglum* († 1922) og *Gutzon Børglum* samt Musikeren *August Børglum*.
 - e) *Kirstine Annesine Børglum*, f. 4. Juli 1843, d. Vraa 28. Aug. 1913, ugift, Husholderske for Bro- deren Gutzon B.
 - f) *Jakob Christian Haack Børglum*, f. Vennebjerg 19. Aug. 1846, d. Tuen i Tversted S. 5. Feb. 1928. Skolelærer i Sørig i Tversted Sogn. Gift med *Martha Marie Nikoline Knudsen*. Flere Børn.
 - g) *Anton Magnus Vilhelm Børglum*, f. Vennebjerg 30. Jan. 1851, Snedker i Kbh.
- 10) *Jakob Christian Børglum*, døbt Harreslev 30. Marts 1808, begr. sst. 15. Maj 1808.
 - e. *Christian Børglum*, døbt Ø. Brønderslev 16. Feb. 1755, begr. sst. 23. Feb. 1756.
 - f. *Sofie Børglum*, døbt Ø. Brønderslev 22. Feb. 1756, begr. sst. 27. Maj 1756.
 2. *Anna Knudsdatter Børglum*, døbt Lerup 19. S. e. Tr. 1720, nærmere ubekendt.
 3. *Christian Henrik Børglum*, døbt Lerup Palmesøndag 1724, antagelig den Søn, der blev begravet i Grenaa først i 1746.
 4. *Otto Knudsen Børglum*. Da jeg kun kender ham fra den amerikanske Læges Notitser, ved jeg ikke, om hans Eksistens er paalidelig.

ØLSTYKKE SOGNS PRÆSTERÆKKE.

Af Erik Olsen.

Naar Wiberg i sin Præstehistorie giver en Fortegnelse over Præsterne i Ølstykke siden Reformationen, synes han ikke at have været vidende om, at der i Forvejen fandtes en saadan Præsterække affattet i selve Sognet, thi de to Rækker afviger betydeligt fra hinanden i Tiden indtil ca. 1700.

Den hidtil ubemærkede Række findes i Sognets ældste Kirkebog og er paabegyndt af Præsten *Malthe Radier*, der — selv niende — har optegnet sine otte Forgængere i Sognet. I Embedsbogen findes Fortsættelsen, og i Ølstykke Kirke er Rækken i sin Helhed malet paa en Tavle, men da denne kun synes at være en noget forkortet Kopi, og da Uoverensstemmelsen med Wiberg kun gælder de første Præster, skal jeg nøjes med at sammenstille Radiers Optegnelser i Kirkebogen med Wibergs tilsvarende, der bygger paa Opgivelserne i Cat. Musenii med enkelte Tilpasningsforsøg. Radiers Rækkefølge er denne:

1. Hr: *Herman*, som døde Anno 1553.
2. Hr: *Anders*, som falt ned aff een Kornstach her udi Præstegaarden, og slog sin Hals sønder Anno 1573.
3. Hr: *Oluff*, hves Sønne-Søn, nafnl: *Poull Hansøn* lefver endnu, og er een Mand paa Nogle og 70 Aar, døde Anno 1615.
4. Hr: *Niels* fra Kiøbenhafn, først Medtienere paa Stæden udi eet Aar, siden Sogne Præst og døde Anno 1619.
5. Hr: *Søfren Jønson Baner*, fød i Jutland, obiit 1625. ætatis 45.
6. Hr: *Jens Hansøn Slaglosiensis* obiit 1653. ætatis 66.
7. Hr: *Niels Søfrenson Baner*, qvi die 31 Januarij 1685 obiit, ætat: 61.
8. Hr: *Bastian Pederson Calundborg*, qvi die 25 Maji 1694 obiit, ætat: 40.

Hvorfra Radier har sine Data, kan vel ikke paavises bestemmt, men meget kan tyde paa delvis mundtlig Overlevering i Sognet. De fire første Præster nævnes saaledes kun ved Fornavn — altsaa som de er blevet benævnt af Sognets Bønder, og en Bemærkning som den om Hr. Anders lyder vel ogsaa naturligt som Karakteristik i en

jævn Bondes Mund. Maaske har man Lov at gætte paa, at Radies Hjemmelsmand er den *Poul Hansen*, der nævnes i Tilknytning til Hr. *Oluf*. Han blev begravet d. 23/6 1700, og som en af Sognets ældste Mænd, som Kirkebonde og Sønesøn af en af de tidligere Præster maa han have haft alle Betingelser for at kunne give den ny Præst Oplysninger, saa at Omtalen af ham skal opfattes som en lille anerkendende Opmærksomhed.

Om de to første Præster, Hr. *Herman* og Hr. *Anders*, har jeg ikke kunnet finde yderligere Oplysninger. Wiberg har efter Musenius den første som *Herman Lauritsen*, men mangler helt den anden. Nr. 3, Hr. *Oluf*, kan følges gennem Hyldingerne 1584, 1608 og 1610, og det fremgaar af Hyldingsbrevene med stor Tydelighed, at hans Efternavn var *Knudsen* — Wiberg siger: *Nielsen* eller *Knudsen*. Endvidere kan hans Død ganske rigtigt sættes til 1615, idet der dette Aar findes opført en Sjælegave for »Her Olle« i Ølstykke Kirkeregnskab (Frederiksborg Len 1614—20). Som Oluf Knudsens Eftermand har Wiberg og Musenius *Søren Jensen (Banner)*, men Radier nævner med Rette »Hr. *Niels*«; det ses af ovennævnte Kirkeregnskab, hvor der for 1616 er posteret en Udgift for Hr. Niels Pedersens 4 Stude, og af et »Gressgields«-mandtal i Lensregnskabet samme Aar oplyses det, at »Her Niels Pederssen« har haft sine fire Stude paa Græs i Hornsved. Efter Radier skal han jo have været Medtjener eet Aar, altsaa fra 1614, og maaske er dette Forhold Udgangspunkt for Musenius, naar han ansætter Søren Jensens Død til 1614. Bemærkelsesværdigt er det, at det er det første Aarstal, han opgiver, og at det tilmed staar isoleret. Det kunde tyde paa en vis Viden om Hr. Niels, idet Musenius derved faar ham placeret tidsmæssig rigtigt om end paa en forkert Plads i Rækken; men naar Musenius kalder ham »Stephani«, turde det vel være en Fejlæsning, evt. af Tilnavnet Hafniensis.

Ifølge Dr. Kornerups Fortegnelse over Præsteordinationer 1615—38 (Personalhist. Tidsskr. 8 Rk. 6 Bd.) blev Hr. *Søren Jensen Molboe* d. 24. Novbr. 1619 ordineret til Præst i Ølstykke, og senere antog han, eller maaske først Sønnen, Navnet *Baner* eller *Banner* (Stamtavle hos Lengnick). Han er antagelig død 1624 eller 1625, da nævnte Ordinationsfortegnelse anfører Hr. *Jens Hansen Slagelse* som ordineret til Præst i Sognet d. 16. Febr. 1625. Denne Janus Johannis Slaglosianus nævnes i Universitetsmatrikelen (S. 37) for Aaret 1619, indsender Breve til Kancelliet i 1645 og 1646 og optræder flere Gange i Frederiksborg Birks Tingbog 1649—52 (Fol. 62, 71 og 247), sidste Gang d. 27. Novbr. 1651. Et Sted (Fol. 62) stævner han saaledes Fadeburskvinden paa Frederiksborg for »1 Blaadigtens (blaastribet) Vnderdÿnne 2 Vlmerdugspuder for uden Vor 1 Hoffuet dÿnne« — Præsterne maatte jo udlaane Senge-

tøj til Hofholdningen om Sommeren paa Slottet og var altsaa ikke engang sikre paa at faa det igen.

Jens Hansen overlevedes af Hustruen *Anne Hans (ikke Lars) Datter*, der d. 13. Febr. 1658 blev trolovet og senere viet til Præsten *Valentin Hansen Merkel* i Kongens Lyngby. Ogsaa ham overlevede hun, og efter hans Død 1681 flyttede hun til Jørlunde, hvor hun døde, formodentlig hos Skovrideren *Peder Hansen* (Kbh. Birks Tingbog d. 13—1—1696, Fol. 170), og hendes Lig blev nedsat i Lyngby Kirke d. 18. Oktbr. 1693.

Hvad *Jens Hansens* Dødsaar angaar, er det uden Tvivl rigtigt, naar Radier nævner 1653, thi den 31. Marts dette Aar blev »Studiosws *Niels Sørensen*« kaldet til Præst i Ølstykke (Sjæll. Tegnelser Fol. 511); han var Søn af *Søren Jensen* og blev dimitteret fra Latinskolen i Slangerup (Universitetsmatrikelen 1644). Ved sin Død d. 31. Januar 1685 efterlod han sig Enken *Mette Christophers Datter* og nogle Børn, af hvilke Datteren *Trune* ægtede Faderens Eftermand *Bastian Pedersen (ikke Lauridsen) Calundborg*. Denne var ifølge en Mindetavle, der endnu findes i Ølstykke Kirke, født d. 8. Oktbr. 1654, og ved sin Død d. 25. Maj 1694 afløstes han af Præsterækkens første Nedskriver *Malthe Radier*.

Hermed er Uoverensstemmelserne med Wiberg forbi, men forhaabentlig er det paavist tilstrækkelig tydeligt, hvor upaalidelig hans Kilde Musenius er, og hvor troværdig Kirkebogen synes at være, saaledes at dennes Præsterække i Fremtiden vil blive foretrukket.

DET 17. AARHUNDREDES ADELIGE LIGPRÆDIKENER OG DERES KOBBERSTIK.

Af *P. B. C. Westergaard.*

Efter Museumsinspektør, cand. theol. Westergaards Død fandtes blandt hans Papirer et omfattende Materiale paa Kvartark omhandlende Kobberstik, der findes i trykte Ligprædikener over adelige Personer. Dette Materiale, som dels p. Gr. af dets ikke færdiggjorte Stand, dels p. Gr. af dets Omfang, ikke kunde offentliggøres, er med Enkefru Westergaards Samtykke blevet afgivet til Den kgl. Kobberstiksamling, medens Redaktionen af nærværende Tidsskrift nedenfor offentliggør den af Westergaard forfattede Indledning, der paa flere Punkter ingenlunde er uden Interesse.

Redaktionen.

Naar et Menneskes Jordeliv er afsluttet, staar kun Mindet om ham tilbage, enten rejst af ham selv eller gennem hans Gerning eller vedligeholdt af de Efterlevende. Da man intet kan vide om hans Skæbne, efter at Livet er udslukt, vil det være ørkesløst at beskæftige sig med den; det højeste de Efterladte kan gøre, er ved fromme Ønsker at søge at sikre den Afdøde hans Evighed i Himlen. Saadanne Ønsker har lydt til alle Tider. Paa Runestenene fra kristen Tid anraabes Christus, hans Moder, Sct. Michael om at hjælpe hans Sjæl til Lys og Paradis, Indskrifterne paa Middelalderens og Renaissancens Gravsten og Epitafier ender med Ønsker om, at Sjælen maa hvile i Fred, og at den Afdøde med alle tro Kristne maa faa en glædelig og ærefuld Opstandelse.

Disse Ønsker, der faar deres Udformning i de af den katolske Kirke paabudte Bønner for de Afdøde, har deres Grundlag i Troen paa et evigt, saligt Liv i det hinsidige. De er i Følge Uvisheden om det fremtidige af rent subjektiv Art; de næres naturligt af de Efterladte ved ethvert Dødsfald og deles af andre, der besidder Troen paa et evigt Liv. Men mere end Ønsker kan de efter Sagens Natur ikke blive.

Det er den Menneskenaturen iboende Modstand mod at tilintetgøres, der i disse Ønsker giver sig Udslag paa en religiøs Baggrund. Et mere omfattende Udtryk for denne Modstand mod Udslættelsen, mod Glemselen, er Ihukommelsen af den Afdøde. Den i og for sig

smukke Trang til at mindes dem, man har været knyttet til, lader paa en Maade den Døde fortsætte sin Tilværelse her paa Jorden, og den Evighed, man trods alt ikke kan sikre ham i Himlen, søger man at forskaffe ham paa Jorden gennem Mindet om ham. Og ikke blot de Efterladte er betænkt herpaa, men ogsaa den Afdøde, medens han var i Live og selv kunde sørge for sit Minde. Nærmere præciseret er det Tanken om det gode Eftermæle, der ligger bagved, baade hos den, der er gaaet bort, og hos den, der er blevet tilbage, men for hvem Efterverdenens Dom ogsaa engang vil komme. Har man levet sit Jordeliv som »ærlig« Mand, ønsker man ogsaa at mindes dem som saadan. Paa sit kobberstukne Portræt udtaler *Fredrik Rantzau* til Asdal (d. 1645) med ubetinget Fortrøstning: »Mens Sielen er udi Guds forvaar och Legemet till Muld forgaar, itt Erligt Naffn mig effterstaar«, og mangfoldige andre har den samme Vished.

At forlade sig paa et saa forgængeligt Middel som den menneskelige Hukommelse som Bærer af Eftermælet vilde nu ikke gaa an. De Døde marcherer hurtigt, de, der kendte dem i levende Live og mindes dem, følger snart efter; man maa ty til mere haandgribelige Midler for at holde Mindet levende, et Minde, der helst skulde vare saa længe, som der overhovedet vilde være Mennesker paa Jorden til at dvæle ved det. Man tager sin Tilflugt til Monumentet i dets forskellige Former, som Portræt, som Epitafium, som Gravmæle, ofte udført i Vedkommendes levende Live, som Bygningsværk, som skrevet eller trykt Ord.

Der er her altsaa Tale om med bevidst Hu at søge Mindet om den Døde bevaret. Om dette Hensyn ogsaa har gjort sig gældende, naar Ønskerne om den Afdødes Salighed fæstnedes til en Sten eller gav sig Udtryk paa anden haandgribelig Maade, maa staa hen. Men idet de knyttes til et Materiale, fremkommer netop herved et Minde om den, hvem Ønskerne gælder.

Skøndt bestaaende af mere skrøbeligt Stof har det trykte Ord overlevet saa mange andre af de nævnte Monumenter. Det trykte Skrift kan desuden efter sin Natur komme ud i videre Kredse end disse og saaledes i højere Grad bidrage til at bevare Mindet om den Afdøde, ligesom dets Fremstilling er betydeligt mindre bekostelig. Da Livets Afslutning umiddelbart føder Mindet, er det naturligt, at Skriftet, der skal bevare det, fremkommer ved Døden, og den almindeligste Form for det bliver da Ligprædikenen. For Tidsalderen, der i saa særlig Grad kredsede om Eftermælet, maatte denne blive det mest benyttede Middel til at sikre dets Levedygtighed, og det kan derfor ikke undre, at Antallet af Ligprædikener fra det 16. og 17. Aarhundrede, baade over Adelige, men ogsaa over Borgerlige, er meget betydeligt.

Det er naturligvis den efterlevende Ægtefælle eller anden nær

Slægtning, der bestiller Ligprædikenen, ja i enkelte Tilfælde endog ses at have »forrelagt og forreskrefuit« Texten for den. Valget af Prædikanten har sikkert været betinget af hver for sig forskellige Grunde i de enkelte Tilfælde, et personligt Ønske hos den Afdøde, Prædikantens Forhold til ham og hans Familie, dennes økonomiske Stilling, der enten tillod eller forbød større Udgifter ved Begravelsen, o. s. v. Det ses i ikke faa Tilfælde, at Præsten ved den Paagældendes Sognekirke har forfattet Prædikenen; men paa den anden Side fremtræder tydeligt en vis, honnet Ambition over for de større Kirker og deres Prædikanter. Dette er særligt Tilfældet med Landets Domkirker og Hovedkirker, og svarende hertil er et stort Antal Ligprædikener forfattet af Superintendenten eller andre høje Gejstlige ved disse. Højest i saa Henseende staar Superintendenten over Fyens Stift, *Hans Michelsen*, hvilket sikkert har Forbindelse med Odenses centrale Beliggenhed, der maatte falde saa bekvemt, naar den Afdøde skulde føres dertil, og Slægt og Venner stævnedes til Begravelsen. Men ogsaa Landets øvrige Hovedkirker blev benyttede. Denne Forkærlighed for de store Kirker, der medførte, at den Afdøde maatte føres ofte langvejs fra dertil og atter tilbage til Begravelseskirken, staar ikke blot i Forbindelse med, at disse Kirker paa Grund af deres Størrelse kunde give Plads for det talrige Følge, der kunde ventes, naar den Afdøde var en Mand af Betydning, men har ogsaa sin Grund i et dermed sammenhængende Forhold.

Den meget lange Tid, ofte flere Maaneder, der i det 16. Aarh. hengik mellem Døden og Bisættelsen eller Begravelsen, var vel i det følgende Aarhundrede ved forskellige Forordninger og Recesser efterhaanden blevet afkortet til tre Uger. Denne Frist blev gennemgaaende nogenlunde overholdt, i flere Tilfælde dog ogsaa adskilligt overskredet. Det, som Regeringen vilde ramme gennem sine Forordninger, var det Misbrug, som Kansler *Johan Friis* (1494—1570) fordømte i saa stærke Ord, naar han udtaler at »Gud skal engang straffe Danmark, besynderlig Adelen og de Rige, for saadan unyttig hofmodig Prang, som de drive i de Dødes Jordefærd«, og som var et Udslag af Adelen Ønske om ogsaa i Døden at markere den Forskel, der i Livet var gennemført mellem den og de øvrige Befolkningsslag. Men selv med den afkortede Mellemtid var der dog Lejlighed nok til Pragtudfoldelse, og til Skueplads herfor var de store Kirker vel egnede. Og Standsforskellen betonedes jo ikke mindre, naar det var Superintendenten eller Kirkens Hovedpræst, der holdt Ligtalen. Det maa dog paa den anden Side ikke overses, at den efter vore Begreber lange Mellemtid ogsaa var foraarsaget af de lange Afstande, som den Døde selv og Slægt og Venner ofte maatte tilbagelægge ad slette Veje og med daarlige Befordringsmidler for at naa frem til Højtideligheden, og at det ogsaa tog Tid for Præsten at udarbejde sin Prædiken.

Dennes Befordring i Trykken, hvorved den bliver Mindeskrift, sker som Regel ligeledes paa Foranledning af den Efterlevende eller anden Slægtning, efter hvis »Begiering oc hiertelig Attraa« Forfatteren altsaa er gaaet til sit Arbejde. Dog synes det ogsaa, at denne i nogle Tilfælde har ladet sin Prædiken »ved Prenten til Liuset udkomme« paa eget Initiativ, hvadenten det nu, som f. Eks. for *Niels Hemmingsens* Vedkommende, synes at være dikteret af ideelle Grunde, eller det er sket med et lille Sideblik til det undertiden ikke ubetydelige Honorar, der maaske kunde falde fra Slægten, selv om den ikke havde bestilt Udgivelsen. I Hovedsagen er Prædikenen sikkert trykt saaledes, som den er blevet holdt; dog oplyser Forfatteren undertiden, at han før Trykningen igen har »offuerseet oc i nogen maade forbedrit« den. Man maa respektere den ikke ringe Præstation, det har været at udarbejde disse meget lange, i mange »Stykker« delte Prædikener, og den ikke mindre at holde dem, og har det sikkert ofte knebet for Tilhørerne at bevare Opmærksomheden vaagen under dem, saa har ogsaa Prædikanten maattet anstrænge sig for at fastholde Traaden i sit Foredrag. Man synes at maatte antage, at han har haft, om ikke sit Manuskript, saa dog en skrevet Disposition som Støtte for sin Hukommelse.

Som Formaal for Udgivelsen nævnes, at den Afdødes Slægt og Venner kunde have Husværelse af at læse hans Levnet, saaledes som det fortælles i Ligprædiken, og andre ogsaa i deres Livsførelse have et godt Exempel, »hvor effter de sig erlige og Christelige skicke kunde« og »derhos bekomme en Salig Trøst og Undervisning hvorledes de til en Christelig Afgang og til Herrens Yderste Tilkommelse sig skulle berede«. Foruden dette Hensyn til det opbyggelig og pædagogiske, hvis Fremhævelse vel navnlig er gejstlig betonet, nævnes endvidere, at Ligprædikenen skulde være til en »stedtzvarende Amindelse« om den Afdøde. Dette sidste Motiv har for Slægten næppe været det mindst vægtige; man vil jo netop gennem Ligprædikenens Udgivelse sætte ham et literært Monument.

De nævnte Formaal er bestemmende for Ligprædikenernes Indhold. Dette, hvis Teologi holder sig inden for de af denne lutheriske Ortodoksi afstukne Rammer, følger et Skema, der er nogenlunde konstant for dem alle. Der begyndes med en Tiltale til den efterladte Slægt, saa angives Bibelteksten for Prædikenen, derpaa følger »efter gammel oc god Viis« en Omtale om den Afdødes Levnet og dødelige Afgang, endelig den egentlige, meget udførlige Prædiken, dels og atter delt i Afdelinger og Underafdelinger og spækket med en utallig Mængde Skriftsteder, ofte gaaende over i hinanden i hele Rækker, og til Slut en heller ikke kort Bøn. Det biografiske Afsnit, der i de tidlige Prædikener indskrænkede sig til at nævne den Afdødes Forældre samt hans Liv i Almindelighed, opregner i de senere alle hans 16 Aner baade paa fædrene og mødrene Side og

bringer en udførlig Biografi. Dette Afsnit, der indeholder vigtige, personalhistoriske Oplysninger, maa skrive sig fra den Afdøde selv eller hans Slægt. Man kunde naturligvis ikke betro Udarbejdelsen til den paagældende Gejstlige, der ikke kunde forudsættes at have saa udførligt og paalideligt Kendskab til det genealogiske og personalhistoriske Stof.

I sidste Trediedel af det 16. Aarh. begynder man at trykke Ligprædikenerne. Deres typografiske Udstyr er i Førstningen ret beskedent. Formatet er lille Oktav, men Papiret er godt og Trykket smukt. Billedlig Udsmykning mangler helt, eller den indskrænker sig til en Vaabenafbildning i Træsnit, enten den Afdødes eget Vaaben eller Forældrenes eller hans Hustrus. Men efterhaanden bliver Udstyret rigere, Formatet bliver Kvart eller mere, og Træsnittene afløses af Kobberstik.

Paa Forhaand vilde man efter Ligprædikens Karakter som Mindeskrift vente, at disse gengav den Afdødes Portræt. Dette er imidlertid kun Tilfældet i nogle enkelte Prædikener, og Grunden hertil maa vel søges i, at man ikke har haft noget Billede til Raadighed som Forlæg. At Savnet af et saadant har været følt, og at det altsaa har været betragtet som den mest egnede Illustration, fremgaar af Ligprædikenen over *Jørgen Brockenhuus*, der 1671 blev myrdet og bisat i Paris. Det hedder her: »I Stæden For denne Velb. Sal. unge Mands Contrafeye Som Morderen hafver de Efterlevende miszundt, oprættis ofver hans uskyldige Død denne Graff-Skrift« — som saa følger i Versform. Skulde Prædikenen da i Mangel af et Portræt udsmykkes med et andet Billede, maatte man ty til andre Emner. Blandt disse valgte man naturligt saadanne, som passede til Anledningen. Af Fremstillinger, der kommer det egentlige Portræt nærmest, idet de er direkte personligt prægede, kan nævnes Personifikationer af den Afdøde, bærende Evighedens Krone, en brændende Lampe eller en Palmegren og anbragt i dertil svarende Omgivelser, eller hans Optagelse til Himlen og hans Kroning af Christus blandt de Saliges Skarer. Et nærliggende, umiddelbart forstaaeligt og derfor hyppigt benyttede Symbol er en Kiste, dækket af et korstegnet Klæde, paa en Baare. En enkelt Gang træffer man et Dødningshovede og Knogler; men dette dystre Tegn paa Forkrænkelighed synes at have været lidet yndet. Derimod har man med Forkærlighed benyttet saadanne bibelske Scener, Billeder eller Begreber, som kunde bringes i nærmere eller fjernere Tilknytning til den Afdøde, eller som gav Udtryk for det fælles, kristne Haab om en salig Opstandelse, hvori naturligvis ogsaa ens egen Afdøde skulde have Del. Af Christi Liv og Gerninger er med let forstaaelig Anvendelse paa den Bortgangne fremstillet Opvækkelsen af Lazarus, Besøget hos Martha og Maria, Bespisningen af de 5000 i Ørkenen, af hans Lignelser de fem kloge og

de fem daarlige Jomfruer; endvidere med mere almindelig Anvendelse, hans Korsfæstelse og Opstandelse, Forklarelsen paa Bjerget og Dommedag. Af det gamle Testamente er benyttet det bekendte Sted hos Ezechiel (37. Kap.), hvor han ser de døde Ben samle sig og beklædes med Kød og Sener og Hud; dette Profetens Syn findes sammenstillet med Christi Opstandelse. Ogsaa andre Scener fra det gamle Testamente findes benyttede som Forbilleder eller Antiteser til nytestamentlige, saaledes Isaaks Ofring og Jakobs Himmelstige sammen med Christus paa Korset og Adam og Eva sammen med Christi Opstandelse. Det kristne Fælleshaab finder Udtryk i Fremstillinger af de Saliges Skarer, tilbedende Christus eller Lammet.

De nævnte bibelske Motiver har været saa almenkendte, at man ikke behøver at antage, at Kunstneren har faaet de nærmere Anvisninger til sine Kompositioner fra gejstlig Side. Tiden var saa velbevandret i sin Bibel, at det sikkert har været ham nok at faa Emnet for sit Billede opgivet. Ogsaa naar Talen er om den nærmere Udformning af dette, synes de enkelte Kunstnere at have arbejdet selvstændigt. Med en ganske enkelt Undtagelse viser Stikkene intet Eksempel paa, at de har fulgt andre Forbilleder, enten som paavirket af dem eller ligefrem kopierende disse.

Ligesom de genealogiske og biografiske Afsnit indtager en fremtrædende Plads i Ligprædikenernes Tekst, er den Afdødes Anevaabner en meget vigtig Bestanddel af Stikkene, saa vigtig, at de med nogle faa Undtagelser indgaar i dem alle. Og ligesom de førstnævnte er meddelte af Slægten selv, maa ogsaa Opstillingen af Anevaabnerne skyldes denne og kan ikke have været overladt til Kobberstikkeren. Hvor stor Vægt man har lagt paa denne Side af Prædikens billedlige Udsmykning, fremgaar af, at mange af Stikkene foruden et Symbol, som f. Eks. den med et korstegnet Klæde dækkede Kiste, kun viser Vaabnene og Indskriften: »Erlig og velbyrdig, nu salige Hr. eller Fru N. N.'s 16 Aner paa fædrene og mødrene Side«. Det er en karakteristisk Understregning af, i hvilken Grad Ligprædikenen har været tænkt som en Bærer af Eftermælet, hvis Hensigt er at vise den Afdøde »at være fød oc kommen af gode, gamle, oc Geffve Adelige Slecter, baade paa Fæderne oc Møderne«, altsaa at hans Erlighed og Velbyrdighed var i Orden, og hans Eftermæle værd at bevare. At Anevaabnerne for deres ældste Leds Vedkommende muligvis er mere eller mindre konstruerede for at naa op til de seksten Aner paa hver Side, har ingen Betydning for selve Hensigten.

Anevaabnerne, naturligvis ordnede i opadstigende Række, er i Reglen anbragte som Indfatning uden om den bibelske eller anden symbolske Fremstilling, og i mange af Stikkene er endvidere indføjet forskellige »Dyder«, saa som Fromheden, Retfærdigheden,

Troen, Kærligheden, og Symboler som et tændt Røgelsekar, en Stage med brændende Lys o. s. v., samt Baand med Skriftsteder.

Hele Fremstillingen er udført i Tidens Modestil, Brusk-Barokken, med pyntelige Bogstaver og stærkt forsirede Initialer i Indskriften. I deres Helhed svare Stikkene med deres allegoriske Præg godt til den ofte meget søgte, skruede Text, hvori Ligprædikernes Titelblade er affattede.

Ligesom man for Textens Vedkommende har søgt til Tidens mest ansete Talere, naar Forholdene tillod det, maa man paa Forhaand gaa ud fra, at man ogsaa med Hensyn til Stikkene har henvendt sig til de bedste Kunstnere, der var til Raadighed. Da det saa at sige udelukkende er hjemlige Kunstnere, man har holdt sig til, har man ikke haft mange at vælge imellem, og at det har været de bedste, stiller i og for sig ikke deres Kunst paa nogen særlig høj Plads. Flere af Kompositionerne er dog ikke uden en vis Monumentalitet, og Udførelsen kan gennemgaaende karakteriseres som ganske respektabelt Arbejde med god Tegning og sikker Linieføring; for enkelte Blades Vedkommende møder man dog det rene Diletanteri.

Naar de Efterlevende har taget Bestemmelse om, at Prædikenen skulde udgives, forestod dens Trykning. Da København efter Sagens Natur var Stedet for de fleste og største Bogtrykkerier — de privilegerede Firmaer *Melchior Martzan*, *Salomon Sartor* og flere andre — følger heraf, at det aldeles overvejende Antal Ligprædikener er trykt i Hovedstaden, medens af Provinsbyerne kun Aarhus, hvor den alsidige Hans Hansen Skonning virkede, og Sorø kommer i Betragtning i denne Henseende, den første med ca. en halv Snes, den anden med endnu færre. Hvor vidt det har været Forfatteren eller Familien, der førte Forhandlingerne om Trykningen, maa af Mangel paa Efterretninger herom staa hen. I de enkelte Tilfælde, hvor som ovenfor nævnt Forfatteren selv besørgede Prædikensens Udgivelse, har han naturligvis forhandlet personlig med Trykkeren; men naar det var de Efterladte, der tog Initiativet dertil, kan det tænkes, at de enten har ladet Forfatteren træffe de nødvendige Aftaler, eller at de selv foruden den Andel i Ligprædikensens Tilblivelse, der bestod i deres tidligere nævnte, personalhistoriske og genealogiske Bidrag, har haft hele Sagen i deres Haand indtil Bogens Færdiggørelse. En Gennemgang af Hjemstederne for Forfatterne til de i København trykte Prædikener viser, at i de Aar, da disse gik i Trykken, kun et Faatal havde hjemme i København, medens de allerfleste af dem sad i Embeder Landet over, og paa Forhaand vilde man vel antage, at de i Almindelighed har haft mindre Anledning til at komme til Hovedstaden end Medlemmer af Adelen, hvem Embedspligter, Familiebegivenheder og Forretninger af mangan Art ideligt kaldte dertil, ved hvilke Lej-

ligheder de da ogsaa baade paa egne og en Standsfælles Vegne kunde træffe Aftale om Trykning af Prædikenen. Dette udelukker naturligvis ikke, at de i København boende Forfattere kan have faaet Besørgelsen af Trykningen overdraget.

For de i Aarhus trykte Prædikener gælder et tilsvarende Forhold. Ingen af deres Forfattere har beklædt Embede der i Tryk-aaret, men har siddet i forskellige jyske Byer, i Odense, ja endog saa langt borte fra Aarhus som Christianstad. Dersom den herboende Forfatter har skullet sørge for Trykningen af sin Prædiken, vilde han næppe have valgt Aarhus, men naturligvis være søgt til København, og naar Trykkeriet i Aarhus er valgt, er det vel snarere de Efterladte, der har truffet Bestemmelsen. Naar endvidere nogle af en Forfatters Prædikener er blevet trykt i København, medens andre af samme Forfatter er trykte i Aarhus, kunde dette tyde paa, at det ikke har været ham selv, der har besørgt Trykningen. Nogen fast Regel i dette Forhold vil det dog som ovenfor berørt ikke være muligt at opstille. Iøvrigt synes det rent praktiske Forhold, at Aarhus laa nærmere end København, at have bevirket, at førstnævnte By er blevet foretrukket af jyske Familier, idet de der trykte Prædikener alle paa en nær er holdte over Personer, der har haft deres Hjem eller nærmeste Efterladte i Jylland, uden at paa den anden Side nogen af dem er bisat eller begravet i Aarhus, og uden at nogen særlig Forbindelse mellem denne By og den Afdøde eller hans Efterladte ellers kan paavises.

Medens Bestillingen paa Ligprædikenes Trykning muligvis er afgivet direkte af den Afdødes Familie til Bogtrykkeren, er det sikkert den sidste, der har ordnet det fornødne, naar Prædikenen skulde forsynes med et Kobberstik, til hvis Trykning flere af Bogtrykkerierne havde et særligt indrettet Værksted.

Svarende hertil har saa godt som alle de Kunstnere, der har leveret Stikkene til de i København trykte Prædikener, haft deres Bopæl der, medens den af Aarhus-Bogtrykkeren benyttede Kobberstikker, *Anders Ottesen*, boede i denne By, hvis Navn han i Reglen føjer til sit eget, ligesom Sorø-Bogtrykkeren anvendte sit Bysbarn *Sebastian Lehlin*.

Naar man betragter det endnu mønstergyldige, typografiske Udstyr, der er blevet Ligprædikenerne til Del, og hvori de paagældende Slægter sikkert har haft deres Andel, bliver Prædikenerne ikke alene et Vidnesbyrd om Pietet over for de Bortgangnes Minde, parret med Stolthed over Slægtssamhørighed med dem, men røber ogsaa den almindelige Sans for og Glæde over det gode, solide Haandværk, der paa saa mange andre Omraader lægger sig for Dagen i Tidens Frembringelser.

JØRGEN HENRIK BERNER 1735—1790.

RESIDENT PAA DEN DANSKE LOGE P A T N A I INDIEN.

Af *Lorentz Bie.*

Blandt de mange tragiske Skæbner, som fandt deres Afslutning i Dansk Ostindien, er *Jørgen Henrik Berners* Typen paa den hæderlige, godtroende og jævne Dansker, som blændes af Indiens Glimmer og Pragt, søger at være med i Kapløbet om Penge og udvortes Anseelse, og som til Slut gaar til Grunde i bundløs Gæld, — en Skæbne, som forøvrigt ramte mange af de saa utroligt lurvet lønnede danske Embedsmænd.

I Slægten ligger Udveen og Trangen til Eventyr, en Trang, som mange af dens Medlemmer maatte betale med Livet. Foruden de i Optegnelserne nævnte Bernere, som i det Fremmede fandt Døden, kendes *Heinrich Berner* »fra Holsten«, som 23. Maj 1798 blev antaget som Rekrut i Trankebar, udgik s. A. med »Norge«, men hvis Skæbne iøvrigt er ukendt.

Foranledningen til denne Beretning om Berners Liv i Indien er nogle Notater, han har efterladt sig i en lille Oktavbog, indbunden i Hellæder, paa hvis Ryg man i Guldbogstaver læser »En Faders sidste Ord«. Heri beretter han om sin og Hustruens Slægt, desværre med Data, som ikke overalt staar for en Sammenligning med Kirkebøgerne, uden at ret omfattende Undersøgelser dog har bragt alle de rigtige Data for Dagens Lys.

Bogen ejes nu af Berners Sønnens sønnesøn, Overretssagfører Jørgen Henrik Berner. Optegnelserne, som kun udgør ca. en Fjerdedel af hele Bogen, er muligvis nedskrevet straks efter den sidst indførte Begivenhed, muligvis meget senere, sandsynligst afbrudt af Berners Sygdom og Død.

Naar det siges, at Berners store Gæld ikke skyldes »Tab i Handel«, lyder det usandsynligt. Ufatteligt synes det, at han skulde have opnaaet Laan af saadanne Beløb, hvorom Talen er, uden Pant eller Kaution. Af Papirer, som var i Behold ved Boets Opgørelse, fremgaar da ogsaa, at han har gjort Forretninger baade i København og Frederiksnagore.

Optegnelserne er præget af den Alvor, som Hustruens Sygdom og Adskillelsen fra Børnene naturligt maatte fremkalde. To Gange

i sit Liv maatte Berner følge 3 Rollinger til »Fædrelandsskibet«, overgive dem i fremmede Hænder og sige dem Farvel, som blev et Farvel for Livet. Naar hertil kommer den berettigede Frygt for en talrig Families Fremtidsudsigter, kunde man tænke sig, at Bogen er blevet pludselig afbrudt, og at Hensigten med en »Faders sidste Ord« har været noget mere omfattende, end Tilfældet blev.

Optegnelsernes Ortografi er i alt væsentligt bibeholdt i det følgende, medens Tegnsætningen er ændret.

SLÆGT REGISTER

over min Kones, og min Familie med ned stammende Børn født i Trankebar og i den kongelige danske Loge beliggende nær ved Hovedstaden Patna eller Asimabad, grænsende i Nord West til Kongeriget Bengalen.

Min Fader *Valentin Henrich Berner* er født paa Stædet Preetz i Slesvig d. 22. October 1687 og hensovet i Herren i April 1752 paa Høyden af Cap de Bona Esperance da værende med den Danske Kongelige Fregate Bornholm, som førtes af Capitain *Sivertsen*, i følge med Commandeur *Richard*, som commanderede Orlog Skibet Nellebladet; disse vare destinerede til Trankebar, de havde om Bord 300 Kongelige Tropper med dets behørige Artillerie og Officers. Expeditionen gik frugtesløs af; begge Skibene kom meget beskadigede hjem efter en Reise af 3 og et halvt Aar, de udgaaende forberørte Officierer med største Delen af Mandskabet døde paa begge Skibene, man troede, denne Expedition var bestemt til Bengalen for at erholde vore gamle Privilegier, der tabtes dér, ved at forlade Logen Danmarkdenga* i 1700 og nogle og tyve.

Min Moder *Christine Berner*, født *Christensen*, kom til Verden i Ranness d. 22. September Ao. 1703; hun var en kierlig Moder til en Datter og fem Sønner, hvor af jeg var det tredige, som kom til Verden d. 22. Julii 1735. De andre ere alle døde, de to første i deres spæde Alder, de tvende sidste i en modnere Alder, *Christian Frederich Berner* hviler paa Cap de Bona Esperance, *Johan Christopher Berner*, død nær ved Batavia i 1783 med Capitaine *Langøe*, *Hans Jørgen Berner*, død i Calcutta 1767.

Den gode Moder hensov i Herren i Aaret 1779 d. 18. April og liger begravet paa Nicolai Kirkegaard (se S. 218).

Min Kones Fader, *Christian Christiansøn Schow*, er født i Kiøbenhavn d. 20. September Ao. 1707, hensov i Herren d. 27. Februarii 1751.

* nu Balasore.

Min Kones Moder, *Ane Christine Schow*, er født i Kiøbenhavn den 11. November 1723. Hun har født til Verden tre Sønner og en Datter, nemlig *Peter Christiansen Schow* og *Christian Christiansøn Schow* med *Poul Johan Schow*, den mellemste Søn, nemlig *Christian Christiansen Schow*, er født d. 24. Augustii 1745, død i Norge 1761.

Maria Ulrica Schow er født den 4. Maii 1751 i Kiøbenhavn, ligeledes som hendes Brødere af forberørte Forældre, de ere begge i Live (se S. 218).

Jeg *Jørgen Henrich Berner* er født i Kiøbenhavn d. 22. Julii 1735, som før meldt indlod mig i et kierligt Ægteskab med Jomfrue *Maria Ulrica Schow* den 4. September 1772, vi blev viet af Provst *Hee* til Holmens Kirke, i Herr *Hans Kierrumgaards* (se S. 215) Huus, der efter forlod vi det kiere Land med det danske Asiatiske Compagniets Skib, kaldet *Cron Prints Frederich*, førendes af Capitain *Jesper With*, foresat vores Rei[se] til Indien den 26. November 1772, ankom til *Trankebar* efter en behagelig Reise d. 9. Junii 1773. Søndag Formiddag den 27. Junii samme Aar blev min Kone forløst med en Søn, denne blev døbt i *Trankebar* Søndag den 4. Julii i *Zions Kirke* og kaldet i *Daaben Christian Frederich [Berner]*. Faddere vare: General Gouverneur *Herman Abbestée* med Frue og øvrige Herrer i Conseilet, Jomfru *Hedemack* holdt Huen efter Brug og Skik.

Den 9. August 1773 forlod jeg *Trankebar* med Kone og Søn i Compagniets Skib, kaldet »*Rigernes Ønske*«, ført af Capitain *Hielte*, ankom til *Bengalen* og landede paa det Danske Colonie *Frederichs Nagor* den 26. November a. c., hvor jeg indtrædede som Over Kiøbmand, Pakhusforvalter og tredige Stemme i Raadet der.

Den 29. December 1773 forlod jeg *Frederichs Nagor* med Messieurs *Lars Thomsen* og *Jens Wuldem* (se S. 205), begge Assistenten i Compagniets Tieneste, og fore sat min Reise til *Patna*, Hovedstaden i Provincien *Bahar*, for der at oprette en nye Loge til Compagniets Handel. Den 8. Februarii 1774 ankom jeg der til Stedet, og den 1. Maii samme Aar blev det kongelige Danske Flag heiset paa Logen med de sædvanlige Ceremonier.

Den 20. Julii 1774 blev min Kone forløst med en velskabt Datter om Formiddagen imellem Kl. 9 a 10; denne Onsdag er den lykkelige Dag og den Første Danske Fødte, som nogentid er hørt i denne Provintce af det Mongolske Rige, der er kommen til Verden; den 31. Julii om Søndagen blev dette Pige Barn hiemme døbt i Logen af Herr *Jens Wuldem* og kaldet i *Daaben Sophia Amalia* og holdt over *Daaben* af mig i Nærværelse af Assistent Herr *Poul John Schow* (se S. 205).

Patna Climate er meget kiøn og accorderer vel med de Euro-pæere, som opholder sig i denne Province.

Min Kone blev atter forløst med en Søn Tirsdag Aften imellem 9 a 10 slet den 16. Januarii 1776, som blev hiemme døbt Søndag den 28. Januarii a. c. af Herr Jens Wuldem med samme Ceremonier af Døbe Act og blev kaldet i Daaben *Peter Wilhelm*.

Det behagede atter den Store Gud at lade min Kone blive forløst med en Datter Onsdag Aften Kl. 9 slet den 6. Januarii 1777, som var Hellig tre Kongersdag, samme blev hiemme døbt med forrige Ceremonier af Døbe Act og forrettedes af Herr Jens Wuldem, Over Assistent i Compagniets Tieneste i nærværelse af Assistent Herr Poul Schow.

[Navnet har Bernier forglemt at tilføje, det var: *Birgitha Cathrine*].

Løverdag den 16. Maii 1778 om formiddagen Kl. 10 slet blev min Kone forløst med en Søn, som blev kaldet i Daaben *Poul Johan*; han er hiemme døbt i Den Danske Loge som hans forberørte Søskende med samme Ceremonier af Døbe Act.

Anno 1779 den 30. November om Aftenen i mellem 9 og 10 blev min Kone forløst med en Datter, samme blev kaldt i Daaben *Cicilia Lovise*. Denne Døbe Act med Ceremonier er bleven forretted i Den Danske Loge her i forhold med hendes forrige Sødskende.

Den gode Moder havde en god Fødsel, men nogle Dage derefter faldt hun i en ubehagelig Sygdom, som var næsten in Curable, nemlig Mund Krampe, som vedvarede med en tillukked Mund i 31 Dage; den eneste Substan[s], hun nød, var destillered Høns Buljong, som, ved Tænders Tab for at indsue den der, blev hielpe midled til hendes Ophold; ved disse gode Lægers Hielp blev hun nogenledes Restituered til hendes forrige Helsen i en Tid af 5 a 6 Maaneder, dog var hun stædse svagelig for en lang Tid og manglede sine forrige Kræfter.

Den 26. December 1780 forlod jeg Patna med mine trende ældste Børn, nemlig Christian Frederich, Peter Wilhelm og Sophia Amalia Berner, ankom til Frederichsnagor den 14. Januarii 1781, hvorfra jeg igien ledsagede dem need til Ingelii Reede, hvor det particulaire Skib Kiøbenhavn laa seilfærdig, førendes af Capitain *Krøier*; den 3. Februarii a. c. kom vi alle ombord med Capitainen; den 4. hujus om Mørgenen, da Skibet var under Seil, toeg jeg en venlig afskeed med de trende kiære Børn, ønskede dem ei alleene en Lykkelig Reise, men sagde dem, at deres forestaaende Reise var bestemt til Fædrene Landet for der at nyde den Opdragelse, som Indien med alt dens forrige Rigdomme ei kunne forskaffe dem, min Velsignelse med gode Formaninger, som jeg gav dem, være deres Veiviiser.

Mandag Morgen den 26. Martii 1781 blev min Kone forløst med en Søn, som blev døbt den 1ste April og kaldet i Daaben *Jørgen Henrich*; denne hiemme Døbelse skete uden nogen Cereemonier, fordi Barnet fik Slag og Convolutioner, som vedvarede til den 2den April om Morgenen, da det behage(de) Gud at henkalde ham til det Himmelske Bolig, saa han ei opnaaede en fuld Alder af 8te Dage. Om Eftermiddagen samme Dag blev han henført til sit Hviilested paa Kirkegaarden i Hans Majestæts Loge; hans Gravsted lod jeg ziire med et prægtigt Monument; paa Pedestalet er en Steen Tavle med hans Navn og Alder.

Moderen faldt udi en heftig Sygdom efter hans Død, som vedvarede over Aar og Dag; hun mistede Følelse i alle hendes Lemmer, blev aldeles Lam i hendes ganske Leggeme, hendes Hu-kommelse af Sandser var alt, hvad var tilbage; i disse bedrøvelige Omstændigheder søgte jeg alle Lægere, men intet var at haabe. De fornemste Doctere raadte mig at lade hende gaa paa Revieret for at søge Midel paa Calcutta ved Bade med mere; dette sadt jeg i Værk i Augustii Maaned 1781, og needsendt hende med hendes Broder P: Schow; ved hendes Ankomst paa Frederichsnagor var Huus og alleting færdig, nu begynte strax Doctor Smith (se S. 218), en berømt Doctor af de Evangeliske Brødre, at bruge alle mulige Bade, spanske Fluor med mere; Doctor *James Keer*, en stoer Engelsk berømt Docter, som conjungerede sig med Doctor Smith, befandt, at det var nødvendig at bruge Electricier Machinen; dette Middel blev brugt for 3 a 4 Maaneder, hvorved ei alleene Kræfterne tiltog, men end og Circulationen af Blodet i alle Nerverne begynte at formere sig i alle de Legemlige Deele, som tilforn syntes at være fortæret, og de[t] vissne Legeme tilkiende gav Naturlige Væsker.

Efter saa god en Forbædring begav hun sig paa Reisen op til Patna under Opsigt af Docter Smith og Docter *Warman* i Følgeskab med hendes Broder; efter Maanedes Reise paa Revieret fik jeg den glædelige Tidende, at hun var nær ved Monghere, 25 Danske Miil fra Patna.

Jeg begav mig strax her fra Logen need af Revieret med Fartøjet »Det Gode Haab« og tog med mig Poul Johan og Cicilia Lovise for at omarme den, Vi saa høyt Elskede; efter en need Reise af 26 Timer opnaaede Vi Vores samtlige Ønske. Jeg omfavnede en Kierlig Kone, de kiere Smaa en Øm Moder, med Forundring ansaa vi hverandre, Jeg med en underlig Glæde at see en Ægtefælle at gaae og staa uden Hielp af Stok og Krygger, de Smaa at komme i en Moders Skiød, som alt Haab havde berøvet dem ved Hendes smertefulde Bortgang; her blev al Kierligheds Glæde foreenede, — og efter 4re Dages fortløb ankom vi til vores Hiem i

den Kongelige Danske Loge paa Patna, med alle vore Ønsker opfyldt, vore Venner og Bekiendere til en overmaade stoer Glæde.

Anno 1783 d. 20. Martii behagede den Stoere Skaber at henkalde vores kiere Datter Birgitha Cathrine Berner fra det Jordiske til Evigheden; hun døde i smaa Kopperne; hendes Broder Poul Johan og C. Lovisa var meget befængede med denne giftige Sygdom; de kom derfra, ømendskiøndt faren var stoer; hun blev henlagt paa hendes Hviile Stæd samme Dag paa Kirkegaarden i den Kongelige Loge. Derefter lod Jeg et meget Ziirlig Monument oprette over hende ved Siiden af hendes Broder.

Torsdag den 8. Julii Ao. 1784 behagede den Stoere Gud at Velsigne Os igien med en Søn.

Den 20. Augustii 1784 blev denne døbt og kaldet i Daaben efter mig *Jørgen Henrich*; Døbe Acten forrettede jeg selv. Vor kierlige Moder holdt ham over Daaben, hans Søster Cecilia Lovise holdt Huen. Fadderne vare Herr Doctor C. Warmann og Over Assistent Herr Poul Schow.

Anno 1786 den 4. Junii Søndag eller Pinse Dag, om Eftermiddagen i mellem to og tre slet blev min Kone forløst med en Søn. Den 23. Julii a. c. om Søndagen blev samme hiemme døbt med de sædvanlige Ceremonier i Den Danske Loge og blev kaldt *Carl Ferdinant*. Forretningen af Døbe Acten skeede af mig; Moderen holdt ham over Daaben; Cicilia Lovise Berner holdt Huen; Fadderne vare Herr *Christopher Hanson* (se S. 205), kongelig Copist, og Herr Poul Schow, Over Assistent i Compagniets Tieneste.

Anno 1787 den 25. November om Morgenen Kl. 3, en Søndag, blev min Kone forløst med en Datter. Da Barnet befandt sig vel, blev Døbe Acten opsadt, deels for der ingen Danske var i Patna, men den 18. Martii 1788 Inviterede jeg nogle Engelske, hvor da Døbe Acten gik for sig. Herr Christopher Hanson, kongelig Copist døbte dette Pige Barn, som blev opkaldt efter hendes Moder: *Maria Ulrica*. Madam *Ham* holdt hende over Daaben, Jomfru *Ewans* holdt Huen, Herr *Johan Ham* var een Fadder; dog skeede Forretningen i Overværrelse af den Franske Cheff Mons. *Sanon*, Fader og Moder, Sødskende o. s. v.

Anno 1788 den December forlod Poul Johan Berner, Cicilia Lovise Berner med *Jørgen Henrich Berner* Patna og ankom Jule Dag paa Cossimbazar; der opholdt de [sig] to Dage, spiieste Middagsmad hos den Franske Cheff, Monsieur *Buzarath*, supperede med Oberst *Knudsson* (se S. 218) og forblev hos ham den 26. Decbr. Den 27. om Morgenen gik Vi need af Landet og ankom den 2den Januar 1789 paa Frederichsnagor, her opholdt vi Os indtil den 16. h. a.. Kopperne begyndte stærk at grassere, hvorfor jeg resolverede at forlade Revieret for Frygt, at *Jørgen*

Henrich skulde faa Kopperne. Den 19. Januarii om Morgenen kom Jeg ombord paa Compagniets Skib »Castellet Dansborg« førendes af Capitain *Kirksteen*. Efter [at] Børnenes tøy, alt, hvad de havde med, var ombord, forblev Jeg der endnu til den 27de, da jeg om Aftenen Kl. 10 tog en Venlig Afskeed med dem ei alleene Ønskede Dem en Lykkelig hiem Reise, men end og meddeelte Dem min Faderlige Velsignelse.

Under Krigen mellem England, Frankrig og Spanien i Midten af det 18^e Aarhundrede, begærede det Danske Asiatiske Compagni Beskyttelse for sine Skibe til Indien, samt Hjælp til at hævde og udvide det danske Territorium omkring Trankebar. Til at bestride denne Opgave udsendtes d. 1. December 1751 Orlogsskibet »Nellebladet«, Kommandør-Kaptain *J. H. Rickers* og Fregatten »Bornholm«, Kaptain *G. Sivers*, med 350 Mand Tropper ombord. Berners Beskrivelse af dette Togt, hvor hans Fader allerede døde paa Udrejsen i April 1752, er i det væsentlige rigtig, bortset fra Togtets Varighed, som ikke var tre et halvt, men to et halvt Aar.¹

I samme Aar og samme Maaned som Faderen udgik den 16 aarige Jørgen Henrik Berner med Skibet »Wilhelmine Caroline«, Kaptajn *Rønne*, paa en Langfart, som varede i godt 20 Aar, idet han først Pinsedag den 7. Juni 1772 igen satte sine Fødder paa Danmarks Jord.²

Om denne Tid af hans Liv vides meget lidt. Det kan ses, at han opholdt sig paa Nikobarerne — »jeg kender hver Plet i Landet siden mit 20^e Aar« — og i Indien har han været i »engelske Købmænds Tieneste, baade ved Negotien og Navigationen, saaledes at han forstaar de i Landet brugende Sprog«. I Aaret 1770 er han paa Øen Mauritius. »Som en Erkendtlighed for den Tieneste, jeg udviste vort Asiatiske Compagnie ved i Aaret 1770 at bielægge den formedelst Trætte imellem Skibet »Cronprintzen« Supercargo, *d'Armand*, og det franske Gouvernement paa Mauritien, at skaffe Skibet fri og Tilladelse at fortsætte Rejsen til Trankebar, at gaa did tilbage med samme for at oplyse det danske Gouvernement om *d'Armand's* Bedrageri, at underholde mig for egen Regning paa alle Mellemrejser og endelig til Danmark, hvor ogsaa mit Vidnedsbyrd fordredes, — som en Belønning for dette tilbød Directionen mig et Embede i deres Indien.«³

Dette Skib, »Cronprintzen af Danmark«, Kaptain *Jesper With*, afsejlede 9. Maj 1770 fra København, ankom 23. Februar 1771 til Mauritius, hvor der gentagne Gange var Spektakler med Mandskabet. Franskmændene fandt Skibet mistænkeligt og belagde det med Arrest d. 20. Marts, da det blev besat med 12 Officerer og

200 Mand. Atter frigivet kom det 18. Juli s. A. til Trankebar, hvorfra det afgik i Oktober og hjemkom — som anført — Pinse-dag 1772.⁴

Just dette Aar fik Kompagniet sin nye Oktroj paa 20 Aar og sin nye Direktion (*C. A. Fabritius — John Brown — G. Elphinston — P. Hoppe — Niels Ryberg — Fr. de Coninck — Wm. Halling*). Paa en af dette Aars 6 stormende Generalforsamlinger, den første under den nye initiativrige Direktion, d. 12. Oktober 1772, vedtoges at udruste 3 Skibe til Kina og Ostindien, det nybyggede »Printz Friderich«, »Dronning Sophia Magdalene« og »Rigernes Ønske« med Ladninger af henholdsvis 300,000, 200,000 og 66,000 Rigsdaler i Kontanter og Varer. Paa denne Generalforsamling antoges ogsaa Berner, »og som Factoriet paa Frederiksnagore requirerer endnu et Par Assistentter saa proponeres ligeledes til Pakhusforvalter og 3die Stemme i Raadet Monsieur Jørgen Berner, som vi har faaet Kundskab om dertil at være meget duelig«.⁵

Den 22. s. M. indfandt han sig efter Ordre for den høje Direktions Øjne i Kompagniets Hus paa Christianshavn for at aflægge sine Betænkninger, hvorved han fandt Anledning til at henvende Interessen paa en Loge i Patna. Han ønsker to a tre Assistentter til sin Hjælp og anbefaler at afsende en rigelig Forsyning af Vin, hvorfor Direktionen resolverer at forøge det ordinære Kvantum til 10,000 Fl. rød og 10,000 Fl. hvid Vin, »ifald Bolte (se S. 218) er istand til at forskaffe den i behørig Tid«. For sig selv søger han et Forskud af 1,000 Rupier, men opnaar kun 6 Maaneders Gage, d. v. s. 200 Rdlr., som var lige med 300 Arcat Rupier.⁶ Foruden den faste Gage 400 Rdlr. garanteredes ham ved en skriftlig Instruks nogle Beneficia, saasom 10 % paa visse Betingelser, Diætpenge for sig og Assistentter paa Rejser op i Landet, og endelig bevilgedes ham en af de to Assistentter Lars Thomsen eller Jens Wuldem, hver med 24 Rdlr. maanedlig Gage, hvortil Berner for egen Regning føjede sin Svoger, den 27 aarige Poul Schow.

Kl. 3½ d. 24. November 1772 gaar Berner ombord med sin Hustru og de tre Assistentter i Skibet »Printz Friedrich«, paa dets Jomfrurejse til Kina. Ombord træffer de Kaptain *Lasbom* og hans Søsterdatter, Jomfru *Hedemark*, Supercargo *Mouritzen*, Skibspræsten *Chr. Fr. Høyer* (se S. 218), Obermesteren (Lægen) *Niels Bork* (s. S. 218) m. fl. Den 27. November lettes Ankeret, nord om Skotland naas de Canariske Øer d. 4. Januar, og den 25. Marts ankommer man til Tafel Bay. Uden Uheld naas Trankebar d. 9. Juni 1773.⁷

Da Skibet er bestemt for Kina, gaar Berner med Følge fra Borde her for at vente paa Skibslejlighed til Bengalen. Da Tiden

trækker ud, og Pengene slipper op, maa Berner søge »Subsistance« hos Gouvernementet.⁸

Under dette Ophold kommer det første Barn til Verden og døbes i Zions Kirke. Endelig ankommer d. 7. Juli »Rigernes Ønske«, Kapt. *Hielte*, som afgik fra København d. 21. Decbr. medhavende 17 Passagerer. Det fortsætter sin Rejse til Bengalen d. 9. August, og den 25. s. M. Kl. 5 Eftm. ankommer Familien Berner i Følge med de tre Assisterter, den nysudnævnte Leder af Logen Frederiksnagore, *Andreas Hiernøe** med Hustru, Kaptain Lasbom, Jomfru Hedemark, Mad. *Lorentzen* (se S. 218) med tre Børn og Assistent *Lycke* (se S. 218). Dagen efter Ankomsten traadte de to nye Medlemmer af Raadet, Hiernøe og Berner i Funktion, idet den første afløste Fix som Chef. Anden Stemme var *Christian Fibiger Juul.***

Trods det »meget stoere Huus«, som nylig var bygget til Chefen, var der ingen Plads for Berners. Hans første Beklagelser til Direktionen er, at han skal give 300 Rupier maanedlig for et Hus med 3 Aars Leje forud, »ligesom hos de Franske«, — noget, som forbød sig selv for Berners Vedkommende, men som forøvrigt ingen praktisk Betydning fik, da han meget hurtigt fik udset sig et Hus i Patna, som kunde egne sig til det givne Formaal, thi allerede i sit Brev af 25. December 1773 til Direktionen fortæller han om Købet.

Medens Frederiksnagore ligger 32 danske Mil oppe ad Huglifloden — Ganges' Hovedudløb — er der atter ad Floden 70 Mil til Patna, dengang en uhyggelig og farlig Transport gennem Egne, hvor »Royale Tigere« og andre Udyr havde deres Hjem. I Byen Patna (Sanskrit: By) købte Raadet den 7. December 1773 et 12 Aar gammelt Hus, bygget i sin Tid af en »particulair Købmand« ved Navn *John Conser* for 6000 Sicca Rupier. Det ejedes nu af *Ar. Ahmutty* og laa ved »Revieret«, d. v. s. umiddelbart ved Floden, bygget af Sten med 5 gode Værelser, Køkken, Veranda og Have. Formuren var af Sten, Bagmuren derimod af Ler, og til Huset hørte et stenmuret Pakhus. Kvittingen for Købesummen lyder saaledes: »Received from the Danish Company Six thousand Sicca Rupees for a Dweling house, Godown (Pakhus), Coock-room and Garden, which I have thus soled, beeing my property in full of all Demands, lying near the East Gate of Patna, commonly called Noon Gola this 7th day of December 1773. Ar. Ahmutty.«⁹

Den 17. December 1773 startede Assistent Thomsen den første Expedition fra Frederiksnagore med 18 smaa Fartøjer, lastet med

* Se Persh. Tidsskr. 10. III. S. 6.

** Se Persh. Tidsskr. 10. III. S. 4.

Jern, Vin, Genever, fransk Brændevin, Tougværk, Saffiansskind, Linolie, Mønnie, Ankere etc. fra »Rigernes Ønske« og den 31. December fulgte Berner og Wuldem efter. Den 10. Februar 1774 ankom de til Patna, hvor Dannebrog samme Dag for første Gang gik til Tops. Umiddelbart efter meddelte Berner Englænderne, Franskmændene og Hollænderne der paa Stedet, at Danmark havde taget sin Loge i Besiddelse.¹⁰

Englændernes Anerkendelse af dette Faktum var »ei meget behageligt«, uden at de just lagde Berner Hindringer i Vejen. Danmarks Ret til at handle der paa Stedet var ogsaa soleklar i Henhold til den Paravannah (Koncession), som Asiatisk Kompagni i 1755 formedelst 50,000 Rupier havde erhvervet af Naboben i Bengalen med Ret til at anlægge Handelsloger i Rigerne Bengalen, Behar og Orissa (Frederiksnagore laa i Bengalen, Patna i Behar).

Det var nu imidlertid ikke saa meget paa Salget af europæiske Varer i Patna som paa Opkøbet af Egnens indiske Varer, at Direktionen havde tænkt, da Berner sendtes dertil. Til dette Formaal maatte ikke anvendes over 40 til 50.000 Rupier, en Sum, som viste sig altfor lille, og som gav Anledning til uendeligt Vrøvl og Vanskeligheder, navnlig da Raadet i Frederiksnagore sjældent sørgede for, at den var Berner ihænde, naar han skulde bruge den. De tre Hovedartikler, som Egnen frembragte, var: Lærredsvarer, Salpeter og Opium.

Opkøbet af Lærredsvarer fandt Sted ved en betroet og kyndig Indfødt, »Gomastahen«, som, forsynet med Kapital af Kompagniet, og ledsaget af sine Hjælpere, »Dallak«, besøger de vidstrakte Markeder, hvortil Lærredsvæverne bringer deres forarbejdede Varer.

Gomastahen lader derefter de specielt uddannede Vaskermænd i Regntiden udvaske Lærredet, en Proces, som fordrer største Agtpaagivenhed, og hvoraf Stoffets Værdi som Handelsvare afhænger. Til Slut besøger han Lærredet indsamlet og pakket i Baller paa 13—16 Kubikfod, og endelig forsendt pr. Baad eller Okseryg til Kompagniets Udskibningshavn. Hver Landsdel fremstiller sin Kvalitet som f. Eks. Armoisiner, Baftas, Siapra Romals, Pano Comprido, Salempuris, Pano Camis etc. etc., men forøvrigt skete der tit Falsknerier med Brug af Navne for anerkendte Stoffer som Etikette paa anden og tredje Klasses Varer. Der nævnes 100 Rupier som Pris for en ekstrafin Vare, men hvorvidt dette betyder pr. Balle eller pr. Stykke oplyses ikke.¹¹

Englænderne, Landets virkelige Overherrer, havde erhvervet sig Eneretten til Handel med Salpeter og Opium og dikterede suverænt, hvormegret saavel Franskmænd, Hollændere, som Danskere maatte købe deraf til Indkøbspris, der var 3½ Sonnat Rupier pr. Maund (1 Maund er ca. 70 danske Pund), medens Pri-

sen i det frie Marked laa mellem 4 og 6 Rup. Der var oprindelig tilstaaet Danskerne 8000 Maund, dette blev i 1781 forhøjet til 16.000, men gik i 1787 atter ned til 12.000 M. Da Englænderne i 1782, og senere 1792 paa Grund af Krigen, ganske forbød Udførsel af Salpeter, lod de dog Kompagniet beholde sit Limitum. For de particulære Redere var dette Forbud ikke blot et Penge-tab, men, da Salpeteren altid brugtes som Underlast i Skibene, tillige en Vanskelighed, som daarligt kunde overvindes. En Salpeterlast paa 3 a 400.000, ja selv 500.000 Pund var ikke ualmindelig.

Det tog som Regel godt og vel 3 Uger for en Salpeterflaade at naa fra Patna til Frederiksnagore. Der skulde baade tages Hensyn til Regntiden og til det hjemgaaende Skibs Afgang, da Salpeteren svandt ved at ligge. I Sække, som hver indeholdt 2 Maund, inkladedes den i Patna og under Førerskab af en Assistent, hver Baad styret af en »Mangie«, gik det nu nedover, naar da ikke den engelske Armé havde beslaglagt Baadene, hvad ofte skete, eller disse sank undervejs. Assurance kunde ikke tegnes paa disse farlige Transporter, og naar derfor Salpeterhandelen paa Patna omsider aftog eller ophørte, skyldes det tildels dette Forhold. Allerede i 1787 tillod Englænderne Kompagniet af denne Grund at aftage det limiterede Kvantum i Calcutta.¹² Siden Fix' »Uheld« i 1786 med det falske Søpas blev ogsaa Opium'en modtaget der.¹³

Handelen med dette betydende Produkt — det, som Direktionen i 1758 uden videre sendte tilbage, »da det ingen Espèce er for os her paa Stedet«¹⁴ — var efterhaanden blevet meget eftertragtet, da det gav en glimrende Fortjeneste.

Den købtes i Kister paa 2 Maunds for den meget variable Pris af 3—500 Rup. pr. Kiste, og Kompagniets tilstaaede Kvantum 200 Kister om Aaret gav ofte en Fortjeneste af 40—50,000 Rup.

Den ulykkelige Trang til at ville hævde sig og gøre sig gældende, som herskede overalt i vore Kolonier, gjorde ogsaa Forholdet mellem Berner og hans »Superieures« i Frederiksnagore spændt og — navnlig for Berner — utaaleligt. Hans Skrivelser til Direktionen, hvori han stedse tager Æren for den heldige Overenskomst med Englænderne om Salpeter, blev kraftigt imødegaaet, baade af Raadet (*Ole Bie*)* og Factoriet (Fix),** et af de faa Punkter, hvori disse Herrer var enige, uden at de dog undte hinanden Æren.¹⁵

Men allerede Hiernøe, Berners første »Superieur« i Frederiks-

* Se Persh. Tidsskr. 10. III. S. 5.

** ssts. S. 1 ff.

nagore, havde givet daarlige Efterretninger om ham. Direktionen beklager i sit Brev af 24. November 1773 til Gouvernementet i Trankebar, hvis den har taget fejl i at udsende Berner, »som efter de modtagne Oplysninger ikke synes at svare til Forventningerne«, og overlader til Gouvernementet at bestemme. Direktionen blev dog snart formildet, da de første Lærredsvarer fra Patna ankom til København og der solgtes med 70 % Fortjeneste. Nu stillede den store Forventninger og fordoblede Kapitalen til Indkøb — uden dog at foretage sig noget effektivt i denne Henseende —, det blev aldrig gennemført.

Da Berner højste Flaget paa Logen, døbte han den »Christians Ønske« i Analogi med Frederiksnagore (Frederiks By), men dette faldt ikke i Gouvernementets Smag. Gouvernør David Brown beordrede ham, til hans store Fortrydelse, at forandre det til »Det Danske Factori i Patna«.

Berner havde straks tilbygget Huset to Kamre, vel sagtens for de to Assisterer, Thomsen og Wuldem, som han stadig maatte bespise ved sit Bord, da de ikke kunde leve af deres Gage. Længden af Grunden indenfor Murene var 456 Fod lang og 261 Fod bred. Huset var 54 × 26 Fod, Verandaens Længde til Revieret 81 × 13 Fod, Sahlen 21 × 17 Fod, Kamrene 20 × 13 Fod, Højden i Værelserne eksklusive 9 Tommer tykke Bjælker, 12 Fod 4 Tommer etc. etc. Der var »gibside Vægge med Gesimtser og Stokkatur Arbeyde«. Trappen til Byen var 17 Fod bred for oven, 23 Fod for nedden, 10 Trin høj. Dobbelte Døre overalt og engelske Laase, i det ene Kammer en Kamin. Pakhuset med sine 4 Fod tykke Mure var 45 × 18 Fod og Loftet midt i 9 Fod 3 Tommer.

Som tidligere anført var Bagmuren af Ler og kostede aarlig store Beløb i Reparationer, hvorfor Berner rev den ned og i Stedet opførte en Stenmur 765 Fod lang, 3½ Fod tyk i Fundamentet og 19 Fod høj »uniform med den gamle«. Den kostede 5082 Sicca Rupier i Penge, — men meget mere i Sorg og Skuffelser, thi Berner fik aldrig disse Penge refunderet, trods idelige Anmodninger til Gouvernement og Direktion.¹⁶

Imidlertid var Meddelelsen om Koloniens Overgang til Kronen den 21. August 1778 naaet til Frederiksnagore, hvor den var med til at skabe de forviklede Forhold, som er skildret i Biografien om Joh. Leonh. Fix.* Interims-Gouvernementet gratulerede i sin Skrivelse af 8. Oktober s. A. Berner til hans Udnævnelse til Kongelig Resident fra 1ste Oktober 1778.

Kort forinden havde han faaet sin Gage fordoblet til 800 Rdlr.,¹⁷ foruden at alle Udtalelser i samtidige Breve gaar ud paa at anerkende hans Virksomhed og fremhæve Kompagniets Udbytte

* Persh. Tidsskr. 10. III. S. 1 ff.

af Handelen der, idet der dog samtidig ankes over hans for store Omkostninger. »Bernier er velanset og udfylder Posten godt i Patna«, skriver Bie til Gouvernementet d. 16. Janr. 1777, medens Factoriet i Trankebar d. 8. Novbr. 1778 skriver: »Factorerne (i Frederiksnagore) paalægges altid at lytte til Hr. Berners Forestillinger, da vi ey kand andet end spore, at samme er til Compagniets største Fordeel«. ¹⁸

Som kongelig Resident begyndte Bernier nu at forbedre og forøge den kongelige Loge, hvorom han beretter saaledes: ¹⁹

»Næsten ligesaa megen Grund, som nu tilhører Hans Majestæt, eier jeg udenfor Logens Muure, tæt op til samme; deraf har jeg (af Erkiendtlighed mod Dr. Smith, en af Brødre Secten, som helbredte min Kone i en haard Sygdom) givet de evangeliske Brødre en Hauge med et smukt Huus. ²⁰ Foruden dette Stykke er her endnu en meget større og betydeligere Grundstrækning, samt en 78 Foed bred og 370 Foed lang Gade, hvilket alt er indesluttet med en Leermur og Stakkit, Porte, som tillukkes om Nætterne, og herved frier os fra adskillige Uenigheder med Landets Indfødte. Fremdeles har jeg tilkiøbt mig over 2000 Quadrat Foed Grund lige for Logens stoere Steen Port, samt paa dens østre og vestre Side anlagt 2de Gader af 25 Foeds Bredde, alt til at forebygge at ingen kunde opreise Hytter eller Gollows ved Logens Muur. Da jeg nu saaledes med den Glæde en ærekiær Dansk føler i at hædre sin Konge, har forbedret den Kgl. Loge og ved den engelske Chefs, Mr. Sags Hielp og Autorité i Aaret 1778 er bleven tilladt at anlægge en Kiørevei, en Fierding Dansk Miil i Strækning fra Logen til Byens Port, der forhen var næppe saa breed, men vel saa vellugtende som Didrick Bartskiærs eller Nellike Gangen i Kiøbenhavn, hvilket kostede mig 1600 Rup. og er en Fordeel etc. etc. — — — »saa er det jeg herved har den Ære at tilkiendegive det kgl. Gouvernement, at al den Grund, som jeg eier uden for Logen, skal af mig være skiænket og givet til samme, naar jeg herfra forflyttes til et bedre Embede i Majestættens Tieneste, dog med det Vilkaar, at den bliver henlagt som evig Eiendom til Logen.....«

Dog ikke nok hermed. I samme Skrivelse Paragraf 12 hedder det:

»Nu vil jeg kortelig tilføje de fornødne Ting, jeg har opbygget for min egen Regning i Hs. Majestæts Loge, siden jeg havde den Ære at være udnævnt til kongelig Resident:

Et Begravelsessted under Logens Muure, som behageligst vil ses paa Grundtegningen under Litra K. ²¹ Forsiden til Revieret er Ziiret med et Gitterværk og ditto Port med Packamuurede Steen Pillarer. Dets heele Bredde er 70 Foed, koster mig 1432 Sicca Rup.. Steenmuuren til den sydlige Side 70 Foed, til den vestlige 68 ditto. Her ligger begravet Ober Assistent *Lars Thomsen* (død 1774) og tvende af mine Børn og en Slavinde; de 3de første har smukke Monumenter. Jeg har aldrig kunnet beqvemme mig til som Chef for den Danske Nation at udbede mig den Gunst af de Engelske eller Hollandske at begrave vore Døde hos dem, og i den Romersk Catholske Kirke tillades det ikke. Vi have en Loge, saa er det rimeligt, vi maa have det fornødne i Lighed med de Fremmede Nationer. Jeg seer ingen Forflyttelse for mig hverken i det kgl. Departement eller Compagniets, kan jeg da ikke forvente, at dette ogsaa bliver mit Hviile Sted for min lange Tieneste.

2. En steen-muuret Vei fra Hoved Bygningen til Revier Kanten og en »Chassuta« (Dam?), koster 677 Sicca Rup.

3. Et Slæbested ved Vandet (Maalene angivet) til at transportere Godset op og ned. Ved dettes Side en Trappe med 24 Trin. Det lukkes ved 2de halve Porte med Skydebom. Paa Porten er 150 Pund Jern i Hængsler og Nagler. Porten lukkes hver Aften. Koster 3630 S. R.

4. En Vei fra Hovedbygningen til Appartementet 66 Foed lang med en ziirlig Trappe af 8 Trin. Dette var nødvendigt af Hensyn til Slinger og andet Utøj. Koster 383 S. R.

5. Op til Logens faste Muur bygget 3 Værelser og en Veranda med Buegange. Sahlen 20 Foed lang, 13 F. breed. Disse Værelser har jeg opbygget for en Doctor. Koster 1216 S. R.

6. Yderligere 3 Kamre paa den anden Side op til Muuren med en 34 Fod lang Veranda. Det ene Kammer bruges til det sorte Hul eller Arrest, det andet for mere skikkelige Folk i Arrest, det 3die til at bevare Flag, Ammunition, Tougværk etc. Koster 813 S. R.

7. Har jeg ladet Portens Indgang bedække med Argamass. Porten er 25 Foed lang og 17 F. breed, brolagt med Kamp- og Muursten. Paa den ene Side er et »Corps de Garde« til Sipojerne (indfødte Soldater), paa den anden Side et til Compagniets Pioner (Dørvogtere), Klokkelagerne etc., hvert af disse Corps de Garder er 23×9 Foed og 8 Foed høj. Koster 1133 S. R.

8. Material Huse af Steenmuur, ligeledes op ad Logens faste Muur indrettet til Vogn Remiser (40×19 F.), Tømmerlager og Værksteder for Tømmermænd og Smede. Koster 1432 S. R.

9. Pakhus af Steenmuur med Tegltag 38×20 F. Koster 375 S. R.«

Ialt har Berner af egen Lomme anvendt over 11.000 Rup. paa disse Bygninger, og Logen var til Dato (22. Decbr. 1785), inklusive Grund, ordinære og ekstraordinære Udgifter bogført for 46.000 Rup.²²

Jorden havde han opkøbt i smaa Parceller uden egentlige Skøder, ligefra 33 til over 400 Rup. I de oversatte Købsdokumenter kaldes Berner snart Birunel, snart Birunihr, saaledes som Navnet vel har lydt i de fremmede Øren. Der er kun optaget Vidner paa Handelen, og disse Vidner beskrives omtrent alle ens, f. Ex. »benævnte Fuldmægtig, *Seia Kobal* er af Hvede-Farve, bred Pande, smaa Øjenbryn, høj Næse, sort Skiæg og Knæbelsbart, noget koparred i Ansigtet, (det var fælles for dem alle), Huller paa begge Øre-Lapper, høj af Væxt og omtrent 28 Aar gammel)«.²³

Til at bestride de daglige Forretninger inden- og udendørs havde Berner forlangt:

En Sircar (Indfødt, som fører Forretningen), en persiansk Skriver, en Havildahr (Befalingsmand over Sipojerne), 12 Sipojer, 2 Chubdahrer (Dørvogtere), 4 Hærcarer (?), 2 Pioner (Politibetjente), 4 Culier til Pakhuset, 4 Mallier (?), en Portner, 2 Kaste-Bass og en Mand til at bringe Vand, ialt et maanedligt Gagebudget af 178 Rup., men ogsaa her stødte han paa Modstand fra sine Overordnedes Side.²⁴ Ikke desmindre anskaffede han de Betjente, han mente at have Brug for, hvorved han fik et aarligt Gagebudget paa 873 Arcat Rup. Dette var i 1778; efterhaanden var denne Flok bleven til en lille Hær, hvorom senere.

Inden Døre havde Berner sine to fortrolige Medarbejdere, Jens Wuldem og Svogeren Poul Schouw.

Jens Wuldem, født 18. Juli 1749 i København, var allerede en vidtberejst Mand, da han 23 Aar gammel drog ud i Følge med Berner. 12 Aar gammel kom han til Guinea og derfra til Vestindien med Slaver, derefter 17 Aar gammel som Supercargo til Kina, og endnu paa to Kinatogter inden sin Afrejse til Patna. Udnævnt til 1ste Assistent ved Factoriet i Frederiksnagore i 1781 forlader han for steds Patna, besøger København i 1784/85 og gifter sig der med Jomfru *Anna Giessing*, med hvem han i 1786 vender tilbage til Frederiksnagore (hvor hun døde i 1793). Efter *Scavenius'* Hjemrejse i 1792 blev han 1ste Factor i Frederiksnagore, vendte hjem i 1797, giftede sig paany i 1811 med sin Husholderske *Madam Clausen* og døde 5. Novbr. 1813 »svækket paa Helbredet af Bombardementet i 1807, da han havde søgt Skjul i Proviantgaardens Kælder, og paa Nerverne ved Landets Pengevæsen.«²⁵

Berner omtaler ham altid meget rosende og anbefaler ham uegennyttigt til Avancement.

Poul Schow, Berners Svoger, forblev i Patna til 1789, da han udnævntes til 1ste Assistent ved Factoriet i Frederiksnagore, blev 2den Factor i 1792 og 1ste Factor i 1802, hjemgik i 1807 og døde kort efter Ankomsten til København, d. 20. Februar 1808. Han giftede sig i Frederiksnagore i Begyndelsen af 1790'erne med *Cicilie Marie Bagge* (1765—1848), som var udkommen til Indien i 1788 som Ole Bie's Husholderske, og med hvem hun havde en Søn *Christian Bie* (1788—1802). Dette Barn gav i 1796 Anledning til en voldsom Strid mellem Ole Bie og Fru Schow, som begge vilde opdrage det.

Sagen blev først paadømt ved Bytinget i Frederiksnagore d. 4. April 1796, hvor saavel Fru Schow, for Overfald paa Stedets Chef, Ole Bie, blev idømt 4000 Rdlr. i Bøde, som hendes Mandatarius i Ægtemandens Fraværelse, den unge nybagte Jurist, Peter Wilhelm Berner, Berners Søn lige ankommen fra København, fik samme Bøde. Denne Dom blev dog ganske omstødt ved Overretten i Trankebar d. 14. Decbr. s. A., hvor Bøderne blev strøgne, Krigsraad *Koefoed* (se S. 218) derimod (Bytingsdommeren) dømt til at betale 20 Rdlr. i Bøde og Appellationens Omkostninger med 100 Rdlr. Om Barnets fremtidige Opholdssted oplyses intet i Dommen.²⁶

Schow var under Okkupationen i 1801/02 istand til at laane Raadet 15.000 Rup., skænkede 2 Sølvlysestager til 1100 Rupiers Værdi til den nye Kirke i Frederiksnagore i 1805 og vendte hjem som en velhavende Mand. Hans Enke giftede sig i 1813 med Lægen, Etatsraad, Professor *H. C. Schumacher* (1757—1830).

Den tredje Person, som stod Berner nær, var *Christopher Han-*

son. Han er født 19. Februar 1761 (dbt. 18. Maj i Holmens K.), som Søn af Præst ved Helligaands Kirke *Mouritz Hansen*²⁷ og *Anna Dorothea Muus*. Efter at være bleven Student 1777 og taget Attestats 1782 kom han med Skibet »Juliana Marie«, Kapt. *Holm*, som Informator for dennes Søn, paa Vej til Ostindien. Skibet led imidlertid Havari paa den svenske Kyst, han kom atter tilbage (»uformodentlig stod han den 5. Janr. 1783 i Stuen hos *Luxdorph*«),²⁸ men ud paany, og hvirvledes ved sin Ankomst til Frederiksnagore straks ind i de forrykte Forhold, da han af Ole Bie konstitueredes som Sættedommer, idet alle de derværende Jurister var indklagede.

Kort Tid efter kom han til Patna, hvor han, kraftigt støttet af Berner, ved kgl. Resol. af 26. Janr. 1788 blev udnævnt til Copist. Da Berner s. A. ansøgte om Permission og Hanson ansøgte om at maatte bestyre Logen i hans Fraværelse, skriver Berner til hans Moder:

»Deres kiere Søn er vel. Hans Opførsel svarer til hans gode Opdragelse; jeg ønsker mig intet mere end at have mine 8te Børn saa vel opdragne i de skionne Videnskaber, i gode Sæder og i Kundskaber, som Deres Søn har i Besiddelse. Endnu daglig øver han sig og gjør sig beqvem i det engelske og mohriske Sprog, saa at han overgaar dem, som have været længere i Landet.«²⁹

Den 26. Novbr. 1793 giftede han sig, antagelig i Frederiksnagore, med *Juliane Maria Bie* (født 19. Febr. 1773, dbt. 10. Marts i Frue K.), Datter af Literaten, Prokurator *Jacob Christian Bie* (se S. 219), (Broder til Ole Bie) og Hustru, *Mette Margrethe Lemmel*. Allerede efter et halvt Aars Ægteskab døde Hanson den 4. Juni 1794 i Frederiksnagore, medens et Pigebarn, kaldet *Dorothea* kom til Verden d. 1. Septbr., 3 Maaneder efter Faderens Død. Hun blev senere gift med Stiftamtmand i Viborg, Kammerherre *F. W. Ahlefeldt-Laurvig* (1790—1843).³⁰ Enkefru Hanson rejste i 1796 til Danmark, hvor hun i 1811 ægtede den senere Biskop i Viborg, *Niels Esmarch Øllgaard* (1775—1863) og døde 16. Febr. 1858 i Viborg.

Hanson, som ved Berners paatænkte, men atter opgivne Hjemrejse i 1788 var beordret til Resident ad interim, da *Schaffalitzky** og *Obelitz* (se S. 219) begge havde refuseret Tilbudet, indtraadte naturligt ved Berners Død i 1790 som hans Efterfølger, udnævnt ved kgl. Resol. af 14. Oktbr. 1791. Fra 1ste Novbr. 1792 blev hans Løn fastsat til 1200 Curr. Rup., — dog paa Betingelse, at han af egen Lomme vedligeholdte Bygningerne —, sikkert en for Regeringen særdeles god Løsning af Spørgsmaalet, som imidlertid ikke kom til at berøre Hanson, idet Raadet ved *Kreftings* (se S. 219) pludselige Hjemrejse i 1792 overdrog ham dennes

* Se Persh. Tidsskr. 10. III. S. 13.

juridiske Forretninger i Frederiksnagore og udnævnte ham til 3die Medlem af Raadet, i hvilken Stilling han døde.

Medens Berners Forhold til sine nærmeste Medarbejdere og Familien lader ane en lykkelig Mand, kan det samme ikke siges, naar Talen er om hans Embede, saaledes som de kendes af hans egne Breve og af Samtidiges Udtalelser. De Breve, eller rettere Rapporter, som han i Tiden 1774—82 aarlig indsender til Direktionen og Gouvernementet,³¹ er nærmest Klager over hans Overordnede og Udslag af Utilfredshed med sin Stilling, som han ideelig ønsker at blive fritaget for. For ham staar den kgl. Chefs Stilling i Frederiksnagore eller 1ste Factor Posten i Asiatisk Compagni sammesteds som Toppunktet, hvortil han venter at stige engang. Han vidste jo ikke, at Gouvernementet med sine Udtalelser om hans Mangel paa Kvalifikationer og »Residentpladsen fordrer en capable Mand, som har Education og Capaciteter«,³² for bestandig havde sat en Bom for dette Avancement. *Berner* vil ikke forstaa, at der er lukket her. Først i 1778, da *Bie* frasagde sig Kommandoen og udnævnte *Ehlers** til Førstemand, hvilket blev omstyrtet af Gouvernementet, som udnævnte *Fix* til denne Post, og navnlig senere i 1785, da *Bie* gik hjem og *Le Fevre*,** Officeren fra Trankebar, remplacerede ham, blev det et smertefuldt og haardt Slag for *Berner*.

Han angriber baade *Hiernøe* og *Fix*,³³ den første direkte for Uredelighed og slet Embedsførelse, den sidste for sin ubillige Haardhed, hvorfor Gouvernementet maatte afsætte ham, »men som endelig i 1779 trængte sig frem til 1ste Factor i Frederiksnagore, for at stifte en evig Uenighed mellem det kongelige og Compagniets Departements«. Om *Scavenius**** udtaler han, at denne siger og gør kun det, som *Fix* ønsker.

Da *Ole Bie* i 1776 overtog Styrelsen i Bengalen, ventede *Berner* en gennemgribende Forandring. *Berner* »gør ham d. 1ste October sin Opvartning, men den koldsindige Modtagelse, som yttrede sig, lovede mig ikke synderlig hverken Fordeel eller Fremgang«. Ikke engang et Værelse i Logen bydes ham; »denne Behandling smertede mig, saameget mere som jeg selv aldrig kunde være i Stand til at udøve samme, om jeg nogensinde skulde komme til at beholde saa anseelig en Post«.

Paa Berners Forestilling, at tage Salpeteren i Patna, svarede *Bie*: »Bekymre De sig ikkuns ei om det, jeg veed bedst, hvad i slige Sager er at gøre — vi maa tage Salpeteren, hvor Englænderne vil give os den, desuden har jeg været saa mange Aar i Compag-

* Se Persh. Tidsskr. 10. III. S. 9.

** ssts. S. 14.

*** ssts. S. 8.

niets Tieneste, at alle dets Handlinger er mig tilfulde bekendte, og jeg forstaaer dem til Grunden.«

Dermed var »Samtalen« forbi, idet Berner opgav at drøfte, hvad han ellers havde paa Hjerte. Der siges om ham, at han var en munter og gæstfri Mand —, ja maaske, men ikke den Mand, som bed sig fast eller sejt forfulgte en Sag, som i sig selv var god nok, og som en mere robust Karakter kunde føre til Sejr. Naar man læser en Udtalelse i hans sidste Brev til Direktionen af 20. Dec. 1782, hvori han omsider tager Bladet fra Munden og bebrejder den, at den aldrig endnu har givet ham en Linie eller et Ord til Tak for, eller som Svar paa alle hans Breve siden 1774, og hvori det hedder: »Jeg har forøget mig den Høye Directions største Ugunst, tildraget mig Den Høye Directions Had for de mange Sandheder, jeg har skrevet Dem til fra Tid til anden«, maa man mere beundre hans overmenneskelige Taalmodighed end hans Dristighed. Det maa erindres, at han i hvert Brev ligefrem har anraabt Direktionen om Tilladelse til at forlade sin Post, men aldrig faaet Svar — — og blevet.

De Procenter, som han ifølge Instruksen havde Krav paa, opgør han i 1785 til 16—17.000 Rup., — af disse har han ikke faaet en Hvid,³⁴ »Gratifikations Vinen«, d. v. s. Vin til Faktura-
pris, hvorefter der tilkommer ham 150 Flasker aarligt, faar han heller ikke, derimod nok de daarlige Varer, som ikke kan sælges i Frederiksnagore. Kaptain *Olivarius*, med hvem han i 1781 ønsker at hemsende sine 3 Børn for 750 Rup., nægter at tage dem med og faar Medhold af Raadet, »da de ikke har haft Børnekopper«. Berner siger, det er fordi Kaptainen foretrækker engelske Passagerer, som betaler mere, medens han nu maa betale Kapt. Krøyer paa det particulære Skib »Kiøbenhavn« 1200 Rup.

Saaledes var 16½ Aar hengaaet for Berner paa dette Sted. Den 27. Juni 1790 blev han syg, Lægen *Hoxeenham* tilkaldes og tilser ham gennem 6 Uger, men der er intet at udrette; en mild Død lukker hans trætte Øjne Kl. 6 Aften d. 8. August 1790. Efter Landets Skik og Brug er han antagelig Dagen efter nedsat i Familiebegravelsen paa hans egen Kirkegaard.

Underligt nok indtraf Sygdommen umiddelbart efter Modtagelsen af et Brev fra Direktionen, det eneste til Berner, som findes registreret i Compagniets Kopibøger. Det er dateret Kbhvn. d. 28. Sept. 1789, naaede i Maj 90 til Trankebar og indeholder den for Berner nedslaaende Meddelelse, at Logen Patna skal nedlægges. Paa Forestilling af Factoriet i Frederiksnagore, som har indberettet, at Logen er ganske overflødig, har Direktionen bifaldet dette, »hvilket meddeles Dem til fornøden Underretning, ingenlunde tvivlende om, at De, længe forinden dette indløber, vil have

aflagt fuldkommen Rede og Rigtighed for, hvad der har været Dem anbetret».

Frederik Schaffalitzky de Muckadell, som ifølge kgl. Resol. af 30. Maj 1787 havde Fortrinsret til at succedere Berner, og som forøvrigt ikke beklædte noget Embede i Indien, havde nu sin Chance, men ønskede ikke at benytte den. I sin Skrivelse af 9. Decbr. 1790 gør han Commerce-Collegiet Rede for sit Syn paa Sagen.³⁵ »Den ringe aarlige Løn af 450 Curr. Rup. vil paadrage enhver Nations Embeds Mand Tort og Foragt efter Forholdene i Indien. Alene at meublere et saa stort Hus vil styrte Manden i stor Gæld. Endda kunde det gaa, da Residenten tillige bestyrede Asiat. Comp.s Handels Affaires, men ikke nu. Den afdøde Berners bundløse Gæld, — lad en Del deraf skrives paa Ødselheds Regning —, viser, hvad der er at gøre ved dette Embede, endda Berner har været der i en Tid, da Handelen florerede, men den er nu uddød. Ved min Død vil jeg efterlade min Familie i Armod».

Efterat Obelitz ogsaa havde refuseret, blev Christopher Hansson, som tidligere beskrevet, beordret til at overtage Bestyrelsen, hvilket varede indtil han i 1792 blev Medlem af Raadet i Frederiksnagore.

Nu havde Schaffalitzky alligevel faaet Lyst til Posten, drog derop og opnaaede kgl. Udnævnelse paa Forbøn af hans Tante, Fru *Fabritius de Tengnagel*³⁶ (se S. 219), og paa Gouvernementets anbefaling (kgl. Res. 15. Juli 1795). Resolutionen var dog ikke naaet til Indien, før Schaffalitzky atter havde fortrudt og, med Raadets Tilladelse, forladt Posten, som nu blev besat med en »Opsynsmand« *Friedrich Alexander Schilke*, en udenlandsk »Chirurgus«, som i 3 Aar havde opholdt sig i Patna.

Salg af Logen var allerede paa Tale ved Berners Død. Tanken blev dog stadig skubbet ud, indtil en kgl. Resol. af 2. Maj 1798 bemyndigede Raadet til at »afhænde Bygninger og Grunde, som afdøde Berner har tilkiøbt sig og overdraget Os, saafremt det kan ske uden at svække den erhvervede Adkomst til et dansk Etablissements Vedligeholdelse paa Patna».

Dog først i 1827, d. 11. August, bortsolgtes Logen Patna ved offentlig Auktion for 11.700 Sicca Rup. og noget Inventar for 10 S. R. Omkostningerne var 810 Rup., saaledes at Netto Beløbet blev 10.890 Rup., »der langt oversteg, hvad Chefen for Raadet havde anset for denne Ejendoms Værdi».³⁷

Schaffalitzkys Udtalelser om Berners »bundløse Gæld« var ikke løs Snak. De støttedes af Raadets Skrivelse af 3. Marts 1801 til Comm. Coll., hvori det hedder om den nysudnævnte Resident *v. d. Osten*:³⁸ »hvis han da ikke vil indskrænke sig til at bebo kun eet Værelse af Logens 13 a 14 Værelser. Det er ikke nu som før,

da en fattig Compagniets Betient kunde laane 2 a 3000 Rup. hos sin Sircar, som aldrig blev tilbagebetalt. Siden Berners paa Patna, som efterlod sig en ubetalt Gæld af over tvende Lak Rupier (1 Lak = 100.000 Rup.) uden mindste Tab i Handel, kan ingen dansk Resident der vente sig videre Credit«.

Da Skifteforvalteren i Frederiksnagore, Jacob Krefting, var bortrejst, blev det Christopher Hanson, der, som ansat ad interim i hans Embede, kom til at behandle Boet.³⁹ Efter forudgaaet Bekendtgørelse afholdtes d. 20de Oktober 1790 offentlig Auktion. Ved denne indkom for solgte Effekter 5659 Rup., medens Berner ifølge de kgl. Regnskaber havde 2185 Rup. tilgode i Frederiksnagore, tilsammen en Indtægt af 7844 Rup.

Derimod var de privilegerede Udgifter:

Auktions Salær etc.	452 Rup.
Begravelses Omkostninger	325 »
Lægen, Dr. Hoxeenhams Regning	399 »
Grain og Bussa for Heste og Oxer fra 1/8 til Aukt.	16 »
Gage til Pinnacle Folkene i Oct. og Novbr.	28 »
do. til Kudsk, Oxe- og Heste-Knægte	40 »
do. til publique Betiente	2373 »
do. til Berners private Betiente	4744 »
	ialt ca. 8395 »

De manglende 551 Rup. udlagde Hanson af egen Lomme »af Frygt for Overfald og Tort af de opirrede Tienestefolk«, og udbeder sig dette Beløb refunderet ved Gouvernementets Mellemkomst.

Foruden disse meldte sig med Fordringer: 2 Brændesælgere, en Kulbrænder, en Hesteskoer, en Papirhandler, en Kobbersmed og en Slagter, ialt: 610 R. samt *Pimrass Manniechshand* med et Gældsbevis paa 13.000 Rup., hvoraf de 5000 stammede fra Okt. 1784, de 8000 fra Okt. 1785.

»Endvidere skal Toldmesteren paa Mangee, *Henry Revell*, have en Fordring af ca. Toe en halv Lak Rupier (250000) paa den afdøde og har derom corresponderet med Skifteforvalter Krefting, ifølge sammes i de Engelske Avertissements Bekiendtgørelser, hvorudi Hand erklærer sig Boets Administrator. Til mig Hanson har Hr. Revell ikke henvendt sig«.⁴⁰

Var Berner ødsel? Uden nøje Kendskab til Europæernes Levevis i Indien er Spørgsmaalet vanskeligt at besvare, men her som overalt giver Boets Registrering et Vidnesbyrd om det daglige Liv, som man ikke kan forkæste. Naar Berner gav Brødet til 72 private Tjenestefolk, synes det, selv efter indiske Forhold, at have været et Hjem, ført efter stor Maalestok, pisket frem af engelske Forbilleder.

Rent fantastisk forekommer Berners Gæld til Revell. Blandt Boets Papirer fandtes (ifølge en af Hanson forfattet Opstilling) 117 Breve og Regninger fra Revell, men de er ikke bevaret og kan altsaa ikke oplyse, om det er Varegæld eller Laan. Ligesaa overraskende er Berners Gæld til Tjenestefolkene. Blandt de kgl. Betjente figurerer Hanson med et Aars tilgodehavende Gage (252 R.), Havildahren med 34 Mdrs. Gage (324 Rup.) og saa fremdeles, 10 Sipojer med Krav paa 12—15 Mdr., endvidere 2 Chubdahrer, 2 Pioner, Klokkemanden, m. fl.

Af Berners enorme Stab af private Tjenere har Sircaren Mnullah ikke faaet Løn i 43 Mdr. (916 Rup.), Gemidahren i 30 Mdr., ligeledes 2 Skrivere, 2 Skrædere, 2 Kokke, Tømmermand, Vaskermand, Barber, Hønsemand, Faarevogter, Bager, Mælke- mand, Lygtemand, Sukkermand, Hønsesælger, Slagter og alle disses Kulier.

Af Boets Effekter anføres her en Del med Auktionspriserne:

En stoer toemasted Pinnacle med europæisk Tougværk, Kiø lens Længde 67½ Fod, Dækket 72, bred 13 Fod, med Tilbehør: Rup. 552 — En 6-aaret Jolle med 2 Master og Sejl, 18 Fod lang, 6 F. bred: Rup. 32 — En stor, nye kobberpanelet Kareth, foret med graat Damask: Rup. 300 — En europæisk do., foret med Plyds: Rup. 59 — En do. Phaeton, foret med Klæde: Rup. 61 — En Tilkiøre Vogn: Rup. 2 — Seletøyer til 7 Heste: Rup. 22 — En Mianna Palanquin med Hynder (købt af Hanson): Rup. 38 — En stoer do.: Rup. 25 — En Fløy do.: Rup. 11 — En Abluck? Hest: Rup. 80 — En brun do.: Rup. 30 — En hvid Stud: Rup. 7—4—0 — En brun do.: Rup. 4—8—0 — 1 Guld Jagt Lomme Uhr (Schouw): Rup. 26 — 1 i Guld indfattet Crystal Signete do.: Rup. 3 — Diverse Sko-, Knæ- og Halsspænder, indfattede i Sølv: ? 1 Kaarde (Dr. Hoxeenham): Rup. 12 — 1 Coffee Kande vog. 59—6: Rup. 51—15—1 — 1 Melke do. vog. 51: Rup. 46—15—3 — 1 Spølkumme vog. 36: (Mannullah) Rup. 33—15—3 — 2 Sukker Urner vog. 59—12: Rup. 52—4—2 — 1 Præsenteer Tallerken vog. 119—4: Rup. 109—15—0 — 2 mindre do. vog. 51—8: Rup. 46—10—3 — 1 Pokal vog. 106—4: Rup. 104—9—2 — 2 Carry Fade vog. 151—8: Rup. 142—0—2 — 2 ovale do. 116: Rup. 108—12—0 — 1 Bord Kors vog. 50—8: Rup. 42—9—3 — 4 asiatiske Potter vog. 139: Rup. 124—5—4 — 6 Lysestager vog. 145: Rup. 139—12—2 — 1 Par Chubdahr Stokke: Rup. 113—4—0 — Endvidere Skeer, Plat de Menager, Flaskebakker (kaldet »Bouteille Krands«), 4 Knivfouteraler, hvert indeholdende 1 Dusin Knive etc. — 2 stoere Speyle i forgyldte Rammer, det ene beskædiget: Rup. 160 — 2 do. do.: Rup. 300 (efter de opgivne Maal paa øverste og nederste Glas maa det være Pillespejle) — 17 stoere Kobberstykker i Ramme og Glas: Rup. 130—6—0 — 8 mindre do., brændte paa Glas: Rup. 19 — Princer og Prinsesser af Augustenborg i Pasteller: Rup. 4 — 3 stoere chinesiske Malerier: Rup. 36—8 — 8 Kobber Stykker i sorte Rammer og Glas: Rup. 16—10 — 15 Konger af den oldenborgske Stamme: Rup. 26—8—0 — 1 europæisk Chatouille med Glas Døre og Skab (Schilke): Rup. 80 — 1 indisk do. do.: Rup. 34 — 1 Cissoo do.: Rup. 22 — 3 meget stoere Klædeskabe: Rup. 82 — 1 stort Comptoir Skab med Glas Døre (Logen): 35—8—0 — 1 Bogskab do.: Rup. 41 — 1 do. uden do. (Schouw): Rup. 20 — 3 Spilleborde: Rup. 16—8—0 — 4 Sophaer med Sirtzes Betræk: Rup. 28 — 2 Setsauls do. med do.: Rup. 17—8—0 — 1 Lehnstoele Rup. 4 — 54 diverse Stole (heraf 24 »runde Cissoo

Stole: ? — 4 lange sorte Gueridoner: Rup. 6—8—0 — 4 korte do. do.: Rup. 3—0—0 — 1 Clavicimber uden Stränge: Rup. 11 — 1 Billiard Bord uden Klæde: Rup. 28 — 1 stoer Firkanted Speyl Glas Lanterne: Rup. 72 — 1 Par Bord Lyseglass: Rup. 16—12—0 — 7 Lyseglass med Arme — 2 do. med Messing Arme — Efter Spisestellet kunde der dækkes til 36 Personer.

Berners personlige Garderobe var godt forsynet, men da Calcutta sikkert var det nærmeste Sted, hvor han kunde forny den, var det nødvendigt at være paa den sikre Side.

Af Klædes Kioler havde han ialt 11, nemlig 3 røde, 1 grøn, 1 blaa, 3 brune, 2 spættede og en brun Silkes. Dertil 5 Silke Veste, 6 Par Silkestrømper, 4 Dusin Manchetskiorter, 61 Par Bomuldsstrømper, sorte Silkebuxer o. s. v.

Der var 263 Bind Bøger, fordelt paa ca. 100 Værker, inden og udenlandsk juridisk, historisk og filosofisk Literatur, foruden en Del Rejsebeskrivelser. Køberne var faa, og Priserne, navnlig paa den danske Literatur, saaledes, at *Suhm*, *Schöningh*, *Hedegaard* m. fl. vilde have grædt. »The works of Voltaire« i 35 Bind gik for Rup. 10—8—, Swifts do. i 21 Bind for Rup. 19, Linnés naturhistoriske Værk i 31 Bind for 14 Rup. o. s. v.

En lille Trøst for Forfatteren vilde det være at vide, at Vinen blev ligesaa daarlig betalt. 105 Flasker Rødvin opnaede kun Bud for 32 Rup.

Enkefru Berner tog formentlig til gode Venner i Frederiksnagore, thi d. 16. Decbr. 1790 skriver hun derfra sine Ansøgninger om Pension til Kongen, anbefalet af Raadet, og til Direktionen for Asiatisk Compagni, anbefalet af Wuldem og Scavenius.⁴¹

Hun anfører, at Boet har maattet fragaa Arv og Gæld, og at hun er efterladt i en beklagelig Forfatning med 8 Børn, da Manden ikke har haft Raad til at indskyde i nogen Enkekasse. Hun henviser til sin afdøde Mands viste Patriotisme og Iver i Tjenesten, og til de Tab, han har paaført sig og sine ved at forbedre og forøge den kgl. Loge. Hvis hun ikke bønføres, maa hun forsmægte i Vemod og Mangel.

Asiatisk Compagni vedtog paa Generalforsamlingen d. 19. Oktober 1791: »at give Enken Løfte paa 100 Rdlr. aarlig Pension af Fattiggassen, saasnart en saadan Sum der bliver vacant«,⁴² medens Kongen ved Resol. af 12. Juli 1793 af Postkassen tilstod hende en aarlig Hjælp af 50 Rdlr.⁴³

Godt og vel et Aar maatte Enkefru Berner endnu forblive i Frederiksnagore, inden hun med sine to yngste Børn kunde forlade det Land, som havde paaført hende saa megen Ulykke. Den 14. Februar 1792 var Compagniets Skib »Dannemark«, Kapt. *Winther*, rede til at afgaa til København. Enkefru Berner med Børn gik paa Raadets Begæring hjem som »kongelige Passagerer«, d. v. s.

gratis. Med samme Skib hjemgik Scavenius, Mr. *Kiær*,* en Broder til Fru Fix, Hr. *Grossmann*, en af de evangeliske Brødre og Mr. *Knoph* — for disse tre sidste havde Scavenius betalt Rejsen. Endelig var Krigsraad Koefoed med som Passager.

Den 10. August 1792 passeredes Kronborg, og samme Dag gik Fru Berner iland i København for at forenes med sine saa længe savnede Børn. Et nyt og langt Liv i trange Kaar og Forsagelse begyndte, men rigelig Belønning fik hun inden sin Død d. 24. Februar 1820 ved at se sine flittige og begavede Børn i gode Kaar og ansete Stillinger.

Maaske tør det antages som et Tegn paa disse Børns Sammenhold og Kærlighed til Moderen, at de lod *Jens Juel* male hendes Portræt. I stort ovalt Format viser det — ikke som man skulde tro, en forgræmmet, af Tropeklima og Sorger ældet Kvinde — men derimod et livsglad, ungdommeligt Menneske med klare og livlige Øjne. Dette Billede findes nu paa Statens Museum for Kunst.

Paa en til »Calcutta Historical Society« rettet Forespørgsel om det Berner-Revell'ske Mellemværende blev mig i Skrivelse af 10. Januar 1936 meddelt, at dette Forhold ikke var Selskabet bekendt, medens derimod Mindet om begge Personer stadig lever i Indien.

Med Henvisning til en Mængde engelsk-indiske Tidsskrifter, som dog næppe er tilgængelige her i Landet, fortælles om Berner:

»Jorgen Hendrich Berner was Chief of the Danish Factory at Patna. In accordance with one of the curiously perverted traditions which are so common here, the tomb has been described as that of an old pirate who used to prey on the traffic of the river, a description which would have aroused the righteous indignation of Berner, if he could have foreseen it. Perhaps the tradition has its origin in the fact that Berner, though always inclined to stand on his dignity as the local representative of the King of Denmark was frequently involved in quarrels with the local authorities over charges of smuggling. His house is now the residence of the station master of the Patna-ghat Railway Station.....«

Gengivelsen af Indskriften paa Berners Mindetavle har haft følgende Resultat: »Ber under heufer Jorgen Hendrich Berner, fodt den 22de Julji 1735 / den 7de August 1790«.

Henry Revel** var ansat i det Engelsk-Indiske Tolddepartement fra 1766 indtil han i 1788 fik Stillingen som Toldopkræver (Collector of customs) i den lille By Godna ved Gogra Floden (Saran District), et Sted han selv havde udvalgt som Toldopkrævningssted. Her anlagde han en Bazar, som eksisterer den Dag idag, lige-

* Persh. Tidsskr. 10. III. S. 17.

** Saaledes som Englænderne staver Navnet.

som hans Hus og Gravsted stadig er en Seværdighed. Graven med sin stadig brændende Lampe betragtes som en Helligdom, hans Navn paakaldes af de Indfødte, naar Ulykker truer, og Byen har taget Navn efter ham, idet dens oprindelige Navn Godna er forandret til Revelganj. Da den bengalske Lieutenant-Governor, Sir *Ashley Eden* i November 1881 besøgte Byen, beordrede han en Mindesten opsat paa Graven, som fortæller om den Bortgangnes Dyder og Betydning. Revel undgik forøvrigt ikke at blive suspenderet fra 5. Maj 1801 paa Grund af Underslæb, begaaet af hans indfødte subalterne Embedsmænd, men atter rehabiliteret, da han selv dækkede det besvegne Beløb.

Byen Manjhi (Mangee), som omtales, ligger 6 miles nord for Revelganj, ogsaa ved Floden Gogra's Bred. Her oprettede Revel i 1788 ligeledes et Opkrævningssted for Told, men det blev indtaget i 1801.

Berners Børn.

1. *Christian Frederik Berner*, født 27. Juni 1773, døbt i Zions Kirke, Trankebar, 4. Juli s. A., kom til Danmark 1782, Student fra Frederiksborg 1790, cand. jur. 1797, derefter 4 Aar i Udlandet, Auskultant i Højesteret 1801, Assessor i Danske Kancelli 1803, Departementssekretær og Kontorchef s. St. 1804, Justitsraad 1805, Departementschef 1810, Kancellideputeret 1813, og samme Aar Etatsraad. Afsked i Slutningen af 1820 paa Grund af tiltagende Sygelighed, der hindrede ham i med samme Energi, som hidtil at varetage sine omfattende Forretninger. Var i flere Aar Medudgiver af »Borgervennen«, hvortil han har leveret enkelte Artikler. Død 7. Maj 1827 (Helligaands K.), begravet s. St. (Assistens), gift 21. Decbr. 1806 med *Christine Margarethe Reiersen*, dbt. 19. April 1785 i Vordingborg, død 10. Maj 1850 i Randers, Datter af Amtsforvalter *Hans Henrik Peter Reiersen* (1750—1805) og *Birgitte Christine Bernth* (1766—1828), hun gift anden Gang (1810) med Major, senere Oberst *Chr. Fr. Grüner* (1771—1846), han gift anden Gang med *Christiane Hornslyd*, død 1861.

Stik af Chrétien i Paris. — Han erholdt 23. Maj 1798 200 Rdlr. af Fonden ad usos publicos til Studeringer i Udlandet. — Ægteskabet var barnløst.⁴⁴

2. *Sophia Amalia Berner*, født 20. Juli 1774 i Patna, kom til Danmark 6. Maj 1782 sammen med sine 2 Brødre, efter en Rejse paa 18 Maaneder, hvoraf 3 Uger medgik i Norge paa Grund af Havari. Straks ved Ankomsten blev hun sat i Huset hos Raadmand og Brygger *Beckman*, hvor hun fik sin Opdragelse indtil Moderens Hjemkomst i 1792, da hun flyttede til denne. Konfirmeret 19. April 1789 i Vor Frue Kirke.

Didrik Barthold Beckman,⁴⁵ Raadmand og Brygger, f. 1721, død 10. Juni 1790, gift 10. Juni 1749 med *Ellen Pauli*, f. 25. Decbr. 1728, død 29. Juni 1802, boede i 1787 i Nørre Kvarter, Gl. Torv Nr. 7, nuv. Nr. 18, hvor der førtes stort Hus. Blandt Beckmans Svigersønner findes Etatsraad, Grosserer *Ole Bernth Suhr*, Bankdirektør, Grosserer *Rasmus Kirketerp* og Etatsraad, Toldkammererer *Jacob Henrik Schou*, som stiftede store Legater.

Gift 4. Maj 1800 (Bryllupsfesten, holdt paa Bellevue, varede 2 Dage) med *Hans Kierrumgaard*, død 30. Oktober 1808 i København. Han tog Borgerskab som Urtekræmmer 30. April 1800 i København og var Søn af Raadmand og Urtekræmmer *Hans Kierrumgaard* (1723—1791), som i 1787 boede i Gothersgade Nr. 146. Om Hans K. junior siger Sønnen, Postkontrollør Hans Chr. Fr. K. (1804—1881) i sine efterladte Optegnelser, som delvis er benyttet her, »Min Fader Hans Kierrumgaard, der som eneste Søn havde nydt den omhyggeligste Opdragelse og efter sit Ønske og Kald var opdraget til Videnskabsmand, blev ved et af Faderen paa Dødssengen taget Løfte, som han uheldigvis var svag nok til at give, hans Eftermand i Handelen og associerede sig efter Faderens Død med hans Moder under Firma: »Kierrumgaards Enke og Søn«, hvilket Firma bestod indtil hans Død d. 30. Oktbr. 1808«. — I Ægteskabet var 5 Børn.

3. *Peter Wilhelm Berner*, født 16. Januar 1776 i Patna, kom til Danmark 6. Maj 1782 sammen med Chr. Frederik og Sophia Amalia, Student fra Frederiksborg 1792, cand. jur. 1795, laud. og tog samme Aar til Ostindien, rimeligvis med et particulært Skib. Kierrumgaard beretter: »Her var han saa heldig som Kiøbmand at samle sig en saa betydelig Formue, at han allerede i 1800 begav sig paa Hiemreisen til det kiære Fædreland, men istedetfor at modtage den kiære Søn og Broder kom den uventede Efterretning, at han var paa Hiemreisen ved at anløbe Batavia død der, og som efter senere modtagne Efterretninger bragtes til evident Vished — ved Gift. Hans betydelige Formue, som han, i endnu ejende Breve, paa det nøjagtigste fandt opgivet, hørtes der aldrig noget til«. I et Brev af 6. Marts 1796 til Direktionen for Asiat. Comp.⁴⁶ erindrer han denne om et Løfte om Stilling i Frederiksnagore ved Vakance og minder om Wuldems forestaaende Afrejse til Danmark, men det fik intet Resultat. I 1798 ses han at have betalt Søpas i Frederiksnagore for 3 hjemgaaende Skibe, hvoraf det ene tilhørte Duntzfelt,⁴⁷ men bortset fra dette og hans Optræden i Sagen Fru Schow contra Ole Bie er der ingen Spor af ham i de ostindiske Kilder.

4. *Birgitha Cathrine Berner*, født 6. Janr. 1777, død 20. Marts 1783 i Patna.

5. *Poul Johan(nes) Berner*, født 16. Maj 1778 i Patna, kom

til Danmark 1789, d. 8. September sammen med Cicilie og Jørgen. Student fra Frederiksborg 1794, cand. theol. 1810, egregie, beskikket som Capellan til Randers Sct. Mortens K. 7. Maj 1813, ord. 7. Juli s. A., død 9. Februar 1822. — Gift 7. Oktober 1813 i Kbhvn. (Frue K.) med *Elisabeth Regine Dorthea Wøldike Rehling*, født 23. Novbr. 1781 i Egebjerg (Ods Herred), død 6. August 1826 i Kbhvn. (Frue K.), Datter af *Andreas Johan Rehling* (1748—1790), Sognepræst til Hillerød—Herløv og Slotspræst til Frederiksborg, og *Susanne Franck Beckman* (1754—1789). — Ægteskabet var barnløst.⁴⁸

6. *Cicilia Lovise Berner*, født 30. Novbr. 1779, i Patna, kom til Danmark 1789. Om hende beretter Kierrumgaard: »Hun kom strax i Huset hos den gamle Raadmand Kierrumgaard og efter hans Død i min Bedstemoder Kierrumgaards Hus, hvori hun forblev indtil min Faders Død i 1808, og til 1810 var hun i min Moders Hus, da min Bedstemoder døde i dette Aar d. . . October. Herfra tog hun i Huset til sin Moder, efter hvis Død hun kom i Huset hos hendes yngste Søster Marie, gift med Etatsraad Skrike. — Død 9. Maj 1845. Ugift.

7. *Jørgen Henrich Berner*, født 26. Marts 1781 i Patna, død 2. April s. A.

8. *Jørgen Henrich Berner*, født 8. Juli 1784 i Patna, kom til Danmark 1789, blev først sat i Schouboes Institut i København, men derefter i Frederiksborg Latinskole, hvor han boede i Rektor, Professor *Bentzens* Hus. Student derfra 1799, cand. jur., 1. 1., 1810, s. A. Kancellist ved Generalauditoriatet og Auditør i Armeen, Overretsprokurator for Danmark og Norge (Hof- og Stadsretten undtaget) 1812, Hof- og Stadsprokurator 1819, Byfoged i Svaneke 1822 samt Herredsfoged i Øster Herred, Byfoged og Byskriver i Nykøbing Sjælland samt Birkedommer og Skriver i Draxholm Birk 1827. Død 8. Novbr. 1833 i Nykj. Sjæll. — Gift 5. Maj 1821 i Kbhvn. (Helligaands K.) med *Constantine Johanne Stage*, født 2. Juli, dbt. 1ste August 1796 i Nicolai K., Datter af Kaptain i Asiat. Comp. *Georg Gottlob Stage* (1766—1826) og *Anna Bolette Rose* (1773—1803). En Broder til Constantine var den kendte Skuespiller *Johan Adolph Gottlob Stage* (1791—1845), som forøvrigt skaffede Søstersønnen, den senere Teaterintendant ved det kgl. Teater *Freund Gottlob Berner* (1823—1914) ind paa Teateret. Constantine Berner døde 20. Novbr. 1880. — Om denne sin Morbroder siger Kierrumgaard: »Han var med Hensyn til Valget af Livsstilling den tvivlraadigste af min Moders Brødre«. Til denne Udtalelse maa antagelig knyttes Berners Udrejse til Indien midt i Studietiden. Med Skibet »Lille Cathrine« forlod han i April 1806 København som Assistent uden Gage, men fratraadte ved Skibets Ankomst til Bengalen.⁴⁹

9. *Carl Ferdinand Berner*, født 4. Juni 1786 i Patna, kom sammen med Moderen og den yngste Søster til Danmark i 1792. Kom i Schousboes Institut, hvorfra han blev Student 1803 (laud). Var Huslærer hos Købmand Rasmus Kornerup i Præstø, hvor han døde 10. Novbr. 1820 af Epilepsi efter 3 Ugers Lidelser. — Ugift.

Købmand *Rasmus Kornerup* (1768—1849), Student fra Roskilde, og Hustru *Lene Frederikke Riis* (1774—1837), var en Tid Plejeforældre for den senere Biskop og Minister *Monrad*. »Da Hjemmet blev opløst, kom *Ditlev Gothard (Monrad)* i Huset hos sin Moders Søster, der var gift med en Købmand i Præstø, Rasmus Kornerup, en driftig og energisk Mand, der drev en omfattende Handelsvirksomhed. Det var Meningen, at den unge Plejesøn skulde oplæres til Handelen, naar han var konfirmeret. Hjemmet var ikke præget af Sans for aandelige Spørgsmaal. M. konfirmeredes ved Paasketid 1826, hvorefter han kort Tid efter kom til Vordingborg Latinskole«. ⁵⁰

10. *Maria Ulrica Berner*, født 25. November 1787 i Patna, kom til Danmark med Moderen i 1792. Død 28. Sept. 1835 i Kbhvn. (Frue K.). — Gift 24. Novbr. 1810 (Holmens K.) med *Jacob Samuel Skrike*, født 3. Marts 1786 i Kbhvn., Student 1801, cand. jur. 1805 (haud), Kancellist i Dep. for udenlandske Sager 1810, Sekretær s. St. 1814, Legationsraad 1818, Geheimelegationsraad 1826, Ridder af D. 1836, entlediget og Dbm. 1840. Død 3. Sept. 1859 i Kbhvn. ⁵¹

2. Sønner. Den yngste, *Julius Skrike* (1815—1896), blev juridisk Kandidat, bankuddannet hos Hambros i London og senere Overauditor i Hæren. Han har gjort sig fortjent som Stifter af Million-Legater og var forøvrigt den, som i 1896 skænkede Jens Juels Portræt af Mormoderen til Statens Museum for Kunst.

11. *Valentin Berner* er, som det vil ses, ikke medtaget i Faderens Optegnelser, men i et Brev af 9. August 1780 til Raadmand Beckman ⁵² skriver han: »Min Søn Valentin her i Indien har og taget sit Bolig udi de Dødes Rige d. 14. Juni sidstl. Maaned«. — Da det ligger udenfor Mulighedernes Grænse at anbringe denne Søn indenfor den Række af Fødsler, som fandt Sted fra 1773 til 1780, maa det snarere antages, at denne Valentin er identisk med en Valentin Berner, som i 1775 afgik som Passager med Skibet »Frederiksnagore« fra København, og som i saa Fald kunde være Berners Søn udenfor Ægteskab.

Kirkebogen for Preetz eksisterer først fra og med 1723, hvorfor Faderens Daab ikke kan verificeres. Hvis der med »Ranness« menes Randers, er der i Aarene 1703 og deromkring ikke i denne By døbt noget Pigebarn af Moderens Navn. Berners Paastand om selv at være født i København har ikke kunnet

eftervises, ligesaa lidt som hans Søskendes Daab. Derimod findes Moderens Begravelse i Nicolai Kbg. 22. April 1779, »død af Alderdom og Brystsyge, 72 Aar gl.«.

Hustruens Fader hed ikke Christian Christianssøn Schow, men Christian Petersen, var Smed paa Gjethuset og blev begravet 3. Marts 1751 fra Nicolai K. Af Nicolai Kbg. fremgaar, at han havde følgende Børn:

Peder Povel, Dbt. 18. Juni 1743, med Hustru *Kirsten Povelsdatter* i Dronningens Bredegade.

Christian, Dbt. 15. Febr. 1745, med samme Hustru.

Poul Johan, dbt. 14. Novbr. 1747, med samme Hustru (Daabsattest findes i Enkekassens Arkiv, nyt Nr. 4784).

Marie Ulrica, dbt. 5. Mai 1751. Hustru *Marie Cathrine* i Malerens Gang.

Ved dette sidste Barns Fødsel var Moderen altsaa Enke og benævnes som saadan Marie Cathrine — sandsynligvis en Skrivefejl — da Nicolai Kbg. hverken kender Kirsten Povelsdatters Død eller Christian Petersens Vielse 2den Gang i Tiden 1747—51.

Ved alle Daabshandlinger var Knud Povlsen, Tobaksspinder i Ulkegade, Fadder. Naar Børnene har taget Navnet Schow, ligger det muligvis i, at Moderen (Ane) Kirsten (Christine) Povelsdatter, paany har giftet sig med en Mand af dette Navn.

Dr. Smith, »af de måhriske Brødre«, afløste i 1777 *Dr. Duprée* som fast Læge for Compagniets Betjente med 50 Rup. maanedlig Gage, men fratraadte atter ved Cessionen i 1778.

Knudsen, Christian, Søn af Ekvipagemester i Frederiksnagore *Torsten K.*, kom til Indien i 1758, da han blev Assistent i Fr.nagor, men tog allerede Afsked i 1761 for at gaa i engelsk Tjeneste. Her avancerede han ad den militære Rangstige, omtales som Kaptajn 1767, Major 1774, Oberstlt. 1781, General 1785. Se Henvisningen Nr. 12 i Artiklen om Joh. Leonh. Fix i Persh. Tidsskr. 10. III. S. 31.

Bolten, Henrik, Baron, Storkøbmand, Ejer af Boltens Gaard i Gothersgade, Kbhvn., se »Baron Henrik Bolten« af Louis Bobé i »Hist. Medd. om Kbhvn. 6. Bind 1917/1918, S. 321.

Høyer, Christian Frederik Andresen, (1739—1797), Student fra Helsingør 1759, cand. theol. 1766, havde allerede i 1770/72 gjort en Rejse som Skibspræst til Ostindien, blev i 1782 2den res. Kapellan ved Holmens K., i 1788 Præst ved Vor Frelseres K. Se Louis Bobé: »Bremerholms Kirke og Holmens Menighed«, Kbhvn. 1920.

Bork, Niels Christian, Undermester i Asiat. Comp. 1757—59, Overmester 27. Sept. 1759, virkede som saadan til sin Død 5. Juli 1776 »paa Havet hinsides Cap«. Dette Togt til Kina var for ham kun et enkelt i en lang Række. Se Kr. Carøe: »Den Danske Lægestand, Kirurger 1738—85«, Kbhvn. 1906.

Lorentzen, Mad., født *Zwigly*, blev 19. Janr. 1758 i Zions K. i Trankebar viet til Obermester *Lorentzen*, som i 1771 havde bosat sig i Fr.nagore, hvortil Hustru og Børn nu fulgte ham. Se Art. om Fix, Persh. Tidsskr. 10. III. 8.

Lycke, Ivar, ansat i Asiat. Comp. 1770, kom til Fr.nagore 1773 som Overassistent, men vendte i 1776 tilbage til Trankebar, hvor han efter Cessionen 1778 forblev i Asiat. Comp.s Factori, siden 1785 som 1ste Factor. Den 13. Novbr. 1776 viedes han i Trankebar til *Ellen Christine Panck*, hvorved han blev dennes 3die Mand i et Tidsrum af 5—6 Aar. Se: Clausen og Rist: Memoirer og Breve XLII, »Kontorchef Kornerups Memoirer«.

Koefoed, Frederik Christian, ansat ved Kong Frederik d. 5tes Chatolkasse, dansk juridisk Eksamen 1767 med 1ste Kar., derefter 14 Aars Ophold i Norge som »Forvalter ved Glasværket«, Deltager i det norsk-svenske Felttog 1788, hvorefter Afsked som Krigsraad. Ved kgl. Resol. af 23. Sept. 1789 udnævnt til Gouvernements Fuldmægtig i Trankebar. Afsejlet Novbr. s. A. med »Printzen

af Augustenborg«, som strandede 10. April 1790 sammen med et Dusin andre store Skibe i en frygtelig Storm ved Cap. Med et hollandsk Skib naaede han Trankebar i Slutningen af Aaret. Godt og vel et Aar efter gik han hjem via Fr.nagore i Selskab med Enkefru Berner m. fl. og naaede Kbhvn. i August 1792. Ved kgl. Resol. af 22. August s. A. fik han dér sin Afsked, men udgik, uden Udnævnelse, igen til Indien i 1793, hvor han 18. August 1794 af Gouvernementet ansattes som 2. Medlem ad int. i Fr.nagore, trods Raadets Protester paa Grund af hans anerkendte Uduelighed, hvorom den afsagte, lovstridige Dom tydeligt taler. Han udnævntes i Sept. 1797 til Resident paa Ballasore, men døde i Decbr. s. A.

Bie, Jacob Christian, Ole Bies uheldige Broder, kom til Indien i 1778, løsladt af Fængslet paa Broderens Bøn og hjulpet frem af ham i enhver Henseende — en Broderkærlighed, som blev slet lønnet. Han var i Indien som i Danmark i enhver Henseende en daarlig Person. Da han intet Embede maatte beklæde i Indien, holdt han til med Stedets daarlige Eksistenser og Broderens Modstandere, men blev, trods alt, taalt i det lille danske Samfund lige til sin Død. Idelige Protester fra alle Sider kunde hverken bevæge Comm. Collegiet, Gouvernementet eller Raadet til at udvise ham — den ene overlod det stadig til den anden. I nogle Aar havde man Fred for ham, da han under Tippo Krigene i 1781—85 i den engelske Armé, som 44aarig, avancerede til Fændrik, en Omstændighed, der sikkert kun skyldtes Englændernes Jagt paa enhver hvid Mand, som kunde bære et Gevær. Se Bricks og Engelstofts Biografiske Leksika. Norsk-Biogr. Leksikon. H. Hjorth-Nielsen: Danske Prokuratorer 1660—1869. S. 38.

Obelitz, Balthazar Ludvig, dbt. 9. Juli 1763 i Frue K., Søn af Professor, Konferensraad Balthazar *Gebhard O.* (1728—1806) og *Louise Charlotte Langhorn* (død 1763), Student 1782, dansk jur. Eks. 1787, fra Kbhvn. 1788 til Fr.nagore som Sekretær i Raadet, By- og Skifteskriver. I Marts 93 blev han af Gouvernementet ansat som 2. Stemme paa Trods af hans uheldige Opførsel og Omgang med suspekte Personer. Omsider maatte han, af Frygt for Arrestation fra sine Kreditorers Side flygte til Chandernagore, den nærliggende franske Koloni, hvor han fik sin Afsked i 1793. Faderen forsøgte i 1797 at undskylde hans Opførsel og faa ham ansat paany, men uden Held.

Deborah de Kloppenbourg, (1739—1814), gift med Schaffalitzky's Morbroder, Konferensraad *Conrad Alexander Fabritius de Tengnagel* (1731—1805).

Krefting, Jacob, født i Moss 9. Oktbr. 1757, død i Fr.nagore 7. Oktbr. 1828, Søn af Kancelliraad *Andreas Hansen* og *Anne Thaulow*, cand. jur., kom til Fr.nagore 1787 som Byfoged og 3. Stemme i Raadet (kgl. Res. 7. Juni 1786), afløste Duntzfelt som 2. Stemme 1790 (kgl. Res. 14. Oktbr. 1791), blev efter en omdisputabel Afgørelse af en Krigsretssag suspenderet i 1793 og rejste hjem for at retfærdiggøre sig. Dette lykkedes; kom paany ud i 1796 som 2. Stemme og overtog efter Ole Bie's Død i 1805 Chefstillingen, hvori han virkede til sin Død. Rang af Kaptain 2. Maj 1798, Oberstlieutenant 27. Decbr. 1817, R. af D. 4. August 1824. Gift 1799 med *Elizabeth Juliane Morley*, født 21. Maj 1783, Datter af Købmand i Fr.nagore *William Morley* og *Juliane Theresia Bie*.

KILDER OG HENVISNINGER.

Om Ordningen af Asiatick Compagnies Arkiv se Artiklen om Fix i dette Tidsskrifts 10. III. 31.

1. Garde: Den Dansk-Norske Sømagts Historie 1700—1814, S. 221.
Kay Larsen: De Dansk Ostind. Koloniers Historie I. S. 54—68—78.

2. Optegnelser af Berners Dattersøn, Postkontrollør Hans C. F. Kierrumgaard (1804—81). I ORS. Berners Eje.
3. Comm. Coll. Ostind. Journal 1787/376 Lit. F., Berners Skr. af 15. Dec. 86. til C. C.
4. Kay Larsen: Ost. Personalial og Data, Skibet »Cronprintzen«.
5. A. I. Generalfors. Prot. Nr. 11, 1772/77.
6. Courant Rupien er et Begreb, en Beregnings Enhed, hvorefter de virkelige Rupiers Værdi beregnes. August Hennings forklarer herom i sin »Geschichte des Privathandels und der itzigen Verfassung der Besitzungen der Dänen in Ostindien«, Kbhvn. 1784: »Naar en Sicca (d. v. s. fuldvægtig) Rupie har ciruleret et Aar, taber den 3 % i gangbar Værdi, omend den er fuldvægtig og kaldes da Sonnat Rupie. Efter Udløbet af det andet Aar taber Rupien endnu 5 % og forbliver da under Navnet Arcate Rup. i denne Værdi, nemlig 8 % daarligere end Sicca og 8 % bedre end Courant Rup. Denne besynderlige Agio er en Indtægt for Fyrsterne og deres Forpagtere paa Bekostning af Publikum.«
A. I. Direct. Resol. Prot. Nr. 35, 1772/74.
7. A. I. Nr. 233, en Pakke Breve fra Factoriet i Patna 1773/78, heri Berners Brev til Directionen fra Cap af 3. April 73.
A. III. Skibets Journal Nr. 929.
8. B. I. Rapportbog Nr. 1307 for 1773.
9. A. I. Nr. 233, Berners Skr. til Dir. af 25. Dec. 73.
10. Et flere Meter langt Billede af Patna Logen findes paa Søfarts Museet paa Kronborg.
11. A. I. Nr. 219, Breve til Direct. fra Factoriet i Bengalen. Scavenius' Skr. af 7. Aug. 89.
12. do. do. Factoriets Skr. af 15. Sept. 87.
13. Comm. Coll. Ost. Journ. 1791/72, Duntzfeldts Indberetn. til C. C. af 5. April 91. og Artiklen om Fix. Perh. Tidsskr. 10. III. S. 15.
14. A. I. Indiansk Copibog Nr. 159, Dir.'s Generalbrev af 1. Nov. 58.
15. A. I. Indianske og chinesiske Breves Copibog, Dir.'s Skr. af 28. Nov. 78 til Fact. i Trankebar og
A. I. Nr. 219 Breve fra Fact. i Bengalen til Dir. af 12. Janr. 78 og 15. Sept. 87.
16. C. C. Ost. Journ. 1787/376, Berners Skr. af 22. Dec. 85. til Gouvernementet i Tr.bar.
17. B. I. Udgaende Breve, Skr. af 4. Aug. 78 til Fact. i Bengalen.
18. do. do. Skr. af 8. Nov. 78 til do.
19. C. C. Ost. Journ. 1787/376, Berners Skr. af 22. Dec. 85, Lit. C til Gouv.
20. do. do. do. af 24. Dec. 84, Lit. E. Dette Brev indeholder imidlertid et Dokument, hvorefter Berner har solgt Huset for 1501 Sonnat Rup. til de evang. Brødre, repræsenteret ved *Jørgen Staal* og *Johan Grossmann*. Dok. læst ved Tr.bar Bytingsret 7. Febr. 85.
21. Denne Tegning manglede desværre blandt Dokumenterne.
22. C. C. Ost. Journ. 1787/376, Lit. A., Berners Skr. af 22. Dec. 85 til Gouv.
23. C. C. Ost. Journ. 1790/118, Gouv.'s Skr. af 25. Jan. 90 til C. C.
24. B. I. Indg. Breve, Skr. af 19. Sept. 78 fra Raadet i Fr.nagore.
25. Bruun: Hovedbegivenhederne i fhv. Factor Jens Wuldems Liv og Levnet (med Portræt). Kbhvn. 1814.
26. B. II. Justits Prot. Nr. 1452 for Tr.bar (1790—98).
27. L. Bobé: Bremerholms Kirke og Holmens Menighed, Kbhvn. 1920, S. 229.
28. Familien var nær knyttet til Luxdorph, i hvis Dagbøger (udg. af Eiler Nystrøm 1915/25) den ofte omtales.

29. C. C. Ost. Journ. 1790/122, Kopi af Brevet vedlagt Hansons Moders Skr. af 24. Sept. 90. til C. C. med Ansøgning for Sønnen.
30. L. Bobé: Slægten Ahlefeldts Historie, VI, S. 107.
31. A. I. Nr. 233, en Pakke Breve fra Factoriet i Patna.
32. C. C. Ost. Journ. 1787/187, Gouv.'s Skr. af 19. Okt. 86 til C. C.
33. A. I. Nr. 233, Berners Skr. af 9. Aug. 80 til Raadmand Beckman.
do. do. 22. Juli 86 til Gouv.
do. do. 24. Febr. 77 til Dir. for Asiat. Comp.
C. C. Ost. Journ. 1787/376, Berners Skr. af 15. Dec. 86 til C. C. Litr. F.
34. C. C. Ost. Journ. 1787/376, Berners Skr. af 22. Dec. 85 til Gouv.
35. C. C. Ost. Journ. 1791/102.
36. C. C. Ost. Journ. 1795/36.
37. Kgl. Resol. 3. Juni 1825.
38. C. C. Ost. Journ. 1801/244.
39. C. C. Ost. Journ. 1794/166, Designation over sluttede og usluttede Skifter fra 6. Febr. til 12. Dec. 93.
40. Nogen Fordring er ikke anmeldt overfor C. C.
41. C. C. Ost. Journ. 1791/112.
42. A. I. Generalforsamlings Protokol Nr. 15.
43. Generalpostdirectionens Arkiv: Fortegnelse over Pensionister 1712—1812.
44. Bricka's og Engelstoff's Biograf. Lex.
45. Lengnick: Slægten Beckman.
46. A. I. Nr. 219, Breve fra Factoriet i Bengalen, Berners Brev indlagt i Fact.'s Brev af 10. Janr. 96.
47. C. C. Ost. Journ. 1801/244, Extract af Fr.nagores Cassabog.
48. Wibergs Præstehistorie — Persh. Tidsskr. VI. 180, »Familien Rehling« ved H. Hjorth-Nielsen.
49. V. Richter: Juridisk Stat — Bricka's Biogr. Lex. II. 498. — Kay Larsen: Ost. Pers. et Data. — H. Hjorth-Nielsen: Danske Prokuratorer 1660—1869. S. 36 f.
50. Kierrumgaards Optegnelser — Præstø Bys Begr. Prot. — Adresse Avisen 13. Nov. 1820 — Clausen og Rist XLII, Kontorchef W. Kornerups Mémoires S. 52. — Fr. Nørgaard: D. G. Monrad, Kbhvn. 1918, S. 6.
51. Richter: Jur. Stat — Bricka.
52. Se Noten 33.

OPLYSNINGER OM TYSKE OG HOLLANDSKE REFORMERTE I KJØBENHAVN 1690.

Af *K. C. Rockstroh.*

I.

Medens der haves ret gode Oplysninger om de franske Reformerte i Kjøbenhavn ved ovennævnte Tid,¹ vides der forholdsvis lidt om de betydeligt talrigere tyske og hollandske. De efterfølgende Lister,² der er Indberetninger fra de to reformerte Præster: Hofpræsten Magister *Johannes Musculus*³ og Præsten ved den reformerte Kirke i Gothersgade *Warner Koene*⁴ (*Köne*), findes i Rigsarkivet i Pakken Danske Kanc., Henlagte Sager 1690—91. Det kan ikke oplyses, hvad der har foranlediget Udarbejdelsen af Listerne; men de er ved en Ordning i Nutiden sat i Forbindelse med en Ordre af 26. April 1690 til Overrentemester *Brandt* vedrørende franske Udvandrere.⁵

Dronning *Charlotte Amalie*, der efter sit Giftermaal med *Christian V* vedblivende var reformert, havde fra 1667 sit eget Kapel i Slottet og egen Hofpræst, nærmest for de til Hoffet hørende. Trods skarp Modstand fra gejstlig Side og nogen Vrantenhed hos Kongen, men kraftigt støttet af den kloge og energiske Dronning og nogle af de fremmede Gesandter opnaaede de Reformerte i Aarene fra 1682 fri Religionsudøvelse og en Del Privilegier, naar de bosatte sig i Riget, og, foruden de ældre Kirker i Glückstadt og Altona, Tilsladelse til at have Kirke i Fredericia og i Kjøbenhavn. Kongen havde dog helst set, at den sidstnævnte opførtes paa Christianshavn eller Gammel Amager.⁶ 1685 indviedes en foreløbig Kirke i Vinhandleren *Vigant Michelbeckers*⁷ Gaard, og navnlig ved Hjælp af betydelige Pengegaver fra Dronningen var man 1688 saa vidt, at Dronningen kunde nedlægge Grundstenen til den reformerte Kirke i Gothersgade, hvortil Kongen havde skænket Grunden, og den 10. Nov. 1689 kunde Kirken indvies.⁸

¹ D. L. Clément, *L'Église Réformée à Copenhague*, Coph. 1870. Louis Bobé, *L'Immigration des Français en Danemark*, Coph. 1935. Festskrift til Kr. Erslev, 1927, S. 353—70.

² Se Afsnit III, Litr. G—L (S. 225—42).

³ Han kom som Hofpræst hos Charlotte Amalie med fra Kassel 1667. Død i Bern 1708.

⁴ Han kom 1687 fra Bremen til Kjøbenhavn; død Marts 1714. Han har udarbejdet Tegning til Præsteboligerne ved Reformert Kirke.

⁵ Se Afsnit II (S. 223—25).

⁶ »Gammel Amager« til Forskel fra »Ny Amager«, det nuværende Frederiksberg.

⁷ *Gysbert Wigand Michelbecker*, 1630—92. Hans Gaard laa dér, hvor senere Prinsens Palæ opførtes.

⁸ Almindeligt om de Reformerte ved denne Tid findes i E. Holm: *Danmark-Norges indre Hist. 1660—1720*, I, S. 213 ff., 349 ff. og O. Nielsen: *Kjøbenhavns Hist. og Beskr.*, V, S. 343 ff. samt de i disse Skrifter anførte Kilder. Ogsaa i Carl Bruun: *Kjøbenhavn*, II, S. 251 ff. og i *Traps Danmark*, 3. Udg., I, S. 90 meddeles adskilligt. Se endvidere »Den reformerte Kirke i København«, Text af Vilh. Lorenzen, 1914.

Listerne over Menighederne er affattet et Aar senere — for øvrigt paa et Tidspunkt, da Kongen var i meget irriteret Stemning mod de Reformerte.

Listerne omfatter

1. Ugifte Personer, Litr. G.	}	Hørende til
Byens Menighed;
affattet af <i>Koene</i> .
2. Ægtepar med forskellig Bekendelse og deres
ugifte Børn, Litr. H.		
3. Ægtepar alene Reformerte og deres ugifte
Børn, Litr. I.		
4. Militære, dels af Byens, dels af Hofmenigheden — ogsaa af <i>Koene</i>
— Litr. L.		
5. Hofmenigheden — af <i>Musculus</i> — Litr. K.		

De to Præster tilføjer, at Listerne ikke er fuldstændige, da en Del Reformerte gaar til Alters ved andre [lutherske] Kirker, og man faar Indtryk af, at Hofpræsten, der dog havde været i Embedet en lang Aarrække, ikke har gjort sig synderlig Umage for at skaffe Oplysninger. En løselig Optælling giver, at de to Menigheder har talt mindst 500 Personer, gamle og unge. Men Antallet har været adskillig større, da Angivelse af mindreaarige Børn i Familierne jævnlig mangler. Man har hidtil antaget, at de »tyske Reformerte« højst talte 400 Personer. Carl Bruun anslaaer Antallet af »Medlemmer« 1685 til omtr. 150, 1694 til 215 »Personer«.

At Børn fra de blandede Ægteskaber snart er døbt luthersk, snart reformert kan ikke undre, navnlig ikke for de ældre Børns Vedkommende, for den Tid, da der ikke var nogen reformert Bymenighed. September 1690 udstedtes der kgl. Reskript om, at ved blandede Ægteskaber skulde Vielsen ske ved en luthersk Præst og Børnene »opdrages« (døbes) luthersk.¹

De Reformerte var spredt over hele Byen. De var navnlig Haandværkere, mange Soldater, en Del Søfarende; kun ganske enkelte almindelige Arbejdere.

Efter Listerne er tilføjet en Indstilling til Kongen, paa Fransk, om visse Skridt til at trække franske Udvandrere ind i Landet — se Afsnit II.

Originalernes Retskrivning er nøje fulgt, undtagen at sz samt langt s og kort s er erstattet med ss, og at der er tilføjet nogle Skilletegn.

II.

An Herrn Ober Rentmeister Brandt.

C 5: Nachdehm uns unser E s t a t s R a t h *Rambouillet de la Sablière*² aller unterthänigst vortragen lassen, welchergestalt Er dahin angewandt wäre, wie Er ein theil bemittelter frantzösischen Refugirte aus Engellandt, der Schweiz undt andern ohrten, herein ziehen möge, mit gehorsahmbter bitte, wir geruheten Ihn, zu einiger ergetzlichkeit für die darunter zu unsern diensten anwendende mühe, als auch zu abhaltung der Ihme desfals obliegenden C o r r e s p o n d e n t z - K o s t e n , mit einer jährlichen p e n s i o n zu begnadigen, undt wir dan, gegen solch sein unterthänigstes er bieten, seinem gesuch stat gegeben, undt Ihme eine p e n s i o n von 500 Rth. in königl. gnaden beygeleget, So ist hiemit unser

¹ Se Hist. Tidsskrift, 5. Rk., III, S. 521.

² *Nicolas de Rambouillet de la Sablière*, f. 1656; han var et virksomt og meget betydende Medlem af den franske reformerte Menighed, saa længe han var her i Landet.

allergnädigster wille undt befehl, dass du die anstalt verfügest, damit ermeltem unsern Estats Rath solche pension von dato an, bis zu unserer weitem verordnung, jährlich richtig abgeführt werden möge.

Wornach p. p.

Paaskrift: Copenh. 26. April 1690. An Herrn Ober Rentmeister Brandt, dass Estats Rath *Rambouillet de la Sablière* zu Herein Ziehung einiger bemittelten frantzösischen *Refugiés* und desfalls anwendender Bemühung eine pension von 500 Rthlr. haben soll.

Senere Paategning: G. Registr. 347.

I Nutiden: Koncepter og Indlæg t. Geh. Registr. 1690 April.

Memoire pour être présenté à Sa Majesté le Roy de Dannemark et de Norvegue.

Deux choses principalement sont cause qu'il n'est venu que peu de François en Dannemark. L'une que lors qu'on s'est adressé à Messieurs les Ministres de Sa Majesté à Londres et à la Haye pour trouver quelque facilité à venir ici, ils ont répondu qu'ils n'avaient point d'ordre pour cela. L'autre que comme on est assés souvent inquieté sur la jouissance des Privileges que Sa Majesté a eu la bonté d'accorder à ceux qui se retirent dans ses Etats, il arrive qu'on ne sait à qui s'adresser pour s'y faire maintenir; aucun de nos Seigneurs les Ministres et officiers de Sa Majesté n'ayant point de commission particulaire sur ce sujet, et tous ensemble ayant un grand nombre d'autres occupations bien plus importantes.

Cela fait que si Sa Majesté souhaite qu'il se fasse dans ses Etats quelque établissement considerable, il faudroit qu'elle eût la bonté de faire deux choses. La premiere qu'il lui pleût de donner des ordres precis à Messieurs ses Ministres dans les Cours étrangères, afin qu'ils reçoivent tous ceux qui pourront s'adresser à eux, et qu'ils fassent ce qui dependra d'eux pour faciliter leur transport.

L'autre chose qui seroit peut être encore plus necessaire c'est qu'il lui pleût de jeter les yeux sur quelqu'un de Messieurs les officiers de sa Cour, ou telle autre personne qu'il lui plairoit, et de lui donner une commission particulaire pour cette sorte d'affaires, afin que tant ceux qui voudroient venir ici, que ceux qui y seroient déjà peussent s'adresser à lui par lettres, ou autrement soit pour faire savoir à Sa Majesté les graces qu'ils ont à lui demander, soit pour se conserver la jouissance de celles qui leur auroient été accordés.

Son Altesse Electorale de Brandebourg a fait quelque chose de semblable, et il y a lieu d'esperer que s'il plaisoit à Sa Majesté de le faire, plusieurs de ceux qui sont en Suisse, en Angleterre, et ailleurs,

et qui n'y pouvant plus demeurer, cherchent à s'établir en d'autres païs, viendroient dans celui-ci pour y jouir du benefice des Edits de Sa Majesté, et des effets de sa protection Royale.

[Uden Sted, Dato eller Underskrift.

Blyantspaategning i Nutiden: ad 26/4 1690.«]

(Gengivet tidligere i ovenanf. Skrift, L'Immigration des Français, 1935, S. 97).

III.

[Litr. G.]

Register der Reformirten, Teutscher und Holländischer nation welche zur Stadts Gemeine¹ gehören und noch ledige Persohnen seint.

1. *Jost Krudorp*, Kramer Junge bey *Keiklingen* auff der Kopmakerstrassen.
2. *Frans Herman Vogelsang*,² Kramer Junge, bey *Diderich de Moor* auff der Kopmaker strasse.
3. *Johan Steets*, Spiegelmachergesel, wohnet bey *Hützen* in der *Compagnie* strasse.
4. *Johan Wooks*, Kabinetmacher,³ wohnet gleichfals bey *Hützen* (S. 233).
5. *Hans Henrich Rüdiger*, Gertner gesel, wohnet bey *Müller* auff *Christians Haven*.
6. *Johan Mercy*, Uhrmacher gesel, hat sich eine Zeitlang zu *Soor* aufgehalten.
7. *Josias Barbet*,⁴ Miniatur schilder, hält sich auff am *Amacker Markt* bey *Henrich Hesselman*.
8. *Jürgen Wilhelm Schmeltzeisen*, Jäger auff *Friederichs thal*.⁵
9. *Martin Ulrich*,⁶ Kochsgesel, wohnet bey seinem Bruder in der *Hüschen* strassen.
10. *Hartman Kolhausen*, Jäger auff *Giorsleben*.⁷
11. *Anna Sophia Schwagers*, wohnet bey *Trellon*⁸ in der *Wimmelschafft*.

¹ Der skelnes mellem Bymenigheden (Könes) og Hofmenigheden (Musculus').

² Han blev Menigheds-Ældste 1744.

³ Panelskærer (Billedskærer). (Se S. 233. Nr. 4).

⁴ Eller *Barbette*. Han var fra Strassburg; blev Menigheds-Ældste 1700; var Miniaturmaler.

⁵ Frederiksdal tilhørte Dronning Charlotte Amalie.

⁶ Broderen *Hans Ulrich* fik 1698 Næringsbevis som Stadskok i Kjøbenhavn.

⁷ Gjorslev tilhørte da Dronning Charlotte Amalie. Forud havde det tilhørt *Joachim Irgens*. Om Irgens, dennes Enke og Børn se Liste I Nummer 38, S. 235.

⁸ Formentlig *Jonas Trelund*, der skyldte Musculus en betydelig Pengesum. (Dsk. biogr. Lexikon).

12. Die Edelgebohrne Jungfrau *Dalwig*, beim H. General Leut.⁹ *Ples*.
13. Deren Kammer Metjen *Gerdrutt Kolin*.
14. *Abraham Seger*, Schuknecht, wohnet bey Meister *Grossheintz*¹⁰ in der Kloster strassen.
15. *Peter Seger*, Schuknecht, wohnet in der *Compagnie* strassen gegen den Beÿvogt über.
16. *Johannes Nevens*, Kupfer schläger, wohnet beym strande, in der Balhaus strassen.
17. *Anthonius Seeglas*, Goldschmitt gesel, wohnet bey *Henrÿ de Moor*¹¹ in der Wimmelschafft.
18. *Johan Honholt*, Natelmacher gesel, wohnet in der Springstrassen.
19. *Johan Triest*, Weinverlasser,¹² bey *Wigand Michel Becker* in Calkboden [Kalleboderne].
20. *Herman Fabricius*, Weinverlasser, bey *Abraham Lehn*,¹³ in der Wimmelschafft.
21. *Johan Christian Knabeschuh*, Hutmacher gesel, wohnet bey *Henrich Gord* in der Christian Benneken strasse.
22. *Jost Peter Speng*, Kramer,¹⁴ wohnet auff der Kopmacher strassen; dessen
23. Schwester, *Margareta Speng*, welche bey ihm im Hause.
24. *Conrad Plasman*, reiset aus Westphalen ab und zu; wan er hie ist helt er sich auff bey *Hesselman* beim Amacker markt.
25. Mr. *Hubrecht*, reiset von Paris ab und zu; wan er hie ist hat er sein verbleib bey *Wigand Michel Becker*.
26. *Charlotte Juliana Batzer*, nachgelassene Tochter von vorigen Oberjeger auff Jegers Burg.¹⁵
27. *Jasper von Rehnen*, Gleser gesel, wohnet auff Christians Haven bey Meister *Marten Bor*.
28. *Hans Jürgen Schuchard*, Schneider gesel, arbeitet bey des Königs Schneider *Johan Schumacher*.¹⁶
29. *Wendel Herman*, Schuknecht, wohnet in der Kloster strassen bey Meister *Jens Jønsen*.
30. *David Lenher*, Drechsler gesel, wohnet in der *Antoni* strass bey Meister *Michel Klau*.

⁹ Generallojtnant *Samuel Christoph v. Plessen* (1640—1704) var gift med *Cathrine Margrethe v. Dalwig* (1654—1726). Se S. 237, Note 64.

¹⁰ *Jacob Grossheintz* (eller = *heimtz*) fik 1711 bevilget Beskyttelse mod sine Kreditorer for Krigens Varighed. Se endv. Liste H, Nummer 40, S. 231.

¹¹ *G. H. de Moor* var Menigheds-Ældste fra 1687.

¹² Vinkyper.

¹³ F. 1643, d. 1709; bekendt Storkøbmand, Vinhandler, Skibsreder.

¹⁴ Kryderihandler, Urtekræmmer.

¹⁵ Jægersborg tilhørte Dronning *Charlotte Amalie*. (Se S. 239. Note 77).

¹⁶ Kgl. Hofskræder. Han ejede Hus ved Gammelstrand.

31. *Joachim Timannus*, schlösser gesel, wohnet bey Meister *Hans Haber* in der *C o m p a g n i e* strass.
32. *Jürgen Marcks*, Tischler gesel.
33. *Friederich Johan Farrenholtz*, Kramer Junge bey *Jost Peter Speng* auff der *Kopmacker* strasse.
34. *Christianus Theodorus Orlob*, Barbirer gesel.
35. *Johan von Hemert*, Weinverlasser von *Piter von Hemert*,¹⁷ wohnet in der grossen *H. Geiststrass* in der Stadt *Staae*.
36. *Casper Faber*, Schneidergesel, bey der *Königin* schneider.
37. *Piter Been*, Buchhalter von *Wigand Michel Becker* in der *Kal-*
boden.
38. *Johan Piters*, Schiffer, wohnet bey *Fedde Piters* in der *Marck-*
strasse.¹⁸
39. *David Woitke*, Weinverlasser bey *Michel Abbestéé*¹⁹ in der
Oster strasse.
40. *Wilhelm Woitke*, Kramer gesel by *Everd Weidman*²⁰ in der
Wimmelschafft.
41. *Wilhelm Quintin*, ein armer Mensch, mit einem Auge; lebet
von unserm almosen.
42. *C a p. Branders* nachgelassene Wittib, wohnet auff *Christians*
Haven.
43. *Peter Held*, Schiffer.
44. *Naltje Helds*, dessen schwester } , wohnen in der *Laxse* strass
in der schifferbuden.
45. *Hein Pitersen*, Pottekramer beym *strande*.
46. *Aletta Brunsman*, junge Tochter, wohnet in der schiffer buden.
47. *Stephan Cassel*, Gelbgiesser²¹ gesell; dessen Schwester
48. *Wirtje Cassel*, dienet bey ihrem bruder *Rubbert Cassel*.²²
49. *Margretha Maria Ohrts*, wohnet bey mir.

Diese seint von ledigen persohnen, welche erforschen können, seint nicht alle angezeigtet, komt weil einige anderwertig zur *c o m m u n i o n* gehen.

C o p e n h a g e n den 3. 9br. 1690.

Warner Koene.

¹⁷ F. 1648, d. 1703. Han var med til at grundlægge Menigheden og var Menigheds-Ældste fra 1687. En yngre med samme Navne var 1707 Fassbinder (Bødker) og Vinhandler.

¹⁸ Magstræde.

¹⁹ *Michael Abbestéé*, Storkøbmand (c. 1612—98). Menigheds-Ældste fra 1687. Om ham se nærmere Personalhist. Tidsskr., 4. Rk., II, 1899.

²⁰ *Ewert Weidemann* var 1689 Medlem af en Kommission om de unge Kræmmeres faglige Sammenslutning.

²¹ Gortler.

²² *Robert Cassel* (*Kassel, Køssel*) var fra 1690 Graver og Degn ved Ref. Kirke. Se endvidere om ham Liste H, Nummer 50.

[Litr. H.]

Register der Reformirten Teutscher und Holländischer nation, welche mit Lutherischen Männern oder Frauen, verheirathet, samt deren unverheiratheten Kindern, und zwarn solcher, die zur Stadts Gemeine gehören.

1. *Samuel Reinholtz*, Elffenbein Dräer,²³ hat eine Luth. frau, keine kinder, wohnt auff dem Amacker marckt, bey des Königes Kannegieszer.
2. *Johan Kier*, Schneider, hat eine Luth. frau, keine kinder, wohnt in der Grünen strazen.
3. *Samuel Gordon*, Wirth, hat eine Luth. frau, keine kinder, wohnt in der Grünen strassen.
4. *Johan Petersen*, vor diesem ein Kreutz schmidt,²⁴ wird anitzo meist von unseren almosen unterhalten, hat 9. kinder von zwo frauen, davon 8. in der Teutschen Lutherischen Kirchen getaufft, das 9te von mir: (1) eine Tochter von 24. Jahren, (2) eine Tochter von 23. jahren, haben albereits in der Teutschen Luth. Kirchen gecommuniciret. (3) sohn von 18. jahren, (4) Tochter von 15. — diese von der vorigen frauen. (5) Sohn von 13. (6.) Tochter von 10. (7) Sohn von 8. jahren, (8) sohn von 7. (9) Tochter von 3. jahren.
5. *Johan Wilhelmson*, Barbirer auff den Königlichen schiffen, hat keine kinder, wohnt in der Regen strassen.
6. *Hieronÿmus Feit*, Schumacher, hat keine kinder, wohnt in der Antoni strass.
7. *Henrich Wilcken*, Koch, 1. sohn von 1. jahr, in der Teutschen Luth. Kirchen getaufft, wohnt auff der Gottes strasse.²⁵
8. *Hanss Jürgen Schwede*, Rademacher, hat keine kinder, wohnt auff Christians Haven.
9. *Hans Jürgen Kretzer*, Barbier, hat keine kinder, wohnt auff Christians Haven.
10. *Lucretia Wulf*, nachgelassene Wittib von Sr. *Andres Wulf*,²⁶ lasset die Königliche luntten spinnen; deren älteste Tochter *Dorothea*, die zweyte *Heilida*, sohn *Jacobus*, haben albereits bey den Reformirten gecommuniciret; die jüngste von 16. jahren *Elisabeth* in der Teutschen Lutherischen Kirchen getaufft, sie wohnen in Kaleboden.

²³ Drejer.

²⁴ Ankersmed.

²⁵ Gothersgade.

²⁶ *Andreas Wulff* (*Wolf*) fik 1672 Eneprivilegium paa et Luntespinderi med Leverance til Hæren og Flaaden m. m.

11. *Hans Michel Vlrich*,²⁷ Koch, hat 3. kinder: (1) sohn von 10. jahren, (2) Tochter von 4. (3.) ein Tochter von 1½ jahren; alle in der L u t h. Teutschen Kirchen getauft, wohnt in der Hüschén strassen.
12. *Johan Wilhelmsen*, dem vor einigen jahren beide beine unter einem Wagen abgebrochen, wahr ein Tagelöhner, nun aber wird er meist von unsern almosen unterhalten, hat 2. kinder: (1) eine Tochter von 5. jahren, welche in L. frauen Kirchen getauft, (2) eine Tochter von 1½ Jahren, von mir getauft, wohnt in der Tilger strassen.²⁸
13. *Johan Forbers*, ein Tagelöhner, hat 3. kinder, (1) eine Tochter von 8. (2) ein sohn von 5. (3) sohn von 2. jahren. Alle in der Runden Kirchen getauft. Wohnt in der Lannemarck.
14. *Catharina Magdalena Schwagers*, *Wilhelm Trelons*, eines Kramers, frau, hat zwo Tochter, (1) von 2. (2) von 1. jahr, beyde in der Holms Kirchen getauft, wohnt in der Wimmelschafft.
15. *Casper Ernst Eisenberger*, vor diesem in vielen jahren in Kriegs bedienung alhie gewesen, nun aber sich einiger massen von der feder ernehret, doch in grosser armuth wegen seiner stets bettlegerigen frauen, auch in C o n s i d e r a t i o n dessen der almosen von unserer Kirchen geneusst. Hat 6. Kinder (1) eine Tochter von 24. jahren, (2) einen Sohn von 22. (3) Tochter von 20. jahren, alle in Friedericia getauft. (4) eine Tochter von 17., in der Holms Kirchen, (5) sohn von 13. in der Teutschen L u t h. (6) ein sohn von 5 jahren auch daselbst getauft, davon die beiden ältesten Tochter bereits bey den L u t h. g e c o m m u n i c i r e t, wohnt in der ferber strasse.
16. *Christoff Fibel*, boorschmit, hat keine kinder, wohnt im Trompetter gang.
17. *Henrich Brokam*, Steinhauer, hat 2. kinder: (1) Tochter von 2. jahren, von mir getauft, (2) sohn vor einigen tagen geboren, aber noch nicht getauft, wohnt in der neuen Königs strassen.
18. *Valentin Neuhaus*,²⁹ Senckeler, hat (1) Tochter von 1½ jahren, getauft in der Teutschen L u t h. Kirchen, wohnt in der grossen H. Geist strassen.
19. *Martin Henneman*, Spiegelmacher, dessen Kinder alle L u t h., wohnt in der grossen H. Geist strasse.

²⁷ Se S. 225, Note 6.

²⁸ Teglgaardsstræde.

²⁹ Han var Snedker; fra 1699 Menigheds-Ældste. Muligvis var Efternavnet *Neuheus*.

20. *Agneta Grejersetz*, hat einen Hutmacher zum Man und 2. Tochter (1) von 7. (2) von 6. jahren, beide in der Teutschen Kirchen getaufft, wohnt in der Phiolen strassen.
21. *Johan Bramstedt*,³⁰ Tobacksverkauffer, hat einen sohn von 15. Jahren, zu Elsenör getaufft, wohnt beim strande.
22. *Gerrit Caatman*, Laken Weber,³¹ hat 3. kinder: (1) sohn von 4. (2) Tochter 2½, (3) Tochter 2. Monath, alle von R e f o r m i r t e n getaufft. Wohnt im Goldhause.
23. *Dirich Wichman*,³² Drögscherer, 1. sohn 1½ Jahr alt, in der Holms Kirchen getaufft, gehöret zum Goldhause.
24. *Gerhard Ackerman*,^{32a} hat 1. Tochter von 3 Monath, ist in der Teutschen L u t h e r i s c h e n Kirchen getaufft, wohnt in der Schifferbuden.
25. *William Rakowel*, Engelscher strump weber, hat 2 Tochter (1) von 12. (2) von 7. jahren, beide von R e f o r m i r t e n getaufft. Wohnt in der rosen strasse.
26. *Hillewig Ilkes*, frau von Lodewig Schmitt, Goldarbeiter. Hat zwey Kinder: (1) ein sohn von 2. jahren, in der Holms Kirchen getaufft, (2) eine Tochter von ¼ jahr, von mir getaufft, wohnt in der Wimmelschafft.
27. *Wilhelm Doff*, arbeiter auff dem Holm, hat 3. kinder: (1) sohn von 10. jahren, (2) Tochter von 6. jahren, (3) sohn von 3. jahren. Alle in der Teutschen L u t h. Kirchen getaufft, wohnt in der Wagemans strasse.
28. *Jacob Treuchhorn*, Schumacher, hat 1 sohn von 1 jahr, ist von mir getaufft. Wohnt in der Kloster strassen.
29. *Cordula Ludolps*,³³ frau vom Königlichen Werdin, hat keine kinder. Wohnt in der strand strassen.
30. *Thomas Tillier*, dem sein bein in Königs dienste abgeschossen und anitzo unseren almosen geneusst, hat keine kinder, wohnt auf der Königin Brettstrasse.
31. *Johan Ilkes*, Wirth, hat 1 Tochterlein ohngefehr eines halben Jahres, von mir getaufft, wohnt in der Schifferbuden.
32. *Johannes Jens*, Meckeler,³⁴ hat 2 kinder (1) Tochter von 2. jahren (2) sohn von ½ jahr, beide von H. *Musculo* getaufft.

³⁰ *Bramstedt, Johan* (eller *Hans* eller *Jean*) fik 1672 Privilegium paa Oprettelse af Tobakspindierier i Kjøbenhavn og Helsingør. Han havde Ejendom ved Gammelstrand og var fra 1687 Menigheds-Ældste.

³¹ Klædevæver.

³² Funktionær ved den milt. Klædefabrik i Rigensgade.

^{32a} Han var Menigheds-Ældste fra 1703. Som Borger og Vinhandler havde han 1715 paa Østergade ladet opføre en Bygning, tre Lofter høj og med Kælder og fritoges i seks Aar for Grundskat og Indkvartering.

³³ Gift med »Müntz-Wurdierer« (Wardein, Werdin, Guardein) *Conrad Ludolph*. Hun døde 1714 og er begravet i Petri Kirke (Persh. Tidsskr. 2 R. IV, 22).

³⁴ [Stads] Mægler.

33. *Lambert Tademan*,³⁵ Königs Meckeler, hat 2. söhne, (1) von 13. (2) von 6 jahren, beide von R e f o r m i r t e n getauft.
34. *Elisabeth Alberts*, hat einen Koch zum Manne, aber keine kinder, wohnt in der breiten Königsstrassen.
35. *Lorens de Hadder*, seiden Weber gesel, hat keine ungetraute kinder, wohnt bey der verstorbenen Königin garten.
36. Schaut beÿ nacht, *Andreas Dreyers*³⁶ nachgelassene Wittib, hat 5. kinder, (1) sohn ungefehr 16 jahr, in der R e f o r m i r t e n Kirchen getauft, (2) sohn *Christian* von 11 jahren, (3) Tochter von 9. (4) Tochter von 8. (5) Tochter von 7. jahren; diese vier letzten in der Holms Kirchen getauft, wohnt auff Christians Haven.
37. *Henrich Friess* frau, hat 1. sohn von 1¼ jahr, getauft zu Rotschild in der Thum Kirchen.
38. *Fedde Pieters*, Schiffer, hat 1. Tochter von 1¼ jahr, getauft in der H. Geist Kirchen, wohnt in der Marck strasse.
39. *Wilhelm Janssen*, Pottekramer, hat keine kinder, wohnt in der Schiffer buden.
40. *Jacob Grossheintz*,³⁷ Schumacher, hat 4. kinder: (1) sohn von 6. jahren, (2) Tochter von 4. jahren, diese in der Teutschen Kirchen getauft, (3) ein sohn von 3. jahren, von mir getauft, (4) ein Tochter von ¾ jahren, in der H. Geist Kirchen getauft; wohnt in der Kloster strasse.
41. *Cornelis Kreinsenroth*, Schiffer, hat 1. sohn von 9. jahren, ist in der Holms Kirchen getauft, wohnt in der Balhaus strassen beim strande.
42. *Arend Classen*, schiffs Zimmerman, hat einen sohn, dessen Tochter aber c o m m u n i c i r e t beÿ den Luth. wohnt auff Christians Haven.
43. *Johan Harrissen*, hat keine besondere p r o f e s s i o n, weiss auch nicht ob er hie bleiben wird. Hat 1. sohn von 1¼ jahr, getauft in L. frauen Kirchen, wohnt in der Gottes strass beÿ *Jacob Knutzen* schiffsschreiber.
44. *Johan Schöning*, Zimmermeister, hat keine kinder, wohnt in der Christian Beren strassen.
45. *Clas Jansen*, Oelschläger, hat 1. Tochter von 3 jahren, in der Holms [?] Kirchen getauft, wohnt auff Christians Haven.
46. *Adrian Cornelissen*,³⁸ Schiffer, hat 8. kinder, alle auff Chri-

³⁵ *Lambertus Tadema* blev 1679 antaget som Stadsmægler i Kjøbenhavn. 1681 fik han udførlig Instrux som saadan.

³⁶ Dreyer var død 1686. Enken hed *Geriche van Schraych*.

³⁷ Se Liste G Nummer 14, S. 226, Note 10.

³⁸ Maaske den *Adrian Cornelissen* »fra Holland«, der 1684 fik Tilladelse til at sælge en Sõtønde med Lænke [til Forankring], han havde opfisket ved Helsingør.

- stians Haven getaufft: (1) Tochter von 21. Jahren, hat allerede bey den Luth. gecommuniciret, (2) sohn von 19. (3) sohn von 16. (4) Tochter von 13. (5) sohn von 11. (6) Tochter von 9. (7) sohn von 6. (8) Tochter von 3 jahren. Wohnet auff Christians Haven.
47. *A[d]rian Jansen*, Schiffer, hat 5. kinder, (1) sohn von 13. jahren, (2) sohn von 10. (3) Tochter von 9. (4) Tochter von 6 jahren; diese vier in Niclai Kirchen getaufft; (5) sohn von 1 jahr, von mir getaufft. Wohnet in der Königin Brettstrasse.
48. *Weiertge Jacobsen, Henrich Jacobsen* steurmans Frau, hat 4. Töchter, die (1) von 20 jahren, hat allerede bey den Reformirten Communiciret, (2) von 18. jahren, von Reform. getaufft, (3) von 12. jahren, gleichfals von Reformirten getaufft, (4) von 6. jahren, in Nicolai Kirche getaufft; wohnt beim Königs Marck.
49. *Johan Thomas*, wohnt auff dem Ziegelwerck, auff Amack, hat 2. söhne: (1) von 9. (2) von 1½ jahr, beyde getaufft auff Amack.
50. *Rubbert Cassel*,³⁹ Küster bey der Teutschen Reformirten Gemeine, hat keine kinder. Wohnet auff der Kauffmackerstrasse.

Von obengesetzten habe keine mehr andeuten können, weil einige anderwertig zum H. Abendmahl gehen.

Coppenhagen d. 3. 9br. 1690.

Warner Koene.

[Lit. I.]

Register der Reformirten Teutscher und Holländischer nation, welche zur Stadts Gemeine gehören, die verheirathet, und beiderseits Reformirt, samt deren noch unverheiratheten Kindern.

1. *Clas Bruns*,⁴⁰ bedienter in der seiden Manufactur, dessen frau, sohn *Niclaus*, Tochter *Gerdrutt*, hat dazu bey sich 2. Tochter kinder, welche älterloss. Wohnt auff dem alten Marckt.
2. *Johan Reinholtz*,⁴¹ Engelscher Schumacher, dessen Frau; hat einen grossen Sohn, welcher dienet bey *Philip Walcken*,⁴² seiden färber, und 3. kleine, sampt 4. Töchtern. Wohnt am strande.

³⁹ Se Liste G Nummer 48, S. 227, Note 22.

⁴⁰ *Clas* (eller *Niclas*) *Bruns* var Menigheds-Ældste fra 1687.

⁴¹ Han var muligvis i Slægt med *Samuel Reinholts Engelschman*, der 1669 optoges i Drejerlavet i Kjøbenhavn.

⁴² Han var Menigheds-Ældste fra 1687.

3. *Philip Walcken*,⁴² seiden färber, dessen frau; hat keine kinder. Wohnet auff dem alten Marckt.
4. *Jarss Hützen*, Engelscher Spiegelmacher, dessen frau; hat 1. Tochter. Wohnet in der Compagniestrasse.
5. *Conrad Braun*,⁴³ Tischler, hat von seinen kindern nur einen sohn hier, Nemlich *Johan Balthasar*, lernet die Orgel schlagen, und wohnt beÿ seinem Vatter in der Osterstrassen. Die übrigen 5. seint zu Cassel beÿ der Mutter.
6. *Elias Pödenfand*, Gummer,⁴⁴ dessen frau; hat alhie einen grossen Sohn *Peter Pödenfand*, arbeitet beÿ seinem Vatter, und 2. kleinere kinder. Wohnet in der breiten Königestrasse.
7. *Andreas Gräbe*, Schneider, dessen jetzige frau zwarn Luthersch, die vorige aber Reformirt gewesen, von welcher alleine die Kinder seind, als dessen älteste Tochter *Charlotte*, Kammer Metgen auff dem Schlosse, ältester Sohn *Johan Andres*, samt noch 4. kleineren kindern, von welchen der älteste beÿ *David Marchand* das Parückemachen lernet. Wohnet in der kleinen H. Geiststrasse.
8. *Abraham von Schepsal*,⁴⁵ Man von I. K. Maj. der Königin Wehmutter, wohnt in der Wimmelschafft, hat keine ungeheirathete Kinder, sondern nur eine Tochtters Tochter.
9. *Jonas Michelsen*, Siegelmacher, dessen Frau. Hat keine kinder. Wohnet in der Balhaussstrassen beim strande.
10. *Equipagie Meister de Rechter*,⁴⁶ dessen Frau, hat keine ungeheirathete kinder, wohnt auff Christians Haven.
11. *Gerhardus Ens*, Buchhalter beÿ der Ost Indischen Compagnie, dessen frau, hat 3. kinder. Wohnet beÿ der Rechter auff Christians Haven.
12. *Johannes Mooock*,⁴⁷ Meckeler, dessen frau, hat vier kinder, dessen Tochter *Clara Cornelia*, Sohn *Jacobus*, weinverlasser,

⁴³ Han har lavet Dronningstolen i Galleriet i Reform. Kirke. Hed *Johan Conrad B.*

⁴⁴ Gummierer? — af Gummi. Stamfader til Familien Pödenphant.

⁴⁵ *Abraham van Schepsel* (*Schöpsel*, *Schepsche*). Hans Hustru, *Elisabeth Blanckers* ell. *Blancheris*, var den »Mutter Elisabeth«, Dronning Charlottes Amalies »Cramfraw«, der er opført sidst i Liste K, S. 239. Ved hendes Begravelse Petri 1708 kaldes hun Dronningens »Bademoder« (af Bader = Barber, Saarlæge o. l.). 1691 blev en Datter af dem begravet i Petri. S. var Menigheds-Ældste fra 1687. »Wehmutter« = Jordemoder (Persh. Tidsskr. 2 R. IV, S. 10).

⁴⁶ *Carsten Krintzen de Rechter*, Ekvipagemester ved Flaaden, f. ca. 1622, d. efter 1699.

⁴⁷ Han ejede 1681 en Byggegrund paa Christianshavn, nær Langebro, købt fra *Marie Carl van Manders*. I de følgende Aar kom han i langvarig Retsstrid med Kjøbenhavns Magistrat, der lod en Del af Grunden udlægge til Gade uden at ville yde rimeligt Vederlag derfor, og først 1709 opnaaede hans Enke at faa en endelig kongelig Resolution, der gav hende Retfærdighed.

- anitzo verreiset, Tochter *Anna Margaretha*, Tochter *Ariantje*, wohnt auf Christians Haven.
13. *Vase Olphers*,^{47a} Schiffer, dessen frau, hat 2. kinder. Wohnet in Kalboden.
 14. *Jelle Cornelzen*, Schiffer, dessen frau, und Tochter, wohnen beÿ *Vase Olphers*.
 15. *Michel Abbestéé*,⁴⁸ Kauffman, dessen frau, hat dreÿ ungeheirathete kinder, Sohn *Piter*, Sohn *Matthias*, und 1. jüngere Tochter. Wohnet auff der Oster strasse.
 16. *Alexander Ross*,⁴⁹ Kauffman, dessen frau, haben 1. kind.
 17. *Peter Dendas*, Kramer, dessen frau, hat 4. kinder, wohnt auff dem Amacker Marckt.
 18. *Thies Harmens* von der Burg, vor diesem auff dem Holm gearbeitet, dessen frau. Hat keine ungeheirathete kinder. Wohnet beÿ *Peter Dendas*.
 19. *Trein Schwans*, deren Man als steurman nach Ost Indien. Hat 3. Kinder, wohnt eigentlich in Holland, hält sich aber anitzo beÿ ihrem Vatter *Reier Pie*⁵⁰ auff.
 20. *Jacob König*, Schilderer,⁵¹ dessen frau, hat 4. Kinder, wohnt in der Pielstrassen.
 21. *Henrich Schmitt*, Parückermacher, dessen frau, hat 2. kinder, wohnt in der Kauffmacher strasse.
 22. *Piter von Hemert*,⁵² Weinhändler, dessen frau, hat 3. kinder, wohnt auff der Kauffmacher strasse.
 23. *Hanss Krause*, Leineweber gesel, arbeitet dan hie dan da, dessen frau, hat 2. kinder.
 24. *Elssje Wolbeck*, *Piter Wolbeck* C o m p a s s e maker nachgelassene Wittibe, hat 2. kinder, wohnt gegen der Holms Kirchen über.
 25. *Johan Schütt*, Meister auff dem Holm, dessen frau, hat 5. kinder. Wohnet in der Schifferbuden.
 26. *Claes Jacobsen Born*, Schiffer, dessen frau und Schwieger Mutter *Hillegunt Simens*, hat noch keine kinder, wohnt beÿ *Johan Schütt* in der Schifferbuden.
 27. *Johannes von der Schleuss*⁵³ frau, deren Man in A m s t e r d a m sich auffhält, hat 3. kinder. Wohnet in der neuen Königs strasse.

^{47a} Vaes Olfers, Stamfader til Admiral Olfert Fischers Slægt.

⁴⁸ Se Liste G Nummer 39, Note 19, S. 227.

⁴⁹ F. 1659, d. 1722, gift med *Catharine Elisabeth Abbestée* (1675—1735). Smlgn. Liste G Nummer 39, Note 19, S. 227. Han var Menigheds-Ældste fra 1697.

⁵⁰ *Reyer Pietersen Pie*, Kommandørkaptajn i Flaaden, f. 1623, d. ca. 1698; se Note 108, S. 242.

⁵¹ Hofmaler Jacob Coning (Conninck) fra Amsterdam (1650—1724).

⁵² Se Liste G Nummer 35, Note 17, S. 227.

⁵³ Han var Menigheds-Ældste fra 1705.

28. *Attje* [ell. *Altje*] *Fresen*, wartet auff dem Schlosse auff, deren Tochter *Sophia Cornelia*. Hat beÿ sich eine Tochtters Tochter auss Norwegen von 7. jahren, ist in der Holms Kirchen getaufft. Wohnet in der Schifferbuden.
29. *Peter Sjöfersen*, Mester Knecht auff dem Holm, dessen frau, und frauen Mutter, hat 2. kinder, wohnet in der Schifferbuden.
30. *Henrich Hogeland*,⁵⁴ Potte Kramer, dessen frau, hat 5. kinder, wohnet beim strande.
31. *Gerhard Davidsen*, Schiffer nach Ost Indien, dessen frau, hat 1. kind, wohnet bey C o m e n d ö r *Bösemaker*.⁵⁵
32. *Jacob Camerbeck*, seidenfärber, dessen frau, hat 5. kleinere kinder und eine Gross Tochter, wohnet auff Christians Haven.
33. *Wilm Decker*,⁵⁶ Schiffer, dessen frau, hat eine Tochter, wie auch 1. Sohn, wohnet auff Christians Haven.
34. *Everd Janssen*,⁵⁷ Maurmeister, dessen frau, hat 2. Söhne, wohnet auff der Königin breiten strasse.
35. C a p. *Jessen Blomendal* älteste Tochter *Treintje Jesse*, hat noch 3. Brüder, wohnen in der Schifferbuden.
36. *Johan Redding*, Engelscher Koch, dessen frau, hat 1. Tochter, wohnet in der Osterstrasse.
37. Wittib *Amaranthe von der Quad*, verkaufft kanten,⁵⁸ hat beÿ sich Ihre Schwester und Vettern *Wessel Velthusen*, wohnet gegen den Holms Kirchen über.
38. *Jochem Ergens*⁵⁹ nachgelassene Fr. Wittib, sonst Fr. *von Westerwick*, hat dreÿ söhne, als
Henrich und } beide nach Ost-Indien.
Johan }
Gerd, welcher beÿ der Mutter, wohnet in der Pilstrassen.
39. *Cornelis Hussman*, Schiffer, hat seine familie noch nicht hier.
40. *Wilhelm Ludowigs*, Seiffen sieder, dessen frau, hat 8. kinder, wohnet in der Kalboden.

⁵⁴ Han og to andre Hoogland'er fik 1708 trods Protest fra Stadens Kandestøber- og Lygtemagerlav Tilladelse til vedblivende at handle med og indføre fra Holland Arbejder af Tin og Blik — dog med visse Begrænsninger.

⁵⁵ Han var Kommandør i Flaaden, f. ca. 1634, d. 1709; smlgn. S. 242, Note 107.

⁵⁶ Det er formentlig en Søn af ham, *Hein D.*, der 1708 fik lignende Tilladelse som Hoogland'erne.

⁵⁷ Han kaldes 1669 Kongens Bygmester og har konstrueret Tegning til et Ridehus ved Slottet. 1672 fik han anvist et Antal Murersvende til Opførelse af Gyldenløves Palæ (Charlottenborg). *Ewert Jansen* er ogsaa blevet benævnt Kunstsmedemester?

⁵⁸ Kniplinger.

⁵⁹ *Joachim (Jochim) Irgens* (ca. 1611—75), Storkøbmand, Godsejer;

41. *Lammert Cornelissen Blauenhan*, Schiffer, welcher I. Maj. der Königin Jacht führt, dessen frau, hat 1. kind, wohnet auff Christians Haven.
42. *Gerd Sibbrands*, Schiffer, dessen frau, hat 1. kind.
43. *Jürgen Samkunfft*, Schiffs Zimmerman, dessen frau, hat 1. kind.
44. *Herman Reiersen*, Schiffer, dessen frau, hat keine kinder. Wohnet auff Christians Haven, beÿ ihnen wohnet der frauen Vatter und Mutter, alte Leute.
45. *Johannes Reinniers* Pottakrahmers nachgelassene 2. kinder, als *Johannes Reinier* und dessen Schwester *Heintje*, wohnen beim strande.
46. *Friderich Strateman*,⁶⁰ der Teutschen Gemeine Vorsinger und Schul Meister, dessen frau, hat keine kinder, hat aber einen knaben beÿ sich, *Casper Kirchhoff* genant.
47. In meinem Hause seint Ich, meine frau sampt 2. kindern.

Diese seint alle von beÿderseits R e f o r m i r t e n Verheiratheten sampt deren kindern noch unverheirathet, welche nicht auff des Herrn Hoffpredigers Register stehen. Solten mehr gefunden werden, komt die unkunde allein daher, dass sie nicht alle beÿ uns C o m m u n i c i r e n.

C o p p e n h a g e n d. 3. 9br. 1690.

Warner Koene.

[Lit. K.]

Verzeichnüs der Jenigen r e f o r m i r t e n, welche, so viell mir bewust, sich in unser Hoff-gemeine befunden und sich zu derselben halten:

Ihr Maytt. Unsere allergnd: K ö n i g i n.

Ihr Durchl: die P r i n c e s s i n von Nassau-Dillenburg.

die Cammer Jungfer M^d von Uffeln.⁶¹

Mad. von Borstelin.⁶²

Mad. von der Eckin.

havde ejet Gjorslev og Vestervigkloster med store Godstilliggender; adlet 1674 von Vestervig. Hustruen hed *Cornelia Bickers* og var født i Holland. Se S. 225, Note 7.

⁶⁰ eller *Straetmann*; var født i Bremen; var Skolemester og Forsanger fra 1688.

⁶¹ Juliane von Uffeln, *Johann Carl* Baron v. *Ufflen* (*Uffeln*) var Kaptajn i Dronningens Regt.

⁶² Muligvis den *Charlotte v. Borstell*, der ca. 1692 var gift med *Johann Bernhard v. Schwertzel*, (1654—1723), som ved den Tid var Major i Garden til Fods. Smlg. S. 240, Note 90.

Mad. von *Hattenbackin*.⁶³

Mad. von *Nostitzen*.

3. Cammer Mägdgens.

Ein Wasch-Mägdgen.

der Princessin Cammer Mägdgen.

das Wasch-Mägdten.

2. Cammer-Mägdgens, beÿ der Königl. Princess.

Ein ander Mägdten.

des Königes wasch-Mägdten.

6. Jungfer Mägdgens.

die alt-frauw. Item. 2. page n undt 4. lacqueien.

die fraw in der Küchen, mit ihrer Tochter.

diese sindt aufm Schlosse anzutreffen.

Die Fr. Gen. Lieut. *Plessin*,⁶⁴ wie viel Kinder diese hat mit dem G. L., undt wie alt sie sindt, habe noch nicht erfahren können, wohnt in der Strasse, wenn man nach der Königin Garten gehet.

Die Fr. Gen. Lieut. *schakkin*,⁶⁵ auch wie viel diese Kinder haben ist mir noch nicht angesaget.

Madame *Grabb*in hat keine Kinder, wohne aufm Lande.

Madame *Lützauin*⁶⁶ fraw Marschallin ist verreiset, also dass ich nicht weiss, wie viel Kinder Sie hat, noch wie alt sie sind, seÿndt lutherisch getaufft, wohnt in der Storm-Strassen.

Madame *Grubbin*^{66a} ist mit einem lutherischen Manne, so Capitain ist, verheÿrahet, wohnt aufm Lande, hat keine Kinder.

Monsr. *Lincker*⁶⁷ undt seine Liebste haben 5. Kinder.

der Hr. Obristl. *Schwerzell*.⁶⁸

der Hr. Obr. *Dalwig*.⁶⁹

der Hr. Capitain *Bonardt*.⁷⁰

der Hr. Capitain *Issen*.⁷¹

⁶³ Charlotte Sophie v. Hattenbach, g. m. F. v. Gram (se S. 239).

⁶⁴ Se Liste G Nummer 12, Note 9, S. 226.

⁶⁵ Generalløjtnant, Gehejmeraad *Hans Chr. Schack* (1642—1706) var gift med *Amalia Catharina Mauritia v. dem Brinck* (1666—1752).

⁶⁶ Hofdame hos Dronningen *Eleonore Cathrine v. Schagen* (1650—92) var gift med *Henning Ulrich v. Lützw* (1649—1722), Hofmarskal hos Kronprins Frederik (IV.), Amtmand.

^{66a} Wilhelmine Hedvig von Winsheim, g. m. Marinekapt. Tønne Grubbe til Lystrup.

⁶⁷ Jean Henry Lincker † 1692, Kammersekretær hos Dronningen (Louis Bobé, Operahusets Brand 1689, 49).

⁶⁸ Se Liste K, S. 236, Note 62.

⁶⁹ *Johann Bernhard v. Dalwig*, der 1690 var Oberstløjtnant i Garden (Rang som Oberst); dødelig saaret i Slaget ved Höchstet 1704.

⁷⁰ *Jacob Peter Bonar*, Kaptajn i Garden til Fods; død 1717.

⁷¹ *eggerich Nicolai v. Issen (Issem)*, Kaptajn i Prins Frederiks Regt.; død 1719.

Diese haben keine frawens und keine beständige wohnung.
Herr *Bruns*,⁷² Tochter undt Sohn, wohnt hinter dem Rath-
hause.

Monsr *Prescheur*,⁷³ Chyrurgus hat eine L u t h e r i s c h e
fraw undt 2. Kind., davon eins L u t h e r i s c h getaufft, das andere
r e f o r m i r t, wohnt aufm Schloss-Platze.

der Herr Bereidter, wohnt beÿ des Königes Stall.

die fraw A s s e s s o r i n *Schäffer*,⁷⁴ hat keine Kinder und woh-
net in der Storm-Strassen.

die fraw Zölnerin [?] *Eschelsen* hat mit ihrem Manne, so da
L u t h e r i s c h ist, 3. Kinder, wie alt, hat sie mir noch nicht ge-
sagt, wohnt beÿ Hr. *Wigant* [*Michelbecker*].

die fraw Zölnerin *Knudtzen* hat mit ihrem Manne, so da l u t h e r i s c h ist, keine Kinder.

der Stallschreiber, mit seiner frauen, haben 1. Kindt, welches
r e f o r m i r t getaufft ist.

der Italienische Sprach-Meister^{74a} hat eine l u t h e r i s c h e fraw,
aber mit derselbigen keine Kinder, wohnt in der Königin garten.

Meister *Levin*^{74b} undt seine fraw hat 3. Kinder, 2. mit der er-
sten, welche l u t h e r i s c h war, sindt auch l u t h e r i s c h getaufft;
Eins mit dieser, welches r e f o r m i r t getaufft.

Ein l a c q u e i, von *Lüttau*.

Ein l a c q u e i von dem Hr. Oberhof Meister von *Geismar*.⁷⁵

2. Kutschers, welche mit ihren l u t h e r i s c h e n frauen keine
Kinder haben.

2. Soldaten frauen, welche l u t h e r i s c h e Männer haben,
undt sindt auch ihre Kinder l u t h e r i s c h getaufft.

Eine arme Priesters fraw, wittib, derer Kinder l u t h e r i s c h
sindt.

Monsr *Hendrich Schnellpfeil* undt seine fraw haben 3. Kinder,
welche in Helsingör wohne undt die Kinder alle l u t h e r i s c h
tauffen lassen müssen.

die fraw verwalterin zu Helsingör hat einen l u t h e r i s c h e n
Mann, ihre Kinder sindt l u t h e r i s c h getaufft, wie viel aber
selbige hat, ist mir noch nicht angesaget.

die fraw v i s i t i e r i n⁷⁶ *Schmidt*, ihr Mann ist l u t h e r i s c h,
wohnet auch zu Helsingör, die Kinder sindt alle l u t h e r i s c h
getaufft, wie viel Sie aber haben, kan auch noch nicht erfahren.

⁷² *Niclas Bruns*, Menigheds-Ældste fra 1687.

⁷³ *Johan Philip Precheur*, begr. 1710 i Petri; Hustruen begr. sst. 1705.

⁷⁴ Muligvis den senere Generalauditor *Schäffers* Hustru.

^{74a} Balthasar Johannes Enicelius, havde 1688 en Skole med 10—12 gode
Folks Børn.

^{74b} Levin Ludvig Rohrlach, Gartner paa Rosenborg.

⁷⁵ *Johann Friedrich v. Geismar*, Overhofmester hos Dronningen, Gehejme-
raad; død 1697.

⁷⁶ Toldembedsmand.

Mons.^f *Spangenberg*, IHro Majtt. der Königin Leib-Knecht. die fraw Ober Jägerin,⁷⁷ auf Jägersburg, deren Erster Mann reformirt gewesen, davon 2. Kinder übrig; der Jetzige ist lutherisch, dessen Kinder auch lutherisch getaufft.

der Jagt-Juncker, Monsieur *Kram*.⁷⁸

der englische Jäger, mit seiner frauen, welche 2. Kinder haben. der Stücken-giesser.

der Herr Capitain Baron *Bieberstein*.⁷⁹

Monsieur *Hendrich*⁸⁰ undt seine fraw, wohnen auf Genthoff, auf der Königin Güther, haben zwey Kinder.

Monsieur *Christoph Prange*^{80a} undt seine fraw, Königl. visiteur, haben 2. Kinder, wohnen bey Herrn Admirall *Hoppen*.⁸¹

Mutter *Elisabeth*.⁸² IHro Majestäten der Königin Cramfraw, mit ihrer Tochter; diese hat einen lutherischen Mann, wohnet zu Draxholm; hat mit demselbigen 2. Kinder, nach dehme Sie allezeit alhier in Coppenhagen (ins?) Kinderbette gekommen, reformirt getaufft worden sind.

Musculus undt seine fraw, nebenst einer Magdt.

Dan und wan kommen wohl einige frembde auss Schonen, auch sonsten reisende Handtwercks-leüthe; desgleichen etliche gemeine Soldaten, welche als ab- und zu-reisende müssen betrachtet werden. Solten mir noch welche mehr einfallen, oder sich bey unserer Hoff-gemeine einfinden, kan auch alsdan hernach angezeigt undt auf gnädigsten Befehl übergeben werden.

Coppenhagen d. 3. 9bris 1690.

Johannes Musculus.

[Lit. L.]

Register der Reformirten, welche in I. K. Maj. Kriegsbedienung, von Hr. Hoffprediger Musculo nicht eingeführet, auch mehrentheils in der Stadts Gemeine communiciret, und

⁷⁷ se S. 226, 26. Johan Berend Clodi (Claudi) fra 1684 Overjæger, 1699 Overforster, † 1718.

⁷⁸ *Friedrich v. Gram*, senere Overjægermester, Amtmand, Gehejmerraad (1664—1741).

⁷⁹ *Johann Owzechowsky* Friherre v. *Biberstein*, Kaptajn i Sjællandske Regt.; død 1702.

⁸⁰ *Henrich Tønnies*. Pastor Køne havde ude paa Dronningens Gaard i Gjentofte døbt et af de to Børn, hvad der fra Sognepræsten dér, Magister *Plum*, fremkaldte en skarp Klage til Biskop *Bagger* og en Do. fra Biskoppen til Kongen. Disse Aktstykker m. fl. ligger i samme Pakke som Listerne.

^{80a} Christopher Prange var 1676 Lakaj hos Dronningen.

⁸¹ *Iver Hoppe*, Viceadmiral (1649—93).

⁸² Se Liste I Nummer 8, Side 233, Note 45. »Cram« her formentlig Lægeurter.

unter den Regimentern gehören, welche sie einquartiret.

Von der Garde zu Pferde.

1. *Johan Wilhelm Neitzer*, unter Rittmeister *Lützuu*.⁸³
2. *Hans Neuwirth* under demselben.
3. *Johan Hardeman Köhler*, under Rittmeister *Holck*.⁸⁴
4. *Eberhard Kohl*, Trompetter.

Von der Garde zu fusz.

5. *Cap. de Man*,⁸⁵ thut Leutenants dienste, dessen
6. frau.
7. *Dirich Mercks*, under *Cap. de Witt*.⁸⁶
8. *Frans Schröder* under *Baron Holck*.⁸⁷
9. *Anthon Reinhold*, under *Cap. Blücherd*.⁸⁸
10. *Hantz Henrich Deltz*, under *Cap. Blücherd*.
11. *Matthes Beendorff*, under *Cap. Dalwigh*.⁸⁹
12. *Johan Schilling* under *Cap. Dalwigh*.
13. *Baltzer Hein* under *Cap. Dalwigh*.
14. *Johan Philip Schild* under Oberl. *Schwertzel*,⁹⁰
15. dessen Frau, hat 1. Kind.
16. *Hans Klock* under Oberl. *Schwertzel*.
17. *Diderich Meyer* under *Cap. Viereck*.⁹¹
18. *Henrich Rein* under *Cap. Rosenau*.⁹²
19. *Herman von Campen*, under selbigem.
20. *Johan Kleinert*, under Oberstl. *Schönefeld*.⁹³
21. *Johan Philip Schneider* under den *Granadiers*.
22. *Christopher Gentner* under den *Granadiers*.
23. *Herman Werner*, under *Cap. Rumor*.⁹⁴

Von Printz friederichs Regiment.

24. <i>Herman Buschman</i>, 25. <i>Johan Wiederecht</i>, 26. <i>Hans Jürgen Taub</i>, 27. <i>Wilhelm Reiman</i>, 28. <i>Johan Peter Bolwin</i>.	}	under <i>Cap. Haberkorst</i>.⁹⁵

⁸³ *Curt Ernst v. Lützuu*; død 1705.

⁸⁴ *Flemming Greve Holck* (1659—1701), senere Amtmand.

⁸⁵ *Christopher de Man*, Premierløjtnant (Rang som Kapt.); død 1712.

⁸⁶ Formentlig *Wilhelm Dubirlau v. Witt*.

⁸⁷ *Frederik Christian Baron Holck* (Holckenhavn), f. ca. 1665, d. 1708.

⁸⁸ *Lorenz v. Blücher* (1655—1728).

⁸⁹ *Georg Wilhelm v. Dallwig*, Premierløjtnant (Rang som Kapt.).

⁹⁰ Se S. 236, Note 62.

⁹¹ *Carl Mathias v. Vieregg* (*Viereck*) (1660—1728).

⁹² *Heinrich v. Rosenauer*; d. 1729.

⁹³ *Hans Christian Schönfeld* (1661—1727).

⁹⁴ *Gregorius Rumohr*.

⁹⁵ *Christian Haberkorst*; afskediget ved Dom 1691.

29. *Wilhelm Goen*, under den Granadiers.
30. *Daniel Moseman*, under den Granadiers, hat 1. Kind, von mir getaufft.
31. *Theobaldus Brede* unter Oberstl. *Antoni*, hat 1 Kind, von mir getaufft.

Vom Seeländischen Regiment.

32. Capit. *Butterman*.⁹⁶
33. *Jacob Andressen* unter Major *Harlev*.
34. *Augustinus Lindemeyer* unter Cap. *Bilauw*.⁹⁸
35. *Johan Ernst Boile* unter Cap. *Butterman*.
36. *Piter Baus* unter Cap. *Schröder*.⁹⁹
37. *Peter Spicker* unter Cap. *Schröder*, hat 1. Kind, von mir getaufft.

Vom Schackischen Regiment.

38. *Jacob Mülhausen*, Lieutenant unter Cap. *Clees*.
39. *Johan Baurmüller*, Corporal unter Cap. *Grumkau*.¹⁰⁰
40. *Johan Henrich Trittman*, under den Granadiers.
41. *Cornelius Aterot* unter Cap. *Clees*.
42. *Johan Berent Kraul*, unter Cap. *Schreiber*.
43. *Ernst Eiffelt*, unter Cap. *Schreiber*.
44. *Christian Reichard Brockman* unter der Leib Compagnie.
45. *Wilhelm Schlüter* unter Cap. *Dux*.¹⁰²
46. *Gerd Berens*, Gefreiter unter Cap. *Dux*.
47. *Michel Neubauer*, unter Cap. *Dux*.
48. *Johan Christopher Krauss Haar*, Sergiant unter Cap. *Dux*.
49. *Valentin Beck*, unter der Leib Compagnie.
50. *Alexander Watzon*, unter Cap. *Clees*.

Vom Curländischen Regiment.

51. *Andres Marschalck* unter Cap. *Jerenosche*.
52. *Andres Leonhard*, unter Oberl. *Tettau*.¹⁰³

⁹⁶ *Gerhard Buttermann*.

⁹⁷ *Henrik Harloff*; død 1697.

⁹⁸ *Barthold Dietrich v. Bülow*; afskediget 1698.

⁹⁹ Muligvis den *Georg Wilhelm Schröder*, der døde 1707.

¹⁰⁰ *Christian* (ell. *Christen*) *Steffen Grumcow*; død før 1707.

¹⁰¹ *Johann Christian Schreiber*.

¹⁰² *Johan Frederik Tuchsén*; død 1730.

¹⁰³ *Dietrich v. Tettau*.

Von der Artillerie.

53. *Friderich Abel*,¹⁰⁴ Stück Leutenant.
 54. *Jacob Wulf*, Feuerwercker, ist im andern Register bey seiner Mutter gemeldet.

Von den Marinern.

55. *Hans Jürgen Buser*, Corporal unter Cap. *Jul*.¹⁰⁵
 56. *Johan Jost Redeger*, Scharmeÿblaser.
 57. *Jürgen Borel*, unter Oberstl. *Bogrel*.¹⁰⁶
 58. *Lammert Burgerd* unter demselben.

Von der flotte.

59. C o m m e n d e u r *Piter Bösemaker*,¹⁰⁷ dessen
 60. frau, hat noch 2. ungeheiratete Kinder.
 61. C a p. *Reÿer Pié*,¹⁰⁸ dessen
 62. frau.
 63. C a p. *Rubbert*.
 64. C a p. *Daniel Wildeman*.¹⁰⁹
 65. L e u t e n a n t *Piter Bösemaker*,¹¹⁰ hat 3. Kinder.
 66. *Webbeke Hajen*, Soldaten frau.
 67. von *Niclas Jansen*, S o l d a t e n unter der g a r d e, anitzo in Irland, 2. Kinder als (1.) sohn von 11 jahren, (2.) Tochter von 7. jahren, hie geblieben.

Nebst obengemelten seind noch verschiedene Officirer, wie auch viele soldaten, welche nicht andeuten können, weil sie anderwertig zur C o m m u n i o n gehen. Nach Irland¹¹¹ seind über 40. die beÿ uns c o m m u n i c i r e t, welche anzumelden unnötig erachte.

C o p p e n h a g e n d. 3. 9br. 1690.

Warner Koene.

¹⁰⁴ *Friederich Abel »von Heidelberg«, f. i Heidelberg ca. 1645, d. 1698.*

¹⁰⁵ *Muligvis Frands Juul (ca. 1647—1731).*

¹⁰⁶ *Henning Mathias v. Pogrell (1651—1701).*

¹⁰⁷ *Peter Beesemacker (ca. 1634—1709).*

¹⁰⁸ *Reyer Pietersen Pie (1623—ca. 1698).* Se S. 234, Note 50.

¹⁰⁹ F. ca. 1640, d. 1693.

¹¹⁰ *Peter Beesemacker, f. ca. 1654, afsk. ved Dom 1700; 1704 nyt Afskedspatent som Kaptajn.*

¹¹¹ Efteraaret 1689 var et betydeligt Tropicorps overladt til Wilhelm III.

ANMELDELSER.

7. *J. A. Worsaae, Af en Oldgrandskers Breve 1848—1885.* Udgivet ved *Victor Hermansen.* København 1938. 223 S. (Gyldendalske Boghandel — Nordisk Forlag).

Interessen for den danske arkæologiske Forsknings Historie er aabenbart i den senere Tid stærkt stigende. I December 1937 erhvervede saaledes Redaktøren af »Personhistorisk Tidsskrift« *Bengt Hildebrand* den filosofiske Doktorgrad paa første Del af et omfattende Arbejde »C. J. Thomsen og hans lærda Förbindelser i Sverige 1816—37«, der i Virkeligheden indeholder langt mere, end Titlen lover, og giver mangfoldige Bidrag til Arkæologiens Historie i Danmark, og nylig har Overbibliotekar, Dr. phil. *Carl S. Petersen* udgivet en Bog »Stenalder, Bronzealder, Jernalder« til Belysning af Treperiodesystemets Udviklingshistorie, lige saa fængslende i sin Fremstillingsform som betydningsfuld for Forstaaelsen af det omhandlede Emne. Allerede et Par Aars Tid før havde Mag. art. *Victor Hermansen* udsendt et efterladt Manuskript af *J. J. A. Worsaae* »En Oldgrandskers Erindringer« (udførligt omtalt her i Tidsskriftet 10. II, 160 f.), og i indeværende Aar har samme Udgiver som Supplement hertil offentliggjort en Brevsamling med den i Overskriften anførte Titel.

Denne Samling indledes med et Brudstykke af en Fortsættelse af »Erindringerne«, der fuldt ud godtgør, hvor beklageligt det er, at Worsaae ikke fik fuldført dette interessante Værk, og indeholder iøvrigt dels nogle Breve til Worsaae, dels mange fra ham. Blandt de førstnævnte lægger man især Mærke til Brevene fra C. J. Thomsen, knudrede og stilistisk ubehjælpomme som de er, men kærnefulde af Indhold og tiltalende ved den bundne Varme, der ligger bag. I Modsætning til »Erindringerne«, der pointerer Thomsens mærkelige Kølighed over for den unge Worsaae, tegner hans senere Breve (efter 1848) et smukt Billede af det nære Forhold og det trofaste Samarbejde mellem disse to store Redningsmænd over for Danmarks Fortidsminder. Med deres tidligere Uoverensstemmelse in mente er det saaledes velgørende at stifte Bekendtskab med en saa uforbeholden Anerkendelse af Worsaae som den, Thomsen lader komme til Orde i et Brev af 18. August 1850: »en eneste rigtig Idee, lagt i de rette Hænder, hvormegen Nytte og Glæde bringer den ikke? Jeg modtager aldrig et Brev fra Dem uden i mit inderste Hjerte at sige, det var aldrig gaaet, naar vi ikke havde faaet Inspecteur Posten istand og Worsaae ind i den.«

Worsaaes Brevstil er mere letflydende og elegant end Thomsens, som hans Personlighed i det hele udmærkede sig ved større Smidighed. Især er hans talrige Breve (desværre ofte blot meddelt i Uddrag) til hans Hustru, *Jacobine Severine f. Grevenkop-Castenschiold*, smukke og levende. Uden at høre til de meget betydelige Brevsamlinger er den her udgivne baade tiltrækkende som Læsning og værdifuld ved den Mængde Enkeltoplysninger, den indeholder. Ved at skildre Worsaaes bestandige Farten rundt i Landet for at undersøge og bevare Fortidslevninger fortæller Brevene paa en egen konkret Maade om hans Arbejde i Marken, om hans Utrættelighed i sit Kald og om hans varme Kærlighed til Danmarks Fortidsmindesmærker fra de forskelligste Tider. Derved kaster de ogsaa ofte paa mærkelig Maade Lys over den Skæbne,

der er blevet vore »antikvariske Mindesmærker« til Del. I det hele faar man ved Læsningen af en saadan Brevsamling et stærkt Indtryk af det sejge og storslaaede Redningsarbejde, som gennem Menneskealdre er udgaaet fra Nationalmusæet, og som ofte har affødt en haardnakket Kamp mod mange Slags Fjender. Betegnende er saaledes Omtalen af det ogsaa i vore Dage aktuelle Spørgsmaal om Herregaarden Spøttrup — der er Grund til at glæde sig over, at Worsaaes Ord (S. 58): »at kjøbe og i Fremtiden vedligeholde en saa stor Bygning, alene for den antiqvariske Interesses Skyld, vilde Rigsdagen nok smukt betakke sig for,« ikke er gaaet i Opfyldelse. Særlig livfulde er Worsaaes Breve fra de store Udgravninger af Jellingehøjene 1861, der tilmed er ledsaget af Gengivelser af en Del af Arkæologen *Jacob Kornerups* satiriske Tegninger.

Som de sidstnævnte Breve sprudler af Humør, saaledes er der ogsaa Feststemning over de Breve, Worsaae sendte sin Hustru fra de mangfoldige arkæologiske Kongresser, han Livet igennem deltog i. Med et Anstrøg af Koketteri lægger han ikke Skjul paa sine Smaasvagheder, men afspejler sig dog ubevidst som den rigt udstyrede og i en sjælden Grad charmerende Personlighed, han var, velegnet til overalt at danne det straalende Midtpunkt i Kollegernes Kred. Meget underholdende er ogsaa hans Skildringer af fremmede Lande og Byer — ikke mindst er Beretningerne fra det gamle Rusland med Omtale f. Eks. af Klostrene og Kirkerne i Moskva fængslende og værdifulde.

Hører det til en Historikers skønneste Opgaver at medvirke til, at Lys og Skygge fordeles paa en fordomsfri og retfærdig Maade, fortjener Victor Hermansen megen Tak, fordi han ved Udsendelsen af Worsaaes Erindringer og Breve har ladet den store Arkæologs ikke altid tilstrækkeligt skattede Personlighed genopstaa renere og klarere for den historiske Bevidsthed. Forøvrigt kan der i udgiverteknisk Henseende indvendes et og andet ved den foreliggende Brevudgave — Kommentaren er saaledes vel kortfattet, og med Henblik paa de talrige lokalhistoriske Oplysninger, der findes i Brevene, havde det været i høj Grad ønskeligt, om Bogen havde været udstyret med et Stednavneregister.

Bjørn Kornerup.

H. G. A. Jørgensen, Sognepræst og Præstegaard. II. Kbh. 1938. 106 S. (G. E. C. Gads Forlag).

Den bekendte og i flere Henseender fortjente kirkehistoriske Popularisator, Pastor *H. G. A. Jørgensen* paabegyndte 1937 Udsendelsen af et større Arbejde »Sognepræst og Præstegaard«, hvori han vilde give en Fremstilling af »dansk Præstegaardsliv gennem 1000 Aar« belyst ved typiske Eksempler af kulturhistorisk og personalhistorisk Art. Bogen var aabenbart tænkt i Stil med og som en baade tids- og ennemæssigt stærkt udvidet Afløser af Vilhelm Bangs livligt skrevne »Præstegaardsliv i Danmark og Norge«, 1891. Første Bind spændte over Tiden indtil det 18. Aarhundredes Udgang, og som anden Del af denne Skildring foreligger nu (1938) for det 19. Aarhundredes Vedkommende et Bind, der til Undertitel har »Provst U. A. Plesner« og derved antyder, at det samler sig alene om den mangeaarige Sognepræst i Humble paa Langeland, Provst *Ulrik Adolph Plesner* (1782—1861). Der kan være begrundet Tvivl, om det er metodisk rigtigt i en saadan sammenfattende Fremstilling at ville belyse den rige og mangesidige Præstegaardskultur i Danmark i det 19. Aarhundrede blot ved dette ene Eksempel, men rent bortset herfra vil der kunne indvendes ikke saa lidt mod det foreliggende Bind. Det viser sig paa ny, at Forfatteren kun i ringe Grad formaar at tegne et virkelig Helhedsbillede af den Personlighed, han vil skildre. De samme Anker, som i sin Tid rettedes mod hans Biografi af Ribe-Bispen *Gabriel Koch* (jvfr. Historisk Tidsskrift 10. I, 388 f.), kan ogsaa fremføres mod denne Bog: man savner en

dyberegaende Baggrundsskildring, Fremstillingen lider under Mangel paa Enhed og Plan, der findes ingen organisk Sammenhæng mellem de enkelte Af-snit, men Læseren føres paa en mærkeligt uformidlet Maade fra det ene Omraade til det andet, og Indholdet gør i alt for høj Grad Indtryk af at være blot løst sammenkædede Brudstykker af det Materiale, der tilfældigvis har staaet til Forfatterens Raadighed, Breve, Prædikener, Embedsskrivelser o. l. Som Følge af disse Ejendommeligheder ved Fremstillingsformen er det meget vanskeligt for Læseren at kæmpe sig frem til Overblik og danne sig et Billede af Hovedsikkelsen i Bogen. Maaske er Forf. tillige i nogen Grad tilbøjelig til at overvurdere Provst Plesners Personlighed og Betydning. Vel er det hævet over al Tvivl, at han har været særdeles nidkær og dygtig som Præst og Provst, og at han som kongevalgt Medlem af Stænderforsamlingen i Roskilde 1841—46 særlig har gjort sig bekendt ved at tale Husmandsstandens Sag, men det Materiale, Pastor Jørgensen fremlægger, er i hvert Tilfælde ikke egnet til at give Indtrykket af en Mand, der i særlig Grad udmærkede sig ved Overlegenhed i Tanke eller Klarhed i Tale og Skrift. Ogsaa flere af Plesners samtidige — f. Eks. *J. P. Mynster* og *P. Hjort* — ankede over hans mærkelige Mangel paa Skarphed i Begrebsopfattelsen (jvfr. Udvalg af Breve til P. Hjort II, 57).

De Forstudier, som Forf. har gjort, og som har givet sig Udtryk i Noter og andre Oplysninger, kunde uden Skade have været noget mere grundige. Det havde saaledes været rimeligt under Omtalen af Plesners Studieaar at meddele, at det var ham, der 1809 dimitterede den senere saa fortjente Rets-historiker *J. L. A. Kolderup-Rosenvinge* til Universitetet, og at Lærer og Discipel Livet igennem stod i det venskabeligste Forhold til hinanden (se *P. Hjorts Breve I*, 88—9 og *E. C. Werlauff, Erindringer S.* 84—5).

I denne Henseende vilde det have været værdifuldt, om han havde benyttet Plesners Breve til *Kolderup-Rosenvinge* (Ny kgl. Saml., 4°, 3101). Saa vel fra disse Breve som fra Plesners Breve til *Chr. Molbech* (Ny kgl. Saml., 4°, 2336) lader der sig hente meget interessant Stof til Belysning baade af Plesner selv og af mange Tidsforhold, især paa Langeland. Maaske vil der i et senere Hefte af »Personalhistorisk Tidsskrift« blive Lejlighed til at vende tilbage her-til. — Mærkeligt er det ogsaa, at Forf., der i saa fremtrædende Grad interesserer sig for Provst Plesner som Hjemmets Mand, ikke har benyttet Pastor *G. F. A. Graaes* velskrevne og interessante Memoirer, der er meddelt i nærværende Tidsskrift, og som netop indeholder en smuk Skildring af Plesner og Præstegaardslivet i Humble (4. IV, 26—7). Ogsaa Forf.s Bemærkninger af almindelig Karakter indbyder oftere til Kritik. Det forekommer mig saaledes at være en letkøbt Dom, han S. 7 fælder over Eksaminationen ved teologisk Attestats i Aarhundredets Begyndelse. Fordi denne foregik paa Latin, affærdiges den med den Karakteristik: »det døde Sprog dækkede over Overfladiskhed og aandelig Armod«. Hvad enten der eksamineres paa Dansk eller Latin, skal man dog næppe søge aandelig Rigdom ved et Eksamensbord, hvor blot Kundskabsmængden og intellektuelle Færdigheder skal efterprøves. Ganske urigtigt er det endvidere, naar det S. 27 om den aandelige Tilstand 1832 siges, »at Rationalismen nu laa i sine sidste Krampetrækninger indenfor de oplystes Klasse«. Havde Forf. fundet det værd at benytte den nye Udgave af *J. P. Mynsters* Visitatsdagbøger, vilde han af den have set, at endnu til efter Midten af det 19. Aarhundrede var i hvert Tilfælde Flertallet af de danske Præster mere eller mindre rationalistisk prægede.

Med Hensyn til de meddelte Oplysninger om de i Breve og andetsteds forekommende Personer kunde man have ønsket større Præcision. Mærkeligt ser det f. Eks. ud, at der i de kommenterende Oplysninger, som S. 76 er føjet til Listen over den langelandske Gejstlighed 1849, forekommer en Person, der betegnes saaledes: »*C. Steen*, Spr. Rudkøbing 1846—??«! Et Eftersyn blot af

Elvius' Præstehistorie for 1869—84 vilde have sat Kommentatoren i Stand til at lade de to gaadefulde Spørgsmaalstegn afløse af det mindre nervepirrende, men mere oplysende Aarstal 1877. Havde han tillige kastet et Blik i Statskalenderen for 1849, vilde han have set, at Navnet paa den i hans »Oplysninger« uden nogensomhelst Tilføjelse opførte »E. Graae« burde læses som »C. Graae« og maa være identisk med *Christen Graae*, Sognepræst i Bødstrup 1803—52!

Størst Betydning tilkommer der formentlig den foreliggende Bog ved de Uddrag, den bringer af en Liber daticus for Humble Pastorat, der indeholder gode Bidrag til Forstaaelse af den gudelige Forsamlingsbevægelse 1838 ff. paa Langeland og Provst Plesners besindige Stilling dertil. Ogsaa en Del af de udgivne Familiebreve låder sig læse med en vis Fornøjelse. Selvom de paa ingen Maade kan kaldes betydelige, er der dog gennem dem bevaret forskellige Smaatræk af nogen kulturhistorisk Interesse.

Bjørn Kornerup.

Georg Nygaard: H. C. Andersen og København. Kbh. 1938. 178 S. Foreningen »Fremtiden« ved *Knud Henriksen*.

Hensigten med denne Bog, siger Forf. i Forordet, er »i Tekst og Billeder at samle et Udvalg af de Minder, der knytter H. C. Andersens Navn til København«. Grundstammen i den bliver derfor en omhyggelig Redegørelse for den store Digters mange skiftende Boliger i Hovedstaden ligefra det berømte vinduløse Spisekammer hos Overskærererken Mad. *Thorgesen* i Holmensgade og ned til den hyggelige Lejlighed hos Frøknerne *Ballin* i Nyhavn Nr. 18. Han tilbragte jo hele sit Liv paa Feltfod i »møblerede Værelser«, hvor kun en ringe Del af Indboet var hans Ejendom. Den kyndige og ansete Forf. giver detaljerede og præcise Oplysninger om de enkelte Opholds Varighed og Karakter; han skildrer indgaaende, baade paa Grundlag af Andersens egne Meddelelser (især i hans Breve) og efter Besøgendes Beretninger, hvorledes Digteren havde indrettet sin Tilværelse de forskellige Steder; dernæst fortæller han om hans Værtinder, af hvilke den fra *Nic. Bøghs* Meddelelse kendte *Madam Karen Sofie Larsen* var den fornøjeligste — Andersen skrev i hendes Navn en patetisk Dødsanmeldelse med tilhørende Gravvers i »Adresseavisen« over hendes Mand, der forliste mellem Bilbao og Island, og han har husket hendes originale Talemaader og Paafund baade i Romanen »At være —« og Vaudevillen »Fuglen i Pæretæret«. Men Emnet udvides til ogsaa at omfatte Andersens Venner og Omgangskreds i København; der gives Oplysninger om hans økonomiske Vilkaar, berettes om alle vigtigere Begivenheder fra hans Liv i Hovedstaden, og saaledes bliver det smukke lille Skrift, der er præget af Sympati og Pietet overfor Emnet, i Virkeligheden en hel Biografi af H. C. Andersen fra hans Ankomst til Frederiksberg Bakke i 1819 og ned til hans Død paa »Rolighed« 1875.

Et af de fyldigste og mest fortjenstfulde Afsnit behandler Andersens første Københavnsaar 1819—22. Hans Selvbiografier indeholder for denne Perodes Vedkommende forskellige dunkle Punkter og er navnlig i kronologisk Henseende ret utilfredsstillende. Her giver Nygaard klart og overskueligt Besked om, hvad vi virkelig ved om disse Trængselsaar, og han har endog paa enkelte Punkter kunnet berigtige tidligere Fremstillinger. Som et lille Speciale maa nævnes Forf.s Interesse for Andersen-Portrætter, deres Historie og deres senere Skæbne. Naar det hedder, at Fru *Jerichau-Baumann* i 1865 malede det bekendte Genrebillede, hvor H. C. Andersen læser op for det syge Barn og dets Søskende, saa er dette dog ikke helt korrekt. Billedet blev ganske vist udstillet dette Aar, men det stammer fra Maj 1862. Det var i Anledning af dette Billede, at en uhøflig Kunstanmelder til Digterens store Harmе tillod

sig at harcellere over »min Lyst til at læse selv for bitte Unger, blot for at læse.«

Bogen anfører ogsaa mange interessante Eksempler paa, hvorledes Andersens københavnske Oplevelser omsættes i hans Digtning. Det maa maaske være Anm. tilladt at supplere dem med et, som vil være nyt for de fleste Læsere. Fra Historien »Portnøglen«, der findes i det allersidste Eventyrhæfte fra Efteraaret 1872, vil man huske den morsomme Skildring af Kammerraaden, der maatte tale med enhver Bekendt, han mødte. Han havde mange Bekendte, og det gik ud over Middagsmaden.

»Fra Vinduet passede Kammerraadinden paa. »Nu kommer han!« sagde hun til Pigen, »sæt Gryden paa! — Nu staar han stille og taler med en, tag saa Gryden af, ellers bliver Maden kogt for meget! — Nu kommer han da! ja sæt saa Gryden paa igjen!«

Men derfor kom han ikke.

Han kunde staa lige under Husets Vindue og nikke op, men kom saa en Bekendt forbi, da kunde han ikke lade være, han maatte sige ham et Par Ord; kom da, idet han talte med denne, en anden Bekendt, saa holdt han den første ved Knaphullet og tog den anden i Haanden, mens han raabte paa en tredje, der vilde forbi.«

Det fremgaar af Andersens Studiebøger, at Scenen er en halvhundredaarig gammel Erindring fra hans første Københavnstid — fra det første hyggelige Hjem, som aabnede sig for den fattige Dreng. Kammerraaden er nemlig et tro Portræt af Solodanser *Dahlén*.

Af Pladshensyn har Forf. maattet udelade Kildehenvisninger; de er erstattet med en kortfattet Litteraturfortegnelse sidst i Bogen. Enhver, der er en Smule fortrolig med Stoffet, vil imidlertid hurtigt opdage, at der bag den beskedne og fordringsløse Fremstilling ligger et usædvanligt grundigt Førstehaandkendskab til den lige saa omfattende som uoverskuelige og spredte H. C. Andersen-Litteratur, hvor ofte vigtige, ja grundlæggende Enkeltundersøgelser — saaledes en lang Række af *H. G. Orlriks* Studier — er begravede i gamle Avisaarange; ikke mindst har Forf. indlagt sig Fortjeneste ved fra ofte vanskeligt tilgængelige Kilder at have fremdraget en Række Øjenvidners Skildringer af Digteren i hans Hjem. Her er f. Eks. nogle Erindringer fra den unge Pige, som i 1874 tjente hos Søstrene Ballin, og som rummer en Mængde Smaaatræk om Andersens daglige Vaner; de fremkom, saa vidt huskes, i en tilfældig Fødselsdagsartikel i en københavnsk Avis. Ukendt for de allerfleste vil ogsaa være den Skildring, som en californisk Toldembedsmand *John Ross Brown* har givet af sit Besøg hos Eventyrdigteren. Derimod har Nygaard ikke medtaget *Gosses* Beretning fra »To Besøg i Danmark«.

Forskelligt utrykt Stof er ogsaa benyttet, og det er et Bevis for Forf.s Omhyggelighed, at han flere Steder har korrigeret *Jonas Collins* temmeligt unøjagtige Uddrag af Andersens Dagbøger ved at sammenholde dem med Originalen. I Smaaцитater har han dog, som rimeligt er, holdt sig til Collins Tekst. Saaledes anføres det bekendte Dagbogssted fra 12. August 1874, der ved sin Fynd og Kraft har indpræntet sig i mange Læsers Hukommelse: »Mit Humør er knust«. Men Collin har som saa ofte læst galt; i Originalen hedder det mindre spændende: »Mit Humør er tungt.«

Resultatet er blevet en smukt sammenstillet Mosaik af talrige levende og friske Smaaatræk, udført med den Nøjagtighed i Detaljen og den Grundighed, som altid karakteriserer Georg Nygaards Arbejder.

Af den allerstørste Værdi og Interesse er Billedstoffet, som for en væsentlig Del skyldes Knud Hendriksens utrættelige Sporsans. Her er baade et ypperligt topografisk Billedmateriale, hvor næsten alle de Huse, der har haft Betydning i Andersens Livshistorie, forekommer — flere af dem er allerede

faldet som Offer for Udviklingen, og et Portrætgalleri, hvori selv Personer, der omtales saa flygtigt som Adjunkt *Werlin*, er repræsenteret. Dets mærkeligste Stykke er et uretoucheret Daguerreotypi af *Riborg Voigt*. De fleste Billeder er reproducet for første Gang. I hvilken overdaadig Grad Bogen er gennemillustreret, fremgaar af, at de 178 Tekstsider rummer ikke mindre end 85 Billeder. At Gengivelserne er fremragende, derfor borger »Fremtiden«s og Knud Hendriksens Navn.

Baade H. C. Andersen-Interesserede og Venner af det gamle København vil med Fornøjelse fordybe sig i det smukke Værk.

H. Topsøe-Jensen.

T. Vogel-Jørgensen: Peter Lassen af California. En dansk Pioners Skæbne og Æventyr i Wild West. Kbhvn. 1937. Berlingske Forlag.

Heldigvis, tør man maaske sige, er det forholdsvis sjældent, at Offentligheden bliver præsenteret for en dansk Mand, der paa sit Felt har gjort en Indsats, som fortjener at mindes, uden at man i Forvejen dog i det mindste har hørt hans Navn nævne; undertiden hænder det imidlertid, som da *Aage Krarup-Nielsen* for faa Aar siden fandt *Mads Lange* paa Bali og nu, da Redaktør *Vogel-Jørgensen* har fremdraget Peter Lassen af California af den Glemsel, der var blevet ham til Del her hjemme — som det synes med Urette — samtidig med at hans andet Fædreland, Kalifornien, erindrede ham og opkaldte et Amt (Lassen-County), en Vulkan, Nordamerikas eneste virksomme (Mount Lassen eller Lassen-Peak) og mange andre Steder efter ham; sidst er han husket, da Frimurerne i Kalifornien for godt en Snes Aar siden rejste ham en Mindestøtte, og da Kongressen i Washington (1916) oprettede Lassen Volcanic National Park, som i 1929 blev udvidet og nu dækker et Areal saa stort som $\frac{4}{5}$ af Bornholm.

Den foreliggende Bog giver en Skildring af denne Husmandssøn fra Farum, som havde alle Betingelser for at blive en velmeriteret Grovsmedemester i København, men som i 1830 brød Broerne af og gav sig Æventyret i Vold. 30 Aar gammel drog Peter Lassen til Boston, og derfra vandrede han paa sin Profession vestpaa, var i nogle Aar Landmand i Missouri, men brød paany op og naaede 1840 frem til Kalifornien, dengang mexikansk Omraade, men — bortset fra nogle spredte Handelsforter og Missionsstationer — et Land i fuldkommen Naturtilstand, kun spredt beboet af en stærkt sprogligt differentieret Indianerbefolkning.

Her havde han først en Savmølle i Santa Cruz, saa drog han rundt som Nomade og slog sig derpaa ned som Nybygger i Ødemarken — 1844 fik han Statskøde paa 89 km² Jord i den nordlige Del af Sacramento-Dalen — hvor han i Løbet af faa Aar, ene hvid Mand mellem Indianerne, fik oparbejdet en stor Bedrift med Hvede-, Vin- og Bomuldsmarker og store Flokke af Kvæg, Heste og Faar. Lassens Ranch blev Centrum for Bebyggelsen i denne Egn, men hans Planer om at skabe et Handelscentrum her paa Hovedvejen nordfra ned i Kalifornien slog Fejl, da Guldfundene i 1848, netop medens Peter Lassen var paa Rejse til Missouri for at hverve Kolonister til sin By, totalt ændrede Forholdene. Skuffelserne slog ham dog ikke ned, selv i det store og hele uberørt af Guldfeberen, og medens 100.000 Mennesker fra alle Egne af Jorden i 1849 kom til Kalifornien, gik Peter Lassen mod Nordøst, opholdt sig nogle Aar i Indian Valley, optaget af at dyrke Grøntsager og af stadige Ekspeditioner for at finde en passabel Vej tværs over Sierra Nevada, hvad der lykkedes for ham omkring 1851/52, for saa paany i 1854 at skifte Boplads. Han nedsatte sig nu i Honey Lake Valley, et af de frugtbareste og ogsaa i klimatisk Henseende bedst egnede Steder i Nordkalifornien, hvor hans Koloni-

sationsplaner endelig lykkedes; Byen Susanville kan med Rette betragte ham som sin Grundlægger.

Under hele sin Virksomhed i Kalifornien søgte Peter Lassen at staa i et fredeligt Forhold til Landets oprindelige Beboere. Det var derfor naturligt, at han i sine sidste Aar — efter at U. S. A. i 1846—48 havde erobret Kalifornien fra Mexico — blev Statens Indianer-Agent i disse Egne, den Mand, hvem det paahvilede at sikre et fredeligt Forhold mellem de hvide og Indianerne, og en Skæbnens Ironi, at han blev dræbt af de Indfødte ved et Overfald paa en af hans Ekspeditioner i Foraaret 1859.

»Lassen var aldrig Medløber. Han var altid i Spidsen, og som Pioneren fortjener han at blive husket i det Land, hvor hans Vugge stod.« Paa en levende og interessant Maade har Redaktør Vogel-Jørgensen tegnet Billedet af »Peter Lassens Liv, som det udfolder sig i Indianer-Kampe, paa lange Rejser og træls, men begivenhedsrig Opdagerfærd i ukendte og vildsomme Egne, i asende Slid, i tjenstvillig Omsorg for andre, i storslaaet, forbilledligt Opdyrkningsarbejde og møjsommelig Kolonisation paa en af det amerikanske Kontinentets og Verdens Yderkanter.«

Red. Vogel-Jørgensen har trukket den historiske Baggrund op med saa klare Linier, at hans Bog er blevet mere end en Skildring af en dansk Pioner; han har tegnet et skarpt og levende Billede af Pioneren og dermed givet et værdifuldt Indblik i Detailler af den amerikanske Kolonisations Historie. Bogen er tillige velskrevet, formet med den gode Journalists lette Kauseren og sikre Sans for Stilen ikke mindre end for Effekten; ikke mindst klart træder dette frem i Skildringen af Peter Lassens Ungdom, hvor nogle magre og tørre Dokumenter fra Arkiverne danner Grundlaget for en paa sin Vis lige saa levende Skildring, som den af Pionerlivets dramatiske Episoder, hvor Forfatteren til Gengæld snarere har dæmpet af for at opnaa den Helhedsvirkning, som præger hans Bog. Denne Stilsans forenet med grundige Kildestudier og en nøgtern Vurdering af Stoffet, i Forbindelse med Mandens Placering i en større Sammenhæng, gør Bogen lige saa let læselig som læseværdig.

Den er udstyret med et stort, interessant Billedstof og fortræffelige Oversigtskort, og forsynet med morsomme Vignetter, der er hentet fra kalifornisk Indianer-Ornamentik.

Det er muligvis Forfatterens Ønske om i første Række at skrive en populær Bog, der er Skyld i, at Personalhistorikere vil savne Navneregistret.

Albert Fabritius.

SMAA MEDDELELSER.

TIL DANSK PRÆSTEHISTORIE.

Ifølge Wibergs præstehistorie hed den fjerde præst i Brøndum, Siem og Torup i Hellum herred *Espen Jensen Welling*, han var der 1599 og døde 1638. Disse sparsomme oplysninger kan suppleres væsentligt efter en række meddelelser i Hellum herreds tingbøger, fremkommet under en række retssager, og der kan oplyses en del om hans familie.

Hr. Esben Jensen, tilnavnet findes ikke i tingbøgerne, havde en del sammenstød med sine sognebørn. En bonde, han havde tilsagt til formaning, kom ikke, og da han senere vilde læse for ham i sin stue, erklærede bonden, at han ikke vilde høre paa hans narreri (Tgbg. 1630 5/10). Senere beskyldte bonden ham for løgn (ibd. 1631 5/4) og injurierede ham i kirken (ibd. 1631 19/4). En anden bonde, der havde sagt, at han ikke brød sig mere om hr. Esbern end om noget græs, som han plukkede av jorden med sin finger, blev

dømt for dette udtryk for foragt (ibd. 1635 26/5). Et par andre begivenheder er knyttet til hans præstegaard, for 1636 fødte en tjenestepige i St. Brøndum hemmeligt et barn, som hun dræbte, hvorfor hun blev rettet 28. august (ibd. 1636 16/6). Fæsteren i Torup annexpræstegaard blev dømt fra fæstet paa grund av restancer 1636 28/6 (ibd.).

Esbern Jensen var tre gange gift nemlig

1° *Maren Jespersdatter*, død senest 1611.

Barn: *Maren*. 1631 g. m. *Morten Thomsen*, der var død 1638, da hun boede i Støvring. 1650 var hun g. m. *Per Ludvigsen* i Fræer. Ved farens død 1638 førte hun en række sager mod sine halvsødskende, som hun beskyldte for at forholde hende fædrenerven.

2° *Dorte Tøgersdatter*, gift senest 1611, død tidligst 1621, senest 1627.

Børn: *Inger*, f. c. 1611, var nylig død 1650 og havde da været g. m. *Jens Christensen* i Aagerup. 1642 fik hun et godt skudsmaal av 24 herredsmænd.

Karen, f. c. 1614, sagdes 1650 at være paa Lolland.

Niels, f. c. 1621, sagdes 1650 at være i Norge.

3° *Kirsten Jønsdatter*, gift tidligst 1627, boede 1650 i Aalborg, hvor hun var g. m. *Søren Rasmussen* Bøsssemager. Efter at der 28/9 1638 var holdt registrering i mandens bo, kom hun i meget langvarig strid med eftermanden hr. *Anders Jensen Gjerding*, som hun bl. a. beskyldte for at have tilegnet sig noget korn, der tilhørte boet, forholde hende naadensaaret m. m.

Børn: *Dorte*, f. c. 1627, var 1650 g. m. sadelmager *Anders Hartvigsen* i Aalborg.

Enevold, f. c. 1631, gik 1650 i Aalborg latinskole.

(Disse familieoplysninger fremgaar av tingbogen for 1638 16/10, 23/10, 37/11, 1639 26/3 et passim, 1642 26/7 og 1650 2/4).

Hans H. Fussing.

Paa Rigsarkivets Læsesal er for nylig opstillet et Værk, som alle personalhistorisk — og lokalhistorisk — interesserede maa have deres Opmærksomhed henvendt paa. Det er en kronologisk Fortegnelse over kgl. Resolutioner, udfærdigede gennem Rentekammeret i Aarene 1660—1719; fra dette Aar findes i Rigsarkivet Aars-Registre over Rentekammerets kgl. Resolutioner og iøvrigt foretoges i 1719, kgl. Res. af 27. Novb., en Ændring af Kammerets Konstitution, hvilket Forhold ogsaa har været medvirkende til, at man stoppede med dette Aar.

Udtrykket Fortegnelse er meget beskedent, naar man ser hen til, at Værket indeholder Uddrag af henved 25000 kgl. Resolutioner og er samlet i 12 svære Foliobind, hvortil yderligere kommer det 13^e: Registret.

Det er ikke Hensigten med disse Linjer indgaaende at omtale dette Størværk, som man vel nok kan kalde det; det maa være nok at henvise til Fortalen, som giver tilstrækkelig Oplysning om, hvorledes det er kommet til Verden, til de Forklaringer over Forkortelser, som indeholdes i hvert enkelt af Bindene, og sidst og ikke mindst til Registret, denne Guldgrube, der indeholder Angivelse og alle de Person og Stednavne, som forekommer i de 12 Bind Uddrag af Resolutioner.

Men endelig bør den Mand nævnes, som blandt Rigsarkivets Personale har været den bærende Kraft ved Udførelsen af Arbejdet: *Arkivar S. Nygård*. Hans store Kendskab til Arkivet, hans Flid og Energi er det, som har ført Sagen igennem. Derfor staar ogsaa hans Navn med Rette paa Titelbladet. — Naar den ubønhørlige Aldersgrænse inden føje Tid rammer ham, har han i dette Værk

sat sig et Minde »aere perennius«. Forarbejderne til Værket er af Rigsarkivet afgivne til Landsarkivet i Viborg og er tilgængelige der.

R. Høeg Brask.

HVAD HED KOBBERSTIKKEREN GEORG HAAS?

Et mærkeligt Spørgsmaal kunde man sige, og det burde maaske ogsaa snarere lyde: Hvad var Georg Haas's fulde Navn, og naar var han født?

Han var af Kobberstikker-Æt; hans Fader var Kobberstikkeren *Jonas* — maaske rettere: *Johann Jürgen*, jfr. nedenfor — *Haas*, der angives at være født i Nürnberg c. 1720 og døde i Kjøbenhavn i 1775 som Universitets-Kobberstikker, Moderen hed *Anna Rosina Fritsch* og var en Datter af den bekendte tyske Kobberstikker *Christian Fritsch*.¹

I Ægteskabet fødtes følgende Børn: 1. *Georg Christian Vilhelm*, f. 5. 6. 1751. 2. *Johann Meno*, f. 6. 4. 1752.

Disse to findes i Modsætning til de yngre Børn ikke døbt i St. Petri Kirke i Kbh. og er vel derfor fødte inden Forældrenes Ankomst her til Landet, formodentlig i Hamburg² eller denne Bys Omegn. Fødselsdagene fremgaar af Skattemandtallet for 1762 (Rosenborg Kvarter Nr. 264)³; men Angivelserne er maaske ikke helt rigtige, der er kun 10 Maaneder mellem de to Fødsler. —

3. *Christian Peter Jonas*, f. 12. 4. 1754, døbt 26. s. M. 4. *Johan Jacob Georg*, døbt 23. 7. 1756. 5. *Jacob Christian Carl*, f. 4. 8. 1758, døbt 1. 11. s. A. 6. *Margarethe Friderica*, f. 6. 9. 1761.

Af disse Børn døde de to yngste som smaa, henholdsvis i Januar 1765 og i November 1763⁴; af de øvrige omtaler Weilbach⁵ Nr. 2, 3 og 4 som udøvede Kobberstikkere, men derimod ikke den ældste: *Georg Christian Vilhelm*, og dog maa det, saa underligt det end kan lyde, antages at være ham, der er identisk med den mest kendte af denne Kunstnerfamilie: Kobberstikkeren *Georg Haas*.

Vel kalder denne sig paa sine Stik, naar han signerer med fuldt Navn, *Johan Jacob Georg*, og i 1811, da han efter Udnævnelsen til Professor ved Akademiet skal sikre sin Hustru Pension fra Enkekassen, underskriver han sig: »I. I. G. Haas, Professor ved Konsternes Academie«, ligesom den Daabsattest, han i denne Anledning fremsendte, lyder paa »*Johan Jacob George Haas*, døbt i Sct. Petri Kirke 23. 7. 1756«; men heroverfor staar følgende Kendsgerninger:

1. I Sct. Petri Kirkes Begravelsesprotokol for 1759 findes tilført følgende: »*Johann Jürgen Haase* (Kupfersticher) sein Söhn. *Jacob* begr. auf den alten Kirchhof d. 30. August. 3 *J. Blattern*.« — Efter Navnet og Aldersangivelsen skulde dette være Nr. 4: *Johan Jacob Georg*, døbt 23. 7. 1756, altsaa netop 3 Aar gammel. Ingen af de andre Sønner hed *Jacob*.
2. I Overensstemmelse hermed opføres i Skattemandtallet for 1762 kun de fire andre Brødre samt Søsteren med specificeret Aldersangivelse, men derimod ikke Nr. 4.
3. I Sct. Petri Kirkes Confirmationsprotokol findes de 3 ældste Brødre opførte som confirmerede henholdsvis 4. 9. 1765 (14 Aar), ved Michaëlis 1767 (15 Aar) og 1. 10. 1769 (15 Aar); Nr. 4 findes ikke.
4. I Folketællingslisten for 1787⁶ opføres: *Georg Haas*, Kobberstikker, 36

¹ 1695—1769, se Thieme-Becker: Allg. Künstlerlex. XII. 500.

² Kirkebøgerne her er dog forgæves undersøgt.

³ Rigsarkivet.

⁴ Sct. Petri Kirkes Begr.pr. i Sj. L. A.

⁵ Kunstner-Lex. I pg. 334—36.

⁶ Rigsarkivet.

- Aar, ugift, boende, med en Tjenestdreng, i Slippen, Rosenborg Kvarter Nr. 204; denne Aldersangivelse, som stammer fra ham selv, stemmer ganske med 1751 som Fødselsaar.
5. Alle tre Brødre blev Akademi-Elever, først Georg, der 20. 4. 1770 tegnede i Gibs-Skolen, 6. 1. 1772 fik lille og 31. 3. 1773 stor Sølvmedaille og endelig 26. 2. 1776 store Guldmedaille, derefter Meno — lille Sølvmed. 5. 1. 1773 i Modelskolen og store Sølvmed. 29. 3. 1774 — og sidst Peter, der 5. 1. 1773 var Nr. 1 i Fritegningsskolen og 2. 1. 1776 den første i Gibsskolen. De optræder altsaa netop i Aldersorden: 1751, 1752, 1754; det vilde være besynderligt, hvis den først indkomne skulde være yngre — henholdsvis 4 og 2 Aar — end de senere indkomne Brødre.
 6. De ældste fra Georg Haas's Haand stammende Stik, som ere betegnede med Aarstallet 1771, navnlig Stikket »Store Belt ved Corsø« efter Maleri af P. Cramer, kan næppe antages at være udført at en 15-aarig Dreng.

Der synes efter det saaledes anførte ikke at kunne være Tvivl om, at Georg Haas's virkelige Navn var *Georg Christian Vilhelm*; allerede paa et tidligt Tidspunkt har han antaget den afdøde lille Broders Navn: Johan Jacob Georg; saaledes betegner han sit Guldmedaille-Arbejde: Den sunnaneitiske Kvindes Ankomst, dateret 31. 3. 1776. Men Grunden hertil vil sikkert ikke kunne oplyses nu; der kan kun gisnes. Maaske skulde der bruges en Daabs-attest, som det var besværligt at faa fra Tyskland, og i en snæver Vending brugte han den afdøde Broders; denne havde ogsaa kendte danske Faddere: Jacob Langebæk og Professor, senere Biskop J. E. Gunnerus, hvad ogsaa kan have været af Betydning, medens hans egne mulig kun var ukendte Udlændinge. Og var Attesten én Gang benyttet, maatte man nok blive ved; efterhaanden er det blevet en Vane for Georg Haas — Georg hed han jo i hvert Fald — at kalde sig med Broderens Navne, og tilsidst har han næppe tænkt paa, at han i Virkeligheden hed noget andet!

Rich. Høeg Brask.

Nedenstaaende Kundgørelser er Beviser for, at der undertiden i gamle Aviser kan gøres værdifulde personhistoriske Fund.

Provst i Tudse Herred, Sognepræst i Kundby E. C. Bondzon (hos Wiberg: Eccard Christopher Nielsen Bentzen) meddeler i en Kundgørelse i »Kiøbenhavnske Tidender« (Berlingske Tidende) 9. Juni 1769:

Da man er kommen saa vidt med Skiftet efter sal. Provstinde *Hanne Giødes Datter*, som tilsidst boede og døde i Mørkiøb i Tudse Herred og hendes forhen afdøde Mand, Hr. *Erich Sletting*, fordum Sognepræst i Førslev og Wellerup Meenigheder og Provst i Horns Herred, at man venter Skiftet førstkommande 5te Julii kan slutes; saa bekjendtgjøres hermed..... at Skifte-Samling holdes i Kundbye Skolehuus benævnte 5te Julii, til hvilket Sted og Tid de allerede anmeldte Arvinger indkaldes, nemlig paa sal. Provstens Side:

I) En Broder, Hr. *Otto Schow*, residerende Capellan for Stockemarke Meenighed.

II) En Broder, *Søren Jørgensen Schow*, som var Controlleur, Veyer og Maaler i Holbech, hans 3 levende Sønner, nemlig:

1) Hr. *Jørgen v. Schow*, Lieutenant ved Hendes Majests. Dronningens Liv-Regiment i Glückstadt.

2) Hr. *Christen Schow*, Secretair i det Danske Cancellie i Kiøbenhavn.

3) *Johannes Schow*, Studios Theol., som p. t. er i Slagelse hos Hr. Terslev.

III) En Søster, *Kirstine Jørgens Datter Schow*, i Ægteskab med Apotheker *Linde* i Holbech.

Paa Provstindens Side :

I) En Søster, Provstinde *Mette Kirstine Giødes Datter*, sal. Provst *Liemes* i Rønnebek, som døde 1757, hendes 2 Døttre af det første Ægteskab :

1) *Birgithe Charlotte Krag*, Hr. Regiments-Quartiermester *Hansens* Frue, som døde 1752, hendes efterladte 5 Døttre :

a) *Dine Cathrine*, i Ægteskab med Regiments-Quartiermester *Tønnesen* paa Herlufsholm.

b) *Hanne Hansen*, ugift.

c) *Mette Kirstine Hansen*, ugift.

d) *Hylleborg Hansen*, i Ægteskab med Hr. *Peder Fædder*, residerende Capellan i Ringsted.

e) *Christine Hansen*.

2) *Mette Krag*, lever og er i Ægteskab med Sognepræsten i Udbye ved Wordingborg.

II) En Broder, Hr. *Peder Giødesen*, forhen Provst og Sognepræst i Schibye, hans efterladte Søn, *Giøde Giødesen*, boende i Skibye.

III) En Søster, som var i Ægteskab med forrige Byeskriver *Lund* i Ribe, hendes efterladte Søn, *Palle Lund*, Studios. i Kbhavn.

IV) En Søster, *Abelone Giødes Datter*, som var i Ægteskab med sal. Hr. *H. Lyngbye* i Hørbye, hendes tvende efterladte Døttre :

Den første i Ægteskab med Sr. *Jacob Dahl*, den anden i Ægteskab med Birke-Dommer *Lotterup* i Frederichsborg.

V) En Søster, *Ingeborg Giødes Datter*, sidst i Ægteskab med Sr. *Ove Christensen* i Holbech, men død og efterladt en Datter, som er i Ægteskab med Hr. Ritmester *Svings* i Kallundborg.

VI) Endnu skal være en Broder, Lieutenant *Bolkær*, som berettes at være død, og, saa vidt vides, ingen Arvinger skal have efterladt sig.

Provst i Thyrlid Herred, Sognepræst i Balle L. Buchholtz meddeler i en Kundgørelse i »Kiøbenhavnske Tidender« (Berlingske Tidende) 27 Oktober 1769 :

Under Thyrlid Herreds geistlige Jurisdiction, i Nørre Wilstrup Præstegaard ved Weile, er for nogen Tid siden ved Døden afgangen Studiosus *Mads Bergen Schaarup*, i ugift Stand. Efter den Underretning, man har indhentet om hans Arvinger skal samme være følgende :

1) en Heel-Broder, Hr. Apotheker *Jørgen Thomas Schaarup* i Randers.

2) en dito Broder, *Hans Christian Schaarup*, skal være død, men efterladt sig et umyndigt Barn, hvis Navn og Opholdssted ey er bekendtgiort.

3) en Heel-Søster, *Anna Kierstine Schaarup*, opholdende sig hos sin Broder i Randers.

4) en Halv-Broder paa Faders Side, Hr. *Peder Schaarup*, forhen Præst i Gierlef, død men skal have efterladt sig

a) en Søn, *Christen Schaarup*, hvis Opholdssted ey er tilkiendegivet.

b) en Datter, *Christence Marie*, gift med Hr. *Bang* i Giesing.

c) en dito ved Navn *Anna Engel*, gift i Kiøbenhavn med Sr. *Hans Sørensens*.

5) en Halv-Søster, *Edel Schaarup*, som i sin Tid har været i Egteskab med Hr. Ritmester *Ravn*, men længe siden død, og skal have efterladt følgende endnu levende Børn :

a) en Søn, Hr. Lieutenant *Johan Nicolai Ravn* i Colding.

b) en anden Søn, *Thomas Jørgen*, som skal være udenlands, og formodes at være i Kongelig Preussisk Tieneste, dog ey hørt noget fra i 2 Aar.

c) en Datter, *Maren Ravn*, i Egteskab med Sr. *Troels Nissen*, Sognefoged i Frørup under Haderslev Amt.

d) en dito, *Christence Kierstine*, gift med Uhrmager Sr. *Siverts* i Flensborg.

6) en anden Halv-Søster, *Maren Schaarup*, som efter tvende Egteskaber, først med sal. Hr. *Michel Overgaard*, og siden med Hr. Provst *Peder Stauning*, begge Præster i Norup og Randbølle Meenigheder, har efterladt sig følgende endnu levende Arvinger:

a) en Søn Sr. *Michel Overgaard*, ved Aarhus-Kanten.

b) en Datter *Christiane*, gift i sin Tid med Farver Sr. *Asmussen* i Aarhus, død, men en efterlevende Søn, og hvis Navn ey vides, træder i hendes Sted.

c) en Datter, *Anne Johanne*, i Egteskab med Kiøbmand Sr. *Kryssing Kiersgaard* i Aarhus.

d) en Søn, Hr. *Jørgen Stauning*, Hospitals-Præst og residerende Capellan til Frue Meenighed i Aarhus.

7) en anden afdød Halv-Søster, *Dorthe Marie Schaarup*, i sin Tid gift med Hr. Raadmand *Stæhr* paa Marselliesborg, af hvilket Egteskab er tilbage en endnu levende Datter, *Mette Marie Stæhr*, gift med Hr. *Stauning* i Wiiby.

8) endnu en Halv-Søster paa Fædrene Side, *Anne Schaarup*, ogsaa død, men af Egteskab med Sr. *Mogens Black* i Aarhus har hun efterladt sig

a) en Søn, Sr. *Christen Schaarup Black*, boende i Kiøbenhavn.

b) en Datter, *Anne Black*, gift med Sr. *Søren Giern* udi Aarhus.

9) en Halv-Søster paa Møderne Side, *Christence Schaarup Stæhr*, værende hos Velædle Hr. Raadmand *Stæhr* paa Marselliesborg.

10) en Dito, *Karen Stæhr*, som er død, men i Egteskab med Veyermester *Brendstrup* i Aarhus skal have avlet 3de endnu levende Børn, hvis Navne, Alder eller Opholdssted ikke er Skifteretten bekendt.

REKTORERNE I SVENDBORG.

I Anledning af Rektørernes Offer ved Barnedaab, Bryllup og Kirkegangskonernes Indledning nævnes i Svendborg Bytingsprotokol for 22. Mai 1719 følgende Rektorrække

1. *Peter Norge Bager* (Noor Bager).

2. *Johan Wit*.

3. *Clemmen Clausen Schinckel*, der var Rektor 1682, og som efterfulgtes af sin Søn, den i 1719 fungerede

4. *Mathias Schinckel*.

Th. Hauch-Fausbøll.

BØGER INDSENDTE TIL REDAKTIONEN.

Meddelanden från grefliga ätten Lewenhaupt's släktförening. VI. Adam Lewenhaupt, Nils Julius Lewenhaupt 1708—1776. Wahlström & Widstrand, Stockholm 1938. 150 nummererede Eksp. 287 S. III.

Dansk Tidsskrift-Index. Systematisk Fortegnelse over Indholdet af ca. 250 danske og en Del andre nordiske Tidsskrifter. Udgivet af Statens Bibliotekstilsyn. Udarbejdet af *Th. Døssing*, Biblioteksdirektør, og *Robert L. Hansen*, Biblioteksinspektør. Treogtyvende Aargang. 1937. I Kommission hos Nyt Nordisk Forlag. Arnold Busck. København 1938. 420 S.

O. v. Munthe af Morgenstjerne, Feltmarskal Michael Numsen og hans Tid. Levin & Munksgaard. Ejnar Munksgaard. København 1938. 136 S. III.

Chr. Sonne, Min Livsmelodi. Gyldendalske Boghandel. Nordisk Forlag. København 1938. 287 S. III.

Forfatteren af den Side 152 anmeldte »*Stamtaule vedrørende Slægten Mørck*«, Provst J. J. Rubak, Vrejlev pr. Vraa, har velvilligst tilbudt Samfundets Medlemmer Bogen til halv Pris, d. v. s. 6 Kr. pr. Ekspl. Bestillinger sendes direkte til Forfatteren under ovennævnte Adresse.

Forfatteren Hr. Bibliotekar Julius Clausen har stillet Restoplaget af det Jubilæumsskrift, som Studenterne fra 1886 udgav i 50 Aaret 1936, til Raadighed for Samfundets Medlemmer uden Betaling. Rekvisioner kan indsendes til Tidsskriftets Redaktion, Gammel Kongevej 92, København V., bilagt 25 Øre i Frimærker til Forsendelsen.

SPØRGSMAAL OG SVAR.

SPØRGSMAAL.

Iver Brinchs (Ivar Brink) efterkommere.

Presten og salmedikeren *Iver Brinch* (1665—1728) har en meget tallrik kognatisk efterslekt i Norge gjennom *Johanne Fischer* gift med biskop *Rasmus Paludan* (1702—1759). *Johanne Fischer* var datter av landsdommer, rektor i Nykøbing, *Johan Thommesen Fischer*, † 1718, og hustru *Martha Marie Brinch* (1696—1718). Se Arthur Skjelderup: Slægtshistoriske meddelelser om familierne Skjelderup og Clauson m. m. (1915) s. 51 flg. jfr. t. eks. »Personalhistorisk Tidsskrift« 4. I 74 (oberstløjtnant *Christoph Heinrich Holfeldt* og hustru *Ambrosia Paludans* efterkommere), Arthur Skjelderup: Familien Clauson i Norge og i England (1936), Haagen Krog Steffens: Norske slægter (1912), slekten Lund s. 184 flg., efterkommere efter sogneprest *Emmanuel Lund* (1757—1830) og hustru *Elisabeth Sophie Holfeldt* (1772—1852), ætten Refsum (1922) s. 69 og Anne Marie Innes. Tillegg til »Ætten Refsum« (1937).

Jeg tillader mig å spørre om

1. det finnes lett tilgjengelig flere opplysninger om *Iver Brinchs* forfedre og efterslekt enn det som står i de kildene som det er vist til i »Dansk Biografisk Leksikon« (1934) IV. 91 og i »Norsk Biografisk Leksikon« (1925) II. 172 flg. under *Diderik Brinch* og *Iver Brinch*,

2. har *Iver Brinch* mange efterkommere i Danmark?

Helge Refsum,
polititadjutant.
Oslo.

SVAR.

Tilføjelse (10, III, 236).

Bjørn.

Selvejer paa Hømbgaard *Bjørn Machabæus Bjørn* begravdes 11. Jan. 1803 i Hømb. Hans Enke *Karen Frantsdatter* g. 2° 16. Juni 1803 i Huset med kgl. Tilladelse (Hømb) m. Forvalter *Christen Kielsen*. Hendes Datter med *Machabæus Dorthée Noline* blev hjemmedøbt 11. Juli 1802 i Hømb.

Th. Hauch-Fausbøll.

SAMFUNDETS ANLIGGENDER.

Samfundet har i Aarets Løb afholdt to Medlemsmøder, begge i Hotel d'Angleterres Selskabslokaler.

Paa det første Møde, der afholdtes d. 14. Februar, holdt Bibliotekar H. G. Topsøe-Jensen et Foredrag om »Nye Bidrag til »Mit Livs Eventyr«s Historie«.

Paa det andet, der afholdtes 14. November, indledede Samfundets Formand, kgl. Ordenshistoriograf, Dr. phil. Louis Bobé, en Diskussion »Om Indledningen af et Samarbejde mellem Arvelighedsforskere og Genealoger«. Ifølge Opfordring var Forstanderen for Universitetets racehygiejniske Institut, Hr. Dr. med. Tage Kemp, samt flere andre Arvelighedsforskere kommen til Stede og deltog i Diskussionen.

I Aarets Løb har efternævnte indmeldt sig i Samfundet:

Stadsarkivar *Flemming Dahl*, København, Sognepræst *P. Filtenborg*, Fole, *Folkbiblioteket*, Nykøbing M., Godsejer *I. W. Hanssen*, Padborg, Landinspektør *Th. Lindhard*, Haderslev, Fru *Martha Pedersen*, Aarhus, stud. jur. *Otto Vilhelm Sommer*, Hedehusene, *Universitetsbiblioteket*, Upsala, *Universitäts-Bibliothek*, Kiel, og Minister, Kammerherre *O. Krag*, Bruxelles.

Samfundet har derefter 288 Medlemmer, deraf 224 i Danmark, 1 i Island, 47 i Norge og 16 i det øvrige Udland.

Samfundets Bestyrelse bestaar for Tiden af nedennævnte Medlemmer:

Kgl. Ordenshistoriograf, Dr. phil.	Hovedarkivar i Generaldirektoratet for
Louis Bobé,* Formand.	Post- og Telegrafvæsenet H.
Landsdommer A. Drachmann	Hjorth-Nielsen, Sekretær.
Bentzon.	Postmester C. Klitgaard.
Hofjægermester, Lensbaron H. H. A.	Arkivar i Rigsarkivet, Dr. theol.
Berner Schilden Holsten.	Bjørn Kornerup.*
Kontorchef i Nationalbanken O. H.	Kammerherre, Etatsraad G. Krag.
Clementsén, Kasserer.	Arkivar i Rigsarkivet S. Nygård.*
Direktør Th. Hauch-Fausbøll.	

De med * betegnede Herrer danner Skriftudvalget.

Samfundets Revisorer er Kontorchef i Landmandsbanen L. Bie og Overretssagfører S. Hetsch.

Fortegnelse over Medlemmerne af
Samfundet for dansk Genealogi og Personalhistorie.
(1. November 1938).

Æresmedlemmer.

Rigsheraldiker, Greve *Adam Lewenhaupt*, Stockholm.
Ridderhusgenealog, Universitetssekretær, fil. mag., Friherre *Tor Carpelan*, Helsingfors.
Registrator i den svenske Generalpoststyrelse, *Gustaf Elgenstierna*, Stockholm.

Korresponderende Medlemmer.

Bouly de Lesdain, Louis. Dr. jur., Dunkerque.
Durchmann, Osmo, Kamrerar, Sekretær i Styrelsen for Genealogiska Samfundet i Finland, Helsingfors.
Hildebrand, Bengt, Sekretær, fil. lic., Redaktør af Personhistorisk Tidsskrift, Stockholm.
Kellinghusen, Hans, Professor, Arkivraad ved Statsarkivet i Hamburg.
von Rahden, Nicolai, Friherre, Forstander for Letlands genealogiske Selskab, Mitau.

Medlemmer i Danmark.*)

Hs. Majestæt Kongens Haandbibliotek.

Aalborg Haandværkerforenings Bibliotek, Aalborg.
Aarhus Folkebibliotek.
Abildgaard, Carl, Apoteker, Nykøbing Falster.
Abildtrup, J., Lærer, Nørre Nissum.
Ahlefeldt-Laurvig, C. Greve, Overretssagfører.
Andersen, J. Oskar, Dr. theol., Professor v. Universitetet.
Antropologiske Komité, Den.
Arctander, C., Forfatter.
Assens Amtsbibliotek, Assens.
Barth, E. D., Overretssagfører.
Behrens, Carl, Redaktør.
Bentzon, A. Drachmann, Landsdommer.
Berner Schilden Holsten, H. H. A. Lensbaron, Hofjægermester, Langesø.
Biblioteket for Thisted By og Amt, Thisted.
Bie, L., Kontorchef i Landmandsbanken.
Binzer, O., fhv. Kolonibestyrer.
Bobé, Louis, Dr. phil., Kgl. Ordenshistoriograf.
Boeck, H., Kaptajn, Kammerjunker.
Boie, Fuldmægtig.
Bokkenheuser, C. P., Oberstløjtnant.
Borberg, Svend, Redaktør.
Bornholms Centralbibliotek, Rønne.

*) Hvor ingen Bopæl er anført, er denne København.

Brenner, Franz, Dr. med., Tønder.
Brummerstedt, F. K., Orlogskaptajn.
Bruun, A., Dommerfuldmægtig, Køge.
Bryndum, V. G. F., Stadsingeniør, Horsens.
Carlsen, Olaf, Dr. phil., Forfatter, Taastrup.
Centralbiblioteket, Holstebro.
Centralbiblioteket for Hjørring Amt, Hjørring.
Christensen, R. E., Overlæge, Faaborg.
Christensen, Will., Dr. phil., fhv. Arkivar i Rigsarkivet.
Classenske Bibliotek, Nykøbing Falster.
Clausen, Julius, cand. mag., Bibliotekar.
Clementsén, O. H., Kontorchef i Nationalbanken.
Cold, Fr., Kontreadmiral.
la Cour, G., Ingeniør.
Dahl, Aage, Sognepræst, Horsens.
Dahl, Flemming, Stadsarkivar.
Dansk biografisk Leksikon.
Ebstrup, H., Overretssagfører.
Egede, E. C., Overlæge, Odense.
Ehrencron-Müller, H., Bibliotekar.
Ehrenreich-Hansen, Frk., Randers.
Esmer, Einar, Grosserer.
Fabritius, Albert, Genealog.
Falk-Jensen, A., cand. jur. Kontorchef.
Filtenborg, P., Sognepræst, Fole.
Finansministeriet.
Fleusborg, Andreas, Boghandler, Roskilde.
Folkebiblioteket, Nykøbing M.
Foreningen til Udgivelse af Danmarks Adels Aarbog.
Foss, E., Frue, Aalsgaarde.
Frederiksberg Kommunalbestyrelses Haandbibliotek.
Frederiksberg Kommunes Folkebibliotek.
Friis, Aage, Dr. phil., Professor.
Friis-Petersen, Fr., Vice-Skoleinspektør.
Friis-Petersen, H., Grosserer, Aarhus.
Fussing, Hans H., Lektor.
Fyns Stiftsbibliotek, Odense.
Fællesrepræsentationen for dansk Industri og Haandværk.
Færø Amts Bibliotek, Thorshavn.
Garnisonsbiblioteket.
Gentofte Kommunebibliotek.
Glenthøj, R. A. L. T., Sognepræst, Kirke Helsingør pr. Gørlev.
Gribsvad, Frode, Landsarkivar, Aabenraa.
Grut, Andreas, Grosserer, Birkerød.
Grønvald, F. C., cand. jur., Ekspeditionssekretær.
Hause, E., Forlagsboghandler.
Haderslev Centralbibliotek, Haderslev.
Hahn-Thomsen, C., Apoteker, Nørre Alslev.
Hammer, Kai, Overlæge, Aabenraa.
Hanssen, I. W., Godsejer, Padborg.
Harbou, Dommerfuldmægtig, Aarhus.
Harries, O., Dommerfuldmægtig, Svendborg.
Hartmann, Hjalmar, Generalkonsul.
Hatt, Thorvald, Genealog.
Hauch-Faushøll, Th., Direktør.
Heilskov, Chr., Bibliotekar, Lavrbjærg.
Herlufsholms Skoles Bibliotek, Næstved.
Hetsch, Stephan, Overretssagfører.
Hjorth-Nielsen, H., Hovedarkivar.
Holck, Harald, Ekspeditionssekretær i Statsministeriet.
Honnens de Lichtenberg, G., Kaptajn.

Horsens Bibliotek, Horsens.
Hostrup, Aage, Vicedirektør.
Hvidt, L. N., Dispachør.
Hærens Arkiv.
Høeg, Eiler, Læge, Jægerspris.
Høegh-Guldberg, Fritz, Kaptajn.
Hørring, Johs., Retspræsident, Viborg.
Ingemann, B., Frue, Rungsted.
Ingemann, Godsejer, Egebjerggaard pr. Kappendrup.
von Irgens-Bergh, G. O. A., Oberst, Obdrupgaard pr. Trustrup.
Iuul, Stig, cand. jur. Lektor ved Universitetet.
Jelling Seminarium, Jelling.
Jensen, C. A., mag. art., Museumsinspektør.
Jordening, O. V., Sekretær.
Juel Hansen, E., Sparekasseassistent, Odense.
Jørgensen, C., Bankdirektør, Aalborg.
Jørgensen, Harald, Arkivar i Rigsarkivet.
Kalundborg Centralbibliotek, Kalundborg.
Kindt, G., Frue, Haslev.
Kiær, H. F., Orlogskaptajn.
Kjerulf, A., Redaktør.
Kjølby, A., Forfatter, cand. phil.
Klitgaard, C., Postmester, Hjørring.
Kolding Bibliotek, Kolding.
Kornerup, Bjørn, Dr. theol., Arkivar i Rigsarkivet.
Krag, C. M. G. R., Kammerherre, Etatsraad.
Krak's Forlag.
Kvindelig Læseforening.
Københavns Kommunes Folkebibliotek. (2 Eksp.).
Københavns Stadsarkiv.
Køster, G., Lærer, Kolding.
Landsarkivet for Fyn, Odense.
Landsarkivet for Jylland, Viborg.
Landsarkivet for Sjælland.
Landsarkivet for Sønderjylland, Aabenraa.
Lange, N. D. V., Frk., mag. art., Arkivregistrator.
Lassen, Niels B., Prokurist, Aarhus.
Lassen-Landorph, A., Overretssagfører, Randers.
Lauridsen, Henry, Læge, Svendborg.
Lemche, Gyrithe, Frue, Forfatterinde, Lyngby.
Linde, Chr., Sagfører, Fredensborg.
Lindhard, Th., Landinspektør, Haderslev.
Linvald, A., Rigsarkivar.
Lohse, Direktør.
Luja, A., Hovedkasserer.
Lyngby Bibliotek, Lyngby.
Lynge, H., Boghandler.
Lützhöft, H., Ingeniør, Snekkersten.
Malling, O., Fabrikbestyrer.
Maribo Stiftsmuseum, Maribo.
Marquard, E., Arkivar i Rigsarkivet.
Marstrand, W., Ingeniør, Akademisekretær.
Meyer, Karsten, Højesteretssagfører.
Middelfart Folkebogsamling, Middelfart.
Moltkeske Bibliotek, Det grevelige, Bregentved pr. Haslev.
v. Munthe af Morgenstjerne, B. O. A., Kammerjunker, Ekspeditionssekretær.
Møns Folkebibliotek, Stege.
Mørkeberg, H. H., Sagfører.
Nationalhistoriske Museum paa Frederiksborg Slot, Det, Hillerød.
Nationalmuseet.

Neiiendam, R., Teaterhistoriker.
Nielsen, C. A., Bygningskonstruktør, Aalborg.
Nobel, O. K., Konsul.
Nordjydske Landsbibliotek, Det, Aalborg.
Nordsjællands Centralbibliotek, Helsingør.
Norrie, Gordon, Dr. med., Stabslæge.
Nutzhorn, Fr., Assistent, Klampenborg.
Nygaard, G., Redaktionssekretær.
Nygård, S., Arkivar i Rigsarkivet.
Nystrøm, Eiler, Dr. phil., Arkivar i Rigsarkivet.
Ogaard, H., Genealog.
Olrik, H. G., Kontorchef.
Olsen, Axel, Overretssagfører.
Ordenskapitlets Sekretariat.
Ostermann, H. P. S., Sognepræst, Greve, Taastrup.
Ottesen, C., Forstander.
Pedersen, Martha, Frue, Aarhus.
Petersen, Carl S., Dr. phil., Overbibliotekar.
Petersen, P. H. S., fhv. Apoteker.
Pontoppidan, A., Kammerjunker, Kaptajn, Klampenborg.
Post- og Telegrafbiblioteket.
Prytz, H., Dommer, Terndrup.
Quaade, Poul, Sekretær i Finansministeriet, cand. jur..
Raadhusbiblioteket.
Rahbek, O., Apoteker, Brønderslev.
Ramsing, H. U., Generalmajor.
Randers Centralbibliotek, Randers.
Rasmussen, Lærer, Vridsted.
Rehling-Qvistgaard, P. C., fhv. Forpagter, Nyraad St.
Repsdorph, H., Overretssagfører.
Rigsarkivet.
Rigsdagens Bibliotek.
Ring, V. G., Laboratorieførstander.
Rode, E., Overretssagfører.
Rosenørn-Lehn, F. M. Baron, Kammerherre, Hofjægermester, Oreby-
 gaard, Saxkøbing.
Roskilde Bibliotek, Roskilde.
Ruge, C. E., Overinspektør, Aalborg.
Rump, C. D., Højesteretsdommer, Gentofte.
Rørsig, P. M., Lærer, Hallund, Brønderslev.
Sandal, A., Forlagsboghandler.
Schou, L., Fabrikant.
Schæffer, Aage, Apoteker.
Seerup, Asger, Politimester, Ringkøbing.
Sidelmann, A., Lærer, Ramsing.
Silkeborg Bibliotek, Silkeborg.
Sjællands Stiftsbibliotek, Roskilde.
Skive Folkebibliotek, Skive.
Sommer, Otto Vilhelm, stud. jur. Hedehusene.
Sorø Skoles Bibliotek, Sorø.
Sprechler, H. W., Direktør, Premierløjtnant.
von Spreckelsen, E., Frue, Randers.
Statens Lærerhøjskole.
Statsbiblioteket, Aarhus. (3 Eksp.).
Statsministeriet.
Stricker, S. M., Overtjener, Haderslev.
Studerterforeningen.
Sundbo, Arne, Borgmester.
Swane, J., Amtsforvalter, Tønder.
Svendborg By og Amts Bibliotek, Svendborg.
Sønderborg Bibliotek, Sønderborg.

Sønderjydske Landsbibliotek, Det, Aabenraa.
Tegner, L. F., Direktør.
Teist, F., Højesteretssagfører.
Thaulow, Th., Kammerjunker, Oberstløjtnant.
Thiset, Olivia, Frue, Klampenborg.
Thomsen, C. J. T., Overretssagfører, Aarhus.
Topsøe-Jensen, Th. A., Kontreadmiral.
Udenrigsministeriet.
Varder, Inger, Frk., Kolding.
Vejle By og Amts Bibliotek, Vejle.
Vemmetofte Klosters Bibliotek, Faxe.
Viborg Centralbibliotek, Viborg.
Vogel-Jørgensen, T., Redaktør.
Weberg, O., Ingeniør.
Werner, Hans, Afdelingschef, mag. art.
Willadsen, Poul, Grosserer.
Willemoes, A., Kammerherre, Oberst.
Zahrtmann, H. C., Assistent ved Post- og Telegrafvæsenet.
Zimmermann, Frk.

Medlem i Island.

Islands Landsbibliotek, Reykjavik.

Medlemmer i Norge.*)

Aall, C., Kammerherre, Ulefoss.
Bergens Museums Bibliotek, Bergen.
Bergens offentlige Bibliotek, Bergen.
Bull, Jens, Ekspedisjonschef.
Bull, Th., Grosserer.
Bull, Francis, Professor.
Daae, Anders, Apoteker, Rena.
Deichmanske Bibliotek, Det.
Drammens Folkebibliotek, Drammen.
Engelstad, Bjarne, Kaptajn, Generalsekretær, Bækkelaget.
Frederiksstads Folkebibliotek, Frederiksstad.
Gløersen, Jørgen, Ingeniør.
Heiberg, G. F., Godsejer, Amble i Sogn.
Heiberg, J. V., Raadmand.
von Hirsch, Per E., Premierløjtnant, Overretssagfører, Volda, Sunmøre.
Holst, J. C., Ingeniør.
Horn, K., Frk., Bibliotekar.
Irgens, Aage, cand. oecón, Bankinspektør, Sandefjord.
Jansen, Einar, Arkivar.
Juel, A., Overretssagfører, Drammen.
Koht, Halvdan, Professor, Lysaker.
Kolsrud, Oluf, Professor.
Kommunebiblioteket, Stavanger.
Langfeldt, Ferdinand, Skibsreder, Kristianssand S.
Mathiesen, Jørgen, Godsejer, Eidsvold.
Meidell, S. S., cand. jur., Direktør, Vinderen.
Midttun, Ruth, Frue, Oslo.
Munthe, C. M., Bureauchef.
Prebensen, N. C. G., Minister, Utnes, Arendal.
Riksarkivet, Oslo.
Rüiber, Thaulow P., Overretssagfører, Sogn i Vester Aker.

*) Hvor ingen Bopæl er angivet, er denne Oslo

Rynning, Carsten, Departementssekretær.
Rønne, Cato Krag, Arbejdsleder, Hakadal.
Sandberg, J., Generalsekretær.
Skjelderup, Arthur, Højesteretsadvokat.
Solberg, Georg, Fylkesbetjent, Drammen.
Sollied, Olaf, Overlæge, Bergen.
Statsarkivet, Bergen.
Statsarkivet, Hamar.
Statsarkivet, Kristianssand.
Statsarkivet, Oslo.
Statsarkivet, Trondheim.
Tillier, Odd, cand. oecon.
Trondheims Folkebibliotek, Trondheim.
Universitetsbiblioteket. (2 Ekspl.).
Videnskabselskabet, Biblioteket ved, Trondheim.
Wiesener, A. M., Bibliotekar, Bergen.

Medlemmer i det øvrige Udland.

Danish Genealogical Society, Salt Lake City, U. S. A.
Gibbins, Signe, Frue, Winnemucca, Nevada, U. S. A.
Gottlieb, Eigil Nicolai, Bankier, Paris.
Gottlieb, Oberstinde, Jönköping.
Göteborg Stadsbibliotek, Göteborg.
Heiberg, Knud, Missionær, Madras.
Hirschwaldsche Buchhandlung, Berlin.
Krag, O., Kammerherre, Minister, Bruxelles.
Lagerfelt, K. G., Friherre, Stockholm.
Universitetsbiblioteket, Upsala.
Paus, Chr., Kammerherre, Herrestad Herregaard, Mariefred, Sverige.
Riksarkivet, Stockholm.
Stockholms kgl. Bibliotek, Stockholm.
Stockholms Stads Bibliotek, Stockholm.
Universitetsbiblioteket, Lund.
University of Minnesota Library, Minneapolis, U. S. A.
Universitäts-Bibliothek, Kiel.

REGISTER

Af *Albert Fabritius*.

Personerne anføres som Hovedregel paa deres Slægtsnavn, et saadant, der ikke er opstaaet alene ved at sætte »sen« til Faderens Fornavn, en Skik, der for Landboernes Vedkommende varer til ca. 1828, jfr. Forordn. af 30. Maj s. A. Føres et saadant Slægtsnavn ikke, anbringes Vedkommende paa Fadersnavnet, eller bliver eventuelt at udelade, naar han ikke i Teksten er nærmere bestemt.

Desuden udelades de Personers Navne, om hvem intet af videre Betydning siges i Teksten, f. Eks. Førere for Hærafdelinger, Konger og andre, i hvis Tjeneste de i Teksten nævnte Personer staar, Forfattere, hvis Værker citeres osv.

Hvad den nyere Tid angaar — Grænsen kan vel sættes ved ca. 1700 — anføres Hustruerne paa deres Pigenavn og paa det Navn, de faar ved Giftermaalet.

For den ældre Tids Vedkommende sættes de kun paa Pigenavn; er dette ikke noget egentligt Slægtsnavn, udelades det eventuelt.

Er Navnene latiniserede, bibeholdes denne Form i Registret, medmindre Teksten oplyser, hvorledes de skal gengives paa Dansk.

Nævnes en Person flere Gange paa samme Side, antydes det, hvor saadant anses fornødent, i Registret ved et mindre Tal foroven, til højre for Sidetallet.

Fyrster sættes paa deres Navn, ikke paa Landets, medmindre dette anses mest praktisk, da tillige derpaa.

Sammensatte Efternavne, f. Eks. Lente-Adler, sættes paa første Dels Begyndelsesbogstav, altsaa i det nævnte Tilfælde paa L.

Partikler som von, de, des, de la, zum osv. ses der bort fra; Eks.: des Vignes sættes under V.

Begynder Efternavnet med le eller la, sættes det derimod som Regel under L. Er Partiklen smeltet saaledes sammen med Navnet, at et nyt Ord er dannet, f. Eks. Dupuy, anbringes Navnet paa Partiklens Begyndelsesbogstav, her altsaa D.

Lokaliteter og Institutioner, hvorom Teksten har Bemærkninger af særlig Betydning, er optaget i Registret.

De i Vilh. Marstrand: Tre Forelæsninger, S. 1—52, forekommende Navne er ikke optaget i Registret.

Abel, Friedrich, Lt. 242. — Karl Friedrich 39.	193. — Matthias 234. — Michael, Handelsmd. 227, 234. — Piter 234.
Abbestée, Catharine Elisabeth 234.	
— Herman, Generalguvernør	Abro, Johan Lorentzen 63.

- Ackerman, Gerhard 230.
 Ahlefeldt-Laurviggen, Dorothea 206.
 — F. W., Greve, Stiftamtmd. 206.
 Ahmutty, Ar. 199.
 Akeleye, Elisabeth 61.
 Alberts, Elisabeth 231.
 Alxinger, Johann Baptist, Forf. 113.
 Ancher, Jochum 63.
 Andersens, Mathias, Biskop 157.
 Andersdatter, Anne 178. — Karen 173.
 Andersen, Hans Chr., Digter 246.
 Andressen, Jacob 241.
 Arenfeldt, Axel Andreas, Sec. Ltnt. 118, 125.
 Arents, Maria 116, 121.
 d'Armand, Supercargo 197.
 Asmussen, Farver 254. — Christiane 254.
 Aterot, Cornelius 241.
 Augusta, Prinsesse af Sachsen-Gotha 144.
 Bach, Christian, Komponist 139. — Johann Sebastian, Komponist 139.
 Bager, Peter Norge, Rektor 254.
 Bagge, Cecilie Marie 205.
 Bagger, Hans, Biskop 239. — Peter Christian, Justitiarius 106, 114.
 Baggesen, Adam Maj 85, 97, 112. — August, Gen.major 92, 96 f., 100, 106, 113. — Cathrine Sophie 96, 113. — Emma 107. — Françoise Madelaine (Fanny) 85, 92, 94, 96—99, 112. — Hans Peter, Kopist, 97, 113. — Jens, Digter 69, 71, 81—114. — Maren Christiane 113.
 Ballin 246.
 Bang, Anders Jensen, Sgpr. 253. — Cathrine Sophie 96, 113. — Christence Marie 253. — Peter Skaarup, Fuldmgt. 113.
 Banner, Niels Sørensen, Sgpr. 180, 182. — Søren Jensen, Sgpr. 180 f. — Trune Nielsdtr. 182.
 Barbet, Josias, Miniaturmaler 225.
 Slægten Basse 65—68. — Anne Lauridsdtr. 65, 67. — Christoffer Lauridsen, 66—68. — Edel 66. — Edel Lauridsdtr. 68. — Elle Lauridsdtr. 67. — Hans Lauridsen 66, 68. — Ingeborg Nielsdtr. 67. — Jens Torlufsen, t. Gærumgd. 65. — Jesper Nielsen, t. Bigum 65. — Karen Nielsdtr. 67. — Kirsten Lauridsdtr. 67. — Laurids Nielsen 67. — Niels 65. — Niels Lauridsen 66 f. — Niels Torlufsen 65. — Torluf Nielsen 65. — Torluf Nielsen (d. 1565) 65.
 Batzer, Charlotte Juliana 226.
 Baumüller, Joh., Korporal 241.
 Baus, Piter 241.
 Bay, Kmrld., Landvæsenskomm. 74.
 Bayern, Ludvig II, Konge 143, 148f. — Otto I, Konge 143, 148—150.
 Beck, Valentin 241.
 Beckman, Didrik Barthold, Brygger, Rdmd. 214 f. — Ellen, 215. — Susanne Franck 216.
 Been, Piter, Boghold. 227.
 Beendorff, Matthes 240.
 Beerling, Skræder 130.
 Beesemacker, Peter, Kapt. 242. — Peter, Kommandør 242.
 Behagen, Elisabeth Alida Augusta 115. — Ioost Johan, Etrd. 115. — Maria Agathe Augusta 115.
 Benzon, E. C., Sgpr. 252.
 Berens, Gerd 241.
 Berner, Birgitha Cathrine 194, 196, 215. — Carl Ferdinand, Huslærer 196, 217. — Chr. Frederich 192. — Chr. Frederich, Etatsrd. 193 f., 214. — Christine 192. — Christine Margarethe 214. — Cecilia Lovise 194 f., 196³, 216. — Constantine Johanne 216. — Elisabeth Regine Dorothea 216. — Freund Gottlob, Teaterintendant 216. — Hans Jørgen 192. — Heinrich, Soldat 191. — Johan Christopher 192. — Jørgen Henrich 195, 216. — Jørgen Henrich, Byfgd. 196, 216. — Jørgen Henrik, Resident 191—221. — Maria Ulrica 193, 212. — Maria Ulrica 196, 217. — Peter Wilhelm, cand. jur. 194, 205, 215. — Poul Johan, Kapellan 194—96, 215 f. — Sophia Amalia 193 f., 214 f. — Valentin 217. — Valentin Henrich 192, 197.
 Bernstorff, J. H. E., Greve, Statsmd. 128.

- Bernth, Birgitte Christine 214.
 v. Beulwitz, Frederikke Sophie 54.
 Bex, Agatha 123. — Claas 122 f. — Griete 123. — Maria Christina 122 f.
 v. Biberstein, Johann Owzechowsky, Baron 239.
 Bickers, Cornelia 236.
 Bie, Chr. 205. — Jacob Chr., Prokurator 206, 218. — Juliane Marie 206. — Juliane Theresia 219. — Mette Margrethe 206. — Ole, Justrd., Oberst 201, 203, 205—07, 219.
 Biehl, Anne Kirstine 162 f. — Anne Margrethe 156, 161. — Carl, Vintapper 154. — Charlotte Amalia 162. — Charlotte Dorothea 153 f., 159, 163 f., 166. — Christian Clausen, Vintapper 156, 162—64. — Christian Emilius, Slotsforv. 153 f., 159, 162—67. — Claus 162 f. — Claus, Vinhdl. 154—62. — Claus Clausen, Sgpr. 156, 162 f. — Claus Henric 163, 165—67. — Elisabeth 161—63. — Friderich 156. — Hans Christopher 156, 161. — Hans 162—64. — Ludvig David 159. — Maren 155, 158. — Maren 164 f. — Margrethe Dorothea 159 f. — Sophie Hedevig 154.
 Biering, Jens Nielsen, Fgd. 174. — Maren 174.
 Bildt, Otto, t. Hæstrupgd. 66.
 Bille, Michael, Admiral 116, 125.
 Birkenfeld, Christian III, Pfalzgreve 148.
 Birouste, Hilaire Antoine, Kirurg 70, 73—76. — Julie, Danserinde 69—77.
 Bischöff, Slotsforv. 166.
 Bjørn, Andreas, Kbmd. 118. — Bjørn Machabæus 255. — Dorothee Nicoline 255. — Karen 255. — M. C., Danserinde 71.
 Black, Anne 254. — Anne 254. — Christen Schaarup 254. — Mogens 254.
 Blanckers, Elisabeth 233, 239.
 Blauenhan, Lammert Cornelissen, Skipper 236.
 Blomendal, Jess, Kapt. 235. — Treintje Jesse 235.
 Bohne, Henning 61.
 Boile, Joh. Ernst 241.
 Bolkiær, Ltnt. 253.
 Bolten, Henrik, Baron 198, 218.
 Bolwin, Joh. Peter 240.
 Bonar, Jacob Peter. Kapt. 237.
 Borel, Jürgen 242.
 Borglum, August, Musiker 179. — Gutzon, Billedhg. 172, 179. — Solon Hannibal, Billedhg. 179.
 Bork, Niels Chr., Læge 198, 218.
 Born, Claes Jacobsen, Skipper 234.
 Bothmer, Birgitte 159. — Fred. Johan, Gesandt 159. — Hans Caspar, Greve, Gesandt 131.
 Bournonville, Antoine, Balletmeister 70 f.
 Boyesen 95.
 Bramstedt, Joh. 230.
 Brander, Kapt. 227.
 Brandt, Peter, Overrentemst. 222 f.
 Braun, Joh. Conrad, Snedker 233. — Joh. Balthasar 233.
 Brede, Theobaldus 241.
 Brendstrup, Vejermstr. 254. — Karen 254.
 Brinch, Iver, Pr., Salmedigter 255. — Martha Marie 255.
 v. d. Brinck, Amalia Catharina Mauritia 237.
 Brockenhuus, Jørgen 187.
 Brockhaus, Heinrich, Dr. phil., Forlægger 110 f., 114.
 Brockman, Chr. Reichard 241
 Brokam, Henrik, Stenhugger 229.
 Brown, David, Guvernør 202. — Jeremiah, Krovært 129. — John, Gen.kr.komm. 198. — John Ross, Toldembedsmd. 247. — Lancelot, Gartner 137.
 Brummer, Frederik, Univ.boghdl. 87, 92, 96, 112.
 Brun, Kadet, 120. — Frederikke 100, 114. — Lorentz, Skræder 155.
 Bruns, Clas 232. — Gerdrutt 232. — Niclas 232, 238.
 Brunsman, Aletta 227.
 Brunsvig-Lüneburg, Georg Hertug 145. — Vilhelm d. y. Hertug, 143—45, 148.
 Bruun, Christian, Politifuldmgt. 113. — Frederikke Louise 113. — Maren Christiane 113.
 Brøer, Kanc.rd. 164 f. — Char-

- lotte 154. — Hans, Præsident 154, 160. — Sophie Hedevig 154.
- Buchfisch, Feltskærer 63.
- Buchholtz, L., Sgr. 253.
- Burgerd, Lammert 242.
- Busch, Sophie Amalia 162.
- Buschman, Herman 240.
- Buser, Hans Jürgen, Korporal 242.
- Butterman, Gerh., Kapt. 241.
- Buus, Dirck 116. — Maria 116, 121 f. — Maria 116, 121.
- Buzarath, 196.
- Bülow, Frantz Christopher, General, 106, 114. — Johan, Ghkfrd. 153, 166.
- Børglum, jfr. Borglum. — Anna Knudsdr. 179. — Anne Margrete 175. — Anna Margrete 177. — Anne 178. — Anne 179. — Anton Magnus Wilhelm 178. — Anton Magnus Vilhelm, Snedker, 179. — Augustinus, Snedker, 178 f. — Bertel Mouritzen Kons.betj. 176. — Bertel Poulsen, Sagfører 175. — Chr. 179. — Chr., Rokkedrejer 178. — Chr. Henrik 179. — Dorte Kirstine 178. — Elisabeth Sofie 176. — Erik Nielsen, Pr. 172. — Gunhild 176. — Gutzon, Manufakturhdl. 179. — Gutzon Nielsen, Degn 177 f. — Helmik Poulsen 175. — Ingeborg Katrine 178. — Ingeborg Katrine Wilsbech 178. — Inger Marie 178. — Jacob Chr. 179. — Jakob Chr. Haack, Lærer 179. — Jens Møller, Kbmd. 178. — Jens Møller, Sgfgd. 178. — Jens Møller Haugaard, Læge 172, 179. — Jokum Frederik Nielsen, Sagfører 177. — Karen Elisabeth 178. — Kirsten 177. — Kirsten 177. — Kirstine 178. — Kirstine Annesine 179. — Knud Nielsen, Kons.betj. 177. — Knud Nielsen, Skolehld. 177. — Maren 176. — Maren 178. — Maren 179. — Mariane Nielsdr. 177. — Martha Marie Nikoline 179. — Mouritz Poul 176. — Mouritz Poulsen, Kbmd. 176. — Mouritzia 176. — Niels 177. — Niels, Farver 179. — Niels Chr. 176. — Niels Chr. 176. — Niels Knudsen, Degn 172. — Niels Knudsen, Degn 177. — Niels Poulsen, Fuldmgt. 175. — Otto Knudsen 179. — Poul Nielsen, Byfgd. 175. — Sara 178. — Sara Marie 177. — Sofie 179. — Søren Nikolaj 178. — Usle (Usie?) 177.
- v. Börstel, Charlotte 236.
- Caatman, Gerrit, Klædeværver 230.
- Calundborg, Bastian Pedersen, Sgr. 180, 182.
- Camerbeck, Jacob, Silkefarver 235.
- v. Campen, Herman 240.
- Cassel, Robert, Graver 227, 232. — Stephan, Gørtler 227. — Wirtje 227.
- Charlotte Amalie, Dronning 222.
- Chemnitz, Martin, Teolog 144.
- Christensen, Chr. 173. — Christen 172. — Christine 192. — Christopher 174. — Hans, Fgd. 173. — Jakob, Kbmd. 175 f. — Jens 250. — Knud, Hrdsfgd. 173 f. — Ove 253. — Søren 174.
- Christian II, Konge 148.
- Christian III, Konge 143, 145.
- Christian V, Konge 145 f., 222.
- Christian VI, Konge 146.
- Christian VII, Konge 141, 145 f.
- Christian III, Pfalzgreve af Birkenfeld 148.
- Christophersdatter, Mette 182.
- Classen, Arend, Skibstømmer 231.
- Claudi, Johan Berend, Overforster, 239.
- Clausen, Mdm. 205. — Willum 61.
- Clodi, se Claudi.
- Condorcet, Marie-Jean-Antoine N. C., Marquis 113. — Marie Sophie Louise, Marquise 95, 113.
- de Coninck, Fr. 198.
- Coning, Jacob, Hofmaler 234.
- Conser, John, Kbmd. 199.
- Cornelissen, Adrian, Skipper 231. — Simon, Skibsbygger 116, 122.
- Cornelsen, Jelle, Skipper 234.
- Cotta, Joh. Friedr., Boghdl. 98, 113.
- Cottin, Bankier 130 f.
- Coulon, Balletmester 70.
- Dahl, Frantz, Prof. 78 f. — Gunhild 176. — Hans Hansen, Kbmd. 176. — Jacob 253.
- Dahlén, Carl, Solodanser 71, 247.
- Dalwig, Cathrine Margrethe 226, 237. — Johann Bernhard, Oblt. 237.

- Danmark, Charlotte Amalie, Dronning 222. — Christian II, Konge 148. — Christian III, Konge 143, 145. — Christian V, Konge 145 f., 222. — Christian VI, Konge 146. — Christian VII, Konge 141, 145 f. — Dorothea, Prinsesse 143, 145. — Elisabeth, Dronning 148. — Frederik III, Konge, 145. — Frederik IV, Konge 146. — Frederik V, 145—47. — Frederik VI, Konge 53, 55, 88, 92. — Frederik VII, Konge 147. — Juliane Marie, Dronning 147. — Louise, Dronning 145. — Sophie Amalie, Dronning 145. — Sophie Magdalene, Prinsesse 146.
- Danneskiold-Samsøe, Ulrich Ad., Schoutbynacht 118, 121, 125.
- Dauidsen, Gerhard, Skipper 235.
- Decker, Hein 235. — Wilm, Skipper 235.
- Deille, Jacques, Digter 87, 112.
- Deltz, Hans Henrich 240.
- Dendas, Peter 234.
- Dethard, Oblt. 120.
- Diderot, Denis, Filosof 128, 140.
- Dincklage, Ernst August, Kapt. 120.
- Doff, Wilh. 230.
- Dorothea, Prinsesse af Danmark 143, 145.
- Dreyer, Andreas, Schoutbynacht 231. — Chr. 231. — Christopher Vilhelm, Gesandt 84, 94, 112. — Geriche 231.
- Duntzfelt, William, Handelsmand 215.
- Duprée, Dr. 218.
- Dyre, Iver 67.
- Dyssel, Arnold 173.
- v. der Eck, Mad. 236.
- Edelberg, Jacob, Kbmd. 156.
- Eden, Ashley, Ltnt. Governor 214.
- Eggeriis, Augustinus Larsen, Brændevisbr. 152. — Hans Steenbuch, Sgpr. 152.
- Ehlers, Detlef 207.
- Eiffelt, Ernst 241.
- Eisenberg, Fredr., Kanc.rd. 156.
- Eisenberger, Casper Ernst 229.
- Elisabeth, Dronning 148.
- Elphinston, G. 198.
- Eniccellius, Balthasar Johs., Sprog-
mester 238.
- Ens, Gerhardus, Boghldr. 233.
- Erichsen, Maria Magdalene 106.
- Eriksen, Laurids 172. — Niels 172.
- Esbersen, Morten 62.
- Eschelsen 238.
- Eskildsen, Poul, Sagfører 174.
- Espensdatter, Dorte 250. — Inger 250. — Karen 250. — Maren 250.
- Espensen, Enevold 250. — Niels 250.
- Ewans, Jfr. 196.
- Faber, Casper, Skrædersv. 227.
- Fabricius, Herman, Vinkyper 226.
- Fabritius de Tengnagel, Conrad Alexander 198, 219. — Deborah 209, 219.
- de La Fare, Hovmstr. 127.
- Farrenholtz, Friedrich Joh. 227.
- v. Favin, Allida 115, 123 f. — Fridrick August Adolf, Oberst 115, 124. — Maria Agathe Augusta 115.
- Feilcke, Sofie 177.
- Feit, Hieronymus, Skomager 228.
- le Fèvre, se Le Fèvre.
- Fibel, Christoff 229.
- Fibiger, Chr., Hoftrompeter 176. — Else Kirstine 176. — Gotfred, Byskr. 176.
- Filip den smukke, Konge af Kastilien 148.
- Fischer, Charlotte Amalie 106, 114. — Joh. Thommesen, Landsdm. 255. — Johanne 255. — Martha Marie 225. — Olfert, Adm. 234.
- Fisker, Henrik Lorentz, Admiral 120, 125.
- Fix, Joh. Leonh. 199, 201, 207, 218.
- Flindt, Cathrine Sophie 96, 113. — Peter, Prokurator 113.
- de Fontenay, Gaspard Frédéric le Sage, Admiral 120, 125.
- Forbers, Joh., Daglejer 229.
- Frantsdatter, Karen 255.
- Frederik III, Konge 145.
- Frederik IV, Konge 146.
- Frederik V, Konge 145—47.
- Frederik (VI), Kronprins 53, 55, 88, 92.
- Frederik VII, Konge 147.
- Frederik Ludvig, Prins af Wales 144.

- Frederikke Charlotte, Prinsesse af Mecklenburg-Schwerin 147.
 Fresen, Attje 235. — Sophia Cornelia 235.
 Friess, Henrich 231.
 Friis, Anne Nielsdtr. 178. — Johan, Kansler 185.
 Fritsch, Anna Rosina 251. — Chr., Kobberstikker 251.
 Fugl, Charlotte Amalia 162. — Peder, Færgemd. 162. — Sophie Amalia 162.
 Funch, Rgmt.kv.mstr. 159. — Tapetmager 156.
 Fædder, Hylleborg 253. — Peder, Kapellan 253.
 Gabel, Chr. Carl, Kmhr. 160.
 Gaffron, Abraham Adam, Major 156.
 Galskyt, Else Pedersdtr. 175.
 Garrick, David, Skuespiller 138.
 v. Geismar, Johann Friedrich, Overhofmester 238.
 Gentner, Christopher 240.
 Georg I, Konge af England 146, 148.
 Georg III, Konge af England 144.
 Georg IV, Konge af England 144.
 Georg V, Konge af Hannover 145.
 Georg, Hertug af Brunsvig-Lüneburg 145.
 Giellerup, Jacob, Præst 96 f., 113.
 Gierlew, Andreas Christian, Konsulatssekr. 81, 83—97, 111.
 Giern, Anne 254. — Søren 254.
 Giessing, Anna 205.
 Giødesdatter, Abelone 253. — Hanne 252. — Ingeborg 253. — Mette Kirstine 253.
 Giødesen, Giøde 253. — Peder, Provst 253.
 Gjerding, Anders Jensen, Sgpr. 250.
 Gleiss, Fr. Chr., Fuldmgt. 77.
 Goen, Wilh. 241.
 Gordon, Samuel 228.
 Graae, Christen, Sgpr. 246. — G. F. A., Pr. 245.
 Grabbe, Mdm. 237.
 v. Gram, Charlotte Sophie, 237. — Friedrich, Amtmd. 237, 239.
 Grassi, Florio, Musiker 139.
 Grevenkop, Kapt. 170.
 Grevenkop-Castenschield, Jacobine Severine 243.
 Greyersetz, Agnet 230.
 Grossheintz, Jacob, Skomager 226, 231.
 Grossmann, Joh. 213, 220.
 de Grouchy, Emanuel, Marskal 113. — Marie Sophie Louise 95, 113.
 Grubbe, Tønne, Kapt. 237. — Wilhelmine Hedvig 237.
 Grüner, Birgitte Christine 214. — Chr. Fr., Oberst 214. — Christiane 214.
 Gråbe, Andreas, Skræder 233. — Charlotte 233. — Joh. Andres 233.
 Grønfeldt, Peter, Violinist 74.
 v. Gudden, Bernhard, Livlæge 149.
 Guillaumot, Alexandre Henri, Legationssekr. 95, 113.
 Gunnerus, J. E., Biskop 252.
 Gustav III, Konge af Sverige 146.
 Gustav IV Adolph, Konge af Sverige 146.
 Goethe, Johann Wolfgang, Digter 128.
 Haar, Joh. Christopher Krauss, Sergent 241.
 Haas, Anna Rosina 251. — Chr. Peter Jonas, Kobberstikker 251 f. — Georg, Kobberstikker 251. — Georg Chr. Vilh. 251. — Jacob Chr. Carl 251. — Joh. Jacob Georg 251 f. — Johann Jürgen (Jonas), Kobberstikker 251. — Johann Meno, Kobberstikker 251 f. — Margarethe Friderica 251.
 de Hadder, Lorens, Silkevæversv. 231.
 Hagedorn, Christopher Christophersen, Kommandør 160.
 Hajen, Webbeke 242.
 v. Haller, Sophie 81.
 Halling, Wm. 198.
 Ham, Madam 196. — Johan 196.
 Hammecken, Konsul 119.
 Hammelev, N., Etrd. 57.
 Hannover, Georg V, Konge 145.
 Hansdatter, Anne 182.
 Hansen, Rgmts.kv.mstr. 253. — Andreas, Kanc.rd. 219. — Birgitte Charlotte 253. — Christine 253. — Dine Cathrine 253. — Hanne 253. — Herman 62. — Hylleborg 253. — Mette Kirstine 253. — Mouritz, Pr. 206. — Peder,

- Skovrider 182. — Poul 180 f. —
 Wilh. Aug., Rtk.dep., Kfrd. 57.
 Hanson, Christopher, kgl. Kopist
 196², 205 f., 209—11. — Dorothea
 206. — Juliane Maria 206.
 Hansted, R., Provst 172.
 Harbo, Kanc.rd. 163.
 Harding, Sekr. 165.
 Harmens, Thies 234.
 Harrissen, Joh. 231.
 Hartvig, Albert 62.
 Hartvigsen, Anders, Sadelmager
 250.
 Hasse, Johs. 173.
 v. Hattenbach, Charlotte Sophie
 237.
 Hauch, Adam Wilh., Overkmhr.
 73—75.
 Haugaard, Ingeborg Katrine 178.
 — Jens Møller, Farver 178.
 Haven, Anna Margrete 177.
 Hebel, Johan Peter, Forf. 87, 112.
 Hedemark, Jfr. 193, 198 f.
 Heiberg, P. A., 88.
 Hein, Baltzer 240.
 Held, Naltje 227. — Peter, Skipper
 227.
 Helles, Gunhild Mortensdtr. 176.
 v. Hemert, Agatha 115, 124. — Gys-
 bert 123. — Joh., Vinkyper 227.
 — Peter, Etrd. 115. — Piter,
 Vinhdl. 234.
 Hemmingsen, Niels, Prof. 186.
 Henneman, Martin, Spejlmager
 229.
 v. Hennings, August, Kmhr. 126.
 Herman, Wendel 226.
 Hesse, Sekr. 156.
 Hiernøe, Andreas, Overass. 199,
 201, 207.
 Hiort, Hans 62.
 Hirschnach, Rasmus Frantsen,
 Obltnt. 161.
 Hirschnak, Morten, Sec.ltnt. 120,
 125.
 Hjort, Peder, Kritiker 245. — Hen-
 drich Lauritsen, Sgpr. 61.
 Holberg, Ludvig 157.
 Holfeldt, Ambrosia 255. — Chri-
 stoph Heinrich, Oblt. 255. — Eli-
 sabeth Sophie 255.
 Holm, Inger Nielsdtr. 164.
 Holstein, Birgitte 159. — Ulrik
 Adolph 170.
 Holsten, Chr. Friderich, Kapt. 123.
 Holten, Carl Hendrik, Kfrd. 115. —
 Elisabeth Alida Augusta 115.
 Honholt, Joh., Naalemagerv. 226.
 Hooglant, Bgmstr., Postmstr. 115.
 — Achgie Cornelia 116, 122—24.
 — Agatha 115, 124. — Allida
 115, 123 f. — Andreas 121. —
 Anna Christine 115, 124. — Carl
 116, 124. — Daniel 121. — Dirck,
 Kbmd. 116, 121—24. — Dirck Jac-
 cob, Pr.ltnt. 115, 123 f. — Hen-
 drich 122 f. — Hendrick 116, 121,
 123, 235. — Jacob 121. — Johan
 Georg 115, 124. — Johan Georg
 115, 124. — Maria 115, 123 f. —
 Maria 116, 121 f. — Maria 121.
 — Maria Christina 122 f. — Si-
 mon, Admiral 115—125. — Si-
 mon Peetry 122. — Wilhelmine
 121. — Willem 121.
 Hoppe, Friderich, Generaladmi-
 ralltnt. 116, 125. — P. 198.
 Horn, Carl Gottlob, Arkitekt 141. —
 Christoffer, Amtskr. 63.
 Hornemann, Jens Wilken, Prof.
 96, 113.
 Hornsyld, Christiane 214.
 Hoxeenham, Læge 208, 210 f.
 Hubrecht 226.
 Hume, David, Filosof 128.
 Hussman, Cornelis, Skipper 235.
 Hvas, Jens 173. — Mikkel Eriksen
 66 f.
 Hvid, Jens, Sgpr. 166.
 Hübner, Jan, Kbmd. 156.
 Hützen, Jarss, Spejlmager 233.
 Händel, G. F., Komponist 139.
 Høg, Jakob 68.
 Høgsted, H., Farmer 179. — Ma-
 ren 179.
 Højer, Overkrigskommissær 169.
 Høyer, Chr. Fr. Andresen, Pr. 198,
 218.
 Ibsdatter, Maren 155, 158.
 Ibsen, Frederikke Louise 113.
 Iffland, August Wilhelm, Forf. og
 Skuespiller 114.
 Ilckes, Joh. 230.
 Ilkes, Hillewig 230.
 Irgens, Joachim, se v. Westervig.
 v. Issen, Eggerich Nicolai, Kapt.
 237.
 Jacobi, Elias, Pr. 158.
 Jacobsen, Giert 62. — Henrich,

- Styrm. 232. — Weiertge 232. — Villum 62.
- Jakobsen, Niels, Pr. 172.
- Jansen, Adrian, Skipper 232. — Clas 231. — Niclas 242.
- Janssen, Everd, Murerstr. 235. — Wilh. 231.
- Jens, Johs., Mægler 230.
- Jensdatter, Kirsten 250.
- Jensen, Thomas, Soldat 177.
- Jespersdatter, Maren 250.
- Jespersen, Hans 165.
- Jerichau-Baumann, Elisabeth, Malerinde 246.
- Johanne den vanvittige, Dronning af Kastilien 148.
- Juel, Jens, Maler 213. — Jørgen Nielsen t. Eskær 66. — Ludvig Jørgensen 66 f. — Niels Iversen t. Overklit 66.
- Juliane Marie, Dronning af Danmark 147.
- Jungvoss, Margrethe Dorothea 159 f.
- Juul, Chr. Fibiger 199. — Maren Eriksdatter 65.
- Kaas, Claus t. Øland 66 f. — Frederik Christian, Admiral 118 f., 125. — Inger 173.
- Kalf, Edel Jensdatter 65.
- Karoline af Nassau-Saarbrücken 148.
- Kassel, se Cassel.
- Kastilien, Filip I, den Smukke, Konge 148. — Johanne, Dronning 148.
- Kattenberg, Nicolay, Vinhdl. 155.
- Kauffmann, Angelica, Malerinde 138.
- Keer, James, Dr. 195 v. Kempen 62.
- Kielo, Giertrud Willumsdt. 60 f., 64.
- Kielsen, Christen, Forv. 255. — Karen 255.
- Kier, Joh., Skræder 228.
- Kierrumgaard, Hans, Rdmd., Urtekr. 193, 215. — Hans, Rdmd., Urtekr. 215. — Hans Chr. Fr., Postkontrollør 215 f. — Sophia Amalia 193 f., 214 f.
- Kiersgaard, Anne Johanne 254. — Kryssing, Kbmd. 254.
- Kierulff, Anders, Kommandørkapt. 116, 125.
- Kirchhoff, Casper 236.
- Kirketerp, Rasmus, Bankdirektør 215.
- Kiær, Carl Chr. 213.
- Kiærulf, Charlotte Amalie 106, 114. — Jørgen, Prof. 114.
- Kiøller, Karne Clausdtr. 60.
- Kjærskov, Slægten 174.
- Kjærulf, Slægten 151.
- Klauman, Christian 123. — Gorris, Bryghusforv. 163. — Grethe 123.
- Klein, Peter, Amtsskr. 173.
- Kleinert, Joh. 240.
- Klepnick, Lothar, Kapt. 158.
- Klock, Hans 240.
- de Kloppenbourg, Deborah 219.
- Klopstock, Fr. Gottlieb, Digter 128.
- Knabeschuh, Joh. Chr., Hattemagersv. 226.
- Knoph 213.
- Knudsdatter, Anne 174. — Inger 174. — Maren 173 f.
- Knudsen, Anders, Tømmerhdl. 174. — Chr., General 218. — Christen 173. — Christen, Kbmd. 174. — Martha Marie Nikoline 179. — Oluf, Sgpr. 181. — Torsten, Ekvipagemstr. 218.
- Knudsson, se Knudsen.
- Knudtzen 238.
- Knuth, Anne Christine 159.
- Kobal, Seia, Fuldmgt. 204.
- Koch, Gabriel, Biskop 244.
- Koefoed, Fr. Chr., Krigsr. 205, 213, 218 f.
- Koene (Köne), Warner, Pr. 222 f.
- Kofoed, Claus, Kapt. 61, 63. — Elsebe 62. — Elsebe 62. — Elsebeth 63. — Frederik Matthias 62. — Giertrud 60 f. — Hans, Havnekapt. 61. — Hans Hansen 63. — Hans Jensen, Ltnt. 62. — Hans Madtzen, Kapt. 60. — Hans Poulsen 61, 63. — Hans Povlsen 63 f. — Johanne Lisebet 63. — Jørgen 61, 63. — Karne 62. — Karne Hansdt. 62. — Kirstine 62 f. — Mads 61. — Mads Povlsen 62 f. — Margrete Lisabet Jørgensdt. 63. — Marte Madsdt. 63. — Peder 63. — Poul Hansen, Kbmd. 60—64. — Poul Poulsen 62. — Poul Poulsen 63.

- Willum 61. — Willum 61 f.
 — Willum Poulsen 62, 64.
 Kohl, Eberhard, Trompeter 240.
 Kolderup-Rosenvinge, J. L. A.,
 Rethistoriker 245.
 Kolding, Gutzon Nielsen, Skriver
 177. — Kirsten Gutzonsdr. 177.
 Kolhausen, Hartman, Jæger 225.
 Kolin, Gertrud, Kammerpige 226.
 Koningh, Christian, Viceadmiral
 116, 125.
 Kornerup, Jacob, Arkæolog 244. —
 Lene Frederikke 217. — Ras-
 mus, Kbmd. 217.
 Kotzebue, Aug. Fr. Ferd., Forf. 112.
 Krag, Birgitte Charlotte 253. —
 Christence Eriksdt. 67. — Mette
 253.
 Kraul, Joh. Berent 241.
 Krause, Hans, Linnedvæversv. 234.
 Kretting, Elizabeth Juliane 219. —
 Jacob, Oblt. 206, 210, 219.
 Kreinsenroth, Cornelis, Skipper
 231.
 Kretzer, Hans Jürgen, Barber 228.
 Krudorp, Jost 225.
 Krøyer, P. S., Kunstmaler 151.
 Köhler, Joh. Hardeman 240.
 Kølmer 123.
 Köne, se Koene.
 König, se Coning.
 Køssel, se Cassel.
 de La Fare, Hovmstr. 127.
 Lafontaine, Aug. Heinr. Jul., Forf.
 114.
 Lange, Margrete 173.
 Langebæk, Jacob, Gh.Ark. 252.
 Langhorn, Louise Charlotte 219.
 Larsen, Karen Sofie, Mdm. 246.
 Lasbom, Kapt. 198 f.
 Lassen, Anna Margrethe 158. —
 Christian, Kanc.rd. 158. — Fri-
 derich, Kapt. 158. — Hans,
 Kapt.ltn. 158. — Jens, Just.rd.
 158. — Peter, Pioner 248 f.
 Laub, Michael Georg, Kapt.ltn.
 120, 125.
 Lauridsen, Anders, Byfgd. 66. —
 Christen 173. — Christen, Ka-
 pellan 67.
 Lauritsen, Herman, Sgpr. 181.
 Laursen, Laurs, Selvejær 152.
 Le Fèvre, Fr. Ludv., Kapt. 207.
 Lehlin, Sebastian, Kobberstikker
 190. Lehn, Abraham, Vinhdl. 155, 226.
 Leiser, Polycarp 144.
 Lemmel, Mette Margrethe 206.
 Lenher, David 226.
 Leonhard, Andres 241.
 Leppert, Kirstine Marie 107—09,
 114.
 Lessing, G. E., Forf. 128.
 Lieme, Bertel Matth. Hansen,
 Sgpr. 253. — Mette Kirstine,
 Provstinde 253.
 Liliencrone, Christian Carl, Sec-
 ltnt. 120, 125.
 Lincker, Jean Henry, Kamm.sekr.
 237.
 Linde, Johan Lorentz, Apoteker
 252. — Kirsten 252.
 Lindemayer, Augustinus 241.
 Lindgaard, Maren Nielsdr. 176.
 Longueville, Oberstltn. 118 f.
 Lorentzen, Mad. 199, 218.
 Lotterup, Birkedm. 253.
 Louise, Dronning, f. Prinsesse af
 Storbrit. og Irland 145.
 Louise Augusta, af Slesvig Hol-
 sten Sønderborg Augustenborg,
 Hertuginde 87, 112.
 Lucas, Denis, Justitsraad, Konsul
 120.
 Ludolph, Conrad, Møntgardein
 230. — Cordula 230.
 Ludowigs, Wilh. 235.
 Ludvig II, Konge af Bayern 143,
 148 f.
 Ludvigsen, Per 250.
 Lund, Byskr. 253. — Elisabeth So-
 phie 255. — Emmanuel, Sgpr.
 255. — Karen Elisabet 178. —
 Mette 167. — Palle, stud. 253.
 — Rasmus 176.
 Lunov, Else 65.
 Luxdorph, Bolle Willum, Ghrd. 206.
 Lycke, Ellen Christine 218. — Ivar,
 1. Factor 199, 218.
 v. d. Lühe, Volrad August, Over-
 præ. 165.
 Lyngbye, Abelone 253. — H. 253.
 v. Lützw, Adam Friderich, Kom-
 mandør 119, 125. — Eleonore
 Cathrine 237. — Frederikke
 Christiane 107—109, 114. —
 Henning Ulrich, Hofmarskal
 237. — Kirstine Marie 107—09,
 114. — Magnus, Oblt. 107—109,
 114.

- de Man, Christopher, Pr.ltn. 240.
 van Manders, Maria 233.
 Manthey, Johan Daniel Timotheus, Censor 96, 113.
 Marchmand, Karne 61. — Maaridt 61.
 Marcks, Jürgen 227.
 Marie, Prinsesse af Preussen 148.
 Marschalck, Andres 241.
 Marselis, Christoph, Arkitekt 158.
 Martzan, Melchior, Bogtrykker 189.
 Merci, Joh., Urmagersv. 225.
 Mercks, Dirich 240.
 Merkel, Valentin Hansen, Sgpr. 182.
 Meyer, Diderich 240.
 Michelbecker, Gysbert Wigand, Vinhdl. 222.
 Michelsen, Hans, Superintendent 185. — Jonas, Sejlmager 233.
 Miles, Friderich, Sekr. 163, 165.
 Mingotti, Impressario 169.
 Moginot, Barbara Julie 70—76. — Marie 70.
 Molbech, Chr., Historiker 245.
 Molboe, Søren Jensen, Sgpr. 181.
 Moltke, Adam Gottlob, Greve, Statsmand 168. — Adam Gottlob t. Nütschau, Greve 84, 92, 112.
 Monrad, Ditlev Gothard, Biskop, Politiker 217. — Peter Johan, Kancellidep. 106, 114.
 de Montville, Alexandre le Noir, Kapt. 76. — Carl 76 f. — Julie, Danserinde 69—77.
 Moock, Anna Margaretha 234. — Ariantje 234. — Clara Cornelia 233. — Jacobus, Vinkyper 233. — Johs., Mægler 233.
 de Moor, G. Henry 226.
 Morel, B. A., Læge 142.
 Morley, Elizabeth Juliane 219. — Juliane Theresia 219. — Wm., Kbmd. 219.
 Moseman, Daniel 241.
 Moth, Mathias, Ghrd. 157. — Niels Sørensen, Sgpr. 172.
 Mouritzen, Supercargo 198. — Elisabeth 161—63. — Morten, Stadskapt. 156, 161.
 Musculus, Johs., Hofpr. Mag. 222 f.
 Muus, Anna Dorothea 206.
 Mygind, Sara Mortensdr. 172, 177.
 Mühlhausen, Jacob, Ltnt. 241.
 Müller, Arendt, Kapt. 154. — Bertel, Tolder 62. — Charlotte Amalie 154. — Charlotte Dorothea 154.
 Münster, Amalie Isabella Johanne Christiane, Grevinde 97—99, 113.
 Mynster, J. P., Biskop 245.
 Münter, Balthasar, Præst 136. — Frederikke 100, 114.
 Moinichen, Christian, Oversekr. 159.
 Møller, Anne 178. — Antonette Marie 62. — Jens Nielsen 178. — Maren Jensdr. 178.
 Mørck, Slægten 151. — Christian, Proprietær 152. — Christian Pedersen, Degn 152. — Emil Georg Apollinaris, Dyrlæge 152. — Fred. Vilh., Dyrlæge 152. — Julius Vilh., Branddirektør 152. — Peder Pedersen, Degn 152.
 Mørk, Anne Bertelsdr. 175. — Bertel Hansen 175.
 v. Mösting, Johan Sigismund, Statsmin. 103, 114.
 Nassau-Saarbrücken, Karoline, Prinsesse 148.
 Neitzer, Joh. Wilh. 240.
 Neubauer, Michel 241.
 Neuhauss, Valentin, Snedker 229.
 Neuheus, se Neuhauss.
 Neuwirt, Hans 240.
 Nevens, Johs. 226.
 Nicolai, Dorothea Marie 71.
 Nielsdatter, Anne 179. — Ingeborg 175. — Karen 174. — Kirsten 174. — Kirsten 176. — Maren 174. — Maren 175. — Marie 174. — Mette 175.
 Nielsen, Jacob, Pr. 172. — Ole Chr., Postkontrahent 178. — Poul, Fæster 172. — Søren, Kons.forv. 158.
 Nissen, Maren 253. — Troels, Sgfgd. 253.
 Nordby, Abel Lauridsdr. 68.
 v. Nostitz, Mdm. 237.
 Numsen, Jørgen, Slotsforv. 160.
 Nyerup, Rasmus 96.
 Nygaard, Anne Margrete 175.
 Nygård, S., Arkivar 250.

- Nykøbing, Søren Madsen, Degn 174.
- Obelitz, Balthazar Gebhard, Prof. 219. — Balthazar Ludvig, Byskr. 206, 209, 219. — Louise Charlotte 219.
- Ohrts, Margretha Maria 227.
- Olfers, Vaes, Skipper 234.
- Olivarius, Kapt. 208.
- Olsen, Carl 62. — Gottsche Hans, Forf., Censor 106, 114. — Lars 63.
- Olufsen, Mette Christine 114. — Oluf Christian, Statsøkonom, Forf. 106, 114.
- v. Ompteda, Amalie Isabella Joh. Christiane 97—99, 113.
- Orlob, Christianus Theodorus, Barbersv. 227.
- Orning, Jens Thomsen 68. — Maren Vilsdtr. 68. — Sofie Jensdtr. 68. — Søren Vilsen 68. — Thomas Jensen 68.
- v. d. Osten, Hofjunker 156. — Resident 209.
- Ottesen, Anders, Kobberstikker 190.
- Otto I, Konge af Bayern 143, 148—50.
- Overgaard, Anne Johanne 254. — Christiane 254. — Maren 254. — Michel 254. — Michel, Sgpr. 254.
- Paludan, Ambrosia 255. — Johanne 255. — Rasmus, Biskop 255.
- Panck, Ellen Christine 218.
- Pauli, Ellen 215.
- Pedersen, Hans, Forpgt. 173. — Niels, Pr. 181. — Ole, Tolder 175.
- Pelli, Dommenicus, Entreprenør 158.
- Pentz, Frederikke Amalie 173.
- v. Peperlow, Charlotte Amalie 154. — Gustav Wilh., Kmd.kapt. 163.
- Perthes, Friedrich, Boghdl. 92, 112.
- Petersen, Chr. 218. — Chr., Smed 218. — Joh., Ankersmed 228. — Marie Ulrica 218. — Peder Povl 218. — Poul Johan 218.
- Pie, Reyer Pietersen, Kmd.kapt. 234, 242.
- Pieters, Fedde, Skipper 231.
- Pigalle, Jean Baptiste, Billedhugger 137.
- Piters, Joh., Skipper 227.
- Pitersen, Hein 227.
- Plasman, Conrad 226.
- Plesner, Ulrik Adolph, Provst 244.
- v. Plessen, Samuel Christoph, Gen.lt. 226, 237.
- Ployart, Conrad, Schoutbynacht 116, 125.
- Plum, Frederik, Stiftsprovst 102, 114. — Frederik Clausen, Sgpr. 239.
- Poulsdatter, Else Kirstine 176. — Maren 175. — Margrete Ida 175.
- Poulsen, Niels, Fæster 172. — Selgen, Byfgd. 177.
- Povelsdatter, Kirsten 218.
- Povlsen, Knud, Tobaksspinder 218.
- Pram, Christen Henriksen, Forf. 81, 96, 100—107, 113 f. — Maria Magdalene 106.
- Prange, Christoph 239.
- Precheur, Joh. Philip 238.
- Preussen, Marie, Prinsesse, 148.
- Prip, Christen 65, 67. — Margrete Christensdt. 67.
- Pödenphand, Familien 233. — Elias 233. — Peter 233.
- v. der Quaa, Amaranthe 235.
- v. Qualen, Benedicte 81.
- Quintin, Wilh. 227.
- Raadsmand, Jørgen 61. — Kirstine 63 — Peder 62.
- Radier, Malthe, Sgpr. 180, 182.
- Rahbek, Knud Lyne 87, 100—102, 114.
- Rakowel, Wm., Strømpevæver 230.
- de Rambouillet de la Sablière, Nicolas, Etrd. 223 f.
- Randloft, Megtilde Cathrine 164.
- Rantzau, Catharina (d. 1792) 171. — Ditlev t. Oppendorf 169 f. — Frederik t. Asdal 184.
- Rantzau-Ascheberg, Schack, Rigs greve, Statsmand 168—171.
- Rask, Landsdommer 61. — Elsebe Philipsdt. 61. — Philip, Kapt. 61 f.
- Rasmand, se Raadsmand.
- Rasmussen, Jens 62. — Rasmus 62. — Søren, Bøsemager 250.
- Ravn, Ritmstr. 253. — Christence Kierstine 254. — Edel 253. — Joh. Nicolai, Ltnt. 253. — Maren 253. — Thomas Jørgen 253.

- de Rechter, Carsten Krintzen, Ekvipagemstr. 233.
 Redeger, Joh. Jost 242.
 Redding, Joh., Kok 235.
 Rehling, Andreas Joh., Sgr. 216.
 — Elisabeth Regine Dorthea Wøldike 216. — Susanne 216.
 v. Rehnen, Kasper 226.
 Reiersen, Birgitte Christine 214. — Christine Margarethe 214. — Hans Henrik Peter, Amtsforv. 214. — Herman, Skipper 236.
 Reiman, Wilh. 240.
 Reimert, Hørkr. 167.
 Rein, Henrich 240.
 Reinhold, Anthon 240. — Karl Leonhard, Prof. 82, 97—99, 113.
 Reinholtz, Joh., Skomager 232. — Samuel, Drejer 228.
 Reinnier, Heintje 236. — Johs. 236. — Johs. 236.
 Rejersen, Jens, Krigsrd. 161.
 Renner, Fændrik 120.
 Revell, Henry, Toldmstr. 210 f., 213 f.
 Reventlow, C. D. F., Greve, Statsmand 53—59. — Frederikke Sophie, Grevinde 54. — Louise, Ctsse. 53. — Sybille, Grevinde 81.
 Reybaz, Etienne Salomon, Præst 85, 112. — Françoise Madelaine (Fanny) 85, 92, 94, 96—99, 112.
 Reynolds, Joshua, Maler 138.
 Rickers, J. H., Kommandør-Kapt. 197.
 Riis, Lene Frederikke 217.
 Rodsteen, Markvar 68.
 Rohrlach, Levin Ludvig, Gartner 238.
 Rose, Anna Bolette 216.
 Rosenkrantz, Margrete 68. — Fr. Chr., Statsminister 57. — Niels, Statsmin. 97, 99, 113.
 Rosenpalm, Andreas, Admiral 116, 125, 160.
 Ross, Alexander, Kbmd. 234.
 Rostgaard, Fred. 157. — Hans Jacob, Viceadmiral 116, 125.
 Rottbøll, Mette Christine 114.
 Rousseau, Jean-Jacques, Filosof 128
 Rubbert, Kapt. 242.
 Ryberg, Niels, Handelsmd. 198.
 Rüdiger, Hans Henrich, Gartner 225.
 Rømeling, Hans Henrik, Admiral 120, 125.
 Sachsen-Gotha, Augusta, Prinsesse 144.
 Sagg, Kommandant 201.
 v. Saldern, Caspar, Statsmd. 128.
 Samkunfft, Jürgen, Skibstømrer 236.
 Sander, Levin Christian, Digter 102, 114. — Marte 62.
 Sanon 196.
 Sartor, Salomon, Bogtrykker 189.
 Scavenius, Hans, Kanc. Ass. 158.
 — Jacob Brønnum, Etrd. 205, 207, 212 f.
 Schaarup, Anna Engel 253. — Anna Kierstine 253. — Anne 254. Christen 253. — Christence Marie 253. — Dorthe Marie 254. — Edel 253. — Hans Chr. 253. — Jørgen Thomas, Apoteker 253. — Mads Bergen, stud. 253. — Maren 254. — Peder, Sgr. 253.
 Schack, Amalia Cath. Maur. 237. — Anna Sophie 169 f. — Hans Chr., Generalltnt. 237.
 Schack-Rathlou, J. O. 57.
 Schaffalitzky de Muckadell, Fr., Baron 206, 209.
 v. Schagen, Eleonore Cathrine, Hofdame 237.
 Schalck, Anne Kirstine 162 f. — Henrich, Barber, 162, 164—66. — Maren Kirstine 167. — Poul Hendrick 166.
 v. Schepsel, Abraham 233.
 Scherenberg, Abraham, Vinhdl. 164. — Reinhardt, Vinhdl. 164.
 Schild, Joh. Philip 240.
 Schilke, Friedrich Alexander 209.
 Schiller, J. C. F., Digter 128.
 Schilling, Joh. 240.
 Schilton, Agatha Cornelia Simons 122.
 Schimmelmann, Caroline 139. — Charlotte, Grevinde 81. — Heinrich Carl, Skatmstr. 127, 136, 141. — Heinrich Ernst, Greve 82, 96, 126—41. — Julia 138 f.
 Schinckel, Clemmen Clausen, Rektor 254. — Mathias, Rektor 254.
 Schiøtt, Anna 164. — Rasmus, Brygger 164.
 v. d. Schleuss, Johs. 234.
 Schlichtkrull, Anna 164. — Chri-

- stopher, Sukkerbager 164. — Inger 164 f. — Johan Henrik, Brygger 164. — Maren 164 f. Nicolai 164. — Ole 164.
- Schlüter, Wilh. 241.
- Schmeltzeisen, Jürgen Wilh., Jæger 225.
- Schmidt, 238. — Carl Gustav, Kapt. 114. — Frederikke Christiane 107—109, 114. — Ludvig, Guldarb. 230.
- Schmitt, Henrich, Parykmager 234.
- Schneider, Joh. Philip 240.
- Schnellpfeil, Hendrich 238.
- Schor, Hans Hendrich, Amtskr. 61.
- Schou, Jacob Hendrik, Etrd. 215.
- Schow, Ane Christine 193. — Chr. Christiansen 192. — Chr. Christiansen 193. — Christen, Sekr. 252. — Cicilie Marie 205. — Johs., stud. theol. 252. — Jørgen, Ltnt. 252. — Kirstine Jørgensdtr. 252. — Maria Ulrica 193, 212. — Otto, Kapellan 252. — Peter Christiansen 193. — Poul Johan 193², 194 f., 196², 198, 205. — Søren Jørgensen, Kontrollør 252.
- van Schraych, Geriche 231.
- Schröder, Frans 240.
- Schrøder, Hans Jacobsen, Degn 175.
- Schubart, Charlotte 81. — Sybille 81.
- Schuchard, Hans Jürgen, Skrædersv. 226.
- Schumacher, Cicilie Marie 205. — H. C., Prof. 205. — Johan, kgl. Hofskræder 226.
- Schwager, Anna Sophia 225. — Catharina Magdalena 229.
- Schwans, Trein 234.
- Schwede, Hans Jürgen, Hjulmager 228.
- v. Schwertzel, Johann Bernhard, Major 236 f.
- Schütt, Joh. 234.
- Schäffer, Assessorinde 238. — Generalauditør 238.
- Schöning, Joh., Tømrermstr. 231.
- Seefeld, Jørgen til Næs 173.
- Seeglas, Anthonius, Guldsmedesv. 226.
- Seger, Abraham 226. — Peter 226.
- Sellenslev, Usle (Usie?) Johannesdtr. 177.
- Sibrands, Gerd, Skipper 236.
- Simens, Hillegunt 234.
- Sivers, G. Kapt. 197.
- Siverts, Urmager 254. — Christence Kierstein 254.
- Sivertsen, se Syfersen.
- Skonning, Hans Hansen, Bogtrykker 189.
- Skrike, Jacob Samuel, Gh.leg.rd. 217. — Julius, Overauditør 217. — Maria Ulrica 196, 217.
- Slagelse, Jens Hansen, Sgpr. 180—82.
- Sletting, Erich, Sgpr. 252. — Hanne, Provstinde 252.
- Smith, Dr. 195, 218. — Lauritz, Assessor 156 f. — Troels, Generalfiskal 156.
- Sohl, Johan, Kbmd. 156.
- Sophie Amalie, Dronning 145.
- Sophie Dorothea, Prinsesse af England 148.
- Sophie Magdalene, Dronning af Sverige, f. Prinsesse af Danmark 146.
- Spangenberg, 238.
- Speng, Jost Peter, Urtekr. 226. — Margareta 226.
- Spicker, Peter 241.
- Spormand, Chr., Kapt. 173.
- Staal, Jørgen 220.
- Stage, Anna Bolette 216. — Constantine Johanne 216. — Georg Gottlob, Kapt. 216. — Joh. Adolph Gottlob, Skuespiller 216.
- Stauning, Christen Nielsen, Sgpr. 254. — Jørgen, Hospitalspr. 254. — Maren 254. — Mette Marie 254. — Peder, Provst 254.
- Steen, C., Sgpr. 245.
- Steenbuch, Slægten 152. — Augustinus Herman, Sgpr. 152. — Hans, Prof. theol. 152. — Theodor, Sgpr. 152.
- Steets, Johan, Glarmestersv. 225.
- Stigsen, Otto, Admiral 161.
- Stolberg, F. L., Greve 58. — Louise, Grevinde 53.
- Storbritannien og Irland, Frederik Ludvig, Prins af Wales, 144. — Georg I, Konge, 146, 148. — Georg III, Konge, 144. — Georg IV, Konge 144. — Louise, Prin-

- sesse 145. — Sophie Dorothea, Prinsesse 148. — William IV 144.
 Strateman, Friderich, Skolemstr. 236.
 Strøm, Ludvig, Præst 96, 113.
 Stupsach, Anna Margrethe 176.
 Sturz, Helderich Peter, Forf. 138.
 Stygge, Sofie Hansdtr. 67.
 Stæhr, Rdmd. 254. — Christence Schaarup 254. — Dorthe Marie 254. — Karen 254. — Mette Marie 254.
 Suhm, Burchardt, Pr.lnt. 120, 125.
 Suhr, Ole Bernth, Etrd. 215.
 Sverdrup, Georg, Prof. 105, 114.
 Sverige, Gustav III, Konge 146. — Gustav IV Adolph, 146. — Sophie Magdalene, Dronning 146.
 Svings, Ritmstr. 253.
 Syfersen, Peter 235.
 Sørensdatler, Inger Marie 178. — Kirsten 177.
 Sørensen, Anna Engel 253. — Hans 253.
 Tadema, Lambert, Stadsmægler 231.
 Tagliavini, Rosa, Sangerinde 170.
 Tanche, Hans Poulsen, Pr. 173.
 Tarbesse, Cathrine, se Julie. — Julie, Danserinde 69—77. — Michel 70.
 Taub, Hans Jürgen 240.
 Tauer, J. G., Musiker 139.
 Thaarup, Anna Margrete 176. — Christen Thomsen, Pr. 176. — Frederik, Amtmd. 106, 114. — Johs. Mouritz, Pr. 177. — Niels, Tolder 176. — Thomas, Digter 176 f. — Thomas Christensen, Degn 176.
 Thackeray, 144.
 Thaulow, Anne 219.
 Thomas, Joh. 232.
 Thomsen, C. J., Arkæolog 243. — Lars, Assistent 193, 198 f., 202 f. — Morten 250.
 Thorgesen, Mdm. 246.
 Tillier, Thomas 230.
 Timannus, Joachim 227.
 Tisdorph, Michael Henriksen, Sgpr. 156.
 Torides, Søkapt. 161.
 Torlufsdatter, Maren 65
 Travier, Jacques, Tjener 128, 130 f., 133.
 Trellund, Jonas 225.
 Trelons, Wilh. 229.
 Treschow, Niels, Statsrd. 105, 114.
 Treuchhorn, Jacob, Skomager 230.
 Tridie, Maren Knudsdtr. 65.
 Triest, Joh., Vinkyper 226.
 Trittman, Joh. Henrich 241.
 Tuchsén, Christian, Vice-Amtmd. 61.
 Tyskland, Wilhelm II, Kejser, 147.
 Tøgersdatter, Dorte 250.
 Tønder, Michael Chr. Ludvig Ferdinand, Viceadmiral 116, 125.
 Tønnesen, Rgmts.kvmstr. 253. — Dine Cathrine 253.
 Tønnies, Henrich 239.
 v. Ufflen, Juliane 236. — Johann Carl, Baron 236.
 Ulrich, Hans Mikkell, Stadskok 225, 229. — Martin, Kok 225.
 Unger, Gjord 173. — Wulff 173.
 de Upinou, se Moginot.
 Ursin, Georg, Sgpr. 157.
 Uttrup, Jens Andersen, Kromd. 174. — Niels Andersen 174.
 Waitz, Chr. Poul Ludvig, Etrd. 95, 113.
 Walcken, Philip, Silkefarver 232 f.
 Walter, Anne Christine 159. — Fred., Ghrd. 159 f.
 Walterstorff, Christian Cortwright. Greve 95, 113. — Ernst Frederik, Generalguvernør 84 f., 92, 94, 96, 112.
 Warman, C., Dr. 195 f.
 Watzon, Alexander 241.
 Wedel, Johan Peter Marcus 96, 113. — Otto Casper Valentin, Præst 96, 113.
 Wedel-Jarlsberg, Fr. Anton, Greve 159.
 Weidemann, Evert, Handelsmd. 227.
 Welling, Espen Jensen, Sgpr. 249.
 Velthusen, Wessel 235.
 Wendelbo, Christen Knudsen, Fgd. 174.
 Wentworth, Lord 138.
 Werlauff, E. C., Historiker 152.
 Werliin, Adjunkt 248.
 Werner, Herman 240. — Willemine 123.

- Vesling, Morten, H. R. Advokat 156.
- West, Benjamin, Maler 138.
- v. Westervig, Cornelia 236. — Gerd 235. — Henrich 235. — Jochum Irgens 225, 235. — Joh. 235.
- Viborg, Mads Pedersen, 61. — Niels Nielsen, Hrdsgfd. 174.
- Wiborg, Niels, Proviantforv. 156.
- Wichman, Dirich 230.
- Victor, General, Gesandt 74.
- Wiederecht, Joh. 240.
- Wieland, C. M., Digter 102.
- v. Vieregg, Caspar Levin, Schoutbynacht 116, 125, 165.
- Wiggers, Kapt. 117.
- Wilcken, Henrich, Kok 228.
- Wildeman, Daniel, Kapt. 242.
- Wilhelm II, Kejsler af Tyskland 147.
- Vilhelm d. y., Hertug af Brunsvig-Lüneburg 143—145, 148.
- Wilhelmsen, Joh., Barber 228. — Joh., Daglejer 229.
- William IV, Konge af England 144.
- Wilsbech, Anne 178. — Ingeborg Katrine 178. — Otto Hansen, Degn 178.
- Winckelmann, Joh. Joach., Kunsth. 128, 138.
- v. Winsheim, Wilhelmine Hedvig 237.
- Winsløw, Frederik Chr., Hofkirurg 96, 113.
- Wit, Joh., Rektor 254.
- Witberg, Oberst 60.
- Wodroff, Fredr. (?), Sekr. 161. — Johan Conrad, Viceadmiral 116, 125.
- Vogelsang, Frans Herman 225.
- Voigt, Riborg 248.
- Woitke, David, Vinkyper 227. — Wilh. 227.
- Wolbeck, Elssje 234. — Piter, Kompasmager 234.
- Wolf, se Wulf. — Fridrich August, Prof. 93, 112.
- Wolsen, Johannes Albert 63. — Mads. 62.
- Wooks, Joh., Billedskærer 225.
- Wormskjold, Peder, Rtk.dep., Kfrd. 57.
- Worsaae, Jacobine Severine 243. — J. J. A., Arkæolog 243.
- Voss, Johann Heinrich, Digter 93, 112.
- Wuldem, Anna 205. — Jens, Assistent 193 f., 198, 200, 202, 205, 212, 215.
- Wulf, Andres 228. — Dorothea 228. — Elisabeth 228. — Heilida 228. — Jacob 242. — Jacobus 228. — Lucretia 228.
- Zagel, Lucas Friedrich 126—34, 138, 141.
- Zrza, Eleonora, Sangerinde 72.
- Zwigly, Jfr. 218.
- Oehlschläger, Adam Gottlob 86, 100, 104 f.
- Øllgaard, Juliane Maria 206. — Niels Esmarch, Biskop 206.
- Ørsted, H. C. 96, 113. — Sophie 82, 114.
- Østerbye, Anna Christine 115, 124. — Johan Georg, Kapt. 115. — Karen 115, 124.

